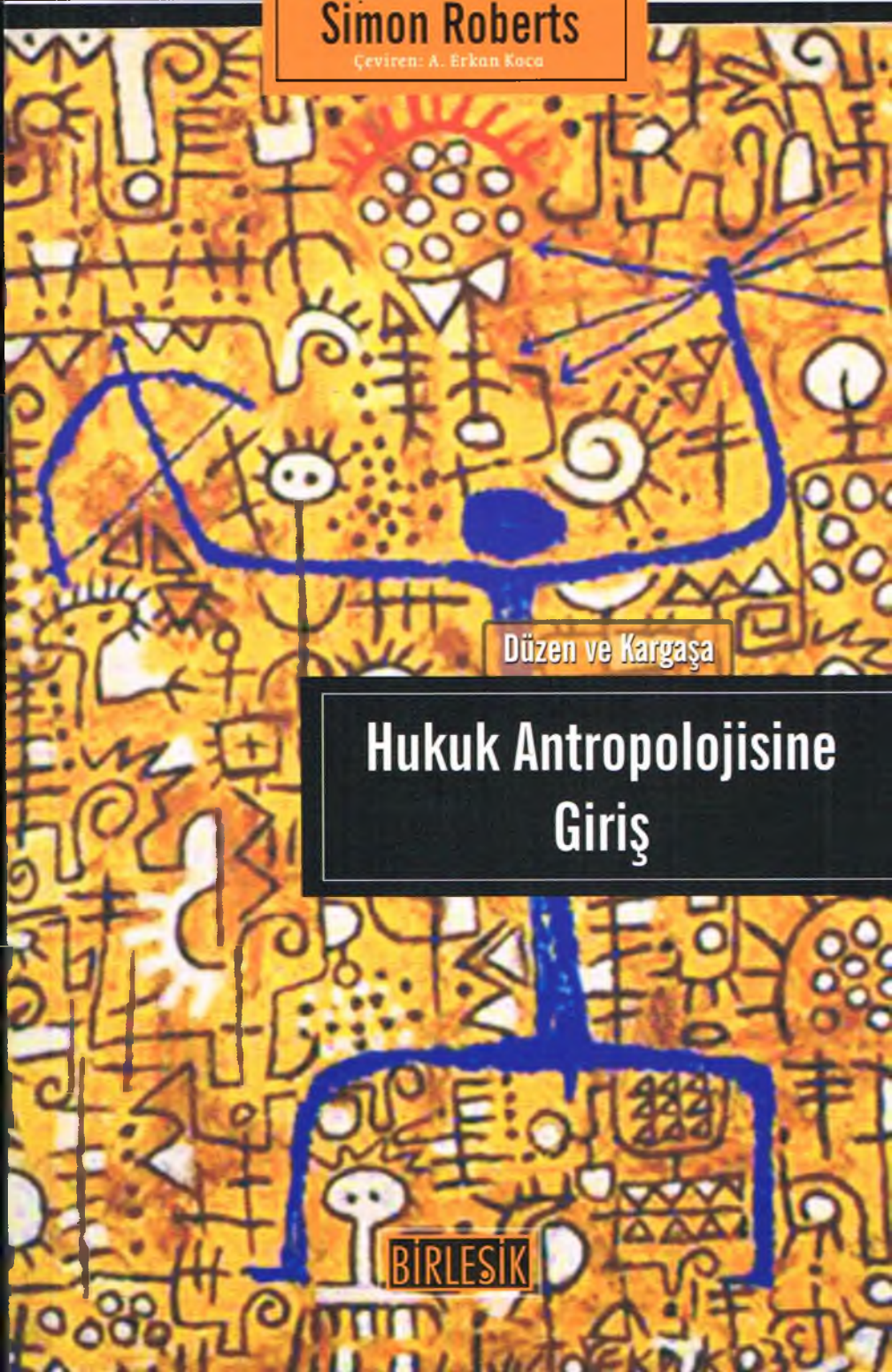
Simon Roberts

Çeviren: A. Erkan Koca

Düzen ve Kargaşa

Hukuk Antropolojisine Giriş

BİRLEŞİK

Hukuk Antropolojisine Giriş

Simon Roberts

BİRİKİM

DÜZEN VE KARGAŞA: HUKUK ANTROPOLOJİSİNE GİRİŞ

•

Simon Roberts

Düzen ve Kargaşa

Hukuk Antropolojisine Giriş

Simon Roberts

Çeviren:
A.Erkan Koca

BİRLEŞİK

Simon Roberts, 1962 yılında LSE Hukuk Fakültesini bitirdikten sonra 2 yıl süreyle Malawi'de yeni kurulan hukuk fakültesinde dersler verdi ve burada araştırmalar yaptı. Sonrasında yeniden LSE'ye dönerek o tarihten itibaren, Botswana Hükümeti'ne danışmanlık yaptığı 3 yıl (1968-71) hariç olmak üzere, hep burada çalıştı ve dersler verdi. Bu süre zarfında meşhur antropologlar, John L. ve Jean Comaroff ile ortak çalışmalar yaptı. Başlıca araştırma ve ilgi alanları, hukuk antropolojisi, alternatif anlaşmazlık çözüm yolları ve mülkiyet hukukudur. **A.Erkan Koca**, Ankara, Lund (İsveç) ve Oslo (Norveç) üniversitelerinde Sosyal Antropoloji çalıştı. Daha önce, Birleşik Yayınlarından çıkan, Robert M. Emerson vd.'nden *Alan Çalışması: Etnografik Alan Notları Yazımı* ve Thomas Hylland Eriksen'den, *Küçük Yerler Büyük Meseleler: Sosyal ve Kültürel Antropoloji* kitaplarının çevirisini yaptı.

Birleşik Yayınevi
ISBN: 978-605-5515-15-7

Birleşik Yayınevi
Bu kitabın Türkçe yayın hakları Birleşik Kitabevi'ne aitir. Tanıtım için kısa alıntılar dışındaki her türlü çoğaltma yasal sorumluluk doğurur.

Düzen ve Kargaşa: Hukuk Antropolojisine Giriş
Simon Roberts

Baskı Notları
2010, Ankara
Cantekin Matbaası

Genel Dağıtım
Birleşik Dağıtım
Bayındır Sokak 6/33 Kızılay/ANKARA
Tel: 0(312) 431 02 80 Faks: 0(312) 432 19 65

İçindekiler

Önsöz 7
1 Giriş 9
2 Neden Yasa Değil? 15
3 Gündelik Yaşamda Düzen ve Devamlılık 27
4 Anlaşmazlıklar 43
5 Göçebe Avcı-Toplayıcılarda Düzen 77
6 Yerleşme ve Mülkiyet 99
7 Devletsiz Toplumlar 115
8 Devlet 137
9 Dövüşme ve Konuşma 153
10 Kurallar ve Güç 167
11 Literatürdeki Başlıca Temalar ve İlgi Alanları 183
Kaynakça 205
Dizin 210

Önsöz

Malinovski'nin 1934'de haklı olarak, yasaların antropolojisinin, 'dışardan kimselerin inanılmaz olarak gördükleri ve işin uzmanlarının da şaşkınlıkla karşıladıkları ölçüde'[1] ihmal edildiğinden şikâyet etmesine karşın bu boşluk ancak uzun süre sonra doldurulabildi. Onun, konu üzerindeki yaşayan yazıları, sonradan her biri kendi alanında birer klasik sayılacak olan Llwellyn ve Hobel, Schapera, Gluckman, Turner, Bohannan ve Gulliver'in kitaplarının önünü açtı. Bunu, bazı nitelikli ders kitapları, makale derlemeleri ve okuma seçkileri izledi fakat genel antropoloji üzerine olan kitaplardaki bazı özet bölümlerin ve hukuk kuramına dair çalışmalarda 'yargılama tarihi'ne ilişkin yeterli olmayan birkaç bölümün ötesinde, giriş niteliğinde bir şey ortaya çıkmadı. Bu nedenle, benim buradaki başlıca amacım, ister dışardan kimseler olsun isterse muhtemel öğrenciler, bu alana yeni başlayanlara birşeyler verebilmek.

Baştan belirtmeliyim ki bu, alt-başlığına rağmen sadece 'hukuk' hakkında bir kitap değil. 'Hukuk antropolojisi' genel başlığı altında birbirinden oldukça ayrı, iki bilimsel gelenek gelişme gösterdi; bunlardan biri, doğrudan doğruya yasalarla ilgiliyken diğeri, toplumun düzeni konusundaki daha geniş soruları konu edindi. Hukuk eğitiminden gelmeme karşın, bu kitabın içeriğini oluşturan küçük-ölçekli toplumlarda 'yasal olanı' kendine özgü bir çalışma alanı olarak ayrı tutmanın yararından kuşkulu olduğum için, benim yakınlık duyduğum konular her zaman için bu ikinci kampta yer aldı. Burada benimsenen yaklaşım, aşina olduğumuz hukuk perspektiflerini ve analiz biçimlerini bir süre askıya almak ve sonrasında diğer sosyal bilimler içerisinde gelişme göstermiş olan yollardan gitmek şeklindedir; bunun bir sonucu olarak bazı savlar, naif bir görüntü çizebilir ve profesyonellere de fazla gösterişli gelebilir.

Kitap, ana perspektifi ortaya koyan sorunların dışında, alana ilişkin kapsamlı bir tarama olma iddiasında değil. Daha özel olarak, çoğulculuk ve değişim gibi bazı önemli konuları dışarda tuttum ve bu küçük-

1 *Hogbin, Law and Order in Polynesia*'ya Giriş, s.ixi.

ölçekli toplumların bugün tamamen içine dahil oldukları daha büyük ulus-devletlerle olan ilişki biçimlerine girmedim. Ayrıca günümüz batı toplumlarının hukuk sistemlerine dair antropologlar arasındaki giderek artan ilgiye yer verdim. İlk elyazmalarını okuttuğum bazı kişiler, bu yer vermediklerimin eksikliğine gayretli eleştiriler getirdiler fakat, bu konu başlıklarında girişler başka yerlerde de bulunabilirdi ve kitabın ele aldığı konuların hakkını verebilmesi ancak bazılarını dışarda bırakarak elzem olarak gördüklerimi dahil etmemle mümkün olabilirdi.

Hukuk antropolojisine giriş yazmaya kalkan bir kimse, başta andığım bilimcilere ve ayrıca Nader[2] ve Abel[3] tarafından yapılan sentezdeki temel girişimlere çok şey borçludur. Bunun yanı sıra, durmaksızın yaptığı yüreklendirmeler ve uzmanlık katkısından ötürü İsaac Schapera'ya ayrıca borçludur; onun kendi başına 'yasa' üzerine bir kitap yazmaya ikna edilememiş olması bir talihsizlik olmuştur. *Penguin*'den Jill Norman, çalışma boyunca dostluğuyla katkıda bulundu. Bu kitap, LSE'de verdiğim dersler ile bir arada gelişti; taslak halindeki çalışmalarımı yıllaryılı sayısız öğrencim okudu ve değerlendirmelerde bulundu. Sonrasında nihai bir biçim verdiğimde, özellikle Stuart Anderson, Simon Coldham, Patrick McAuslan ve David Schiff gibi bazı dostlarım okumaya razı oldu. Yardımlarından ötürü onlara minnettarım ancak bunu derken, onların bütün yazdıklarım üzerinde hemfikir olduklarını söylemek istemem. Ayrıca John Comaroff da elyazmalarını okudu ve pek çok yararlı katkıda bulundu; sonrasında, yakın bir işbirliği içerisinde giriştiğimiz birkaç proje sırasında bu katkıları sürdü ve burada yer alan pek çok soruyu onunla çeşitli defalar tartışma imkânımız oldu. Eşim Marian'ın yardımı ve desteği olmasa bu eser hiçbir şekilde ortaya çıkamazdı.

S.R.

2 'The Anthropological Study of Law', Nader (ed.), *The Ethnography of Law, American Anthropologist*, özel ilave, sayı.67 (1965), 3-32.

3 'The Comparative Study of Dispute Institutions in Society', *Law and Society Review*, sayı.8 (1973), 217-347.

1

Giriş

Her ne kadar bazı batı toplumlarındaki günümüz tartışmaları, toplumsal düzen konusunda neredeyse takıntılı bir kaygıyı ortaya koysa da bu tür bir düzenin, neye dayandığı veya en iyi nasıl korunabileceğine dair oldukça küçük bir uzlaşı söz konusudur. Bazıları bunun, karşılıklı olarak kabul edilen kuralların ortak bir şekilde onaylanmasına dayandığını düşünürken diğer bazıları, temelde bir güç kullanımıyla sağlandığı görüşündedirler. Aynı zamanda, gerekli olan veya arzulanan düzenin ne dereceye kadar olması gerektiği konusunda da bir görüş ayrılığı söz konusudur ve bunun bir sonucu olarak, ortaya çıkan anlaşmazlıklar, toplumda birşeylerin "yanlış gittiği"ne işaret eden patalojik olaylar veya toplumsal yaşamın normal ve kaçınılmaz özelliklerinden biri olarak görülebilmektedir. Bu tür görüş ayrılıkları kuşkusuz sadece dışardan insanlarla sınırlı bir durum değildir ve profesyonel sosyal bilimcilerce geliştirilen 'çatışma' ve 'uzlaşma' kuramlarında da kendini göstermektedir.[4]

Bu kitapta, düzenin sürdürülmesiyle ilgili olarak bu ve başkaca sorular ve ortaya çıkan anlaşmazlıkların idare edilmesi konusu, sosyal antropologların eskiden beri çalışageldikleri, karmaşıklığı daha az toplumların ortaya koydukları farklı bağlamlarda incelenmektedir. Ölçek olarak küçük ve nispeten basit teknolojiler kullanan bu toplumlarda, ilk bakışta göze çarpacak şekilde çok azında devlete ait düzenlemeler bulunmakta ve büyük çoğunluğunda, çok alışık olduğumuz kontrol kurumlarıyla birlikte merkezi bir devlet organizasyonu da hiç bir şekilde yer almamaktadır. Afrika, Amerikalar, Asya ve Pasifik'ten aktarılan bu

4 Günümüz sosyolojisinde bu savlara dair bir giriş, Demerath ve Peterson'un *System, Change and Conflict*'inde derlenmiş makalelerden sağlanabilir.

tür toplum örnekleri, sömürgeleştirme döneminde göz önüne çıkmış ve 'ilkel yasa' üzerine kafa yoran etnograf ve sosyologları, toplumsal düzenin doğası hakkındaki bazı temel düşüncelerini yeniden düşünmeye zorlamıştır. Anlatılar, belirli siyaset bilimcilerince (daha öncesinde de misyonerlerin kaleme aldıkları, kaşifler ve tacirlerin de bunu doğrulama eğiliminde oldukları raporlarda) öne sürüldüğü gibi yabanıl anarşilerden söz etmek mümkün olmadığı gibi bu tür toplumların son derece düzenli ve zamanla biraradalıklarını sürdürebilme kabiliyetine sahip olduklarını göstermiştir. Bunlarda gözlenen düzenli davranışlar zaman zaman garip bir hâl alabilmekte ve hatta batılı bir göze şok edici gelebilmektedir; fakat bu toplumlardaki insanların görece düzenli bir yaşam sürdürmeyi başardıklarını kabul etmek gerekir. Bu durum, hiç bir 'şefin' bulunamadığı ve en geniş siyasal birimin sadece akrabalık bağlarıyla bağlı küçük insan gruplarından oluştuğu toplumlarda bile böyle olmuştur. Buna bakarak bilimciler, eğer hiç bir şekilde polis ya da hapishane mevcut değilse insanları kurallara uymaya zorlayan şey nedir, diye sormuşlardır. Ve eğer yargıçlar söz konusu değilse, ortaya çıkan anlaşmazlıklar nasıl çözüme kavuşturulmaktadır?

Hukuk antropolojisine dair erken dönem literatürü ele alırken göreceğimiz gibi[5] bu beklenmeyen düzen haline dair getirilen bazı ilk açıklamalar tam bir tatmin sağlayamamıştır; fakat ikna edici cevaplar aşamalı bir şekilde gündeme gelmiş ve bu, devletsiz toplulukların ilk baştaki gizemini bir ölçüde kaldırarak varolan bütünleşmeyi sağlayan bir dizi kontrol mekanizması ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda bu araştırmalar, bizim yaşadığımız türdeki toplumlarda da düzeni güvence altına alan benzer mekanizmaların önemli bir rol oynadıklarını anlamamıza yardım etmiş ve toplumsal kontrolün her toplumda büyük oranda, hukuk-dışındaki mekanizmalarla sağlandığını kabul etmemizi sağlamıştır.

İlk etapta göze çarpan, kendi ayakları üzerinde durabilen devletsiz toplumlara dair aktarılanlarla ilgili bu şaşırtıcı durum, dikkatleri bu çalışma boyunca üzerinde duracağımız bir probleme çekmiştir: içinde yaşadığımız ulusal kabullerle ne kadar yüklü olduğumuz ve bizdeki kurumsal yapılara uymayan düzenlemeleri anlamada yaşadığımız zorluk-

5 Bkz. ss.184-91.

tur. Düzenin ancak merkezi olarak organize olmuş kolluk birimleri yardımıyla sağlanabileceği yönündeki kendi kültür-merkezli varsayımımız nedeniyle bu küçük-ölçekli toplumları anlamamız ilk başta oldukça zor olmuştur.

Bu önkabullerin gücü ve kalıcılığı, pek çok bilimcinin, kendi toplumlarındaki kurumsal düzenlemelerin karşılığı bulunmamasına rağmen batı hukuk kuramı çerçevesinden hareketle bu toplumlarda düzenin nasıl sürdürüldüğü ve anlaşmazlıkların nasıl çözüme kavuşturulduğuna dair çalışmalara sürekli kararlılık göstermeleri gerçeğinden hareketle değerlendirmeye tabi tutulabilir. İlk başta bu çalışmalar, insanların bu toplumlara kendi hukuk sistemlerinin gelişim seyrine benzer işaretler bulmak amacıyla bakmaları nedeniyle açıkça evrimci bir karakter gösterir. Bu insanların kontrol kurumları, bizim kendi sistemimizi anlamaya yardımcı olması gibi amaçlarla değil kendi başlarına çalışılmaya başlandığında bile bazı hukuki-evrimci önyargılar varlığını korumuştur. Yazarlar, hâlâ karşılaştıkları kontrol kurumlarını 'hukuk-öncesi' veya 'hukukumsu' gibi nitelemelerle anmaya devam etmişlerdir. Aynı zamanda bizim kendi düzenlemelerimiz de diğer halkların az ya da çok 'gelişmiş' –düzenin sürdürülmesi amaçlarına daha az ya da çok uygun olma- gibi kategorilere sokulması için deney alanları sağlamayı sürdürmüştür. Bu çalışmaların günyüzüne çıkış adları da – ilk başta 'ilkel yasa' iken sonraları 'hukuk antropolojisi' olmuştur- bu geleneğin ne denli güçlü olduğunun bir göstergesidir.

Günümüz batı toplumlarının hukuk sistemleri ile üzerinde çalışacağımız toplumların kontrol kurumları arasındaki belirgin açıklık ile yüzyüze gelindiğinde işe, yasa hakkındaki fikirlerimizin başka yerlerde karşımıza çıkan kontrol mekanizmalarını anlamak ve betimlemek için tatminkâr bir çerçeve sunup sunmadığını sorarak başlamamız gerekmektedir. Hukuk kuramımız bütünüyle bize özgü müdür veya kültürlerarası çalışmalar için güvenle basılabilecek bir zemin oluşturmakta mıdır? Bu önemli ön soru, 2.Bölüm'ün ana konu başlığını teşkil eder.

Hukuk konusundaki bize ait düşüncelerin, başka halkların toplumsal kontrol kurumlarını çalışmak için güvenli bir zemin sunamıyor oluşunu anladıktan sonra çalışmanın sınırlarının başka bir yola kaydırılması gerekliliği ortadadır. Bunu yapmak için iki basit varsayımdan ha-

reket edilmiştir. Birincisi, yaşamın temel süreçlerinin devam ettirilmesi için her insan topluluğunda belli bir düzen ve düzenliliğin olmasının bir *zorunluluk* olduğu burada kabul edilmektedir. İkincisi, kaçınılmaz olarak kavgaların yaşanacağı ve eğer çözüme bağlanmaz veya hiç değilse yatıştırılmazsa bu kavgaların, mevcut düzeni bozabileceğinin farkında olunarak hareket edilmiştir. O nedenle bu andan itibaren soru, 'onlarda yasa var mı?' ya da 'onların hukuk kurumları ne ölçüde bizimkini karşılar?' olmaktan çıkmıştır. Onun yerine, 'Düzen nasıl sağlanmakta?' ve 'Kavgalar hangi araçlar kullanılarak önlenmekte?' soruları sorulmaktadır. Bu temel soruların etrafını saran bazı karışıklıklara, 3.ve 4.Bölümde açıklık getirilecektir.

Bunların cevaplarını araştırırken karşılaşma ihtimalimiz olan bazı benzerlikler veya benzemezlikler olduğunu hatırda tutmamız gerekir. Bu toplumlar arasındaki ortak özellikler, hepsinin ölçek olarak nispeten küçük, teknoloji olarak basit ve kendi içerisindeki ilişkilerin çokkatmanlı ve akrabalık temelli olması gerçekliklerinin ötesinde çok azdır. Bu gibi benzerlikler sınırlı olmasına karşın, düzenin sürdürülme biçimi üzerinde önemli göndermeler taşımaktadır. Tek başına ölçeğin küçüklüğü, bir ilişkisellikle bağlantılı olarak ortaya çıkan anlaşmazlığın, söz konusu bireylerin yer aldığı başkalarını etkileme ve bir bütün olarak toplumun herhangi bir üyesinin karıştığı anlaşmazlıktan etkilendiği eğilimi taşıdığını ortaya koyucudur. Bu toplumlarda düzenin güvence altına alınmasında akrabalık bağlarının önemi, antropologlar tarafından geniş bir kabul görmektedir. Örneğin Turner, 'yerel düzeydeki toplumsal kontrolün akrabalık yapısındaki durumla ilişkili olduğunu' kaydeder. Daha yaşlı olan akraba, diğerleri üzerinde bir otorite uygular ve altındakilere emirler verir ve her bir akrabalık kategorisi arasındaki örf, işbirliğini arttırıcı ve anlaşmazlıkları yasaklayıcı davranış beklentilerine dair karışık ve belli kaideleri zorunlu kılar.'[6]

Bu toplumlar arasındaki farklılıklar, sosyal organizasyon yapısından geçim şekillerine ve toplumun üyelerinin sahip oldukları inanç ve değer çeşitliliğine kadar geniş bir yelpazeye uzanır. Bu değişkenliklerden her biri, düzenin sürdürülmesi ve anlaşmazlıkların çözüm biçimi açısından önemli göndermeler taşır. Farklı geçim araçlarının sahip olabilecekleri göndermelerin arayışında olurken, 5 ve 6. Bölümler, göçe-

6 *Schism and Continuity in an African Society*, s.77.

be avcı-toplayıcı toplumlar ile geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlayan halkları karşılaştırıyor; ve göçebeliğin veya daha yerleşik olmanın toplumsal kontrol türü üzerinde ne gibi sonuçlar doğurduğu sorusunun cevabını arıyoruz.

Aynı derecede önemli bir başka değişken de sosyal ve siyasal organizasyon. 7 ve 8. Bölümlerde ele aldığımız toplumlar, farklılaşma göstermeyen akrabalık gruplarından çok farklı olmayan yapılardan oluşan küçük başsız topluluklardan karmaşık soy ve yaşa-bağlı organizasyonlara sahip toplumlara, yöneticilerin ve bürokrasilerin olduğu merkezi devletlere uzanmaktadır.

Bu bölümlerde incelenen etnografik materyallerde açıkça görünen birşey, çok çeşitli bir dizi kontrol mekanizmaları her toplumda anlaşmazlıkların idare edilmesine katkıda bulunuyorsa da bu tür mekanizmaların olduğu kombinasyonlar ve onların görece öneminin bir yerden ötekine belirgin şekilde, değişkenlik gösterdiğidir. Özellikle bazı çözüme-dönük konuşma biçimleri, pek çok toplumdaki anlaşmazlıkların ele alınmasında tercih edilen yöntemi yansıtmaktayken diğer bazılarında kavga, kabul edilen çözüm aracıdır. Ayrıca, anlaşmazlık çözüm süreçlerindeki kuralların önem derecesi açısından da ciddi bir farklılık söz konusudur; bazı halklar, takıntı derecesinde kural-uyumlu iken, bazıları normatif sınırlamalar konusunda çok daha az yükümlü hissetmektedirler. Yaşam biçimi veya sosyal organizasyon yapısı anlamında bunların hiçbiri bütünüyle açıklayıcı gözükmemektedir; her ikisi de belirli bir topluluk içerisindeki baskın değerlerle yakından ilişkili gözükmektedir. Saldırgan bir özgüven ve sesini yükseltmenin, sert cevapların önemli değerleri yansıttığı yerlerde, anlaşmazlıkların başlıca çözüme kavuşturma aracı kavga etmek olmaktadır. Diğer taraftan, 'daha düşük perdeli' ve yatıştırıcı tarzın kabul gördüğü yerlerde tipik yöntem, çözüme-dönük konuşma şeklindedir. 9 ve 10. Bölümlerde bu soruları ele alırken Bohannan'ın, "temelde iki tür anlaşmazlık çözümü vardır: idare edici kurallar ve kavga. Yasa ve savaş."[7] gözlemini de değerlendireceğiz. Bu iki katı alternatif, meseleyi tam olarak yansıtmakta mıdır? Eğer öyleyse, yapılan tercihler tam olarak neye dayanmaktadır?

O noktaya gelinceye kadar kitap boyunca literatür parça parça ve-

7 *Law and Warfare*, s.xiii.

rilecektir. En sonunda hukuk antropolojisi metinlerine ve kucak açtıkları ana temalara daha düzenli bir şekilde bakarak noktalıyoruz. Bu kitap ilk planda, bu konu başlığında buradakinden daha ileri derecede bir çalışma yapmak isteyen okurlara rehber olma amacındadır. Bu tür bir yardım, Maine'nin[8] on dokuzuncu yüzyılın ortalarındaki çığır açıcı çalışmasının peşinden giden canlı ve çeşitlilik gösteren metinler arasında yol bulmak için gereklidir. İkinci olarak, konunun gelişim gösterdiği izi takip ederek daha önceki bölümlerde değerlendirilen bazı temel savları biraraya getirebilmemiz mümkün olacaktır düşüncesindeyim.

8 *Ancient Law.*

2

Neden Yasa Değil?

Son tahlilde içinde yaşadığımız toplumun düzeninin temeline dair hangi görüşte olursak olalım hukuk sisteminin - ya karşılıklı kabul edilen kurallara uymayı sağlayarak veya toplumun bir kaç üyesinin, geriye kalanlar üzerinde güç kullanım aracı olarak- oynadığı rolün önemi konusunda genel bir uzlaşmaya yatkın olduğumuz söylenebilir. Fakat sahip olduğumuz hukuk kurumlarının önemine karşın, baştan itibaren bunların illâ ki burada ele alacağımız toplumlarda tekrarlanmak zorunda olmayan, belirli bir topluma özgü özellikleri yansıttığının farkında olmamız gerekir. Onun da ötesinde, hukuk kuramımızın, tüm bu yerellik içerisindeki biçimlerle yakından bağlantılı olabileceğini kabul ederek yola çıkmalıyız. Eğer böyle ise, 'yasayla' ilişkilendireceğimiz dağarcığın, kavramların ve kurumsal düzenlemelerin anlaşılması, başka yerlerdeki düzenin sürdürülme yollarını soruştururken ne ölçüde bir değer ifade edebilir?

Sosyal bilimlerin merkezinde yer alan bir problem olarak her araştırmada gözlemcinin soruşturma konusu ettiği malzemeyi bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendi kavramsal ve kurumsal çerçevesine uydurmaya yatkın olduğu ve bunu yaparken de eldeki malzemeyi tahrif ettiği artık kabul edilmektedir. Anlamaya ve betimlemeye çalıştığı çalışma konusunun, yabancı bir kültürde yer aldığı durumlardaki tehlike açıktır; ve riskler de muhtemelen gözlem konusu edilen materyallerin, üzerinde net ve dogmatik fikirler kurabildiğimiz yüzeysel benzeşimlere götürdüğü durumlarda en yüksektir. Antropologlar ve felsefeciler, bu tehlikeden ne ölçüde kaçınılabileceği ve bu tuzağa düşmemek için ne tür araç-

ların en iyi kullanıma sahip oldukları[9] üzerine kaygı duymuş ve sayısız sav ileri sürmüşlerdir. Bu tehlikeden bütünüyle uzak durmak mümkün olmasa bile yine de bir başka kültürde düzenin nasıl sürdürüldüğünü görmeyi isterken bazı temel tedbirler almak, çelişki gibi görülmemelidir. İlk olarak gözlemci, kendi ön kabulleri hakkında net bir fikir edinmeli ve sürekli olarak kendisine bunların neler olduğunu anımsatmalıdır ki başka insanların düzenlemelerini anlamaya ve betimlemeye çalışırken bilinçaltında yaşanacak bir kaymaya izin vermesin. İkinci olarak, gözlem konusu edilen toplumdaki insanların yapıp ettiklerini ve söylediklerini açıklama biçimlerine yakın bir dikkat göstermelidir. Son olarak da, bunların arkasından araştırmacı, karşılaştırma yapabilmek için analitik bir çerçeve kurarken bunun kendisinin yer aldığı veya soruşturma konusu yaptığı toplumun, kendine-özgü özellikleri bulanmadığını görmek için elinden geleni yapmalıdır.

Bu risklerin varlığı ve yasa hakkındaki önkabullerimizin muhtemelen çok güçlü oluşu, kendi hukuk kurumlarımızın karakteristiklerini ortaya koymayı ve bunun etrafında gelişme göstermiş olan kuramları incelemeyi önemli kılmaktadır.[10] Bu yapıldığında, üzerinde çalışacağımız toplumların öne çıkan özelliklerine yapacağımız kısa bir bakış, 'yasa' hakkında oluşturduğumuz kompleks düşüncelerin ulaşmak istediğimiz amaç açısından ne kadar uygunsuz olduğunu gösterecektir. Bu çalışma aynı zamanda kendi ön kabullerimizin, başka toplumlara dair anlamamızın içine arka kapıdan sızmaya çalışmasına karşı koymamızda bize yardım edecektir.

Çoğu hukukçu ve dışardan kimseler, yasayı bir yabancıya anlatırken muhtemelen bunu, yasama, uyulması gereken kurallar, mahkemeler ve kolluk güçleriyle anlatacaktır. Yasamayla ilgili olarak kaydedilmesi gerekir ki her ne kadar bu organ, hukuk kuralları koyan tek birim değilse de varolan kuralları değiştirme ve böylelikle de algılanan sosyal ihtiyaca bir cevap niteliğinde açık yenilikler getirme kabiliyetine sahip nihai otorite olarak kalmaya devam etmektedir.

---

9 Bkz. örn.: Winch, 'Understanding a Primitive Society', *American Philosophical Quarterly*, sayı.I, ss.307-24: McIntyre, 'Is understanding religion compatible with believing it?' Hick (ed.), *Faith and Philosophers*; Bohannan, *Justice and Judgment among the Tiv*; Gluckman, 'Reappraisal', *The Judicial Process among the Barotse of Northern Rhodesia*.

10 Bu konuda çağdaş İngiliz hukuk sistemiyle ilgili daha ileri bir kaynağa ulaşmak isteyen okurlar Hart'ın *The Concept of Law*'ına başvurabilirler.

Geriye kalan unsurlar arasında hukuk kurallarının, insanların takip edecekleri davranışlar için kabul edilen yolu emretme ve ortaya çıkan anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasını sağlayan kriterler sağlama anlamında çifte bir amaca hizmet ettiklerini söylemek gerekir. Dikkatli bir betimlemenin ayrıca, hukuk kurallarının başına buyruk karakteri ve hem düzenleniş hem de işleyiş biçimleri açısından ahlak ve görgü kuralları gibi diğer normatif düzenleyicilerden net bir şekilde ayrılabileceği üzerinde durması gerekir. Onların nizamnamelerdeki kaynağı, yargı kararları ve yasa metinleri, ilk bakışta tanınabilir ve onu, ayrı bir kategori olarak diğer norm türlerinden ayırdedilebilir kılar. Şu ana kadar yasal kuralların işletilmesi söz konusu olduğunda bütün bunlar (en azından hukukçular ve yargıçlarca) özel bir otoriteyle donatılarak, istenen sonuçlara ulaşılabilmesi veya bazı haksız eylemlerden kaçınılması için uyulması gereken davranış tarzlarını yasalaştırmıştır. Bir anlaşmazlık durumunda bunlar ayrıca, tek başlarına sonucun ne olacağını belirleyebilecek bir nihai otorite olarak görülmektedir.

Hukuk kuralları konusu, bir kavganın yaşanması halinde nihai olarak uygulamada bulunacak olan anlaşmazlık-çözüm mercii mahkemelerle bağlantılı olmak zorundadır. Her ne kadar bir hukukçunun yapacağı açıklamada bu ögeler bulunabilse de bizim amaçlarımız açısından mahkemelerin bu anlamdaki yegane işlevleri, ortaya kendilerinden önce çıkan anlaşmazlıklar bağlamında yasaları idare etmekte uzmanlaşmış olmalarıdır. Bu uzmanlık izlenimi, anlaşmazlıkların sadece bu işlere ayrılmış mekanlarda masaya yatırılmasıyla ve çözüm esnasında yapılan kendine-özgü seremonilerle sürekli olarak güçlenmiş olur. Dahası, yüksek mahkemelerde görevli yargıçların genellikle aynı zamanda başka işlerle uğraşmalarına izin verilmez ve özellikle siyasetten uzak durmaları beklenir.

Mahkemelerin ayrıca, ideal olarak kendilerinden önce oluşan anlaşmazlıkları idare tarzı olarak görülmelerini anlamak da önem arz etmektedir. Her dava, karşılıklı tarafları dinleyen ve sonrasında üçüncü-tarafın duruş noktasından hareket eden bir yargıç tarafından karara bağlanır. Bu hakemlik rolünün yerine getirilmesinde yargıçın tarafsız bir şekilde hareket etmesi, olmazsa olmaz bir koşuldur. Bu esnada yargıçların başvurdukları kriterler önceden oluşturulmuş olan hukuk kuralla-

rıdır. Diğer normatif sistemlerden gelen kuralların bu noktada bir yardımı olmaz ve yargıçların, somut davalarla ilgili uygulanması gereken kurallar üzerinde çok küçük bir takdir yetkileri vardır; anlaşmazlığa düşen tarafların ortaya koydukları veriler ışığında hangi kurallara dayanarak karara varacakları belirlenmiştir. Böylelikle, *kural* ile *karar* arasındaki ideal ilişki, oldukça net olarak ortaya çıkmaktadır: eldeki veriler yargıçı kullanacağı uygun kurallara götürür ve bu yolu takip ederek sonunda bir karara varır: *Kural, kararı belirler*. Pek çok gözlemci, yargısal süreçteki davranış örneklerinin, özellikle de kural ve karar arasında varsayılan ilişkinin gerçekte tam olarak böyle olup olmadığını sorgulamışlardır. Çünkü bu bakış açısı, yargıçların kararlarını dayandırdıkları kuralları seçmekte takdir yetkisine sahip olmadıklarını öne sürer ve hukuk kurallarının kesin ve tutarlı bir norm repertuarı oluşturduğunu imler ki bu da ayrıca eleştiriye açık gözükmektedir.[11] Ancak yine de bu bize sistemin çalışma biçimine dair biçimsel bir açıklama sunmaktadır.

Kurala-dayalı hükme bağlı bu tür bir sistemden çıkan önemli bir sonuç, çok az bir uzlaşma unsurunun teşvik ediliyor olmasıdır. Karar verilmesi beklenen meseleyle ilgili konu, yargılamadan önce oluştuğundan yargıçın rolü, anlaşmazlığa düşen taraflar arasında bir arabulucu olmaktan uzaktır. Her ne kadar yargıç açısından taraflara, meseleyi halletmeleri ve kendi aralarında bir anlaşma sağlamaları önerilebilmekteyse de çoğu yargıç, bunu yapma konusunda isteksiz görünmekte ve eğer taraflar bu tür bir öneriyi reddederlerse yargıçın kurala-dayalı bir kararı yürürlüğe koymaktan başka bir alternatifi bulunmamaktadır. Bu yöntemle hükme varmanın doğasından kaynaklanan bir başka sonuç da bir tarafın kazanırken diğer tarafın (mesele çok çözümlü ve karar unsurları da birden fazla yönlü olmadıkça) kaybetmesidir; sistemin, her iki tarafın da kazanması ve hatta onurun paylaşılmış olması gibi bir amacı yoktur.

Anlaşmazlıkların çözümünde başvurulan bu yöntemin bir diğer sonucu olarak bir defa uyuşmazlık, hukukçu uzmanların, avukat ve yargıçların önlerine geldiğinde bu kişiler öylesine kendi inşalarını oluşturmaktadırlar ki anlaşmazlığın meydana geldiği yapı ve durum büyük ölçüde anlaşmazlığa düşen tarafların kontrolünden çıkmaktadır. Anlaşmazlığa konu olan şeyin ne olduğu ve bununla nasıl baş edilece-

11 Bu biçimsel modele getirilen bir erken dönem ve güçlü eleştiri için bkz. Frank, *Law and Modern Mind*.

ği, yerleşik hukuk kurallarıyla gerçekleştirilmektedir. Dahası, herhangi bir hukuk kuralında yer almayan konular, anlaşmazlığa düşen tarafların mağduriyetleri ne olursa olsun hiç bir şekilde yargılanabilir olamamaktadır. Bu ilişkiye dair dar bir kavramsallaştırma, ayrıca anlaşmazlığa neden olan somut bir olayın iki taraf arasındaki ilişkinin daha geniş bağlamından çıkartılması ve ilişkinin bütününden yalıtılarak ele alınmasını gerektirmektedir. Bu tür bir sistem, anlaşmazlığın ortaya çıkmasına sebep olan pek çok hadisenin taraflar arasında yegane temas noktasını oluşturduğu anonim topluluklarda büyük oranda uygulanabilirliğe sahiptir ancak anlaşmazlığa düşenlerin süreklilik arz eden, yüzyüze ilişkiler içerisinde yaşadıkları yerlerde pek böyle değildir. Yargıçlar, pek çok zorlu ilişkiden kaynaklı olarak, ortaya çıkan anlaşmazlıkların (bazı aile anlaşmazlıklarında olduğu gibi) çözümünde açıkça geniş bir takdir yetkisine sahip oldukları yerlerde, yaslanacakları açık seçik kuralların olduğu durumlara göre daha fazla huzursuzdurlar.

Bu sistemin son bir anahtar karakteristiği de başlıca işlevleri, gerektiğinde *güç kullanarak*, hukuk kurallarına uyulmasını sağlamak ve uymayanlarla ilgili durumlarda mahkemelerin vermiş oldukları kararları uygulatmak olan resmi kolluk kurumlarının –icra birimleri, polis ve hapishane hizmetleri gibi- varlığıdır. Bu kurumlar da tıpkı mahkemeler gibi devlete ait organlardır.

Şu anki amacımız açısından, aşina olduğumuz bu resmin çeşitli yönlerini vurgulamamız gerekir. Bunlardan birincisi, hukuk sisteminin doğrudan doğruya içinde yaşadığımız toplumda kurulmuş olan belirli bir yönetimsel organizasyon yapısıyla bağlantılı ve ona dayanmakta oluşudur. Hukuk kurallarını kontrolünde tutan bu özel otoritenin en azından bir kısmı, başlıca kural-koyucu organ olan meclisin sahip olduğu hakimiyete bağlı olmalıdır. Bu otoritenin ayrıca kendisine uyulmasını sağlayacak kolluk kurumlarına sahip olması da gerekir ki bu, merkezi devletin bir özelliğidir –anlaşmazlık durumlarında hüküm verebilmesi için yetkilendirilerek atanan uzmanlar arasında bir hiyerarşinin varlığında olduğu gibi.

Açıkça görülen bir başka karakteristik özellik de daha çok içinde oluştuğu toplumla bağlantıları kopuk, başına-buyruk bir alt-sistem olarak 'yasa'nın bağımsız karakteridir. Tüm bunlar hukuk kuralları ve mahkemelerin uzmanlaşmış doğasında görülmektedir; bu sonuncusu,

yalnızca anlaşmazlık yaşadığımız zamanlarda gittiğimiz uzak yerlerde olmakta ve buraları, işini aşina olmadığımız bir ritüel geçmişin devam ettiricisi olarak yerine getiren uzmanlar yönetmektedir. Hatta hukuk sistemine erişimimiz bile ancak dava-avukatı (barrister) veya davavekili (solicitor) gibi uzmanlar üzerinden mümkün olabilmektedir. Bu ikinci gruptakiler, her ikisi de bağlı oldukları profesyonel birliklerce yakından düzenlenen karmaşık bir eğitim ve kendine özgü alışkanlıkları nedeniyle bizatihi kendisinden hizmet almak isteyenlerden uzaklaşmış olmaktadır.

İçinde yaşadığımız toplumda bütün bunlarla uyumlu bir fikir olarak siyasal ve hukuk süreçlerinin kesin bir şekilde birbirinden ayrılması gerektiği düşünülmektedir. Bu düşünce, 'güçler ayrılığı' ilkesi ve bununla ilişkili olarak yargı mensuplarının siyasete girmelerine karşı getirilen yasaklamayla resmi bir ifade kazanmaktadır. Bu durum ayrıca, hukukçu ve siyasetçilerin, yargı 'bağımsızlığı' ve yasaların kutsallığına dair resmi ve kişisel ifadeleriyle de sürekli olarak kuvvetlendirilmektedir. Realitede bu iki alanın ne ölçüde ayrı kalabileceği, sorgulamaya açıktır fakat bu durum güçler ayrılığı nosyonunun ideolojilerin içerisinde olmasına bağlı olarak derin ve sağlam bir yer edinmiştir.

Hukuk sisteminin uzmanlaşmış ve başına-buyruk doğasının yanında genellikle doğal karşılama eğilimi gösterdiğimiz bir başka konu – 'yasa'nın yürürlükte olduğu alanda üstün bir otoriteye sahip oluşu- üzerinde de durmaya ihtiyaç vardır. Kendi alanı içerisinde yasalar, mutlak bir üstünlüğün keyfini sürmektedir: bütün diğer normatif sistemler hukuk kurallarının yolunu açmak için geriye çekilmişlerdir ve mahkemeler, anlaşmazlık çözümünde nihai otoriteye sahip kurumlar olarak işlev görmektedir. Bu üstünlük nadiren de olsa sorgulandığında kıskanç bir savunmayla karşılaşılmakta ve en küçük bir meydan okumaya bile başta mahkemelerin kendisi olmak üzere meclis çevreleri ve yürütme organları tarafından büyük bir gayretkeşlikle karşı konulmaktadır. Bu uğraşlarında mahkemeler de kendilerine, temel işlevleri anlaşmazlık çözümüne ilişkin alternatif biçimleri bastırmak olan, horgörme prosedürlerini derhal temin etmektedir. Bu prosedürlerin nasıl işlediği, *Sunday Times*'ın yakın zamanlarda anlaşmazlığın geçmişine dair, o konudaki yasalar çıkmadan önce bu ticaret işlerinin nasıl yapıldığıyla il-

gili bir dizi yazı yayınlayarak, *Thalidomide* davasının çözüme kavuşturulması için Distillers Şirketi'ne baskı uygulama çabalarında gayet iyi görülmektedir.[12] Bu eyleme karşı başsavcının önayak olmasıyla mahkemeler gazeteyi, kendi imtiyaz alanlarında gördükleri bir yetkiye müdahale etmeye çalıştığı gerekçesiyle hızla cezalandırma yoluna gitmiştir. Bu meselede kim haklı olursa olsun bu bize mahkemelerin, ortaya çıkan bir tehdit unsurunu bulup, ortadan kaldırma konusunda ne kadar hızlı ve güçlü bir şekilde harekete geçebildiklerini göstermektedir.

Büyük ölçüde emredici ve pozitivist bir karakter taşıyan modern İngiliz hukuk kuramı, yasama organına, yargıya ve kolluk kurumlarına güçlü bir vurgu yaparak biraz önce ortaya koyduğumuz modelle yakın bir bağlantı içerisinde olmuştur. 'Yasa nedir?' sorusuna, neredeyse istisnasız bir şekilde belirli bir merkezi devlet organizasyonunu doğal kabul eden ve kuralların, mahkemelerin ve yaptırımların olmazsa olmaz gereklilikler olarak ayrı tutan cevaplar verilegelir. Hukuk düzenine dair bu görüş, yasaların, egemen güç tarafından 'buyrulan' kurallar olarak tarif edildiği Hobbes'un erken dönem yazılarında karşımıza çıkar.[13] Emredici kuram, yasanın, 'uyma alışkanlığı' gösteren toplumun üyelerine karşı egemenin buyruğu olduğu ve uymakta başarısızlık gösterenlere karşı da 'yaptırımlar' uygulanan olarak kalmaya devam ettiği Austin'in çalışmasında daha ileri bir noktaya taşınmıştır.[14] Diğer kuramcılar, normatif ve adli yönlere vurgu yapmışlardır. Örneğin Salmond, İngiliz yasalarının, adaleti tesis etmek için varolan İngiliz mahkemelerince kabul edilen ve uygulanan kurallar bütününden başka birşey olmadığını yazar.[15]

Her ne kadar bu buyurgan kuram, günümüzde basitleştirici ve belli açılardan yetersiz görülse de Hart'ınki[16] gibi yakın zamanlı ve çok daha incelikli formülasyonlar bile büyük ölçüde bunun bir tür geliştirilmişidir ve batılı hukuk sistemi dışında uygulanması, zor olmaya devam

12 *The Thalidomide Children and the Law: A Report by the Sunday Times.* Bu eylem, yargıya intikal etmiş bir kavgayla ilgili olarak öncelikle alternatif çözüm ihtimallerinin değerlendirilmesi yönündeki uzun bir geçmişe sahip hareket tarzıyla uyuşmaktadır.

13 *Leviathan*, 2.Fasıl, 26.Bölüm.

14 *The Province of Jurisprudence Determined.*

15 *Jurisprudence*, s.113.

16 *The Concept of Law.*

etmektedir. Hart'ın yasalara dair yaptığı izahın merkezi vurgusu kurallar üzerinedir. Bunlara dair elzem bir kategori, yükümlülükler yükleyen 'birincil kurallar'dan oluşmaktadır. Bu tür bir kuralın ayırdedici göstergesi, ona uyulması için varolan baskının *ağırlığıdır*: 'Uyum gösterme konusundaki genel talep zorlayıcı ve sapma gösteren ya da sapma tehditinde bulunanlara karşı gösterilen sosyal baskı büyük olduğunda kurallar, emredici yükümlülükler olarak görülür ve bu şekilde bahsedilir.'[17] Her ne kadar Hart, bir toplumun ancak birincil kuralların varlığıyla hayat bulacağı görüşüne varsa da bu kurallar kendi başlarına bir hukuk sistemi oluşturmazlar. 'Hukuk öncesinden hukukun dünyasına' adım atılması[18] için bu birincil kurallara üç tür 'ikincil kurallar'ın da eşlik etmesi gerekir: birincil kuralların neler olduğunu tespit etmeyi mümkün kılacak farkedici kurallar; gerek duyulduğunda birincil kuralların gözden geçirilmesini sağlayacak değişim kuralları; ve belirli durumlarda birincil kuralların ihlal edilip edilmediğine karar vermek için belli insanları güçlü kılan hüküm verme kuralları. Çoğu sistem, bunların yanında bir de birincil kurallar ihlal edildiğinde ceza uygulanmasını içeren ikincil kurallar barındırır fakat bu daha ileri uygulama, bir hukuk sistemi oluşması için olmazsa olmaz değildir.[19] Öyle görünüyor ki Hart, bu ikincil kurallar üzerinden kendi modelini, tepeden inmeci kurumsal içerikten uzaklaştırmakta ve onun yerine hatırı sayılır bir kültürlerarası geçerliliğe sahip ilkeler koymaktadır. Fakat bu kaçış yanıltıcıdır çünkü, ikincil kurallarda varolan üç kategori, yasama ve bunun uzantısı kurumların varlığını ima eder ve gerektirir. 'Herhangi bir yasama organı, mahkemeleri veya herhangi bir görevlisi olmayan bir toplum düşünebilmek mümkün olduğu için' Hart, bu gerekliliğin bütün toplumlarda karşılanamayacağının farkındadır ancak pratikte dışarıda bırakılan toplumlara dair bu sayının çok olduğunu düşünmemektedir. Sadece birincil kurallarla idare edilen her toplumun mutlaka küçük ölçekli olacağını ve "çok az toplumun, yasama organı ve uzantısı kurumlar ile merkezi olarak organize olmuş yaptırımlar bütünüyle bulunmadan yaşamını sürdürebilmiş olduğunu"[20] ifade etmektedir. Burada her ne kadar, yasama

17 İbid.,s.84.
18 İbid.,s.224.
19 İbid.,s.95.
20 İbid, s.244.

organı ve uzantısı kurumları veya merkezi olarak organize olmuş olan yaptırımları oluşturan şeyin ne olduğuna dair tartışmalı bir alan söz konusuysa da sadece bu son noktaya bakılarak bile Hart'ın yanlışlığı ortaya konulabilir: bunlarsız çok az toplum varolabilmiştir ona göre ve bizim başlıca ilgi alanımız da bu çok az toplumda düzenin nasıl sürdürülmüş olduğu, olacaktır.

Her ne kadar antropologların tipik olarak çalıştıkları bazı toplumlar, merkezi hükümet türü yapılara sahip olabilmekteyseler de bunların çoğunluğu, devlet aygıtı olmadan biraradalığını sürdürebilen ve buraya kadar üzerinde düşündüğümüz kontrol mekanizmalarının ya bütünüyle bulunmadığı veya en azından oldukça farklılaşmış olarak karşımıza çıktığı, küçük, yüzyüze, başsız topluluklardır. Kendi düzenlemelerimizin merkezinde yer alan karmaşık kurallar, mahkemeler ve kolluk birimlerini düşünerek yola çıktığımızda, bu tür toplumları hukukçuların düştükleri acayiplik içerisinde gözlemlemeye kalkmanın zorlukları açıkça ortaya çıkmaktadır. İlk olarak hukuk kuralarını ele alıyoruz diyelim. Her toplumun gündelik yaşamının kökeninde mutlaka, toplumun bir üyesinin belirli koşullar altında bir başka üyenin ne tür bir harekette bulunabileceğini öngörebilmesini mümkün kılacak ve kendi hareketlerinin de nasıl anlaşılacağını bilebileceği bir temel sağlayan, o toplumun üyelerince takip edilen alışkanlığa bağlı oluşmuş davranışlara dair bazı kaideler vardır. Fakat bazı küçük-ölçekli toplumlarda bu düzenlilikler için açıkça kavramsallaştırılmış olan normatif bir temel yoktur veya ayrıntılandırılmamıştır; yani yalın bir şekilde söylemek gerekirse insanlar, her zaman kurallar ve yükümlülükler anlamında düşünmezler. Böyle olmadığı yerlerde bile işlev ve organizasyon olarak bizim içinde yaşadığımız toplumlardaki kategorilerde yer alan norm tiplerinden ayrılan, ayrı bir 'hukuk kuralları' sınıfı neredeyse hiç bir şekilde yoktur. Kibar davranış normları, ahlaki standartlar ve bir anlaşmazlık durumunda ciddiyetle takip edilecek olan emredici bir kurallar bütünü, yerli sınıflandırmada birbirinden ayırdedilmeyebilmektedir. Buradan hareketle, açıkça tanımlanan bir hukuk kuralları bütünü içerisinde bizim kalkış noktamız, bu grupların çalışılmasında çok küçük bir yardımda bulunabilecektir; aynı şekilde bir başka kültürdeki insanların 'zorunlu' uygulamalar anlamında ne düşündüklerinden ve konuştuklarından emin olmamıza fazla bir yardımda bulunmayacaktır.

Uyuşmazlık çözümü çalışmasında da yargı yetkisi kullanımının kültürlerarası kullanımına ilişkin benzer özellikte engeller karşımıza çıkar. Göçebe avcı-toplayıcılar da dahil olmak üzere neredeyse bütün toplumlarda, biraraya gelmek ve konuşmak bazı anlaşmazlıkların çözümünde bir yol olarak görülmektedir; fakat bu karşılaştırmanın mutlaka daha ileri taşınması gereksizdir. Çözüme-dönük bir tartışmanın kabul görmesi ve bir anlaşmazlığın çözümündeki baskın araç olarak kullanılması durumunda bile bizim mahkemelerimizde bu tür başvurulan bir çözüm biçiminin mutlaka izleneceği çıkarımı yapılmamalıdır. Zira, devletsiz toplumlarda bir üçüncü-taraf konumundan anlaşmazlığa düşen taraflarla ilgili bir karar alma yetkisine sahip herhangi bir kimse bile olmayabilmektedir ki nerede kaldı bu alınan kararları uygulatsın. Buradan hareketle, üçüncü taraflar tipik olarak bir aracı gibi hareket etmekte, tarafların birinin mesajını ötekine nakletmekte veya bir arabulucu olarak aktif bir şekilde tarafları bir çözüme doğru ikna etmeye çalışmakta ama hâlâ ortadaki meseleyi bir karar alarak çözüme kavuşturma gücünden yoksun olarak sınırlandırılmaktadırlar. Çoğunluk 'mahkeme-benzeri' kurumların ve bunların uzantısı denebilecek prosedürlerin gözlendiği nispeten merkezileşmiş, az sayıdaki bazı devletlerde bile hukuki ve siyasal süreçler arasında nadiren çok fazla bir ayrıma gidilmekte veya bizim anlaşmazlık çözümünde ideal olarak karakterize ettiğimiz kural ile sonuç arasında açık bir ilişki olmaktadır. Belki daha da önemlisi, yargı kurumlarının bulunduğu yerlerde bile anlaşmazlık çözümüyle ilgili olarak bunların, her zaman, bizim mahkemelerimizin katlanamadıkları ve derhal ortadan kaldırdıkları bir üstünlüğün keyfini süremedikleri gerçeğidir. Kavgaya tutuşmak veya kendine yetmenin diğer türleri olarak doğaüstü aracılara başvurmak, utandırma ve küçük düşürme araçlarını kullanmak veya gerekli olan işbirliği yapılarından tek taraflı olarak çekilmenin hepsi de çatışmayı yatıştırmak için eşit derecede kabul gören, etkili araçlardır.

Çoğunluk batılı hukuk kuramının organize güçlere ve kolluk birimlerine yaptıkları vurgu da ayrıca buraya kadar ele aldığımız pek çok toplum söz konusu olduğunda bizi yanlış yönlendirici olabilir. Bu, en net uygulamasını, elinde ayrı ayrı asker ya da polis gücünü bulunduran bir yönetici tarafından idare olunan merkezileşmiş devletlerde gö-

rülmektedir. Bu tür bir toplumun dışına çıkıldığında ise sosyal olarak kabul edilen kurallara uyulmasını sağlamak için kuvvetin nihai bir araç olarak kullanıldığını düşünmek hayli yanlış yönlendirici olabilir. Pek çok başsız toplumda antisosyal bir davranışta bulunanın gözünde, vazgeçmek için en çok korkulan ve etkili olan yaptırım, toplumun diğer üyelerinin sosyal temas kurmayı *bırakmaları* ve elzem olan ekonomik işbirliği biçimlerini durdurmalarıdır: bu bizim zor kullanma gücünden anladığımızın tamamen tersi bir durumdur.

'Hukuki model'in kültürlerarası bir kullanımının önündeki engellerin altında yatanları ortaya koyarak, bu tür toplumlar ile bizimkiler arasında keskin bir karşılaştırmanın temeli, münhasıran bizim 'hukuki' olarak tanımladığımız meselelerle alakalı olan, olabildiğince takdir yetkisine sahip ve uzmanlaşmış bir alt-sistem olarak bizim düzenlemelerimizin farklılaşan karakterinde yatmaktadır. Küçük-ölçekli toplumlarda görülebilen düzenlenme biçimlerinin geniş bir yelpazede olmasına karşın, sürekliliği sağlayan ve anlaşmazlıkları idare eden mekanizmalar, neredeyse evrensel bir şekilde farklılaşma gösteren bir hukuk sisteminde desteklenmeyerek, doğrudan doğruya gündelik yaşamın içinde saklı kalmaktadır. Oldukça büyük, Merkez ve Güney Afrika krallıklarında bile yüzeysel olarak bizimkine benzeyen hükümet kurumlarında, hukuk kurumları birbirinden kesin hatlarla ayrıldığı söylenemez.[21]

Bizim hukuki düzenlemelerimizle ele alacağımız toplumlardaki kontrol mekanizmaları arasındaki 'uyum' eksikliğini ve buna bağlı olarak bizdeki hukuk kuramının büyük ölçüdeki uygulanamazlığını düşündüğümüzde, yapılacak en iyi şey, tartışmayı tamamen yasalar üzerine kurmaktan kaçınmak olarak gözükmektedir. Yok eğer bunu yapmakta ısrarcı olursak o takdirde, ya 'yasa' kavramı çok büyük bir anlam kaybına uğrayarak kullanılmış veya pek çok toplumda merkezi bir önem arzeden kontrol mekanizmaları meselelerin çözümünden dışlanmış olacaktır.

Bu koşullar altında, bu çalışma için farklı bir çerçeve oluşturmak gerekli hale geldi; öyle bir çerçeve ki çok farklı değerler ve kurumsal biçimler karşısındaki gerilime dayanıklı olabilsin. Odak noktası olarak 'düzen' ve 'anlaşmazlık'ın seçiminde iki basit varsayım saklı.

21 Bkz. 8.Bölüm.

İlk olarak, her sosyal grubun yaşamını sürdürebilmesi için belli ölçüde bir düzenliliğin sürmesi gerektiğine dair genel bir kanaatten yola çıkıyorum. Bir toplum olma fikri içerisinde zımnen bu düşünce vardır. İkinci olarak, anlaşmazlıkların da kaçınılmaz oldukları varsayımı vardı; Weber'in ısrarla vurguladığı gibi: 'anlaşmazlık, sosyal yaşamda olmazsa olmazdır'.[22] Bu geniş açılı perspektifte belki bir orjinallik bulunmayabilir. Malinowski şunları yazarken bunu kabul etmenin gerekliliğini imler: "ilkel dediğimiz toplumlarda yasaların biçimlerine değil işlevlerine göre tanımlanması gerektiği yani, ne gibi düzenlemelerin olduğuna, sosyolojik realitelere, yasaların uygulanmasını sağlayan kolluk gücü yerine geçen kültürel mekanizmalara bakmamız gerekir".[23] Yasaların ne olduklarından çok, ne işe yaradıkları yönündeki bazı Amerikan 'realist' kuramlarında da bu yaklaşımı görürüz.[24]

Bu çizgideki hücumlara karşı bu doğrultuyu izlemenin, analizin titizliğinin kaybolmasına neden olarak tuzağın ağını daha da genişlettiği ileri sürülebilir. İnceleme yapılacak sınırlar içerisindeki sosyal yaşam büyük ölçüde kontrol edilmek için fazla büyük bir hal almaktadır. Bir alana böylesine geniş bir açıdan yaklaşmanın tehlikeleri kabul edilmelidir; aynı şekilde karşılaştırmalı çalışmayı, ciddiyetle ele alınan kurallar, merkezinde organize edilmiş yaptırımlar ve mahkeme-benzeri kurumlarla sınırlayan daha dar bir alanla daraltmanın da avantajlarını görmek gerekir. Fakat bizim buradaki amaçlarımızla ilgili olarak daraltan yaklaşımın zorluğu, ele alacağımız toplumların pek çoğunda herhangi bir anlam ifade etmeyebilen ayrımlar üzerinde durmayı barındırıyor olmasındandır. Bu nedenle, bu durum sadece yapay bir büzülmeyi ortaya koymakta ve aynı zamanda da bize ait, potansiyel olarak tahrif edici olan görüş açısı doğrultusunda, diğer insanların kontrol kurumlarını görmek için teşvik edici olmaktadır.

---

22 *The Methodology of the Social Sciences*, çev.Shils ve Finch, s.26.

23 Introduction to Hogbin, *Law and Order in Polynesia*, s.xiii.

24 Bkz. örn., Llwellyn ve Hoebel'in *The Cheyene Way*, 11.Bölüm'deki 'hukuk meslekleri' formülasyonu.

3

Gündelik Yaşamda Düzen ve Devamlılık

Herhangi bir topluluk içerisinde, eğer sosyal yaşamın sürmesi isteniyorsa belli ölçüde bir düzen ve düzenliliğin güvence altına alınması zorunludur. Bu ihtiyacın her zaman için aşırı bir itaat ile karşılanması da gerekmeyebilir, ve gerçekten de toplumlar, üyelerinin tolere edebilecekleri sürtüşme ve düzensizlik oranı bakımından geniş bir farklılık göstermektedirler; ancak ne olursa olsun koşulların, çocuk yetiştirilmesine uygun ve yiyecek içecek ve barınak sağlanması için tutarlı düzenlemeler yapılacak şekilde olması elzemdir. Bunun başarılabilmesi için, söz konusu olan grup içerisinde ve eğer varsa o grubun sürekli bir temas içerisinde olduğu başka gruplar arasında, zaman içerisinde süreklilik gösteren bir düzen unsuru yer almalıdır. Bu bölümde, düzenin ne gibi temeller üzerinde oluştuğunu, öncelikle bunun içsel yönlerini; neleri içerdiğini ve sürekliliğin nasıl güvence altına alındığını ele alacağız.

Üzerinde konuştuğumuz koşulların, herhangi bir hükümet organizasyonu biçimiyle bir ilişkisinin olmadığı ilk baştan itibaren hatırda tutulmalıdır. Hayatta kalmak için gerekli olan olmazsa olmazlar arasında kuşkusuz, bu insanlar arasında güç kullanarak barışı tesis edebilecek bir idareci yoktur. Daha önce kaydettiğimiz gibi, üzerinde düşüneceğimiz pek çok toplum, herhangi bir merkezi hükümet ve düzenin, kolluk gücüyle tesisini sağlayan kurumlar olmaksızın, başsızdırlar (acephalous). Fakat bu tür düzenlemelerin olduğu toplumlarda bile bunların herşeyi birarada tutma konusundaki önem dereceleri üzerinde bir tartışma alanı söz konusudur. Gerçekten de, bizimki gibi bir toplumun bü-

tünlüğünün ilk planda karşılıklı olarak kabul edilen kurallara mı yoksa bir zor kullanma gücünün uygulanmasına mı bağlı olduğu konusunda bilimciler arasında derin bir görüş ayrılığı vardır.[25] İlk bakışta, açıktan bir kolluk kurumunun bulunmadığı toplumlarda bu tür bir tartışmaya fazla bir yer yoktur ancak bir idareci bulunmaması durumunda bile (yüzeyde gizlenmiş olsa da) zor kullanıcı unsurlar olabilmektedir; buralarda, yaşa-dayalı organizasyon veya akrabalık sisteminde yaşlıların veya soyundan dolayı kıdemli konumda olan erkeklerin baskı kurmaları, güvence sağlayıcıdır.

İtaati temin etmede uzlaşma ve zor kullanma arasındaki özel denge ne olursa olsun, her toplumdaki düzen, herşeyden önce toplumun mensupları arasında gündelik yaşam faaliyetlerinin nasıl düzenleneceği ve belirli bir bağlamda kabul edilebilir olan ve olmayan davranışların neler olduğuna dair varolan belirli bir anlayışa dayanır. A kişisinin aşina olduğu koşullarda B'nin nasıl bir davranış sergilemesi gerektiğini ve kendi davranışlarının da nasıl karşılanacağını tahmin etmesine imkân veren bu tür paylaşılan kabullerin bulunmaması durumunda toplumsal yaşamın varolması, çok zordur. Benzer şekilde, yeni olana ve beklenmeyene karşı verilecek tepkiye dair de belirli alışkanlıkların olması gerekmektedir; aşina olunmayan bir durumda B'nin verdiği tepkiyi A'nın anlamasını sağlayacak hemen kendini belli eden işaretler olmalıdır. Karşılıklı olarak anlaşılan normların temel düzey için ne kadar olması ve ne kadarının da yaşam sürerken tartışılıp düzenlenmesine bırakılması gerektiği söz konusu toplumun büyüklüğüne ve kendi içerisindeki yakınlık derecesine bağlıdır. Son bölümde, bütün üyelerin birbirleriyle serbestçe konuşabildikleri ve böylelikle çoğu zaman her birinin ne düşünüp ne yaptığını bilebilecek bir konumda oldukları çok küçük gruplarda, işlerin büyük ölçüde ihtiyaç ortaya çıktığı zaman karşılıklı anlayışa ve uzlaşmaya bırakıldığı son derece rahat bir kural-temelli işleyiş mümkün olabilmektedir.[26] Fakat en küçük bir birimde bile, bir bireyin sürekli olarak, önceden toplumun bütün üyelerince üzerinde uzlaşılmış olduğu ifade edilmiş olan kurallara göre hareket etmesi pek uygulanabilir değildir; kısa vadeli olarak bu sağlanabilse bile bu tür bir yaşam biçimi, katlanılmaz derecede yorucu olacaktır.

---

25 Bkz. yukarıda s.11, 1.dipnot.

26 Bkz. s.82.

Bu paylaşılan anlayışın neler olduğu ve bunların ilişkili oldukları meselelerin yelpazesi, söz konusu toplumun üyelerinin sahip oldukları değer ve inançlara, onların geçim şekillerine ve sosyal organizasyon biçimlerine bağlı olacaktır. En azından, kişiler-arasındaki şiddeti ve bununla birlikte cinsel ilişki kurma, yiyecek bölüşümü ve diğer kıt ve değerli kaynakların paylaşımı konusunda olması gereken uygulamaları düzenleyecek, toplumsal olarak kabul edilmiş normların bulunması şarttır. Göçebe bir avcı-toplayıcı bir grup içerisinde dar ve zayıf bir kural-bağlılığı yeterli olabilirken, toprağın işlendiği ve hayvancılık yapılan toplumlarda, zorunlu olarak çok geniş bir meseleler yelpazesi, kabul edilen kuralların kaidelerine tabii olacaktır. Aynı zamanda, sosyal organizasyon biçimi daha incelikli oldukça, kural-bağlılığına olan ihtiyaç da daha fazla olacaktır.

Her ne kadar her toplumda, üyeler tarafından paylaşılan anlayışlar gözlemlenmesi mümkün ve bu durum davranışlara dair pek çok düzenliliğin altında yatan şeyi ortaya koyuyorsa da insan toplulukları, üyelerinde varolan tüm bu anlayışların açık kurallara dönüşmesi üzerine olan düşünceleri bakımından büyük bir değişkenlik gösterirler. Bazı insanlar, kurallar üzerinde serbestçe konuşabilmekte, gündelik yaşamlarında sürekli olarak bunlardan alıntılar yapmakta ve bunlar hakkında soru sorabilecek kişilere karşı ayrıntılı bir döküm sağlayabilmektedirler. Diğer bazıları ise kurallar hakkında (insanların nasıl davranmaları gerektiği konusunda örneğin) konuşmak ve düşünmekte zorlanmakta, zaman zaman da hiçbir şekilde bunu yapmamaktadırlar.[27] Ne var ki bunun sebebi insanların söz konusu bu kuralları önemsiz görmeleri değildir. Temel önemdeki normlar, zımni bir kabule sahip olabilmekte ve geri kalanı da -ilişkilerin nasıl sürdürüleceği; insanların içerisinde yaşayacağı gruplaşmalar; kiminle evlenip evlenemeyecekleri; ve makam ve mülkiyetin sonrakilere nasıl devredileceği- toplumun temel organizasyonel özelliklerinde örtük bir biçimde saklı olmaktadır.

Dahası, her toplumda bireylerden işlerini düzenlerken kendi çıkarlarına en iyi olana göre hareket etmeleri beklenebilirken, bu süreçte kurallara gösterilecek itaata yapılan vurgu, değişkenlik göstermektedir. Bazı toplumlarda bu tür bir itaat ideolojik şekilde güçlü bir vurguya sa-

27 Bkz.s.170.

hiptir ve açıkça, toplumu bir arada tutacak yegane araç olarak görülmektedir. Başka toplumlarda ise gündelik davranış, daha çok diğerlerinin belirli durumlarda neyi tolere edebileceklerine, hangi çıkarların en iyi elde edilebileceğine ve belirli bir iş görme şekli sonucu nelerin kazanılıp nelerin kaybedileceğine göre değerlendirilmektedir. Buradan hareketle bazı insanlar diğerlerine kıyasla daha fazla olarak bir antropologun, 'yaşama gösterilen, manipülatif, pazarlıkçı ve iş bitirmeci bir yaklaşım'[28] olarak betimlediği bir yolu izleyebilmektedirler. Kuralların ayrıntılı olarak ortaya konulduğu yerlerde bile bunların ihlal edilmesine karşı farklı tutumlar olabilmektedir; bazı gruplarda, başarılı ve oldukça saygın bir erkek olmak demek normal olarak kabul edilen kuralları ve davranış kalıplarını hiçe saymak anlamına gelebilmektedir. Bu durum, 'büyük abiler'in kurallara uymayabileceği ve onların üstünlüklerinin de bunu yapabilmelerinde olduğu şeklinde anlaşılabilir.

Bu bağlamda, toplumların kabul ya da tolere edilen davranış türlerine ve buna bağlı olarak da ayrıca kabuledilebilir olarak görülen gerilim ve kavga düzeyine bağlı olarak büyük bir değişkenlik gösterdiklerini hatırlamak önemlidir. Olasılıklar, devamlı ve aralıksız bir bütün boyunca sıralı olarak görülebilir. Bir uçta, üyelerinden zorla boyun eğmenin, kendini geri planda tutmanın beklendiği toplumlar olacaktır. Burada, barış ve sükun ve sürekli bir uyum içerisindeki kişilerarası ilişkiler, baskın olan değerleri yansıtacaktır ve kavgaların gelişme gösterdiğine dair bir takım işaretlerin belirmesi halinde zorunlu bir birlik çağrısı yapılacaktır. Bu toplum türüne örnek olarak Kuzey Amerika'daki Zuni Yerlileri gösterilebilir. Bunlar arasında kavga, güçlü bir kabule sahiptir ve bir erkekten de herhangi bir münakaşa veya göze batan bir tutum içerisinde olmaktan kaçınması beklenmektedir. Daha sonra Kongo'daki tropik ormanlarda yaşayan Mbutiler'e[29] dair benzer bir başka örneği daha ele alacağız. Başka yerlerde skalanın öteki ucunda, yüksek sesli, saldırgan davranışların onanabildiği ve buna, bireysel üstünlük ve kazanım adına büyük bir değer atfedilebildiği toplumlar yer almaktadır. Bu türden bir toplumda, "başkalarına karşı büyüklük taslayarak, onlardan kendi istediklerini veya yapılması gerektiğini düşündüklerini yapmala-

28 Stanner, 'Continuity and Schism in an African Tribe- A Review', *Oceania*, sayı.29, 205, s.208.

29 Bkz. s.94.

rını istemek bir erkeğin 'güçlülüğünü' göstermektedir."[30] Buralarda, sürekli olarak kendini gösteren anlaşmazlıklar, tolere edilebilir, görmezden gelinebilir ve hatta bundan memnuniyet bile duyulabilir. Bir toplumda barış ve sükun içinde olma herşeyin üzerinde bir değer görülürken, bir başkasında insanlar açıkça kavgadan keyif alabilmektedir. Bu türden anlatılar, cansıkıcı durumlara karşı gösterilen tutumların, söz konusu grubun değerlerine göre bir yerden ötekine büyük bir değişiklik gösterdiğini ve çatışmanın, hiç bir şekilde sağlıksız bir durum ve kaçınılması gereken birşey olarak evrensel bir durum olarak görülmediğini teyit etmektedir.

Böylelikle şu ana kadar, belirli bir toplumda gündelik yaşama karşı takınılan müşterek kabuller ne olursa olsun barış ve itaat içerisinde olmanın mutlaka 'doğal' durumu yansıttığı ve bu doğal halin sadece ara ara meydana gelen patolojik cansıkıcı örneklerle bozulduğunu düşünerek işe koyulmayı bırakmamız gerektiğini görmüş olduk. Dahası, pek çok toplumda, itaatsizliğin bütünüyle değilse bile kısmen kaçınılmaz olduğuna dair bir inanç vardır. Örneğin, dostça bir tavır içerisinde olmayan insanların birbirlerine büyü veya doğaüstü güçlerden yardım alarak zarar vermeye çalıştıkları yerlerde bu durumun sağlığın bozulması, ölüm ve başka türlü talihsizliklerle sonuçlanacağına dair yaygın olarak karşılaşılan inançlar söz konusudur. Bu türden düşüncelerin olduğu bir yerde, her bir hadise, potansiyel bir çatışma kaynağıdır ve bununla ilişkili şüpheliler bir süre suskunluğa gömülseler bile alakasız bir başkasının sağlığının bozulması veya ölümü, bir başka sıkıntılı döngünün başlatıcısı olabilir.

Bir toplumun organizasyonunun en temel özelliklerinde içkin bir takım sebepler yüzünden de sıkıntı doğabilir. Bu noktada, daha sonra yeniden üzerine düşünmek durumunda olduğumuz Zambiya'daki Ndembular, bir açıklama sağlayıcı niteliktedir.[31] Bunlar arasında, her ne kadar bir köyün reisliği ataerkil bir akrabalıktan kaynaklanan bir grubun elinde olabilse de, bir sonraki kişinin kim olacağını tespit eden kurallar yoktur ve buna bağlı olarak, bir soyun bireysel üyeleri, reislik için kendi aralarında bir rekabete girişme konumunda bırakılmışlardır. Bu

30 Berndt, *Excess and Restraint*, s.398.

31 Turner, *Schism and Continuity in an African Society*; bkz. aynca ss.46-7.

rekabeti hararetli kavgalar, simgeler tetikler ve her ne kadar bir reis seçilebildiğinde bütün bunlar ortadan çekilmekte ise de kavgalar, bu kişi eskidikçe ve toplum üzerindeki nüfuzunu kaybettikçe yeniden alevlenir. Buna bağlı olarak en azından bazı toplumlarda, düzen ve düzenlilik, en iyi şekliyle, bazı biçimleri organizasyonun içerisinde bulunan inanç ve sistemlerden kaynaklanan çatışmacı bir arkaplanın yatışmış hali olarak görülür ve dolayısıyla her ne kadar bireysel 'hadiseler' başarılı bir şekilde idare olunur ve tatlıya bağlanırsa da bu durumun tekrar be tekrar ortaya çıkacağına kuşku yoktur.

Bir toplumun bağlı olduğu değerler ve sosyal olarak kabul edilen normlar dizisi ne olursa olsun bütün bunlar yeterli olgunluğa geldiklerinde bir sonraki neslin üyelerine aktarılmaktadır. Davranışların nasıl ayarlanması ve farklı sosyal ilişkiler içerisinde karşı tarafın beklentilerine nasıl cevap verilmesi gerektiğinin öğrenilmesi meselesi olan bu süreç, her grupta büyüme işinin bir parçasıdır. Bu durum kısmen, etrafta bir süreliğine bulunmayı ve nelerin yapılıp nelerin yapılmadığını ve nelerin hüsnü kabul görüp nelerin hoşnutsuzluk yarattığını görmeyi içerir. Kısmen de 'doğru' davranış biçimlerinin öğretilmesi meselesidir. Bütün bir sosyalleşme süreci içerisindeki bu iki kaynak arasındaki kesin denge, toplumdan topluma büyük bir değişkenlik gösterir. Grupca onanan açık bilgilerin verildiği süreç olan, incelikli başlangıç dönemlerinde bazı konular, yetişkin statüsünün alınmış olmasına ihtiyaç duyar. Tüm bu başlangıç süreçleri, sözlü bir takım uyarılar ve öğütler dile getirirler ki bu tekrar be tekrar yinelenebilmektedir; onaylanan ve onaylanmayan davranış biçimlerinin sonuçlarını resmeden oyunlar, sahneye konulabilmektedir. Diğer bazılarındaysa, toplumun genç kesimini yaşama hazırlama konusuna çok az bir dikkat gösterilmekte ve bu ihtiyaçlarını tamamen kendi gözlemlerine ve deneyimlerine dayanarak gidermelerine bırakılmaktadır.

Sosyalleşme süreci, yetişkin statüsüne geçmekle son bulmaz, bu kazanılsa bile bu süreç yaşamın her aşamasında devam eder. Antropologlar, süreklilik gösteren bu sürecin sürdürülme yollarını ortaya çıkarırken tekrar tekrar törensel ve ritüel prosedürlerin önemine vurgu yapmışlardır. Bu prosedürler, insanın yaşam döngüsü içerisindeki doğum, evlilik ve ölüm gibi bir takım düzensiz krizlerle ve takvimdeki belirli

günlerle ilişkili olsun ya da olmasın, yaygın olarak yeniden üretici ve teyit edici yerleşik değerler olarak yorumlanırlar. Dolayısıyla, evlilik veya sahip olunan siyasal makamın birinden ötekine devredilmesi gibi kriz durumlarında yaygın olarak varolan gösterişli törenler ve ziyafetler, bu sıkıntılı geçiş süreçlerinin yumuşak bir şekilde yolunda sürmesini sağlayıcı araçlar olarak görülebilmektedir. Aynı şekilde, toplumun üyelerinin bir araya toplanmalarını sağlayabilen tekrarlanan mevsimsel festivalleri de grubun birliğini pekiştirici ve gerekli olan devamlılık hissi oluşturucu unsurlar olarak görmek mümkündür.

Sosyalleşme süreçlerinin işleyişi ve ritüelin güçlendirici etkileri düşünüldüğünde, toplumsal kabule sahip davranış kaidelerine uyum gösterilmesinin sağlanması için ne ölçüde daha ileri kontrol mekanizmalarının yürürlüğe sokulmasına ihtiyaç vardır? Daha önce kaydettiğimiz gibi bu soru, 'ilkel' toplumları inceleyen erken dönem gözlemcilerini bir hayli meşgul etmiştir. Bütün bu bilimciler o ana kadar kendi toplumlarındaki düzenin sürdürülmesine kafa yormuşlar ancak bunu genellikle çağdaş hukuk kuramı çerçevesinde yapmak durumunda olmuşlardır. En azından İngiliz hukuk bilimcileri arasında düzen, on dokuzuncu yüzyılın sonunda itaatsizlik durumunda 'yaptırımlar' uygulama kabiliyetine sahip bir egemenin 'buyruğuyla' güvence altına alınan emredici kuram doğrultusunda bir algılanmaya sahipti. Ancak bununla birlikte şimdi karşılarına bir hukukçunun anlayamayacağı biçimde herhangi bir devlet kurumuna dair bir işaretin olmadığı ama her nasılsa düzenin bir biçimde hüküm sürdüğü toplumlar çıkmıştı. Bunlar ne ölçüde biraradalıklarını sürdürebilirlerdi? 1920'lerde 'ilkel' toplumlardaki düzene dair birbiriyle çekişme halindeki iki görüş hakimdi. Bunlardan daha önce gündeme çıkmış olanı, bu toplumların mensuplarının bir otomat gibi, sadece öyle olageldiği ve uzun bir süreden beri uygulandığı için bir takım adetlerle sınırlanmış olarak, düşünmeksizin varolan kurallara uyduklarını savunmaktaydı. Radcliffe-Brown ve Malinowski gibi antropologlar tarafından biraz daha farklı bir bakış açısıyla ortaya konulan sonraki görüş ise, hiçbir toplumda kabul gören kurallara uymanın otomatik bir şekilde olmadığı ve her ne kadar buna ulaşma araçları bir yerden ötekine değişiklik gösterse de her yerde insanların bu çizgide tutulmalarının gerekli olduğunda diretti. Radcliffe-Brown her toplumda

belirli davranış biçimlerinin, onanma (pozitif yaptırımlar) veya onanmamaya (negatif yaptırımlar) konu teşkil etmesi anlamında 'yaptırım'a bağlı olduğunu ileri sürdü.[32] Bu onama veya onamama, pek çok farklı şekilde ifade edilebilir fakat yaptırımların ilk etapta etkili olmaları, 'toplumun diğer üyelerinin tasvip edilmeme içine düşmeme ve kabul görme ve bu sayede toplumun önerdiği veya bir tehdit unsuru olarak kullandığı ödüllere ulaşmak veya cezalardan uzak durmak arzusu'na bağlı olarak gerçekleşmektedir.[33] Malinowski, Trobriand Adaları'ndaki alan çalışması sırasında bir önceki kuramın getirdiği açıklamalarla tatmin olamamaktaydı. Kendi yaptığı gözlemlere dayanarak, benzer şekilde, her toplumda 'insani heveslere, tutkulara veya içgüdüsel dürtülere' gem vurma ve 'bir vatandaşın haklarını, ötekilerin şehvetine, hırsına veya kötü arzularına karşı' koruma probleminin olduğu sonucuna varmıştır. Bu problem 'mahkemeler ve polislerle' halledilemediği yerlerde başkaca araçlarla çözüme kavuşturulur; 'itkileri yoluna sokmak' için heryerde bir takım kurallara ihtiyaç vardır.[34]

Malinowski'nin bu savı dikkat çekicidir ve daha sonra göreceğimiz gibi o bu savını, alandan edindiği kendi gözlemlerine dayanarak oldukça canlı bir şekilde desteklemiştir; fakat insanın sürekli olarak ve güçlü bir biçimde kuralları ihlal etmeye yatkın olduğunu ima ederken durumu biraz abartmıştır. İnsanlar çoğu zaman yerleşik kurallara, düşünmeksizin ve karşı koymaksızın uyarlar; bir şeyleri belirli bir şekilde yapma sayısız kez tekrarlandığında zaman içerisinde bir 'doğruluk' kazanır. Bu doğruluk, kısmen sıklıkla yinelenen belirli davranış biçimlerinin olması basit gerçekliğinden gelmektedir; ancak aynı zamanda bu davranış biçiminin kazanmış olduğu ahlaki nitelikten (örn.'iyi' olarak görülüyor olmasından) veya 'güvenli, bilinen bir rutin' olarak kanıtlamış olduğu yararından ötürüdür de.[35] Dahası, kurallar belirli bir dereceye kadar durağan bir şekilde durmayarak kendi başlarına-uygulanmacıdırlar, uyma veya uymama arasında doğrudan bir tercih yapmada davet edicidirler fakat birbirleriyle bağlantılı ve söz konusu toplumun genel yapısının içinde saklı bir yere sahiptirler. Nerede yaşadığınız, kime say-

32 'Social Sanctions', *Encyclopaedia of the Social Sciences*, sayı.13, 531-4.
33 İbid., s.532.
34 Hogbin'e giriş, *Law and Order in Polynesia*, ss.ixii.ixv.
35 Nadel, 'Social Control and Self-Regulation', *Social Forces*, 265, s.266.

gı gösterdiğiniz, kiminle evlendiğiniz, hangi hayvanınızı kestiğiniz; bu sorulara vereceğiniz cevaplar o ana kadar yaptıklarınızın ve içinde yaşadığınız toplumun genel organizasyonunun içinde örtük olarak bulunmaktadır. Bir yazarın ortaya koyduğu gibi, bazı toplumlarda sosyal kontrol yükünün belli bir kısmı ve bazılarında da neredeyse tamamı, yaşlılara saygı gösterilmesi ve diğer insanların bekledikleri nazik davranışlar gibi sürekli olarak varolan gerekliliklerle üstlenilmektedir. Gerçekten de çoğu zaman bu durum aktörler için yegane doğal davranış yolu olarak gözükmektedir.[36]

Buradan hareketle, her ne kadar gündelik yaşamın büyük bölümünde uyma, az veya çok bilinçsizce ve sorgulanmaksızın oluyorsa da diğer zamanlarda, toplumsal kabul gören kurallarla veya en azından bazı insanların kendilerinin menfaatine olarak algıladıkları durumlarla bir çatışmaya girmeyle ortaya çıkabilecek ilk etaptaki kişisel avantaj, getirileri ve götürüleri iyi düşünülerek hareket etmeyi gerektirir. Bu tür bir durumda, bireysel bir eylemi motive etmiş olan çeşitli hatlar arasında *diğer insanların nasıl bir tepki göstereceklerinin* değerlendirilmesi, merkezi bir öneme sahiptir. İlk etaptaki avantajlı durum sonradan olası kötü sonuçlar ve öteki insanlarca onanmamayla sonlanabilir: özellikle de öznenin yakın bir ilişkide olduğu ve gelecekte ihtiyaç duyacağı kimselerle ilgili olarak bu böyledir. Bu onanmama, bir alaya, prestij kaybına, fiziksel bir misillemeye, üçüncü bir tarafı müdahale etmesi için işin içine katmaya, büyüye başvurmaya, değerli olan bir işbirliğinden geri çekilmeye veya hatta toptan bir yok saymaya dönüşebilir. Takibeden bölümlerde görüleceği gibi, öznenin tüm bu olasılıkları karşılayışı ve bu karşılayışın doğuracaklarından duyduğu korku, toplumsal olarak kabul edilmiş kuralların güvence altına alınması açısından önemli bir mekanizmayı oluşturmaktadır.

Malinowski, bu onanan davranış biçimlerine uymak için varolan saiklerden, çalışma yaptığı Trobriand Adalıları için özellikle önemli bir yere sahip, oldukça değerli olan ekonomik işbirliğinden geri çekilme tehditini öne çıkartır.[37] Malinowski, bu Malenezya toplumunda her üyenin diğerine oldukça karmaşık ekonomik yükümlülüklerle bağlı ol-

36 Bloch (ed.)'e giriş, *Political Language and Oratory in Traditional Society*, ss.3-4.

37 *Crime and Custom in Savage Society*, ss.22-32.

duğunu ve bunlardan birine gereken saygıyı göstermemenin bütün bir geçim kaynağının elinden çıkmasına neden olabileceğini kaydeder. O, bu karmaşık yükümlülükler içerisinde, Trobriand yaşamının onayladığı normlara uymayı sağlayan güçlü nir mekanizma olduğunu görmüştür. Bu ilişkiler arasında, ortak bir kayıkla avlanmaya çıkan balıkçıların oluşturduğu grubu birbirine bağlayan en basit bağ bulunmaktadır. Bu adamların her biri, kayığa ve ağa yardım edecek tayfa olma anlamında belirli bir göreve sahiptir ve burada göstereceği performansa göre tutulan ürün üzerinde bir hakka sahip olmaktadır. Avlanmayla ilgili yapılması beklenen görevler bir kaç kez yerine getirilmediğinde, 'onun' kayığına da bir kişi eksik verilmektedir. Avlanmaya çıkan balıkçılarla iç kesimdeki çiftçiler arasında kurulan bir başka bağ da yer elması yetiştirenlerle olandır. (Balık ve yer elması Trobriand'daki temel besin maddelerini oluşturmaktadır.) Balıkçılar iç kesimdekilere balık vermekte ve onlar da balıkçılara yer elması sağlamaktadırlar. Eğer taraflardan biri kendi üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmezse çok geçmeden geçimini temin ettiği çok gerekli bir besin maddesinden yoksun kalmaktadır: balık yoksa yer elması da yok demektir. Malinowski burada her ne kadar böylesi bir aksaklığın belli bir süre devam ettirilmesi mümkün olsa da bunun zamanla başka ilişkiler üzerinde de bozucu bir etkisinin olacağı ve böylece en sonunda ayrılan tarafın yeniden döngüye dahil olmaya veya gidip bir başka yerde yaşamaya zorlanacağını belirtmiştir. Doğrudan doğruya etkilenecek diğer ilişkilerden biri de karı koca arasındakidir. Trobriand toplumunda, erkek kendi hanehalkını –eşi ve çocukları- doyurmaktansa kendi kız kardeşi veya onun kocasının ailesinin ihtiyaç duyduğunu sağlamakla görevlidir ve böylece kendi ailesinin ihtiyaçları da kendi kız kardeşinin erkek kardeşince karşılanmış olmaktadır. Bu ilişkideki bir aksamanın kısa sürede bütün bir yapıyı tehlikeye sokabileceğini görmek zor değildir. Bu şartlar altında, kuralların uygulanması (enforcement) mekanizması, bizatihi bu karmaşık ilişkinin içinde yatmaktadır ve başkaca bir dışsal yaptırıma ihtiyaç duymamaktadır. Çoğu zaman onanmış olan davranış normlarından sapacak olan bir kimse kendi kendisini kontrole tabi tutmaktadır; ki bu süreç bir yazar tarafından 'kendinden-düzenlemeli' olarak adlandırılmıştır.[38] Bu kimse, sergileyeceği davranışın içinde saklı dezavantajları algıla-

38 Nadel, 'Social Control and Self-regulation', *Social Forces*, 265.

yarak diğer insanlara karşı koymaksızın eyleminden vazgeçecektir. Bu nedenledir ki Malinowski, karşılıklı yükümlülüğe dayalı bu ilişkilerin birleştirici gücünü vurgulamakta haklıdır ancak insanların toplumsal kabul görmeyen davranışlardan vazegeçmeye zorlandıkları karşı karşıya gelmelere örnekler verememiştir; çünkü bu ilişkilerin işleyiş biçimi düşünüldüğünde bu tür karşılaşmaların sık sık yaşanır olması gerekir. Hogbin buna karşın, Polenezya balıkçıları üzerine bir araştırma yaparak, tembel balıkçıların kayıtsızlıkları kendilerinin de dayandıkları, elzem olan işbirliği biçimlerinden geri çekilmeye neden olacaksa kayıkta çalışmaya zorlandıklarına dair vaka örnekleri sunmuştur.[39]

Malinowski zaman zaman, Trobriand toplumunu bir arada tutma konusunda bu ilişkilere aşırı-vurgu yapmakla eleştirilmiştir. Böylesine karmaşık bir ilişkinin herhangi bir grup için düzenin sürdürülmesi açısından kuşatıcı mekanizmalar sağlayıp sağlayamayacağı kuşkusuz şüphe götürür; ancak aynı derecede bir gerçek olarak da bu türden karşılıklı yükümlülüklerin pek çok toplumda ilişkileri düzenlemek açısından önemli bir rol oynadığı da kabul edilmelidir. Bunun için sorumlulukların, Trobriand örneğinde olduğu gibi bir açıklıkla tanımlanmış olması da gerekli değildir. Bunlar neredeyse her toplumda şu veya bu biçimde bir şekilde bulunabilmektedir. Bir an için sahip oldukları normların, erkeğin bağlı olduğu grup içi evliliği yasakladığı ataerkil bir akrabalık grubundan oluşmuş olan bir toplumu düşünelim. Bu erkeğin, içinde bulunduğu grubun kendisini bundan caydırıcı bir tarzda organize olmuş olmasına karşın evlenmesi yasaklanmış kesimden bir kıza kapılmış olduğunu varsayalım. Bu durumda akrabaları gerekli olan başlık parası konusunda kendisine yardım etmek istemeyeceklerdir ve açıkça uygun bir 'evlilik yapması' durumunda gerçekleşecek olan değerli sıhri bağlar oluşamayacaktır. Dolayısıyla bu duruma kimse karşı çıkmasa bile caydırıcı yönde kendiliğinden ortaya çıkacak olan sıkıntılar, onu bu işten alıkoyucu olacaktır.

Karşılıklı dayanışmanın da ötesinde, 'başkaları ne düşünür' kaygısı pek çok toplumda davranışlar üzerinde güçlü bir etkiye sahip görünmektedir. İnsanların, alaycı ve hatta en hafif bir eleştiri konusunda bile ne kadar hassas oldukları ve bu hassasiyetin onların kabul edilen

39 *Law and Order in Polyneasia*, ss.125-7.

davranış biçimlerine bağlılık göstermelerinde güçlü bir etkide bulunduğu, sayısız raporlarla ortaya konulmuştur. Bu tür raporlar sadece belirli bir coğrafi bölgeye veya toplum türüne özgü de değildir. Bir antropolog, Kalahari'de yaşayan !Kung Bushmenlerin 'en küçük bir onanmamanın bile kendilerinde yarattığı reddedilme duygusuna katlanamadıkları' hakkında yazarken[40] bir başkası, Malenezya toplumlarında küçük düşmenin, sapma davranışlarını kontrolde çok güçlü bir araç olduğunu göstermektedir.[41] İnsanların sürekli bir yüzyüze ilişki içerisinde oldukları küçük ve yakından ilişkili her toplumda, alaya ve küçük düşmeye maruz kalma tehditi, utanma ve pişman olmanın uyandırdığı provake edici duygular, önemli bir kontrol mekanizmasını gösterse gerektir.

Buraya kadar, küçük düşme ve değerli bir işbirliğini kaybetme korkusu üzerinde durarak onanan davranışlara dair daha çok negatif saikleri ele almış olduk. Fakat doğrudan kişisel şiddet tehditi de aynı şekilde işleyebilir. Evans-Pritchard, hakaret ve pek çok başkaca kötü durumun, anında bir karşılık verilmeyi gerektirdiği Nuerler hakkında yazarken, 'haklarını kullanmayı ve kişiliğine ve mülkiyeti altındakilere saygı gösterilmesini sağlayan' şeyin bilgi olduğunu ileri sürer.[42] Pek çok devletsiz toplumda, bu kendi-başına halletme Nuerler'deki kadar hemen kabul görmemektedir; fakat çoğunda bu tehdit, onanan davranış biçimlerine uyulmasının temini anlamında ciddi bir öneme sahiptir. Bizim üzerinde durduğumuz az sayıdaki, nispeten merkezileşmiş devletlerde idareci, tipik olarak kabul gören şiddet tekelini elinde bulundurur ve bu sayede, doğrudan doğruya 'polislik' faaliyetleri ve onaylanmayan davranışlar içerisine girilmesi ve bir suçlunun yakalanması halinde uygulanacak olan kolluk prosedürlerine dair sahip olduğu bilgisi nedeniyle hissettirdiği dolaylı tehdit ile en azından kısmi bir düzen sağlamaktadır. Fakat bu örneklerde bile kolluk kurumları nadiren, günümüzün batı toplumlarındaki gibi uzmanlaşmış niteliktedir ve bizdeki kolluk kurumlarının, keyfini sürdükleri onaylanan zor kullanma gücü tekeline sahip gözükmemektedirler.

---

40 Marshall, 'Sharing, Talking and Giving: Relief of Social Tension among !Kung Bushmen', *Africa*, sayı.31, 231.

41 Örn. için bkz., Hogbi, 'Shame: Social Conformity in a New Guinea Village', *Oceania*, sayı.17,4.

42 *The Nuer*, s.171.

Büyüye başvurulan ve yaşanan ciddi talihsizliklerin buna maledilebildiği bir toplumda, bu tür bir saldırı korkusu, davranışların kontrol edilmesinde kişilerarasında uygulanan doğrudan şiddet kadar önemli bir rol oynamaktadır. Malinowski, açıkça büyü korkusunu Trobriandlar'daki onanan normlara uygun davranışlar oluşmasının başlıca saiki olarak tespit eder ve ona göre diğer saikler bunu izler;[43] fakat antropologlar bu tür bir korkunun davranışların kontrolüne doğrudan bir etki yaptığı konusunda kesinlikle birleşmemektedirler. Burada, bu durum büyük oranda söz konusu toplumda hüküm süren, özellikle de yapılan haksızlıklara karşı normal olarak büyüye başvurulması gibi inançlara dayanmaktadır.

Diğer insanların belirli bir davranış biçimine göstermeleri beklenen tepkinin yanı sıra pek çok rapor doğa üstü varlıklara gösterilebilecek, olası tepkiye dönük olarak varolan bir duyarlılığın da davranışları biçimlendirmekte bir etkisinin olabileceğini göstermektedir. Pek çoğumuz, Tanrı'nın gazabına maruz kalmama korkusunun insanların eylemleri üzerinde etkili olması fikrine aşinayızdır. Ancak yine de inanç sistemleri, ilgi gösterilen veya ona bağlı olarak hareket edilebilen her insan yaşamındaki gündelik hadiseler karşısında başvurulan doğaüstü varlıklara göre kesin hatlarla ayrılan farklılıklar göstermektedir. Bazılarında gündelik konularda ilahi bir göndermede bulunma olasılığı kabul görmezken bazı başkalarında bu tür bir müdahale, her an her yerde olarak algılanmaktadır. Daha sonra göreceğimiz gibi, Eskimo toplumlarına dair çoğu anlatılar, onlar için yaşamın, varolan detaylı diyet kurallarının çok az ihlal edildiği durumlarda bile söz konusu olabilen doğaüstü müdahalelerin korkusundan kaynaklanan pek çok kural olduğunu belirtmektedir. Bu türden yük-getirici inançlar tipik olmayabiliyor. Ancak onanmayan davranış biçimlerinin, doğaüstü varlıklar nezdinde bir eyleme götürebileceği düşüncesi gerçekten de oldukça yaygındır. Afrika'nın merkezi bölgelerindeki Mbutiler örneğinde, 'gürültünün', 'orman'ı kızdırdığı ve buna bağlı olarak topluma acı getirebileceğine dair bir inancın olduğunu göreceğiz.[44] Tekrar belirtmek gerekirse, bu dünyada yapılacak kavgalardan ataların ruhlarının rahatsız olacağı

43 Bkz.örn., Young, *Fighting with Food*, ss.127-33.
44 Bkz.s.94.

ve buna hastalıklara neden olarak karşılık verecekleri düşüncesi oldukça yaygın gözükmektedir. Bununla birlikte, her ne kadar doğaüstü korkusunun insan davranışı üzerindeki kontrol edici etkisine dair yeterince idealize edici uygulamalar elde etmek kolay ise de bu durumun gerçek etkilerini pratik hayatta ölçmek, tıpkı davranış üzerinde etkili olan diğer belirleyicilerde olduğu gibi zordur.

Tüm bu kontrol mekanizmalarına dair örnekler, daha sonraki bölümde yeniden görülecektir; ancak daha ileri bir değerlendirmeye geçmeden aklımızda tutmamız gereken bir nokta daha var. Düzenin sürdürülmesini sağlayan neredeyse bütün bu araçlar, özellikle gücünü aktör'ün diğer insanların nasıl tepki vereceklerine dair algısından alanlar, gündelik yaşam esnasındaki insani iletişim üzerinden işlerlik kazanmaktadır. Konuşma aracılığıyla, değerler ve normlar ifade bulabilmekte ve bunlardan hareketle ulaşılan sonuçlar, ayrıntılarıyla varlık kazanmaktadır. Kelimeler aracılığıyla, yüz hareketleri ve ifadelerden kaynaklanan potansiyel tahrip edici davranışlardan kaçınılabilmekte veya bu durum, başka yöne kanalize edilebilmekte ve uyarılar yapılabilmektedir. Bu türden uyarılar, çok farklı biçimler alabilmektedir. Özellikle grup içerisinde bunu yapmaya yetkili birilerinin olduğunun düşünülmesi halinde açıkça ayrıntılandırılabilmektedir. Değilse bu uyarılar, dolaylı olabilmektedir; insanlar, tehdit altındaki anti-sosyal davranışın onanmadığını, özellikle de kendi aralarında, sesli bir şekilde söyleyebilmektedirler ancak bunu, tartışma konusu davranışın sahibi kişinin etki alanı içerisindeki bilgilerine dayanarak yapmaktadırlar. Alternatif olarak, onanan normlar hakkındaki soyut konuşma, potansiyel bir ihlalde bulunacak olan kimseye yapılan uyarı şeklinde zamanlanabilir ve ayarlanabilir. Örneğin, A, B'nin kendi tavukları üzerinde bir takım hesaplar yaptığına inandığında, C ve D biraraya gelebilmekte ve genel olarak çalma işlerine neden olan şeytanlardan bahsedebilmektedirler. Benzer şekilde, açıktan bir karşı çıkmayla işlerin daha da kötü bir hal alma riskine girmeksizin, bireyin sosyal olarak ayrıştırıcı bir davranışta bulunmasını önleme adına jestler ve mimiklerle de ciddi uyarılar yapılabilmektedir. Daha genel bir düzeyde, küçük, yakın-ilişki içerisindeki toplumlarda herkes, gündelik sohbetleri ve biraraya gelmeleriyle diğer herkesin neyle uğraştığını, ne hakkında konuştukarını, kime güve-

nilebileceğini ve kime güvenilmeyeceğini bilmektedir. Bu şartlar altında, herkes bilmektedir ki başkalarının kendisine gösterdiği tutum, kendi tanınma biçimine göre olacak ve kötü bir biçimde anılma korkusu ve dedikodu, kendisini buna uydurma konusunda teşvik edici olacaktır. [45]

Onanan ve onanmayan davranış biçimlerine dair sözlü iletişimin önemi yeni durumların ortaya çıktığı değişim zamanlarında özellikle öne çıkarak yerleşik prosedürlerin terkedilmesine ve yenilikçi uygulamalara girişilmesine neden olur. İşte bu tür durumlarda varolan değerler ve normların açımlanması yoluna gidilebilir ve bunlar, tartışma esnasında bilinçli ya da bilinçsiz olarak ortaya çıkan duruma uygun bir şekilde yeniden formüle edilir.

Burada ayrıca bir kimsenin çoğunlukla konuşarak bir başkasının davranışını kontrol etme fırsatına sahip olduğunu da hatırlamalıyız. Bu nedenle, konuşmaya dair onanan uygulamaların ustalıklı kullanımı, neredeyse her toplumda önemli bir beceriyi yansıtmaktadır. Bu tür uygulamalar, mevcut şartlar içerisinde söylenenleri, nasıl söylenmiş olabileceğini ve kime söylenmiş olabileceğini bir tarafa bırakır. Konuşmada varolan kontrol edici unsurlar, muazzam bir genişlik ve esneklikle her yerde önemli olmak durumundadır ve bazı bilimciler şimdilerde, herhangi bir toplumdaki düzene dair yapılacak çalışmaların, anlaşmazlık bağlamı içinde ve dışında, konuşma biçimlerini ayrıntılı bir şekilde inceleyerek işe başlaması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda, yakın zamanlı bir araştırma, farklı konuşma kaidelerinin seçici kullanımının sosyal kontrol bakış açısından önemini ortaya koymuştur.[46] Örneğin, hayli biçimsel bir kodun olduğu ve bunun konuşmacı tarafından benimsendiği yerlerde, kabul edilebilir cevapların yelpazesinin mutlaka azaldığı ve dolayısıyla alışverişte bulunanların kısıtlanmış konuşma adetleri içerisinde kalmaya hazır oldukları sürece, zor kullanma potansiyelini arttırdığı ileri sürülmüştür.

45 Gluckman, 'Gossip and Scandal', *Current Anthropology*, sayı.4, 307-16.

46 Bkz. Bloch (ed.), *Political Language and Oratory in Traditional Society*.

4

Anlaşmazlıklar

Bütün insan toplumlarında, grup içi ve gruplar arası anlaşmazlıklara rastlanır. Ne var ki bu genellemenin ötesinde sosyal kuramcılar, bunların doğası ve önemi üzerinde derinden ayrılırlar. Anlaşmazlıkların evrensel olarak meydana geliyor olmasına karşın bazıları bunları karakter olarak çoğunlukla tahripkâr olarak görmekte, meydana geldikleri toplumda birşeylerin 'yanlış gittiğine' dair bir işaret ve normal ilişkilerde bir aksaklık olarak göstermektedir. Diğerleri ise bu patalojik niteliği reddederek anlaşmazlıkları, her toplumda yaşamın gerekli ve ayrılmaz bir parçası olarak görmüşlerdir. Anlaşmazlıkların normalliğine ve kaçınılmazlığına vurgu yapanlar ayrıca, onların *negatif* özelliklerindense *yapıcı* niteliklerine daha fazla dikkat göstermişlerdir. Alman sosyolog Goerg Simmel, coşkuyla karşılanan *Çatışma*[47] başlıklı makalesinde "muhtemelen, üyeleri arasında birleştirici ve ayrıştırıcı akımların ayrılmaz bir şekilde içiçe geçmiş olduğu tek bir toplum bile yoktur" diye belirtmekte ve devam ederek, teorik olarak mutlak uyuma sahip bir grup düşünmek mümkün olsa bile "bunun gerçek bir yaşam sürecini gösteremeyeceğini" ileri sürmüştür.[48] Hem çatışmayı sosyal yaşamla normal ve kaçınılmaz olarak ilişkilendirmesiyle ve hem de bunun gerekliliği ve yapıcı yanlarına olan vurgusuyla Simmel, başka sosyologlarca yaygın bir şekilde takip edilmiştir.

Üzerine kafa yoracağımız materyallerin çoğu kesin olarak, anlaşmazlıkların mutlaka normal-dışı davranışlardan kaynaklanan patalojik

47 'Der Streit' ilk olarak Simmel'in *Sociologie* (1908) adlı eserinin 4.Bölümü olarak basılmıştır. Buradaki referanslar, Wolff'un *Çatışma* başlıklı İngilizce çevirisinedir.

48 *Conflict*, s.15.

olgular veya bunların meydana geldiği toplumda yanlış giden birşeylerin göstergesi olarak görülemeyeceğini doğrular niteliktedir. Bazı çatışma türleri kaçınılmaz olarak, yalın bir şekilde bir toplumun üyelerinin, evrenin doğasına ve hastalanlamaların, ölümlerin ve talihsizliklerin altında yatan nedenlere dair sahip oldukları inançlarda içkin ve saklıdır. Eğer daha önce kaydettiğimiz gibi bazı toplumlarda bu türden krizler, birşeylerden rahatsızlık duymuş olan doğa-üstü güçlerin insanların yapıp ettiklerine gösterdikleri tepkilerin bir sonucuysa, o takdirde her hastalanma veya yiyecek teminindeki bir başarısızlık, buna neden olan suçluların aranacağı ve illa ki birilerinin suçlanacağı potansiyel bir kavga nedeni olacaktır. İnsanlar, onları kızdırdığında hastalanmalara neden olarak ceza veren belirli ruhların olduğuna inanılan Eskimo toplumlarında örneğin, salgınların ciddi bir çatışma kaynağı oluşturduğu yaygın olarak aktarılan birşeydir (bkz. s.93). Aynı derecede yaygın bir düşünce de kötü-huylu komşu veya akrabalarca yapılan büyülerin, hastalanmalara ve maddi talihsizliklere neden olduğu inancıdır. Bunun böyle olduğu, herhangi bir hadisenin toplumda böyle olduğu düşünülen birinden şüphelenmeye neden olan bir durumda o kimse, acıya maruz kalan tarafından kötü bir şekilde bertaraf edilecektir. O halde bu tür durumlarda hemen buna sebep olan kişinin bulunmasına çalışılacaktır; ve ortada herkesin üzerinde uzlaştığı ya da uzlaşmadığı bir suçlu tespit edildiğinde ortaya büyük bir sıkıntı çıkması kuvvetle muhtemeldir. Dahası, bu tür bir sıkıntı kaynağı, bu konuyla alakalı inançlar korunduğu sürece her yeni hastalık veya maddi kaybın bir başka kavgaya neden olduğu şekliyle süreklilik gösterecektir. Dolayısıyla bir toplumda, üzerinde birleşilen sıkıntı doğurucu ortak inançların varlığı aynı zamanda kaçınılmaz bir kavga nedenidir de.

Toplumun organize oluş biçimine bağlı olarak da belirli çatışma türlerinin meydana gelmesi söz konusudur. 3.Bölümde, Ndembu örneğinde, bu toplumu oluşturan çok sayıdaki köyde, köyün başına kimin geçeceğinin nasıl da ancak belirli bir soydan gelmiş erkeklerle sınırlı tutulduğunu ancak bunun da ötesinde kuralların, bir reis ile onun yerine gelecek olan arasında özel bir soy ilişkisi gerektirmediğini; bunun bireysel kazanım ve prestijle olduğunu görmüştük. Dolayısıyla, baskın olan sülalenin en etkili erkekleri, siyasal liderlik için kendi aralarında

bir rekabete tutuşmaktadırlar ve bu süreç, şiddetli kavgalarla ilerlemektedir. Turner'ın ileri sürdüğü gibi bu tür bir toplumda, bir köy topluluğunun bütün gelişimsel döngüsü, liderlik mücadeleleri esnasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların işleyiş biçimiyle yakından ilişkili bir hal alacaktır. Bir reisin otoritesi azalmaya başladığında potansitel halefler arasındaki mücadele şiddetlenecek ve bu süreç, bu mücadeleyi belirleyen çok sayıda anlaşmazlıklarla ilerleyecektir. Yeni bir lider ortaya çıktığında, alaşağı edilen bir veya bir kaç rakibi, takipçileriyle birlikte koparak bir başka yerde yeni köyler oluştururlar. Bu yaşandığında toplumda bir süreliğine kısmi bir sükûnet egemen olur ancak yeni bir devrediş yarışması başladığında bu sıkıntı da yeniden başlar. Pek çok başka çalışma da toplumun organize oluş biçiminde saklı olan ve yaşam sürdükçe kaçınılmaz olarak ara ara yaşanacak, benzer karakteristik türde sıkıntılar ortaya koymuştur.

Simmel'in çatışmaların yapıcı niteliğine dair üzerinde durduğu nokta, bu Ndembu örneğinde de görülmektedir. Köyün reisliği için yapılan mücadele her ne kadar yerleşik yapının sarsılmasına ve kopmalar yaşanmasına neden oluyorsa da aynı zamanda varolan sosyal yapıların da yeniden üretimi aracılığıyla döngü içerisindeki kritik bir unsuru sağlamış olmaktadır. Fakat bunun da ötesinde olarak Simmel, herhangi bir çatışmanın doğurduğu sonuçların –bu taraflardan birinin yıkımıyla sonuçlansa bile- daha önceki ilişkilerin yeniden-düzenlenmesine neden olması yönüyle bizatihi yapıcı olduğunu ileri sürmektedir.

Çatışmanın bir başka anlamda daha, entegre edici bir niteliğe sahip olması yönüyle, yapıcı olduğu ileri sürülmüştür. İki grup bir kavgaya tutuştuğunda her bir hizibin üyeleri, ötekine duydukları ortak husumet yüzünden kendi aralarında bir dayanışma içerisine girebilmektedirler. Bu değerlendirmenin geçerli olup olmadığını daha sonra, Yeni Gine'nin yüksek kesimlerindeki topluluklarda karşımıza çıkan, aynı etnik kökenden gelen komşu gruplar arasındaki mücadele bağlamında yeniden ele alacağız.[49]

Bunun yanı sıra, anlaşmazlıkların yapıcı bir karaktere sahip olduğu fikri ile bunların, toplumda varolan sosyal kurumların kötü işleyişinden kaynaklandığı görüşü arasında herhangi bir uyuşmazlık olmadığının da

49 Bkz.s.160.

hatırda tutulmasına ihtiyaç vardır. Her ne kadar bazı kavgalar, Ndembu örneğinde olduğu gibi kuşkusuz döngüsel süreçlerde meydana geliyorsa da diğerleri de varolan yerleşik sosyal yapılar içerisinde ayak uydurulamayan bir ekolojideki yeni teknolojik gelişmeler veya değişikliklerde, aynı derecede yenilikçi olabilmektedir. 3.Bölüm'de belirttiğim gibi, bu tür olayların doğurduğu tartışmalar veya anlaşmazlıklar, yeni bir takım uygulamaların kabul görmesini sağlayıcı ve söz konusu grubun normlarının açıkça ifade edilerek açımlanabildiği veya mevcut koşullara uyumlu bir tarzda yeniden formüle edilebildiği bir bağlam sağlayabilmektedir.

Anlaşmazlıkların doğası ve anlamına dair ne tür fikirlere sahip olunursa olunsun insanların kavga etme nedenleri olarak görünen konular büyük ölçüde, söz konusu toplumda hüküm süren inançlara, bağlı olunan değerlere ve organizasyon biçimlerine dayanmaktadır. Pek çoğu da insanların geçimlerini temin ediş şekillerine dayanmaktadır zira pek çok kavganın konusu geçim için önem arzeden malzemelerden oluşmaktadır. Göçebe avcı-toplayıcı bir grupta, cinsel ilişki ve çabuk bozulan yiyecek maddeleri dışında çok az bir anlaşmazlık konusu söz konusu olabilirken diğer toplumlar, ekilebilir arazinin, tohum stoklarının ve büyük hayvan sürülerinin kıt oluşu gibi temelde mülkiyet üzerinden büyük kavgalara sahne olabilmektedir.

A. ANLAŞMAZLIK KATEGORİLERİ

Anlaşmazlıkları sınıflandırmayı amaçlayan her girişim daha baştan, başvurulan 'anlaşmazlık' kavramının gönderme yapabileceği insani etkileşim biçimlerinin çeşitliliği nedeniyle zor olacaktır. İnsanların kavga konusu yapabilecekleri meselelerin yelpazesi ve yine algılanabilir çeşitliliği ve süresi neredeyse sonsuzca olabilir. Bir anlaşmazlıktan söz ettiğimizde bununla ilk etapta çocukların da işe dahil olmasının ötesinde bir sıkıntıya yol açmaksızın tatlıya bağlanan bir aile içi 'gürültüpatırtıyı' veya iki ulus-devlet arasında, son tahlilde bir savaşla son bulacak olan bir karşı karşıya gelmeyi de kastedebiliriz. Benzer biçimde, kavramla, birkaç kuşaktır süregelen bir kan davasının bir öğlen vakti kendini gösterdiği ve çözüme kavuştuğu bir atışmaya da gönderme yapmak mümkündür. Dahası, neden ve biçim arasındaki ilişkiye dair

de bazı problemler söz konusudur. Bir kavganın ilk etaptaki odak noktası, ortaya çıkan bir anlaşmazlığın altında yatan nedenlere küçük bir yer verecektir.

Tüm bu biçim, ölçek ve odak değişkenliklerine karşın anlaşmazlıkların sınıflandırılması girişimlerinde sıklıkla kendini gösteren iki ana ayrımdan söz edebiliriz. Bunlardan birincisi, gruplar arasında ve bir grubun kendi içerisindeki karşıtlıktan kaynaklanan anlaşmazlıklardır; gruplar-arası çatışma ve grup-içi çatışma. Diğeri ise bir takım kuralların ihlal edilmesinden ortaya çıkan ve kökenleri değerli kaynakların kıtlığı üzerinde yaşanan bir rekabete dayanan karşıtlıklardan kaynaklanan anlaşmazlıktır. Bu iki ayrım üzerinde birşeyler daha söylenmesi gereklidir elbette.

i. Gruplar arasındaki ve grup içerisindeki anlaşmazlıklar

İki grup arasında yaşanan anlaşmazlıları bireyler arasında oluşan veya en azından tek bir grupla sınırlı olanlardan ayırmak ilk bakışta, oldukça anlamlı ve aynı zamanda hoş bir düzenleme gibi gözükebilir. Fakat bu ayrımın sürdürülebilmesi çok zor olabilir çünkü üzerine kafa yoracağımız pek çok toplumda neredeyse *her* anlaşmazlık, sıkıntı durumlarında mutlaka, gerçekleşmeyen yükümlülükler dolayısıyla iki grubun işin içerisine dahil olduğu, üyelerin farkında oldukları bir akrabalık üzerinden gerçekleşen bir konu haline gelmektedir. Evans-Pritchard, bu yükümlülükleri Nuer örneği üzerinden oldukça canlı bir biçimde kayda geçirmiştir.[50] Orada, ataerkil soy, ana organize edici prensiplerden biridir ve bir Nuer kabile üyesine bir başkasınca haksızlık yapıldığında o kimse kendi sülalesinden, haksızlık yapan kişiye karşı girişeceği bir öç alma eylemi esnasında destek verilmesini bekleyebilmektedir. Buna bağlı olarak, haksızlık-yapanın kendi-sülalesine mensup olanlar da bu tür saldırılara karşı onu (ve kendilerini) korumak için etrafında toplanabilmektedirler. Akrabalıktan doğan benzer nitelikteki destek yükümlülükleri (bazıları öç alma şeklindeki şiddet eylemlerine, daha az aktif olan tepkiyi desteklemeye uzanan) oldukça yaygın olarak aktarılmaktadır. Belirli bir akrabalık gruplaşması içerisinde bile bir kavga esnasında destek verebilecek kendi üyelerinin bulunduğunu gösteren ilke-

50 *The Nuer*, bkz. ayrıca ss.120-21.

lere zaman zaman rastlanmaktadır.[51] Bu destek nereye uzanırsa uzansın ve bunu sağlayan akrabalık organizasyonunun biçimi ne olursa olsun onun varlığı, söz konusu grubun diğer fertlerini de anlaşmazlığın içine çekmektedir.

Diğer durumlarda üçüncü taraflar da anlaşmazlığa dahil olabilmektedirler çünkü onların anlaşmazlık taraflarıyla daha öncesinde varolan işbirliği ilişkileri onlarda her iki tarafa karşı yükümlülükler doğuran bir ilişki oluşturur. Gulliver, Güney Tanzanya'daki Ndendeuli örneğinde bu tür yükümlülüklerin nasıl ortaya çıktığını betimler.[52] Ndendeuliler, fakir toprakların her iki ya da üç mevsimde bir taze alanlara göç etmeyi zorunlu kıldığı ormanlık alanlarda, küçük, ayrışmamış akraba grupları halinde yaşarlar. Her ne kadar çok basit, yar-yak teknikleri kullanarak tarım yapmalarına karşın, bir hanehalkı üyeleri, sahip oldukları tarım alanlarını temizlemek, çapalamak ve ekip biçmek için başkalarının yardımına ihtiyaç duyar. Zamanla bu düzenleniş biçimi, bu dar ekonomik alanın dışında karşılıklı yardım beklentisinin olduğu, daha genel bir karşılıklı yükümlülük ilişkisine doğru evrilir. Bunun içerisinde taraflardan birinin anlaşmazlığa düşmesi halinde verilen yardım da vardır. Bir erkek kavgaya girdiğinde, geçmişte yakın bir işbirliği içerisinde olduklarının en yakın olanlarından destek talep edebilir olmayı bekler ve buna karşılık olarak da o kimseler bir anlaşmazlık yaşadıklarında gerekli desteği vermeyi taahhüt eder. Dolayısıyla, bir Ndendeuli topluluğunda, kavga durumu ortaya çıktığında, öteki üyelerden oluşan destek grupları, sıkıntı yaşayan taraflar arkasında sıralanırlar.

Akrabalık bağları veya karşılıklı yükümlülüklerin talep etmediği bir karışma olduğunda bile söz konusu grubun doğası ve büyüklüğü genellikle üçüncü tarafların işe karışıp karışmamasını belirler. Her küçük, yüzyüze toplulukta, iki birey arasında yaşanan bir sıkıntı hızla öteki insanların da dikkatlerine temas eden bir noktaya doğru ilerler. Yaşanan hadise bir kere bu hale geldikten sonra artık geçim temininde yer alan temel etkinlikler bu durumdan etkileneceğinden, bu insanlar için sorunu gözardı etmek çok zordur. O nedenle, doğabilecek zararı asgari tut-

51 Bkz. örn. Gulliver tarafından betimlenen Arusha ataerkil sülalesi, *Social Control in an African Society*; bkz. ayrıca ss.132-3.

52 *Neighbours and Networks*.

mak için başkaca insanlar duruma müdahil olacak ve yeniden insanları geçim temin etme sürecine sokmaya çalışacaklardır; ve bunu yaparken de partizanca bir tutum takınmaktan kaçınmaları zor olacaktır. Bu türden bir işin içine karıştırma hali, daha ileri bir boyutta bir anlaşmazlığın, anlaşmazlığa düşen tarafların ömürleri sonlanmasına rağmen sürmesine bile sebep olabilmektedir. Özellikle aynı akraba grubu içerisindekiler karşı karşıya gelmişlerse bir anlaşmazlığın kan davası şeklinde kuşaktan kuşağa aktarılabildiği ve ilk başta kavgaya tutuşanlar ölüp gitse bile söz konusu anlaşmazlığın sür-git devam ettiği olabilmektedir.

Küçük, yüzyüze bir toplulukta yaşanan anlaşmazlığın çapı ne olursa olsun, bunun, arkasında iz bırakmadan silinmesi ve toplumda herhangi bir etki bırakmadan çözüm bulması çok kolay değildir. Anlaşmazlığa düşenler, yaşananların ardından aynı küçük alanda, anlaşmazlık yaşamadan önceki gibi, bıraktıkları yerden karmaşık bir ilişkiler sistemi içerisinde yaşamlarını sürdürmeye devam edeceklerdir. Bu türden sıkıntılar bizimkiler gibi ilişkilerin tek-taraflı bir hat üzerinden sürdürüldüğü, anlaşmazlığa düşen tarafların, iş çözüme kavuştuktan sonra birbirilerini belki de bir daha hiç görmeyecekleri toplumlarda nadiren görülebilir şeylerdir. Varolan bağlılıklar ve düşmanlıklar arka arkaya gelen her bir anlaşmazlık bağlamında test edilecek ve her biri, onun öncesinde meydana gelmiş ve arkasından gelecek olanla yakından ilişkili olacak ve bunlar aracılığıyla toplumdaki insanların ilişkileri, zamanla aşamalı bir şekilde değişime uğrayacaktır.

Bütünüyle bağımsız iki sosyal grup arasında ve tek bir toplumun alt-gruplarında meydana gelen anlaşmazlıkları karşılaştırırken bile, gözlemlenebilir farklılıkların görülmesi kolay değildir. Bazı düzeylerde, kuşkusuz belirli bir ayrım kendini gösterir. Örneğin bir önceki örnekte, bir anlaşmazlığın çözümü, içsel bir anlaşmazlığa karışanların hep birlikte paylaştıkları ortak değerler ve sosyal kabul gören kuralların yokluğu nedeniyle engellerle karşılaşabilir. Dahası, etkili bir üçüncü taraf müdahalesi olasılığı, kamusal anlaşmazlıklarda çok daha büyük bile olabilir. Ancak yine de pek çok topluma dair bir anlaşmazlık halinde kavganın sürdürülmesini içeren, bir toplumdaki bireysel topluluklar arasındaki ilişkiler aktarılagelmiştir.[53]

53 Bkz. ss.116-20.

ii. İhlal edilen kurallar ve çatışan çıkarlar

Daha önce, Ndembu'daki liderlik mücadeleleri üzerinde düşünürken gördüğümüz gibi, bir çatışmanın yaşanması için illa bir takım 'kuralların ihlal edilmesi' gerekmez; bunun kaynağı, sistemin normal işleyişi içerisinde saklı olabilir ve kabul gören davranış kalıpları nedeniyle ortaya çıkabilir. 'Her iki tarafın da aynı ödüle ulaşmak için paralel bir çaba gösterdiği'[54] rekabet durumlarından kaynaklanan anlaşmazlık örnekleri de vardır. Bu tür rekabet, belirli bir liderlik konumunu korumaya veya anlaşmazlık taraflarınca değer atfedilen kıt maddi kaynaklara erişime odaklanabilir. Bizim gibi toplumlardaki siyasal makam mücadeleleri ve ücret pazarlıkları bu şekilde görülebilir; mutlaka bir kural ihlalinde bulunmaksızın bir amacın peşinde olmak da anlaşmazlık doğurabilir. Bu tür anlaşmazlıklar, doğrudan doğruya kuralların ihlal edilmesinden kaynaklanan kavgalardan ayrı tutulabilir; örneğin bir kimsenin bir başkasına fiziksel bir zarar verdiği veya belirli maddi kaynaklarla ilgili olarak, söz konusu toplumda kabul gören normların aksine bir tarzda davrandığı yerlerde bu böyledir.

Rekabetçi etkinliklerden kaynaklananlar ile kuralların ihlal edilmesi nedeniyle ortaya çıkanlar arasındaki farkı görmek bazı açılardan değer ifade etse de hızlı ve keskin bir ayrıma gitme konusunda dikkatli olmalıyız. Comaroff'un yakın zamanlarda hatırımıza getirdiği gibi, kurallar, uygulamada uyulan veya gözardı edilebilen, kabul gören davranışları gösteren salt birer yol levhası değildir[55] fakat aynı zamanda anlaşmazlık durumlarında kullanılan ve son tahlilde ortaya çıkacak sonucu rasyonelleştirmek için başvurulan bir kaynak olabilmektedirler. Dolayısıyla, bir anlaşmazlık kaynağı ile ihlal edilen herhangi bir kural arasındaki ilişki, karmaşık bir ilişki olabilir. Anlaşmazlık tarafları, aynı amaca dönük 'paralel çabaları' esnasında bazı stratejik amaçları için kuralların ihlali yoluna gidebilirler. Anlaşmazlığın ciddiyeti ile ihlal edilen kuralın önemi arasında mutlaka bir bağıntı olması gerekmemesinin bir nedeni budur. Daha derindeki bir konunun netleşmesi için bir mazeret olarak ciddi bir çıkar çatışmasından kaynaklanan bir kav-

54 Simmel, *Conflict*, s.57.

55 'Rules and Rulers: Political Processes in a Tswana chiefdom', *Man* (N.S.), sayı.13, ss.1-20.

ga esnasında o kadar önemli olmayan bir kural ihlalinde bulunabilen bir taraf örneğin, muhtemeldir ki mevcut ilişkinin test edilmesi, yeniden kabul görmesi, değiştirilmesi veya hepten terk edilmesine imkân tanıyacaktır. Botswana'daki Kgatlalarla yaptığım alan çalışmam sırasında pek çok kez, bazı çözümsüzlüğe girmiş olan anlaşmazlıkların temelinde aslında o kadar önemli olmayan kimi kuralların ihlal edilmesi olduğunu görmüşümdür. Bir kadının, daha temel bir mağduriyetin giderilebildiği bir foruma katılmak için bilerek komşusunun yemek tavasını kırdığını hatırlıyorum. Bir başka durumda bir erkek, bazı ekilebilir araziler üzerinde haklarının ciddi şekilde çiğnendiğini duyması nedeniyle bu şikayetini ifade etmek ve bu problemi çözmek için geceyarısı bir başkasının keçisini gaspederek alıkoymuştu. Gerekli şikâyetini dile getirmiş olduğunda, konuyu görüşmek için toplantı yapılınca ilk başta keçi konusu gündeme gelse de hemen sonra anlaşmazlığa düşülen arazi konusuna geçilmişti. Her toplumda, bir anlaşmazlığın altında yatan nedenlerle onun mücadelesinin verildiği görüntüdeki zemin arasında ayrılık bulunmalıdır; ve bunun olabilirliği, bir anlaşmazlıkla ihlal edilmiş, kabul gören bir kuralın alanına girildiğinde problemle ilgilenen, onanmış anlaşmazlık-çözüm kurumlarına sahip bizim gibi toplumlarda daha yüksek olmuştur.

B. ANLAŞMAZLIKLARIN İDARE EDİLMESİ

3. Bölüm'de toplumların, ortaya çıkan sıkıntıların üyelerince görülme şekli ve kabul edilebilir kavga oranı ışığında geniş bir farklılık gösterdiklerini kaydetmiştik. Bazı toplumlarda barış ve sükun, olmazsa olmaz olarak görülür ve toplumun mensupları, en ufak bir tartışmaya veya takışmaya girilmesine bile tahammül gösteremezler; diğer bazılarında ise sürekli bir bağırma ve gürültü söz konusudur ve insanların kavgadan zevk alır gibi bir görüntüleri vardır. Bununla tutarlı bir şekilde bireylerin, karşılaştıkları sıkıntılara gösterdikleri tepkiler de bir toplumdan ötekine büyük oranda değişiklik göstermektedir. İneklerinden birinin öldüğünü duyan Güney Afrika'daki bir Twasan kabilesi mensubu, bu durum karşısında çok cılız bir tepki gösterebilir veya tamamen sessiz kalabilir. Bir başka yerde bu tür bir tepki, bir başka benzer küçük bir sıkıntılı durumla karşılaşan aynı Twasana erkeğinin absürt bir

şekilde oldukça canlı bir eylemde bulunduğunu gören bir insan için algılanabilir birşey olmayabilir. Burridge, Yeni Gine'nin yükseklerindeki Tangular'a dair yazarken yetişkin bir erkeğin, yavru domuzlarından birinin kazayla öldürüldüğü (ki bu muhtemelen Tswana'daki bir adam için ineğinin ölmesine karşılık gelen bir talihsizliktir) haberini duyması üzerine 'bağırıp çağırarak, havalara zırplayarak ve yere düşüp dövünerek' tepki verdiğini kaydeder.[56] Buna uygun olarak bir kavga bağlamında, bu tür tepki farklılıkları, bir tarafta barışçıl hareketlere dönük bir konumlanışta ve diğer tarafta da mızrakları kullanmaya hazır bir tavırda kendini gösterir.

Bu türden oldukça farklılık gösteren tepkilerin kökenleri ne olursa olsun, yalnızca kültüre bağlı olsun (çoğu zaman göründüğü gibi) ya da olmasın veya bilolojik yaratılışta her hangi bir temele sahip olsun ya da olmasın, her durumda söz konusu toplumların, sahip oldukları inanç ve değerlerle yakın bir ilişki içerisinde oldukları gözükmektedir. Bazılarında, fiziksel şiddet ve saldırganlık temel değerlerken başkaları için tartışmadan kaçınma ve kendini sınırlama aynı derecede güçlü bir alan bulan değerler olabilmektedir. Birinci durumda, yapılan bir haksızlığa verilecek olan hızlı ve kesin bir tepki onaylanan cevabı oluştururken, pasif kalmak, bir zayıflık ve yetersizlik göstergesi olarak algılanabilmektedir. Kimi toplumlarda bir erkeğin, neredeyse her haksızlığı derhal fiziksel bir karşılıkla göğüslemesi ve bu konuda kendisine aktif bir destek vermeleri için akrabalarından yardım alması beklenirken kimilerinde, bu tür bir tepki, güçlü bir şekilde reddedilebilmekte ve çok ağır tahrik altındayken bile herhangi bir müdahaleden kaçınabilmeye, büyük bir değer atfedilebilmektedir.[57] Bazı toplumlarda bir öç almaya kalkışma o kişiyi, asıl haksızlık yapan kişi kadar ayağa düşürebilmektedir. Dolayısıyla, bir toplumun 'şerefli' addettiği asgari bir tepki, bir başkasında kabul edilemez bir aşırı-tepkisellik olarak görülebilmektedir.

Bir toplumda hüküm süren değerler ile sıkıntıya karşı gösterilebilen olası karşılıklar arasındaki bu bağlantı düşünüldüğünde, anlaşmazlığa düşen tarafların, kavgaya olan yaklaşımlarındaki davranış biçimlerinde bizatihi ciddi değişkenlikler beklememiz gerekir. Bir toplumda

56 'Disputing in Tangu', *American Anthropologist*, sayı.29,no.5, 763-80.
57 Bkz. 7.Bölüm.

hoş görülmeyen sözler veya davranışlar doğrudan kişiler-arası bir şiddet tepkisiyle karşılanabilirken bir başkasında, büyü veya cadılık aracılığıyla veya bazı ilahi varlıkların gazabını üstüne çekerek zarar verme veya tahrip etme şeklinde kendini gösterebilir ve bazı başkalarında ise en kuvvetle muhtemel tepki, uzlaşma ve barışma şeklinde olabilir.

Tıpkı bu değişkenlikler gibi müdahalesi beklenen üçüncü tarafların sergileyecekleri davranışlar da çok farklı olabilir. Burada makul olasılıklar da yer almalıdır: haksızlık yapanlara, gelecekte maruz kalabilecekleri kötü şöhret konusunda uyarılar; taklit, küçük düşürme veya insanların önünde utandırma girişimleri; varolan birliktelik ve işbirliğinden çekilme; anlaşmazlık taraflarının düşünce ve hareketlerini başka bir yöne çekmek için şaşırtma taktikleri; bazı çözüme-dönük tartışmalar; fiziksel zor kullanma; veya sorunu, çatışmanın ritüel alan içerisinde çözümüne dönük şekilde kanalize etme girişimleri. Üçüncü taraf müdahalesinin olası amaçları da değişkenlik gösterebilir. Şunlara dönük olabilir mesela: taraflardan birine aktif destek sağlamak; haksızlık yapanı oradan uzaklaştırmak veya zarar görmesini sağlamak; acıya maruz kalan tarafın acısının 'telafi edilmesini' sağlamak; gelecekteki davranışların kabul edilebilir bir çizgiye çekilmesi yönünde (ikna veya zorla) tutum almak; gerilimi düşürmek veya 'hararet'i azaltmak; ve yeniden uyumun veya bir başka denge halinin oluşmasını temin etmek.

Bütün bunların ötesinde, düzenin sürdürülmesine yardımcı olarak algıladığımız mekanizmaların da ayrıca bir kere ortaya çıktıktan sonra düzenin sonlanmasına dönük olarak işlediğini hatırlamamız gerekir. Örneğin, karşılıklı yükümlülük ilişkilerine zarar verme tehditinin olması bile bir bireyi, onaylanmayan bir davranışta bulunmaktan alıkoyamazken, gerçek anlamda işbirliğinin bütünüyle çekilmesi, nihai noktada buna son vermeye zorlamaktadır. Benzer şekilde, bir toplumun düzenleniş biçiminin doğasında varolan diğer mekanizmalar da, birey olarak anlaşmazlık taraflarının tepkileri veya amaçlarına bağlı olmaksızın, bir kavganın sonlanmasına veya en azından sürmesine neden olan hararetin yatışmasına yardımcı olabilir. Örneğin, pek çok sosyal grupta mevcut olan bu türden çatışan bağlılık ilişkilerinin karşılıklı etkileşimiyle, bu tür bir sonuca ulaşılabilir. Bu tür 'sınırları-kesen bağların' birleştirici potansiyeli, çok önceden Amerikalı antropolog Kroe-

ber tarafından Zuni Yerlileri üzerine yaptığı çalışmasında gözlemlenmiş[58] ve başka toplumlara dair sonraki raporlar da bunu teyit etmiştir. Bunlardan, durumu en iyi belgeleyen örneklerden biri, Colson'un Zambiya'daki Tonga Platosu'nda yaptığı çalışmadır.[59] Biraz basite indirgeme olsa da Tonga'daki organizasyonun özellikleri şu şekilde betimlenebilir. Her Tongalı, bu toplumu oluşturan on dört anaerkil klandan birine mensuptur. Bu klanlar, egzogamiktir ve mensupları, gruplaşarak biraraya toplanmak yerine kendi toprakları üzerinde, küçük köyler halinde dağınık bir yayılma gösterirler. Bu dağınıklıklarına karşın, bu alt-bölümler, bir destek unsuru olur ve kendisine haksızlık yapılan veya sıkıntıda olan bir mensuba karşılık vermesi için destek olmaya hazır gruplar vardır. Bununla birlikte, her bir köy içerisinde ve belli ölçüde de etrafındaki daha geniş coğrafi alanda ekonomik ve ritüel bağlar da ayrıca yanyana yaşayan grupları birbirine bağlar. Dolayısıyla, A köyünden X klanına mensup bir kimse, B köyünde yaşayan Y klanından birini öldürdüğünde, bu iki hasım grubun, her iki köyde de aynı sülaleye mensup kişiler olduğundan kendini ötekinden yalıtması söz konusu değildir. Uygulamada bu türden sınırları-kesen bağlar, bundan daha karmaşık olabilmekte ve bağımsız hasım hiziplerin ortaya çıkmasını ve ciddi bir kavgaya tutuşmasını çok daha az mümkün kılar bir niteliğe sahip olmaktadır. Colson, daha ileri boyuttaki bir kavgayı önlemenin ötesinde, bu bağdaşmaz bağlılıkların anlaşmazlık taraflarının akrabalarında ve birlikte yaşadıkları üzerinde de kavgayı olabildiğince çabuk sonlandırmaya dönük bir baskı oluşturduğunu ileri sürmektedir. Çatışan bağlılıklar oluşturan çoğul gruplaşmalar, bütün başsız toplumların bir özelliği değildir ancak nerede olursa olsun bunların yaptıkları göndermeleri, çatışmanın idare edilmesi açısından ele almamız gerekir.

Takibeden bölümlerde, farklı toplumlardaki çatışmaları idare eden mekanizmaları daha ileri bir boyutta inceleyeceğiz. Bütün bunlar kaçınılmaz olarak çeşitlilik gösteren biçimlerde ve kombinasyonlarda bulunmaktadır. Birer kontrol mekanizması olarak bazıları gayet iyi bir uyumlaşma kabiliyeti gösterirken diğer bazıları daha kaba ve daha az esnek olabilmektedir. Bu noktada, sıkıntılara verilen tepkilere dair an-

58 *Zuni Kin and Clan.*

59 'Social Control and Vengeance in Plateau Tonga Society', *Africa*, sayı.23, 199-212; ve *The Plateau Tonga of Northern Rhodesia: Social and Religious Studies.*

cak kaba bir tipolojinin haritasını oluşturarak, sonraki bölümlerde betimlenen farklı kurumlara ve faaliyetlere karşı bir perspektif sağlamak mümkün olabilir.

i. Kişiler-arası şiddet

Bazı toplumlarda, ya doğrudan daha önce acıya maruz kalan tarafından öç alma şeklinde ya da başka türlü bir haksızlık yapılmasına gösterilen tepki halinde direk kişiler-arası şiddet, kabul gören bir karşılık verme türünü oluşturur. Bunun böyle olduğu durumlarla ilgili olarak, hem izin verilen saldırganlığın şiddet derecesi ve hem de bunun gerçekleştirilme biçimini düzenleyen bazı tipik uygulamalar süregelmiştir. Bunlar arasında yaygın olarak uygulanan bir sınır, gösterilen tepkinin, yapılan haksızlık nedeniyle maruz kalman ısdıraplı duruma orantılı olması ve daha sert olmamasıdır: yani, 'göze göz, dişe diş' anlayışı. Belirli toplumlarda, yaralama gibi fiziksel bir saldırıya karşı kendini savunmak için karşı saldırıda bulunma fikrinin köklü bir yer edindiği görülmektedir ama o kadar. Doğu Afrika'daki Gisular'da örneğin, bir kişi öldürüldüğünde onun akrabaları öç almak için, öldürenin oğlunun ölen adamın yaşına gelmesi beklenmektedir.[60] Radcliffe-Brown ve diğer bilimciler, bazı Avustralyalı Aborjin topluluklarında öç alma eyleminin aynı derecede yerleşik olarak düzenlendiğini kaydetmişlerdir.[61] Orada bir erkek öldürüldüğünde onun akrabaları bunu yapandan veya onun akrabalarından öç alabilmekte fakat bu saldırının şiddet derecesi, katı bir şekilde kontrol edilmektedir. Mızraklar atılmakta ve söz konusu kişi, yaralanmaktadır; fakat onun ölmemesine dikkat gösterilmekte ve ölümcül yaralanmalara maruz kalındığı anlaşıldığında bu eyleme hemen son verilmektedir. Başka yerlerde de her tür fiziksel yaralamaya karşı uygun karşılık vermeleri içeren, ayrıntılı, kabul edilebilir öç alma tarifelerine rastlamak mümkündür.

Bu bölümde daha önce kaydettiğimiz gibi, bazı toplumlarda bir bireye yapılan bir haksızlık, kendi akrabalarının bir kısmını karşı eylemde bulunma işinin içine çekebilmekte ve aynı şekilde haksızlıkta bulunan tarafın akrabaları da destek için meseleye dahil olabilmektedir. Bu-

60 Roscoe, 'Notes on the Bageshu' *Journal of the Royal Anthropological Society*', sayı.39, 181.

61 'Primitive Law', *Encyclopedia of the Social Sciences*, sayı.9, 202-6.

nun olduğu yerlerde, tek tük yaşanan kavgalar süreklilik göstererek aralıklarla devam edebilir ve iki taraf arasında kan davası, anlaşmazlığın asıl taraflarının yaşamları son bulduktan sonra bile sürebilir. Fakat bu tür gruplar-arası çatışma durumlarında bile, karşılık olarak sergilenecek şiddetin derecesi üzerinde tipik olarak sınırlamalar koyan uygulamalar görülmektedir. Buna örnek, aşağıda verilen, Sudan'daki Nuerler'den ve Yeni Gine'deki Jaleler'den gelir.[62] Her iki örnekte de gruplar-arası bir karşılaşma neticesinde ortaya çıkacak olan şiddetin düzeyi kısıtlanmıştır. Koch, örneğin Jalemo'da kavga etmenin genellikle bir veya iki kişinin ölümü söz konusu olduğunda kendiliğinden son bulduğunu yazar. Gruplar-arası şiddet üzerinde benzer sınırlamalar, geniş bir şekilde aktarılmaktadır.

Doğrudan fiziksel şiddet içeren bir karşılık vermenin yaygın kullanım alanına sahip olduğu görülen bir yolu, sınırlı ve alışıldık bir biçim içerisine kanalize etmedir. Bunun yapılması için başvurulan araçların neler olduğunu şu bir kaç örnekte görmek mümkündür. Yeni Gine'nin Batısındaki dağlık yerlerde yaşayan Minj-waghi halkı hakkında yazan Reay, iki akraba grubunun dahil olduğu anlaşmazlıkların *tagba boz* olarak bilinen bir kurum ile nasıl idare edildiğini betimler. Karşıt grupların iki 'tarafı', arkalarında saklayarak sıkıca tuttukları sopalarla, gruplardan biri geri çekilene kadar birbirilerinin baldırlarına vururlar. O esnada domuzların veya bazı ürünlerin çalınması bu uygulamanın son bulmasına sebep olabilmektedir.[63] Benzer şekilde, bazı Eskimo gruplarına dair aktarılan boğuşma yarışmaları da böyledir.[64] Çoğunluk anlatılara göre, anlaşmazlığa düşen iki erkek, halkın toplanma yerlerinde, kalabalığın önünde biraraya gelmekte ve karşı karşıya durarak ve bir taraf yere düşünceye veya bırakıncaya kadar birbirlerinin başına yumruk darbeleri indirmektedirler. Bu boğuşmanın bir başka türünde de anlaşmazlık tarafları karşılıklı olarak oturmakta ve bir taraf, aldığı darbelerle dengesini kaybederek yere düşünceye kadar birbirlerine kafa atmaktadırlar.

Bu türden kontrol altına alınan çatışmaların bir özelliği, yapılan mücadeleyi sınırlayan ve ideal şekliyle her iki tarafta da ölümleri ve

62 Bkz. 7.Bölüm.

63 Reay, 'Changing Conventions of Dispute Settlement in the Minj Area', Epstein (ed.), *Contention and Dispute*, ss.198-239.

64 Bkz. s.93.

ciddi yaralanmaları engelleyen (gerçi Reay Minj-Wahgi örneğindeki *tagba boz*'un kontrolden çıkabildiğini ve varolandan çok daha ciddi bir çatışmaya neden olabildiğini de kaydeder) bir uygulanma biçimine sahip oluşları ve böylelikle sürekli artan şiddeti yatıştırmalarıdır. Diğer bir önemli yönü, çatışmanın belirli dereceye kadar anlaşmazlığa neden olan konudan (domuzların çalınması, kadınların kaçırılması gibi) uzaklaştırılması ve birbiriyle mücadele eden tarafların olduğu bir 'oyun'a yönlendirmesidir. Buna bağlı olarak anlaşmazlığı bu tür idare etmenin, saptırıcı bir etkisi vardır. Dahası, bu yarışmalar muhtemelen oldukça yorucudur ve böylelikle bu süreçten sonra daha fazla bir mücadeleye girişmek için varolan istek genellikle azalacaktır.

Merkezi devlet organizasyonlarına sahip toplumlarda, yola sokucu eylemde bulunma hakkı genellikle haksızlığa maruz kalan tarafın kontrolü dışında birilerince uygulanmaktadır. Suçla ilgili konularda sorumluluk verilmiş olan yetkililerin olduğu ve cezalandırmanın daha önceden düzenlenmiş olan skalalara göre dikkatlice uygulandığı bizimki gibi toplumlarda bunun böyle olduğunu görürüz.

ii. Çatışmayı ritüele kanalize etme

Eskimolar'daki boğuşmalar ve Minj-Wahgiler'deki tagba boz gibi, karşılık olarak yapılan eylemlerin belli ölçüde anlaşmazlığın doğmasına neden olan konudan ayıran ve kişiler-arası şiddetin hayli biçimsel bir alışveriş haline geldiği yerlerdeki örneklerde çatışmanın idare edilmesi mevcut sorunun ritüel alana aktarılmasıyla yapılmaktadır. Bu süreç, şiddetin bütünüyle dışarda tutulduğu ve salt bazı başkaca faaliyet biçimleriyle 'yansıtıldığı' zaman bir adım ileri taşınmış olur. Buna örnek Eskimolar'daki *gece-şarkı söyleme* yarışmasıdır. Bu tür bir yarışma sayesinde 'anlaşmazlığa düşen veya kavgaya tutuşmuş olan iki taraf, ahali toplanmadan önce karşı karşıya gelmekte ve şarkılar ve fırsat doğdukça doğaçlama sergilenen danslar aracılığıyla çekiştikleri konuları ifade etmektedirler.'[65] İlk olarak, suçlayan taraf bütün iddialarını ve suçlamalarını şarkı biçimine sokarak ortaya döker; sonrasındaysa suçlanan taraf, aynı şekilde karşılık verir. Bu şekilde, atışmacılar, tükeninceye ve ahali tarafından daha poetik olması ve karşı tarafı bozu-

65 Weyer, *The Eskimos*, s.226.

cu becerilerine göre ilan edilen bir kazanan ortaya çıkarılıncaya kadar bu durum diziler halinde sürer. Kuzey Doğu Nijerya'daki Tivler'e dair yazan Bohannan tarafından verilen, iki anlaşmazlık tarafı ve takipçileri arasında yapılan şarkı söyleme yarışmaları da oldukça benzer bir işlevi yerine getirir görünmektedir.[66]

Malezya'daki topluluklara dair bazı bilimciler tarafından aktarılan yiyecek alışveriş yarışması da aynı kategoridedir. Buna dair meşhur bir örnek Trobriand Adalılar'ın *buritila ulo*'sudur. Bu, kavgaya tutuşmuş olan iki köy toplumu arasında organize edilen yer elması alışverişini içeren bir etkileşim biçimidir. Malinowski, bu alışverişlerden birine dair oldukça renkli bir anlatı ortaya koymuştur.[67] Bununla ilgili, iki farklı köyden erkekler arasında, birinin ekip biçtiği bahçede ortaya çıkan bir kavgayı betimler. Karşılıklı hakaretler edilmektedir ve her iki taraf, birbirinin yer elmasının kalitesini sorgulamaktadır. Daha sonra biri, diğerinin bahçesini ayıran sınırdan atlayarak ötekinin arazisine geçer ve sonrasında kavga çıkar. Eğer kavga bir şekilde kendiliğinden nihayetlenmezse, o toplumda kabul gören normlara göre akrabaların da işe dahil olması ve her iki tarafa destek vermeleri beklenir. İlk başta, anlaşmazlığa düşen tarafların karşılıklı köylerinden büyükler, akrabalara katılmışlardır ve mücadele buna bağlı olarak patlak vermiş görünmektedir. Bununla birlikte, bu olmadan önce, bahçe sahibinin ait olduğu gruptan bir 'büyük erkek', kendi köyünde üretilen bütün yer elmasını öteki köyün mensuplarına vermeyi önermiştir. Bu meydan okuma, bu harekete karşılık olarak kendi yer elmalarının tamamını vermeye karar veren ötekilerce görülmüştür. Bunun üzerine, birinci köyün üyeleri, kızgın bir tavırla kendilerine ait çeşitli depolardaki yer elmalarını toplamaya, saymaya ve miktarını belirlemeye koyulmuşlar ve bir taraftan da bunların bitişik topluluğa taşınmasını sağlayabilecek tüplerin olduğu ağaçtan bir taşıyıcı yapmışlardır. Bütün bu işler, onların bütün enerjisini almış ve yer elmalarını diğer tarafa taşıdıklarında tamamen tükenmişlerdir. Bu işlem tamamlandığında öteki köye mensup olanlar bu kez, kendi yer elmalarını toplamaya ve kontrol etmeye başlamış ve taşıma işi için bir taşıyıcı hazırlamışlardır. Onların da bu işler esnasın-

66 *Justice and Judgment among the Tiv*, ss.142-4.

67 *Coral Gardens and Their Magic*, sayı.1.ss.182-7.

da bütün enerjileri tükenmiş ve yer elmalarını öteki köye taşıdıklarında, aynı şekilde yığılıp kalmışlardır. Bu karşılıklı değişim sonucunda yapılan ölçümlerde her iki köyün mensuplarının da neredeyse tamıtamına aynı miktarda ve kalitede bir yer elması elde ettikleri ortaya çıkmış, buna bağlı olarak her iki taraf da onurunu kurtarmış ve yer elması yetiştirme ve bahçe sınırı üzerine başta yaşanan kavganın nedenine dair kimsenin aklında bir soru işareti kalmamıştır. Malinowski, bu işlem sırasında eğer bir köye mensup olanlar, ötekilerine üstün gelmiş olsalardı o takdirde mesele, her iki taraf arasında makul bir eşitlemeye çalışmak yerine iki topluluk arasındaki kavganın sürmesi daha muhtemeldi, diye belirtir. Dolayısıyla, bu gayretler sonucunda aradaki farkın çok küçük olduğu ortaya çıkınca kavgayı sürdürme isteği kısa sürede son bulmuş olsa da bu, çatışmayı azaltma açısından riskli bir araçtır. Bu tür bir alışverişin içerisinde yer alan belirsizlik diğer örneklerde de kendini göstermektedir. Yakınlarda, bir başka topluluk olan Goodenough Adalıları'nın rekabetçi yiyecek alışverişi olan, *abutu* hakkında yazan Young, bireyler olarak taraflar arasındaki anlaşmazlığı çözüme kavuşturmanın çok fazla bir anlamı olmadığını ve bunun iki grup arasındaki çatışmayı tam anlamıyla ortadan kaldırmayı garanti etmediğini kaydeder.[68]

iii. Küçük düşürme

Rasmussen[69], Eskimo nith-şarkılarının daha farklı şekillerde, bir tür halkın azarlaması biçiminde kullanıldığı, kabul görmeyen, anti-sosyal bir davranışta bulunan bir kimseyi yeniden kendine getirici örnekler aktarır. Şarkıcı, halka açık bir yerde herkesin duyabileceği şekilde haksızlık yapanın yüzüne bağırarak, o kimsenin bir daha o haksızlığa bir daha yapmamasını umarak söyler şarkısını. Onaylanmayan davranışların yola getirilmesinde, hepsi de bir tür alaysama, ayıplama veya genel bir kınama içeren, haksızlık yapan kişinin rahatsız olmasına dönük olarak işleyen ve böylelikle onu yeniden kabul edilebilir davranışlarda bulunabilecek bir çizgiye dönmeye zorlayan benzer araçlar oldukça yaygın bir şekilde aktarılmaktadır. Bunlar arasında, Yeni Gine'de yaşayan toplu-

68 *Fighting with Food*, ss.207-27.
69 *Across Arctic America*, ss.95-6.

luklara ve o civardaki adalara dair yaygın olarak aktarılan 'halk düskuru' da yer alır. Bu tür durumlarda, kişinin yaptığı haksızlıklar, yüksek sesle herkese duyurulmuş olur. Young, Goodenough Adası'ndaki Kalauna topluluğundan bahsederken, düskurların, "tercihen, koyu karanlık bir gecede, hanelerin birinden yapıldığını ve köylerin, birinin bağırmasını herkesin rahatlıkla duyabileceği bir mesafede yaşadığı sıkı halde olduğundan bu yolun, bir suçu halkın dikkatine sunmak açısından etkili ve işe yarar olduğunu" söyler. Mesaj, derin bir sessizlikle alınır ve eğer belirli bir suçlanan varsa o kimse evinde hayali olarak, bütün bir topluluğun dik bakışları altında başını önüne eğerek bekleyecektir.[70]

Anti-sosyal bir davranışı, küçük düşürme yoluyla yola getirmek teşebbüslerinin biçimsel bir karakterde olmaması gerekir ve genellikle gündelik konuşma bağlamı içerisinde olduğu görülür. Bloch, Madagaskar'daki Merinalar'la ilgili olarak bunun çoğunlukla böyle olduğunu kaydeder ve durumu yansıtıcı bir örnek sunar. Merina topluluğu içerisinde hırsızlık yapan birileri tespit edildiğinde, bunlarla başetmede kullanılan yaygın bir yol olarak, insanlar, bir toplantı alanında bu kişilerin etrafını sararak, pişmanlık içerici bir şekilde konuşur ve birisini işaret ederek genel anlamda hırsızlığın şer getirici olduğundan bahsederler, olanlardan duyulan üzüntü ve bu tür olayların bir daha yaşanmaması ümitlerini dile getirirler. Zamanla bu tür haksızlıkların tekerrürü halinde, haksızlık yapan kişi bu durumlarla o kadar karşı karşıya kalır ki onaylanmayan bu davranışı yapmaktan vazgeçmek zorunda kalır.[71]

Hırsızlıklarla başetmek için Yeni Gine'deki Orokaivalılar'ca da sessiz fakat aynı derecede ince bir kınama biçimi kullanılmaktadır.[72]

> Bir erkek, hindistan cevizlerinin çalındığını gördüğünde, geriye kalmış olan kabuk parçalarını bir sopanın başına bağlayarak yakınlardaki bir palmiyenin görünür bir kısmına asar; bunun üzerine gelip geçen herkes bir hırsızlık vakası yaşandığını anlar ve henüz kim olduğu bilinmemesine karşın hırsız, oradan geçerken şiddetli bir utanç duyar. Benzer şekilde, talan edilen bir bahçe sahibi, köyün ortasındaki hindistan cevizi ağacına, herkesin görmesi ve suçlunun özellikle rahatsız olması için bir *taro* yaprağı asar.

---

70 *Fighting with Food*, s.125.

71 M.Bloch, personal communication.

72 Williams, *Orokaiva Society*, s.330.

Pek çok topluma dair ortaya çıkan bir çatışmayı benzer şekillerde, küçük düşürerek, anti-sosyal davranışta bulunanın suçluluğundan utanç duymasını sağlayarak azaltmaya çalışan bireylere ilişkin raporlar aktarılır. Ortaçağdaki saray soytarısının da, herkesçe kabul edilen gülünç ve aptalca konumu sayesinde çok ciddi mesajları, komik ve şakalarla karıştırarak iletmesinde de bu tür bir rol saklıdır. Bazı toplumlara dair aktarılanlar bu rolü genellikle, belli nedenlerle toplumun gündelik faaliyetlerine normal bir katılım gösteremeyen özürlü insanlar ve benzeri dışarda kalmış kişilerin üstlendiklerini ortaya koyar. Turnbull, Mbutiler arasında kabul gören şaklabanlık ve soytarılığın küçük düşürerek ve anlaşmazlık taraflarıyla eğlenerek anlaşmazlıkların gazını aldıklarını, saptırıcı komikliklerle ve hareketleriyle grubun güvenliğini ve uyumunu tehdit eden bireyleri küçümseyerek tansiyonu düşürdüklerini yazar. Bu 'uyarılar'ın iletildiği bu alaylı yol ve bunlardaki örtük karakter nedeniyle oluşan bu tür stratejiler, daha fazla bir patlak verme ve gizlenmemiş müdahaleyi çekebilecek bir öç alma olasılığından uzak tutar. Ayrıca benzer bir amaca ulaşmak için başbelası olan kişi hakkında ve ona doğru, kaba ve küçük düşürücü şarkılar söylemek de yine aktarılan uygulamalar arasındadır.[73]

iv. Doğaüstü merciler

Doğaüstü varlıkların, haksızlık yapanları, müdahalede bulunarak cezalandırabilecekleri fikri oldukça yaygındır. Aynı şekilde cadıların veya yapılacak büyülerin zarar verebileceği de yaygın inanışlardır. Izdıraba sebep olan zarar verici kaynakların tespitinde de yine büyüsel prosedürler yaygın olarak kullanılmakta ve böylelikle en azından zararın azalmasına dönük bir rahatlama sağlamaktadır. Fakat bu tür fikir ve uygulamaların, çatışmaların ortaya çıkması ve idare edilmesinde oynadıkları somut rolün söz konusu toplumdaki inanç yapılanışına dayanması gerekir.

Her ne kadar büyünün olduğu çoğu toplumda buna başvurulması ve uygulanmasından korkuluyor ve bu onay görmüyorsa da yine de ızdıraba sebep olan bir haksızlığa karşı meşru bir karşı koyma yöntemi olarak görülmektedir. Bazı Malenezya toplumlarında, neredeyse her tür-

73 *Wayward Servants*, ss.182-3.

den haksızlık, haksızlık yapana veya onun akrabalarına yöneltilen büyü yapma biçimlerinde karşı koymaları ortaya çıkarıcıdır.[74] Bu tür koşullar altında, büyüye başvurma, direk fiziksel tepkiye karşılık gelmektedir ve daha büyük bir korkuya bile sebep olabilmektedir.

Bazı toplumlarda büyü ve cadılığın, bir ölüm sebebi; neredeyse bütün hastalıkların veya talihsizliklerin kaynağı olarak görüldüğü olmaktadır. O nedenle bu hadiselerin meydana geldiği yerlerde, ortaya çıkan zararı azaltmak ve daha fazla zarar görmemek için buna neden olan büyücü veya cadının bulunup çıkartılması bir zorunluluk haline gelir. Bunu ortaya çıkarma ayrıca kuşku ve suçlamalara bağlı olarak ortaya çıkabilecek kavgaları da önleyicidir. Bir kere bir cadı ya da büyücü tespit edildiğinde, buna karşı koymak için bazı tedbirler alınabilir veya saldırıya dönüşebilecek olan kızgınlık yatıştırılabilir. Dolayısıyla pek çok toplumda, belirli bir hadise veya talihsizlikten sorumlu olan cadıları veya büyücüleri ortaya çıkarmak için varolan prosedürler, çatışmanın idare edilmesi açısından çok büyük bir öneme sahiptir. 6.Bölüm'de, Tivler'de talihsizliklerin kaynağı olarak görülen cadıların ortaya çıkarılması için ne gibi ayrıntılı prosedürlere başvurulduğunu göreceğiz. Orada, Geza'nın ölümünün etrafını saran olayların tarihi, bir Batı Afrika toplumunda, bu ortaya çıkarma prosedürlerinin toplumsal uyumu yeniden onarmak adına ne denli önemli olduğunu açıkça göstermektedir. Geza üzerinde yapılan otopsi bir kere tsav'ın varlığını ortaya koyduğunda, daha önceki ölümler açıklanmakta ve gelecekte yaşanacaklar da daha güvenli hale getirilmiş olmaktadır. Geza, tüm bu ölümlerden sorumlu olan cadıdır; şimdi Geza'nın kendisi ölmüş, artık daha fazla zarara uğratma durumu kalmamış ve akrabalarının arasında yeniden barış egemen hale gelebilecektir; bir kere daha önceki zararların nedeni açıklanıp bunun kaynağı bertaraf edilerek grubun üyelerinin yaşamları koruma altına alındıktan sonra daha ileri bir çatışmayı engelleyici açıdan büyük bir intizamla, çözüm üretilmiş olmaktadır.

Bizim de kendi tarihimizden aşina olduğumuz ve pek çok başka kültürde de rastlanan dayanıklılık testi, haksızlık yapan birinin ortaya çıkarılması ve onun cezalandırılması için gerekli aracın bulunabilmesini sağlayabilmektedir. Batı Afrika'daki meşhur 'sasswood ağacıy-

74 Kalaunga örneği için bkz. Young, *Fighting with Food*.

la yargılama'da, suçlanan kişiye, sasswood ağacının toksik salgılarından hazırlanan bir karışım içirilmektedir. Eğer o kimse, istiğfar ederek zehiri geri çıkarırsa masumdur ve yaşayacaktır; yok eğer zehir, midesine inerse suçludur ve ölecek demektir. Warner, Liberya'daki Lomalar arasında görülen bir başka test etme prosedürü betimlemiştir.[75] Burada, hırsızlıkla veya bir başka haksızlık yapmayla suçlanan bir kişinin, kızgın yağla dolu bir tavayı, elini korumak için sadece yapraklardan oluşan bir araçla altından tutarak ayak bileğine koyması gerekmektedir. Bu süreçte, eğer bilekleri yanarsa suçludur ve cezasına razı olmak durumundadır.

v. Yoksaymak

Sıkıntılı bir duruma karşı verilebilecek olası tepkilerden olan birliktelikten ve işbirliğinden çekilme, yelpazenin en sonunda yer alan kişilerarasındaki doğrudan şiddetin en karşı ucunda bulunmaktadır. Bireylerin veya grupların sürekli olarak veya sıkıntılı durum unutuluncaya kadar kavgaya tutuşması kuşkusuz bir çatışma durumunu idare etmenin en etkili araçlarından biridir; ancak bu ayrıca geçim sürecini ciddi şekilde kesintiye uğratmaya neden olabilmesi bakımından potansiyel olarak oldukça radikal bir çözüm şeklidir de. Pek çok grupta bu durum bir tehdit unsuru veya zorlama olarak en korkulan yaptırımı temsil etmektedir. Bu ayrıca en iyi düzenleme ve kontrol imkânı veren, neredeyse sonsuz çeşitlilikte ve şiddette değişen durumlarla başetme kabiliyetine sahip olabilen bir yaptırımdır da. Bütün gruplar, dağılıp, parçalanabilir; bireyler bir gruptan çıkarılabilir veya geçici bir süreyle çekilebilirler; anlaşmazlık tarafları fiziksel olarak birarada kalmayı sürdürebilir ancak varolan işbirliği biçimlerinde değişikliğe gidebilir ya da buna devam etmeyebilir; veya haksızlık yapanlar, sosyal ve ritüel konularında yoksayılabilir fakat hâlâ destek grubunun bir parçası olmayı sürdürebilir.

Bir çatışmayı idare etme şekli olarak yoksaymanın barındırdığı zorluk, anlaşmazlığa düşen tarafları birbirinden ayırmasında, sosyal yaşamdaki yerleşik süreçlere müdahale etmesinde ve mutlaka geçim süreçlerinde bir kesinti yaratmasında yatmaktadır. Bu durum, en iyi haliyle bir sıkıntıyı ve en kötü haliyle de kıtlık ve ölümleri beraberinde

75 Warner, *Trial by Sasswood*, ss.50-51 ve 241-7.

getirmektedir. İlk bakışta, anlaşmazlık gruplarım veya bireyleri birbirinden ayırma, göçebe avcı-toplayıcı topluluklarda karşılaşılan sıkıntılar için uygulanabilecek en kolay çözümü yansıtmaktadır. Sonuç olarak bu gruplar zaten yollardadırlar; o halde neden ayrılarak yola devam etmesinler ki? Bazı topluluklar için tam da bu olmaktadır ve bu yolculuk esnasında, çoğunlukla bir ihtilaf sonrasında sık sık yeni-gruplaşmaların yaşandığını gösteren pek çok rapor da bu durumu teyit etmektedir.[76] Fakat geçim temin etme araçlarının, belirli avcı gruplarda olduğu gibi karşılıklı işbirliğini elzem kıldığı yerlerde, alternatif grupların derhal oluşabilmesi söz konusu olmadıkça bir gruptan kendini çekme, lüks olarak kalacaktır. Bazı göçebe topluluklara dair aktarılanlar, buralarda grup üyelerinin, geçim temininde büyük bir sıkıntıyla karşılaşmamak için sürekli bir korku içinde yaşadıklarını göstermektedir. Yerleşik topluluklardaki ayrılmaların, daha kalıcılık gösteren bir kurulu yatırım olduğu, arazilerin ekilebilir hale getirilmesi için yoğun bir emek harcandığı ve sahip olunan çok sayıda hayvan olması düşünüldüğünde, potansiyel olarak daha büyük zorluklar doğurucu olduğu görülmektedir. Ancak buralarda bile, oldukça yaygın olarak ortaya çıkabilen, baş edilmez gibi görünen çatışmalar için dahi bir çözüm bulunabilmektedir. Gerçekten de, kuru tarımcılıkla uğraşan toplumlarda bile, siyasal liderlik mücadelesi öncesinde yaşanan kopmalar ve yeniden-gruplaşmalar gelişim döngüsünün normal ve kaçınılmaz bir aşamasını temsil eder gibidir.

Her toplumda, daha düşük seviyede olsa bile birlikteliğe ilişkin temel düzenlemeler ve işbirliği, sıkıntılarla başetme ve anti-sosyal davranışları yola getirmede önemli bir role sahip olmaktadır. Bu nokta, Malinowski'nin Trobriand Adaları'ndaki yaşama dair yaptığı meşhur çalışmalarının ana konusudur. Malinowski orada, karşılıklı yükümlülüklerle örülmüş ilişki ağlarının, oluşabilecek kavgalardan caydırmak ve patlak verdiği yerlerde de hızla nihayet bulmalarını sağlamak için nasıl işletildiğini göstermiştir. Malinowski, elzem olan bu ekonomik işlerliğin pürüzsüz bir şekilde sürdürülmesine dayanan göreceli barışçıl ilişki düzenini sürdüremeyen bir Trobriand topluluğu üyesinin çok geçmeden toplumdaki yerini kaybettiğini kaydeder. Bu kişinin alternatifleri artık ya kurallara bir şekilde uygun davranmanın yolunu bul-

76 Bkz.ss.84-5.

mak ya da uzak akrabaların oluşturduğu bir topluluğa dahil olarak burada 'pek istenmeyen bir konuk' olarak yaşamayı seçmek olacaktır. Her ne kadar ekonomik yükümlülüklerin, bir başka yerde muhtemelen Malinowski'nin Trobriandlılar için olduğunu düşündüğü kadar kuşatıcı bir etkisi olmayacaksa da her toplumda, çatışmanın düzenlenmesinde belirli bir yere sahip olduğunu söylemek gerekir.

vi. Konuşmak

Hemen her grup için konuşmak, sıkıntılı bir durumla karşılaşmamak ve karşılaşıldığında da çözüme dönük çaba sarfetmek anlamında temel bir araçtır. İnsanlar konuşarak başkalarının ne düşündüklerini ve ne yapacaklarını, bunun yanında kendi hareketlerinin nasıl algılanacağını ve kendi işlerini buna göre nasıl düzenlemeleri gerektiğini öğrenecektir. Bir mesele baş gösterdiğinde, konuşmak ilk etapta öfkenin ifade edilebilmesi ve boşaltılması için ve sonrasında da problemin içinde yer alanların çözüme dönük bir yol bulabilmelerinin sağlanmasında bir araç sağlamaktadır. Ayrıca üçüncü-tarafların çözüm arayışına dahil olması için, ister gayriresmi bir ev ortamında veya isterse resmi bir mahkeme salonunda, etkili bir kanal oluşturmuş olmaktadır.

Küçük toplumlarda, sadece büyük ölçüde konuşarak, insanların başkalarının ne düşündüğü ve hissettiği ile irtibatını sürekli canlı tutarak, pek çok meselenin önüne geçilebildiği zaman zaman belirtilir. Grup büyüyüp, belirli bir noktanın ötesine geçtikçe bu yakın iletişim kesilir ve salt insanlarla kurulan temasın kopmasına bağlı olarak da problemin oluşmasından kaçınmak daha zor bir hale gelir. Belirli göçebe grupların belli bir sayının üzerine nadiren çıkmalarının arkasında yatan nedenin bu olduğu bile ileri sürülmüştür.[77]

Bazı diğer bilimciler, işler kötüye gitmeye başladığında ve kavgaya tutuşmayı gerektiren bir durum ortaya çıktığında, sözlü görüş alışverişinin rahatlatıcı etkisine gereğinden fazla ağırlık vermişlerdir.[78] Konuşarak ve bağırıp çağırarak 'içinizdekileri boşaltabilir' ve buna bağlı olarak da tansiyonu düşürebilirsiniz. Fakat böylesi bir sözlü etkileşi-

77 Bkz s.88.

78 Örn. için Bkz., Gibbs, 'The Kpelle Moot: A Therapeutic Model for the Informal Settlement of Disputes', *Africa*, say.33,1-11.

me bağlı olarak işlerin daha kötü bir hale gelmesi de mümkündür. Bazen bazı şeylerin söylenmemesi daha iyidir, yoksa daha ciddi bir sıkıntıya ve kavgaya yol açmak mümkündür. Malinowski, Trobriand araştırması hakkında yazarken, bazı anlaşmazlıkların, iki grubun birbirini suçladığı ve olumsuz bir şekilde yargıladığı, bağırışmalara sahne olan sözlü iletişimden (*yakala*) öteye geçmediğini kaydeder. Her ne kadar Malinowski'nin tabiriyle bu 'yerli atışmalar' tansiyonu azaltıcı olabilse de aynı oranda mevcut pürüzü artırıcı da olabilmekte ve işin kavgayla bitmesinin nedeni haline gelebilmektedir.[79] Diğer bazı bilimciler, bu bağırış müsabakalarının, çoğu zaman çatışmanın şiddetini arttırdığını ileri sürmüşlerdir. Yeni Gine anakıtası üzerindeki Jale topluluğuna dair yazan Kock, her ne kadar 'yorgun düşme ve sıkılma bir atışmayla sonlansa da' ve 'katılımcılar, birbirini izleyen konuşmalardan ve atışan tarafların sürekli kendi mevzilerine çekilmelerinden yorgun düşseler de' bu etkileşimlerden birinin aynı derecede 'bir tarafın muhalifine dönük hasmane tutumunu arttırabileceğini' kaydetmiştir.[80]

Konuşmak aynı zamanda çözüme dönük tartışmalara imkân tanıyarak, anlaşmazlığa düşen tarafların, kavga konusu olan problem üzerinde karşılıklı uzlaşılabilir bir çözüme varmalarını sağlayabilir. Pek çok toplumda bu tür araçlar, güçlü bir kabule sahiptir ve ideal olarak kişilerarası-şiddete kalkışmadan veya üçüncü tarafı işin içine katma alternatifini tercih etmeden önce ilk olarak başvurulması gereklidir. Buna karşın bir anlaşmazlık halinde karşılıklı tartışmanın pek mümkün olmadığı başkaca toplumlar da vardır. Buralarda şeref, çok daha etkin bir gereklilik halini alabilir veya bu türden karşılıklı temasların, durumu daha da kötüye sürükleyecek şiddet içerikli bir tepkiye dönüşmesi an meselesi olabilir.

Daha önce de kaydettiğim gibi, konuşmak ayrıca dış müdahale için temel bir kanal sağlar. Çoğunlukla bir anlaşmazlığa dahil olan üçüncü taraflar, meseleyi açıktan tartışırlar; fakat bunlar ayrıca bunu, konuşmayı yönlendirmek için de yapabilirler. Hepimiz dışardan bazı duyarlı kimselerin tartışmanın seyrini nazik bir şekilde daha tartışmasız bir alana doğru yönlendirip böylelikle kavgaya son vermeye çalıştıkların-

79 *Crime and Custom in Savage Society*, s.60.
80 *War and Peace in Jalemo*, s.70.

da hararetin daha da arttığı durumlar yaşamışızdır. Antropoloji literatüründe, çatışmaların idare edilmesinde bu türden 'saptırıcı' biçimlere dair pek çok referans mavcuttur. Tartışmanın yönünün, hassas bir konu başlığından nasıl uzaklaştırıldığına dair örneklere rastlarız. Buna bir alternatif olarak, bir kamptaki konuşmanın kavgaya doğru gittiği görüldüğünde zamanında bir müdahaleyle bir av seferi düzenlendiği olmaktadır.

Bu bölümün geri kalan kısmında çözüme-dönük konuşmanın farklı biçimlerine daha ayrıntılı olarak bakacağız. Anlaşmazlığa düşenlerin ve üçüncü tarafların takınabildikleri farklı duruşları gösteren kaba-taslak bir tipoloji çıkararak işe başlayacak ve sonrasında her bir biçimi destekleyen koşulları ve (üçüncü tarafların müdahale ettiği durumlarla ilgili olarak) dahil olan üçüncü taraflardan beklenebilecek özellikleri ele alacağız.

C. ÇÖZÜME-DÖNÜK KONUŞMA

Pek çok yazar, haklarında konuşmak suretiyle oluşan farklı anlaşmazlık çözüm araçlarından bahsetmiş ve bir sınıflandırmaya gitmiştir.[81] Onların yaptıkları formülasyonların bazıları, inanılmaz bir detaydadır[82] ancak buradaki amaçlarımız açısından biz burada, çözüme-dönük konuşmaların alabilecekleri üç temel biçim üzerinde duracağız: anlaşmazlığa düşen taraflar, karşılıklı müzakere etme yoluyla çözüme dönük bir yol benimseyebilirler; yansız bir aracı yardımıyla problemin çözümüne gidebilirler veya bir karara bağlaması için kavgayı, bir hakeme sunabilirler.

Karşılıklı müzakere, çözüm sürecindeki karmaşıklığı en az olan biçimi yansıtır. Burada, rakip halindeki anlaşmazlık tarafları herhangi bir üçüncü taraf olmaksızın bir araya gelir ve karşılıklı tartışarak varolan anlaşmazlığı bir sonuca bağlamaya çalışırlar. Arabulucular veya destekçiler yer almaz; gerekli iletişimin kurulabilmesi ve sonrasında bir

81 Örn. için bkz. Gulliver, *Social Control in an African Society*; Eckhoff, 'The mediator, the judge and the administrator in conflict-resolution', *Acta Sociologica*, sayı.10, 158; Gluckman, *Politics, Law and Ritual in Tribal Society*, ss.183-96; Koch, *War and Peace in Jalemo*.

82 Örn. için bkz., Abel, 'The Comparative Study of Dispute Institutions in Society', *Law and Society Review*, sayı.8,217-347.

çözüme varılabilmesi sadece anlaşmazlık taraflarının elindedir. Üçüncü tarafların kendilerinin, anlaşmazlığa düşenlerden birine veya ötekine destek vermeye kaydığı yerlerde de bu çözüm biçiminin bir benzeri söz konusudur ancak her ne kadar bu prosedürle karşılıklı tarafların 'direnme gücü' kırılabilmekteyse de karşı karşıya gelmeye neden olan karşılıklı temel karakter değişmeden durmaktadır.

Geriye kalan diğer çözüm biçimlerinin her birinde bu karşılıklı unsurun yerine belirli bir arabulucu konumundaki üçüncü tarafların müdahalesi dahil olmaktadır. Bu rol arabuluculuk olduğunda üçüncü taraf, anlaşmazlığa düşen kişilere yukarıdan bir anlaşma dayatmaktansa kendi çözümlerini bulmalarında yardımcı olmaktadır. En sınırlı arabuluculuk biçimi, üçüncü tarafın salt 'aracılık' ettiği durumlarda ortaya çıkmaktadır. Burada onun rolü, anlaşmazlığa düşen iki taraf arasında bir köprü veya iletişim kanalı vazifesi görürken, birinden diğerine salt mesajları taşımaktan ibarettir. Bu iletişim araçları sayesinde anlaşmazlık tarafları, belirli bir çözüme ulaşırlar. Aracı bu çözüme, görüş bildirmek, değerli bir hükümde bulunmak, tavsiyeler vermek veya belirli bir davranış biçimine zorlamak türünden, aktif bir katkıda bulunmamış sadece her iki tarafın birbiriyle iletişim kurabilmelerine imkân oluşturmuştur. Bu arabulucuk biçimi, köprü konumundaki üçüncü bir tarafın bir çözüme ulaşmada pozitif bir katkıda bulunduğu daha aktif bir arabulucuk biçimiyle zıtlık teşkil edebilir. Burada arabulucunun müdahalesi, tavsiye, çözüm önerisi, makul ricalar ve hatta duygusal kandırmacalar, tehditler ve sert çıkmalar biçimini alabilmektedir. Aracılıktan farklı olarak burada arabulucu, her ne kadar yansızlığını korusa ve yukarıdan bir sonucu dayatmasa da aktif olarak bir çözüm arayışına girişmektedir.

Üçüncü çözüm biçiminde ise yansız olan üçüncü taraf, kendi çözümlerini bulma konusunda anlaşmazlık taraflarına yardımcı olmaktan çok kendi verdiği bir kararla anlaşmazlığın çözüme kavuşturulmasına çalışmaktadır. Bu geniş kategori içerisinde, benim hakem ve yargıç diye adlandıracağım iki tipi birbirinden ayırdetmek önemlidir. Hakem, otoritesini anlaşmazlığı çözmek üzere bizzat anlaşmazlık taraflarınca davet edilmesinden alır ve kendi kararını vermeye gönüllü olur; oysa yargıç, otoritesini bir şekilde toplumdaki konumundan almaktadır ve anlaşmazlık taraflarının çağrısından ziyade toplumdaki bu konumu-

na dayanarak yukarıdan bir kararı kabul ettirmeye çalışır. Her iki durumda da anlaşmazlık taraflarının gözünde, varolan anlaşmazlığı çözme anlamında bir otorite söz konusu olduğundan, bu son ayrım bazı açılardan sınırlı bir öneme sahiptir. Ancak yine de, daha sonra da göreceğimiz gibi, bu otoriteye kaynaklık edebilecek kendine özgü kaynaklar kritik bir önemdedir.

Bu tipoloji, bütün bu farklı süreçlerin altında yatan kritik değişkenleri ortaya koymaktadır: çözüme, müzakere yoluyla varılan bir uzlaşmayla ya da yukarıdan dayatılan bir kararla ulaşmayı; üçüncü bir tarafın dahil olmasını; müdahale edenin partizanca ya da yansız doğasını; ve karar almadaki otoritenin kökenini. Ne var ki bu şekilde tespit edilen süreçler uygulamada her zaman katışıksız olarak ayırdedilebilir değillerdir. Buraya kadar betimlenen biçimlerde ayrı olarak gözükebilseler de pratikte birbirlerinin alanına geçen çok çeşitli biçimler de alabilmektedirler. İkili müzakere ve üçüncü tarafların dahil olmasını içeren süreçler arasındaki geniş ayrım, her iki tarafın arkasında sıralanan destekçi gruplardan bir arabulucu ortaya çıktığı yerlerde bozulmaktadır. Benzer biçimde, ortak bir çözüme dair karşılıklı destek gruplarının üyeleri arasında oybirliği olduğu yerlerde anlaşmazlık tarafları, çok büyük ölçüde, bir yargıç tarafından verilen bir karar sırasındaki konumlarıyla aynı durumdadırlar. Burada da önerilen çözüme uymaktan başkaca bir alternatifi yoktur, bu konudaki bir başarısızlığı, destekçilerinin gelecekteki işbirliğini teklikeye atacaktır. İki anlaşmazlık tarafı arasında bir köprü olarak üçüncü tarafların müdahil oldukları pek çok durumda bunun bir arabuluculuk mu yoksa bir hakemlik mi olağuna dair bir netlik olmayabilir. Bir örnekte X ve Y, çözüm konusunda Z'nin önerilerini kabul etmeye istekli olabilir *çünkü* bu kişi, böylesi problemli durumlarla başetmede becerikli ve her iki tarafın haklarını da gözeten bir kimse olarak tanınıyordur. Diğer taraftan, X ve Y Z'nin çözümünü kabul etmek isteyebilir çünkü, Y'nin Z'ye hayvan borcu vardır ve X'in bazı başkaca girişimler için Z'nin desteğine ihtiyacı söz konusudur; veya Z, X ve Y'nin her ikisi üzerinde ağırlığı olan 'büyük bir kimse' olabilir. Süreç esnasında belirli bir aşamaya gelindiğinde Z'nin önerdiği çözüm türü onun o çözümün lehinde yapacağı meşrulaştırmadan daha önemli hale gelir. Ve hâlâ daha ilerdeki bir başka noktada da X ve Y açısından Z'nin

çözümünü reddetmek pratik olmayan bir hal alır; bu noktada Z, bir yargıç gibi görünecektir. Muhtemelen en iyi cevap, arabulucuyu ve yargıç konumundaki kişiyi, uygulamada analitik olarak ayrı olan bu işlevleri kendi üzerinde toplayan bir bütüne dair farklı sonlanışlara uzanan karşı örnekler olarak görmektir.

Bu arkaplan karşısında bütün farklı süreçlerin doğasını, onların yer alma ihtimali olan koşulları ve farklı türdeki müdahillerin özelliklerini daha ileri boyutta da irdeleyebiliriz.

i. İkili müzakere

Müzakere, anlaşmazlığa düşenlerin, yansız bir üçüncü tarafın yardımı olmaksızın kavgalarını çözüme kavuşturma arayışında oldukları yerlerde gerçekleşir. Asgari gereklilikleri, anlaşmazlık taraflarının konuşmayı mümkün kılacak bir düzeyde temas kurmaları, tartışma için ortak bir zemin oluşturmaları ve sonrasında müzakereyle varılan bir çözüme doğru karşılıklı fedekârlıkta bulunabilecek bir yol izlemeleridir.

Yüzeysel bakıldığında bu koşulların sağlanması basit gelebilir. Tek gereken, tarafların bizatihi çözümü istiyor olmalarıdır; yansız bir üçüncü taraf aranmasına ihtiyaç yoktur. Ne var ki uygulamada, bu temel gerekliliklerin sağlanması, özellikle bir tarafın öteki tarafça ciddi biçimde haksızlık içerisinde olarak görüldüğü yerlerde zordur. Bu şartlar altında tarafların, şiddeti tırmandırma riski olmaksızın biraraya gelmeleri imkânsız olabilir. Dahası, üçüncü bir tarafın polisliği olmadan, varılabilecek herhangi bir uzlaşmanın sürdürülmesi de kolay olmamaktadır. Ancak yine de daha sonra bazı toplumlarda ikili müzakerenin sorunsuz bir şekilde herkesi tatmin eden bir çözüm biçimi ortaya koyduğunu göreceğiz.[83]

ii. Arabulma

Arabulmanın en basit biçimi olarak, çözüme dönük adım atan taraflar arasında karşılıklı mesajların gidiş gelişini sağlayacak iletişim kanalını açık tutmak diye tanımlamıştık. Aracılık rolünün, sınırlı doğasına karşın anlaşmazlık taraflarının çeşitli nedenlerle yüzyüze bir araya gelemedikleri durumlarda çok büyük bir önemi vardır. Tansiyonun yük-

83 Bkz.7.Bölüm.

sek olduğu ve biraraya gelinmesi halinde şiddet riski bulunan yerlerde bu tür bir durum oluşabilir. Her ne kadar Evans-Pritchard'ın betimlemesinde, Nuerler'deki 'Leopar-postu giyen şef'in salt aracı olmaktan daha büyük bir rol icra ettiği net olarak görülse de[84] bu bize bir aracının yerine getirebileceği kritik role bir örnek sunmaktadır. Nuer örneğinde olduğu gibi anlaşmazlığa düşen tarafların karşılıklı şiddet riski nedeniyle yüzyüze biraraya gelemedikleri durumlarda, bazı makul araçözümler bulunabilse de iki taraf arasında mesajların iletilmesini sağlayacak güvenilir bir yansız aracı olmadıkça, müzakere etmek imkânsız olacaktır.

Çoğu arabulucular anlaşmazlık taraflarının çözüme ulaşmasında bundan daha aktif bir rol oynarlar. Bunu nasıl yaptıkları gayet ince bir şekilde Eckhoff tarafından betimlenmiştir: "Arabulma, tarafların kendi çıkarlarına sarılarak bir uzlaşma noktasına gelmelerine etki etmeyi içerir."[85] Arabulucunun bunu yapabilmesi için ilk önce anlaşmazlık tarafları arasında bir iletişim kanalı oluşturması ve daha sonrasında da kendi bulundukları konumu açıkça ortaya koymalarına yardım etmesi ve en sonunda da çözüm sağlamanın avantajlarını ortaya koyması gerekir. Arabulucu, bu amacı gerçekleştirmek için çok çeşitli araçlara başvurabilir.

> Arabulucu, tarafların kendileri için en iyi olduğunu düşündükleri şeyler üzerinde çalışabilir...bunu öyle bir yapar ki sonuçta bu istediklerinin eskisine kıyasla daha olası olduğunu veya çıkarlarının zannettikleri kadar çatışmadığını düşünmelerini sağlar. Ayrıca, tarafların kendi kendilerine keşfetmemiş oldukları çözüm seçenekleri bulmaya ve öne süreceği önerinin her iki tarafa da hizmet edeceğine ikna etmeye çalışır.[86]

Bunu yaparken bazı tehditlerde, söz vermelerde ve övgülerde bulunabilir. Buraya kadar ortaya koymuş olduğumuz arabulucuk, doğası gereği, genellikle uzlaşmacı bir karaktere sahiptir fakat bu içerik mutlaka her çözümde bulunmayabilmektedir. Öne sürülen çözüm seçeneğinin yansız bir üçüncü taraftan geliyor olması gerçeği, bunu taraflar

---

84 *The Nuer*, ss.163-75;bkz ayrıca s.121.

85 'The mediator, the judge and the administrator in conflict-resolution', *Acta Sociologica*, sayı.10,148, Aubert (ed) yeni basımı içinde, *Sociology of Law*, ss.171-81.

86 İbid.,s.171.

açısından, ikisinden birinden gelebilecek bir öneriye kıyasla daha kabul edilebilir kılar.

Arabuluculuğun uygulanabilir olduğu ve işe yarayabilmesi bizatihi sürecin doğasında örtük olarak yer alır. Eckhoff bu konuyu şöyle anlatır:[87]

> Çatışmanın çözüme kavuşturulmasının her iki tarafın da çıkarına olduğu durumlar, arabulma için en iyi koşulları oluşturur. Bu ortak çıkar daha güçlü oldukça, meseleyi üçüncü bir tarafa gitmeden halletme isteği o kadar yüksek ve bir çözüme ulaşılabilmesi konusunda aktif bir işbirliği için de daha motive olunur.

Sınırlı ölçüde arabulucu kendi etkinlikleriyle bunu oluşturarak koşulları kendisi hazırlar fakat bunu ancak çözüme dönük olarak daha önceden varolan bir eğilim varsa yapabilir.

Başarılı bir arabulucunun nitelikleri, bir anlaşmazlığa başka şekillerde müdahale eden biriyle karşılaştırıldığında ortaya çıkar. Sonraki bölümlerde anlaşmazlığa düşen insanların, akrabalarına, birlikte yaşadıklarına, sülale üyelerine ve akranlarına, o bölgedeki bir takım uzmanlara ve büyüye, resmi makam sahibi ya da gayriresmi olarak toplumdaki akil ve etkili kabul edilen kişilere nasıl çağrıda bulunduklarını göreceğiz. Anlaşmazlığa hangi kategoriden insanların ne zaman dahil edilecekleri, bütün bir değişkenler topluluğuna bağlıdır; fakat burada asıl önemli olan yardımına başvurulacak kaynağın kapasitesidir. Bir kişi bir anlaşmazlığa düştüğünde genellikle üçüncü taraflara ya onun desteğini istediği ve bu yüzden kendi 'saf'ında işe dahil olması için veya bu kişilerin dahil olmasıyla meselenin –yansız bir bakış açısından- her iki tarafın da çıkarına olacak şekilde, iki taraf için de kabul edilebilir bir sonuçla çözüleceğine inanmasındandır.

İlk olarak kimlere çağrıda bulunulacağı, bu kişiler açısından farklı karakteristikler barındırır. Bir destekçi grubu toplarken kişi, ilk olarak kendisine yardımı dokunacağını hissettiği veya zorunlu olması halinde bunu yapacak olan kişilere yönelir. Bu tür kişiler genellikle yakın akrabalardır ve çoğu zaman kendisi de geçmişte bu kişilere gerek olduğunda çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bir sıkıntı halinde yakın akrabalara

87 ibid., s.172.

yardımda bulunma yükümlülüğü, oldukça yaygındır ve daha sonra ele alacağımız Arusha ve Nuer gibi bazı toplumlarda, bir anlaşmazlık halinde hangi kategorideki akrabalardan yardım beklenmesi gerektiğini gösteren toplumsal olarak kabul edilmiş kurallar bulunmaktadır.[88] Benzer şekilde, yardım arayışı çabaları da başka türde bir karşılıklı yükümlülük temeli oluşturabilir. Anlaşmazlık taraflarından biri, tarlasının temizlenerek ekilebilir hale getirilmesinde veya bir anlaşmazlık esnasında birlikte yaşadığı bir kişiye yardımda bulunmuş ise ondan da bunun karşılığını bekleyecektir. Gulliver'in Ndendeuliler'e dair anlatısı, ekonomik işbirliği ilişkilerinin, içine düşülen ihtilaflı durumlarda nasıl yardım talebi için bir temel oluşturduğunu gösterir.[89] Her ne kadar bu değerlendirmeler, muhtemelen yardım arayışında olunan alanı tanımlayacak ve desteğin niteliği belli ölçüde sayısal olarak değerlendirilecekse de bir tercih unsuru hep kalacaktır. Bir kişi ilk olarak neredeyse kesin bir biçimde, tartışmalarda yetenekli olduğu kabul gören veya toplumda varolan etkisi ve prestiji, ortaya koyacağı görüşlerinin dinlenmesini sağlayacak olan destekçilerine gidecektir.

Bir anlaşmazlık tarafı, bir arabulucu seçerken akrabalık veya ekonomik işbirliği anlamında her iki tarafa da fazla yakın olmayan bir kişi olmasına –hiç değilse görünürde tarafsızlığa sahip olmasına- dikkat edecektir. Ayrıca anlaşmazlık konusunda özel bir beceriye sahip veya başkaca nedenlerle o role uygun olduğu kabul edilmiş olmasına da bakacaktır. Burada söz konusu kişinin kimliği, büyük ölçüde anlaşmazlığı doğuran toplumun doğasından kaynaklanmaktadır. Eğer ki toplum, farklılaşmamış küçük akrabalık gruplarından müteşekkil ise yaş ve çözümün tesisindeki beceri muhtemelen en önemli unsurlar haline gelecektir. Eğer toplum soy-temelli ise o takdirde soya dayalı kıdemlilik önemli bir değerlendirme olabilmektedir. Bir başka yerde, arabuluculuk için olması istenen kriter, özellikle dindar olma gibi, başkaca niteliklerden oluşabilir.

Arabulucular, anlaşmazlık tarafları kendilerine başvurduklarında veya kendileri ortaya çıkacak sonuçla ilgili tasarrufta bulunmalarını gerektiren bağımsız çıkarları olduğunu düşündüklerinde müdahil olurlar. Bu tür çıkarlar, bir bütün olarak grubun güvenliğiyle veya müdahale-

88 Bkz.s.49. ss.128-34.
89 Bkz ss.123-8.

de bulunmanın getireceği kişisel prestijle ilgili olabilir. Küçük, yüzyüze topluluklarda, iki üye arasındaki ciddi bir problem, ya grup içerisinde yıkıcı bölünmelere neden olarak veya diğer üyeler arasında gizliden gizliye bir husumeti tetikleyerek bir tehdit unsuru olma riski taşır. Gerilimi tırmandırıcı büyük bir kavga, en iyi ihtimalle bile bazı gerekli işlerin yapılamamasına neden olur ve en kötü haliyle ise Ndembu örneğinde gördüğümüz gibi, toplumun parçalanmasıyla sonuçlanır.[90] Bu nedenle, üçüncü taraflar, anlaşmazlık taraflarınca çağrılarak veya doğrudan doğruya kendi tasarruflarıyla, anlaşmazlığın yaratacağı etkiyi azaltıcı bir çaba içerisine girerler. Özellikle eğer ki ölüm, ciddi bir yaralanma veya mala gelen büyük bir zararın önlenmesinin mümkün olmadığı durumlarda, anlaşmazlık bir anda bütün bir toplumu içine alabilir. Evans-Pritchard'ın Nuerler ve Turner'ın da Ndembular üzerine yazdıkları, bu durumu canlı bir biçimde ortaya koyar. Üzerinde düşüneceğimiz toplumların çoğunda, bir problemin patlak vermesi halinde toplumun diğer üyelerine danışmama kişi açısından düşünülebilir bir durum değildir; kişi bunu yapmayı seçse bile mevcut anlaşmazlığın bütün bir toplumu riske sokar göründüğü bir durumda vereceği kararın saygı göreceği söylenemez.

Üçüncü taraflar ayrıca arabulucuk için çağrılabilirler çünkü onların toplumdaki konumları bunu yapmalarını gerektirir. Bazı başsız gruplarda nasıl, 'büyük abi'lerin ve önde gelenlerin toplumdaki prestijlerini sürdürmelerinin bu tür durumlardaki başarılarına bağlı olduğunu göreceğiz. Ndendeuli örneğinde olduğu gibi sıklıkla, varolan bir anlaşmazlığı çözüme kavuşturacağını düşünen önde gelenlerden bir kimse, müdahil olmak için güçlü bir saik hissetmektedir.[91] Bunun aksine olarak başarılı bir arabuluculuk yerine getirememeleri de 'büyük abi' duruşları açısından büyük bir çöküşle sonuçlanabilir. O nedenle bir çatışmayı önlemek için müdahaleye karar vermek veya geçici olarak toplumdan kendisini bütünüyle geri çekmek kişinin kariyerinde kritik bir öneme sahip olabilir.

90 Bkz.ss.112-13.
91 Bkz.ss.123-8.

iii. Hakemler

Bir arabulucu ile bir hakem arasındaki kritik fark, birincisinin, çözüme ulaşabilmeleri için anlaşmazlık taraflarına yardım ederken ikincisinin, onlar için bir karara varmakta oluşudur. Bazı yazarlar ayrıca arabuluculuk ile karar-vericilik arasındaki bu ayrımın mutlaka büyük bir teknik farklılığa işaret etmeyebileceğini belirtmişlerdir. Eckholf örneğin, hakemin daha ziyade kurallarla ilgilenirken arabulucunun çıkarlara yoğunlaşacağında ısrarcıdır. Onun ortaya koyduğu gibi, yargıçın 'yaptığı iş, çıkarların düzeyinden çok normların düzeyiyle ilişkilidir.'[92] O ayrıca yargıçın işi, daha önce olmuş birşey hakkında değerlendirme yapmakken, arabulucunun daha ziyade gelecekle ilgilendiğini belirtir. Her ne kadar bu ileri ayrımlar pratikte mevcut ise de bunların mutlaka ilk ortaya konulan ayrımı izlemesi şart değildir. Arabulucuk faaliyetinde, toplumsal kabul gören kurallara başvurma çoğu zaman kritik bir önem taşır. Aynı zamanda, her ne kadar pek çok sistemde hakemlerin karar verirken bazı kuralları harfiyen uygulamaları istenirse de bu onların yerine getirdikleri rolün tanımlayıcı karakteristiği değildir. Kararlar, her ayrı durumda hakeme en iyi görünen seçenek doğrultusunda *ad hoc* bir temel üzerinde hükme bağlanabilir. Bu noktaya 10.Bölümde tekrar değineceğiz fakat hakemlerin işlevlerini başarıyla yerine getirmelerini sağlayan koşullar üzerinde de ayrıca durmamız gerekir.

İlk bakışta hakemlerin çalışmalarını mümkün kılan koşullar, bir arabulucunun başarılı bir iş çıkarmasındakinden farklı görülebilir. Arabulucu, tarafların karşılıklı çıkarlarını uzlaştırmak durumundayken hakemin, böyle bir zorunluluk duymaksızın kararını yukarıdan hükme bağladığı söylenebilir. Bu böyle olduğunda, arabulucunun belirli bir çözüm lehindeki tutumu belirleyici olacaktır. Anlaşmazlık taraflarının ortaya konulan bu savların niteliğini değerlendirişi (anlaşmazlık taraflarının dar çıkarlarına mı, toplumun gelecekteki uyumuna mı yoksa belirli kabul gören kuralların entegrasyonuna mı katkı yapacağı), bunların getirdiği çözüm konusundaki başarısına bağlı olacaktır. Meseleyi, verdiği bir kararla, ne yapılacağım söylemek suretiyle çözen hakem, bu anlamda sınırlanamaz; onun kararını meşrulaştırdığı savların niteli-

92 'The Mediator, the judge and the administrator in conflict-resolution', Aubert (ed.), *Sociology of Law*, s.175.

ği maddi olmanın ötesindedir. Fakat bu durum yine de onun rolüyle ilgili genel meşruluğuna etki edebilmektedir. Bununla birlikte, hakem ile yargıç arasındaki ayrımın önemli hale gelmesi bu düzeyde olur. Çünkü hakem karar alırken, anlaşmazlık taraflarının onun aldığı karara göstereceklerı bağlılıktan kaynaklanan bir otoriteye dayanır, buna bağlı olarak alacağı kararın kabul edilebilirliği olması anlamında onların görüşlerine de duyarlı olur; aksi takdirde, alacağı kararlara uyulma şansı ve sonraki ortaya çıkabilecek kavgalarda bu tür bir rol verilmesi ihtimali küçük olacaktır. Bir anlaşmazlık konusundaki kararını toplumdaki konumuna bağlı olarak alan ve bu nedenle haberdar olan bir yargıçın durumunda bu türden değerlendirmeler yoktur. Yargıç, sadece bu durumdan haberdar olmakla *görevli* değil aynı zamanda alacağı karara uyulmaması halinde devreye sokacağı bir yaptırım gücüne de sahiptir. Kabul görmeyen kararların bu meşruluğu etkilemesi ancak çok daha uzun vadelerde söz konusu olur.

Ele alacağımız toplumlar, anlaşmazlıklara dönük kabul gören araçlara dair, özellikle doğrudan kişilerarası şiddete başvurulması ve doğaüstü mercilerin kabul edilebilir görülerek işe dahil edilmesi arasında geniş bir farklılık göstermektedirler. Bazı durumlarda, bir hakaret veya fiziksel bir yaralama, haksız muamele veya mala zarar vermeye derhal karşılık verilebilmektedir; bu belki doğrudan fiziksel bir saldırı veya büyü aracılığıyla olabilmektedir. Diğer örneklerde bu tür bir tepki kuvvetle reddedilmekte ve meselenin en doğru ele alınış biçimi olarak belirli bir telafi biçimini müzakere etme veya hükme bağlaması ya da tavsiyede bulunması için kavgayı üçüncü bir tarafa havale etme görülmektedir. Karşılaşacağımız değişiklik gösteren bu tepki türleri, önümüze zorlu sorular çıkaracaktır. Örneğin, neden bazı insanlar bir problemi kavgaya tutuşarak veya büyüye başvurmak suretiyle birbirlerine zarar vermeye çalışarak çözmeye çalışırlarken başkaları genellikle çözümedönük bir tartışmayı uygun bulur? Veya çözüme-dönük tartışmaların çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmasını veya müdahil olan üçüncü tarafların uyguladıkları çok çeşitli yolları nasıl açıklamamız gerekir? Tüm bu sorulara, farklı toplum türlerinde bulunan kontrol kurumlarını daha yakından inceledikten sonra 9.Bölüm'de yeniden döneceğiz.

5

Göçebe Avcı-Toplayıcılarda Düzenin Sürdürülmesi

Bundan önceki bölümlerde, toplumların, düzenin güvence altına alınması ve ortaya çıktığında anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması sırasında kullandıkları araçlar açısından birinden diğerine oldukça belirgin bir farklılık gösterdiklerini gördük. Bunun neden böyle olduğuna bakarken üzerinde durulması gereken bir soru, bir grup içerisindeki kontrol mekanizmalarının ne ölçüde o grubun üyelerinin geçim temin etme tarzıyla bağlantılı olduğudur. Birincil olarak avcılık, bahçecilik ve sığırcılıkla uğraşmayı içeren bir yaşam şeklinin, düzenin sürdürülmesi üzerinde ne gibi izdüşümleri söz konusudur? Burada bu soru, göçebe avcı-toplayıcı toplumlarda rastlanan kontrol kurumları ışığında incelenmekte ve 6.Bölüm'de de bunu, toprağı işleyen çiftçilerin daha yerleşik yaşamlarının bu anlamda yaptığı etkinin incelenmesi izlemektedir.

Nispeten az sayıda hayatta kalan avcı-toplayıcı toplumlar, oldukça farklı çevrelerde ve çok farklı kaynaklar üzerinde yaşamlarını sürdürmektedirler ancak buna rağmen onlarla ilgili bazı genellemeler yapmak mümkündür. Bir kere, evcil hayvanlarla ya da ekilebilir arazide ürettikleriyle değil yabanıl doğadan yakaladıkları ve topladıklarıyla geçimlerini temin ettiklerinden, av veya çeşitli sebzelerin peşinde olarak yaşamlarının büyük bölümünde yollarda olmaya yatkındırlar. Ve hatta bazı durumlarda, bir grubun üyeleri yılın belli mevsimlerinde bıraktıkları yerlere bir daha geri dönmemektedirler. Sürekli hareket halinde

olma ayrıca kişisel eşyaların bir yerden bir yere kolaylıkla taşınabilecek şekilde az sayıdaki gerekli olanlarla sınırlı tutulmasını gerektirmektedir. Dahası, bu göçebe yaşam biçimi, pek çok üründen fazlaca toplamaya izin verse bile daha ileri boyutta büyük bir ürün fazlasını elinde tutmayı engellemektedir. Bu nedenle yaşamın sınırları, temel gerekliliklerin kıtlığı anlamında değil ama sürekli olarak bunların güvence altında tutulması için çaba gösterilmesi anlamında dar tutulmak durumundadır. Benzer şekilde, avcı-toplayıcıların geçim şekillerine bağlı olarak oluşturdukları grup yapısı da küçük olma eğilimi gösterir. Bazı toplumlarda on ikiden az takımların (band) olduğu aktarılmış ve en büyük gruplar (Eskimo ve Avustralyalı Aborjinler'de rastlanan) iki veya üç yüz kişinin nadiren üzerine çıkmaktadır. Çoğu avcı-toplayıcıların ortalaması yirmibeş ila elli kişilik gruplardır. Belirli bir dönemde bir insan grubunun sayısı ne olursa olsun, bu sayıda, mevsime ve diğer bazı nedenlere bağlı olarak ciddi oynamalar yaşanması, yaygın olarak görülen bir durumdur.

Her ne kadar buradaki ilk amacımız sosyal organizasyon biçimi değilse de çoğunluk avcı-toplayıcılardaki bazı ortak karakteristikleri not etmek önem arzetmektedir. Birincisi, takımlar genellikle ayrışmamış, küçük akraba gruplarından oluşur ve güçlü sülaleler veya yaşa-bağlı organizasyonlar seyrek görülür. İkinci olarak, bu türden toplumlar tipik olarak herhangi merkezileşmiş bir hükümetten yoksundur[93] ve bunların bazılarında bireyler tarafından liderliğe soyunmaya dönük eylemler güçlü bir biçimde reddedilmektedir. Diğerlerindeyse, etkili bireyler -ki bunlar, avcılık ve toplayıcılık işlerinde özel bir beceriye sahip olan kişiler olabilmektedir- etrafında kısa ömürlü gruplaşmalar oluşmaktadır fakat bu, toplumsal kabul gören kurallara uygun olarak bir liderin ötekinin yerine geçtiği bir tür süreklilik gösteren makamın varlığına dair herhangi bir anlayışı imlememektedir. Geniş bir takımın, hünerli bir avcı etrafında toplaştığı durumlarda, bu kişi yaşlandıkça veya bu hünerini kaybetmeye başladıkça bu etki, aşamalı bir şekilde azalma gösterir; bu kimsenin yerine, onun gibi özel becerilere ve etkiye sahip olmadıkça yakın akrabalarından birinin geçmesi söz konusu değildir.

93 Bu anlamda bazı Kuzey Amerika'lı Plain Yerlileri bir istisna teşkil eder. Örn. için bkz. Cheyennelerle birlikte onların şefleri, meclisleri ve askeri topluluklar: Llewellyn ve Hoebel, *The Cheyenne Way*.

Bu noktada, avcı-toplayıcılıkla uğraşan toplulukların birbirinden farklılık gösterdikleri bir hususu belirtmemiz gerekir. Bu, onların evrenin doğasına dair taşıdıkları inançla ve buna bağlı olarak çatışmaların oluşmasında ve bunların yönetilmesinde doğa üstü mercilerin ne ölçüde önemli görüldükleriyle ilgilidir. Bu grupların bazılarındaki bu tür inançlara dair daha ziyade çok az bir bilgi var gibi görünse de eldeki malzemenin önemli bir değişkenliğe işaret ettiği söylenebilir. Bazı örneklerde, insanın yeryüzündeki varlığı doğa üstü güçlere atfedilir ancak daha sonraki kısımda çok az bir ilgi kurulurken diğer bazı örneklerde, çeşitli biçimlerdeki insan davranışlarına verilen canlı tepkilerle birlikte sürekli bir ilgi gösterildiği olmaktadır. Örnek olarak, Kuzey Doğu Bolivya'da tropik bir orman bölgesinde yaşayan Siriono göçebeleri[94] insanın yeryüzünde varlığını doğa üstü güçlerle açıklamakta ancak daha sonraki süreçte herhangi bir yer vermemekte, gündelik faaliyetlerinde bunlarla herhangi bir ilişki kurmamaktadırlar. Diğer taraftan Eskimo topluluklarında, ruhsal varlıklar ile insanın yapıp ettikleri arasında yakın bir ilişki kurulur ve kendilerini rahatsız eden bir eylemde bulunulduğunda bu varlıkların, insanlara zarar verebilecek bir güce sahip olduklarına inanılır.[95] Bu tür farklılıkların imlediği kontrol konusunu daha sonra ele alacağız.

Göçebe avcı-toplayıcıların ortak karakteristikleri; varolan uyumun sürdürülmesi ve ortaya çıktığında anlaşmazlıklarla başedilmesi anlamında bazı genel benzerliklerin ötesinde sınırlıdır. Birinci özellik olan sık sık hareket halinde olma, toplumsal kabul gören kuralların kapladığı alanı tanımlamaya dönük belli bir belirleyiciliğe sahiptir. Daha önce her toplumda, kabul gören ve görmeyen davranış biçimlerini gösteren ve gündelik işlerde insanların birbirilerinin ne yapacaklarına dair bir öngörüde bulunmaları için yeterli bir çerçeve sunan, karşılıklı anlaşılan normlardan oluşan bir yapının olması gerektiğini kaydetmiştik. Fakat avcı-toplayıcı toplumlarda bütün bu normların fazla tafsilatlı veya çok-kapsamlı olmaması gerekmektedir. Kişisel eşyaların az olduğu ve yiyecek fazlası tutmanın çok mümkün olmadığı bir yerde, mülkiyete dair kurallara da çok fazla ihtiyaç olduğu söylenemez. Benzer şekilde,

94 Holmberg, *Nomads of the Longbow*.
95 Weyer, *The Eskimos*.

ekilebilir topraklar ve otlaklara dair etkinliklerin bulunmayışı, bireylerin veya grupların belirli arazi parçalarıyla kalıcı bir ilişki kurmasını azaltmaktadır. Dolayısıyla, anlaşmazlık doğurabilecek alanlar, karşı cinsle olan ilişki ve dayanıksız tüketim maddelerine erişimle sınırlı kalmaktadır. Kişisel mülkiyet ve arazi üzerindeki anlaşmazlıkların (ki bunlar diğer toplumlardaki başlıca çatışma kaynaklarıdır) ortaya çıkması pek söz konusu değildir. Bu nedenle, düzeni sağlayacak kuralların asgari ölçüde, yiyecek kaynaklarını paylaşmayı, karşı cinsle olan münasebetleri ve avcılık ve toplayıcılık işlerinde izlenecek prosedürleri (en azından koordinasyon ve toplu hareket etme kuralları anlamında) düzenlemesi gerekmektedir.

Her ne kadar bu tür toplumlarda küçük gruplaşmalar, asgari mal toplama ve belli bir arazi parçasıyla kalıcı bir ilişki kurmama var ise de eldeki raporlar, normatif sistemlerdeki detayların derinliğinin, bir yerden ötekine değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Tanzanya'daki Hadzalar'da örneğin, toplumsal kabul gören normların asgariye yakın olduğu görülmekte iken bazı Eskimo gruplarında normatif kurallar bütününün, oldukça kapsayıcı ve ayrıntılı olduğu görülmektedir. Hadzalar'daki eş seçimi konusunda yazan Woodburn, evliliğin küçük bir törenle oluştuğunu ve evliliğin kabul görmesi için tarafların birarada olması gerçekliğinden daha fazlasının gerekmediğini yazar.[96] Aynı şekilde bir erkek ile kadının uzun süre ayrı kalması da üçüncü taraflarca, varolan ilişkinin son bulduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Avın paylaşımına ilişkin kurallar da benzer şekilde gevşektir; bir kişi tarafından vurulan büyük bir hayvan o esnada orada bulunan herkesçe paylaşılabilmekte ve bu tür hayvanların belirli parçaları, *epeme* etleri, sadece yetişkin erkekler tarafından yenebilmektedir. Buna zıt olarak Eskimolar'ın gündelik yaşamlarının pek çok yönü, ayrıntılı emir ve yasaklarla oldukça kuşatılmış durumdadır. Bunlar, temas kurma, belirli nesnelerin kullanımı ve farklı yiyecek türlerini yemeyle ilişkili olabilir. Eskimolar arasında bu kuralların çoğu, ruhsal varlıklara olan inançla ilişkilidir; doğa üstü güçlerin sosyal kontrolle olan bağlantısının önemi üzerinde bu bölümün ilerleyen kısımlarında yine duracağız.

96 'Ecology, nomadic movement and the composition of the local group among hunters and gatherers: an East African example and its implications', Ucko, Tringham and Dimbley (eds.), *Man, Settlement and Urbanism*, ss.193-206.

Bu avcı-toplayıcı grupların göçebe yaşamları, kendi başına gelişme gösterebilecek herhangi bir anlaşmazlıkla başetmek için gerekli araçları sağlayıcıdır. Woodburn, Hadza örneğinde bir grup içerisindeki çok küçük gerginliklerin veya memnuniyetsizliklerin, henüz bulunulan bölgedeki yiyecek kaynağı yeterince tüketilememiş olsa bile harekete yol açabildiğini kaydeder;[97] ve böylelikle tek başına bir manzara değişikliğinin bile sağladığı bir 'tatile çıkma' etkisinin, bazı kavga türleriyle başetmeye yettiğini belirtir. Benzer şekilde, bu türden bazı toplumlara dair aktarılan grup kompozisyonu içerisinde yaşanan dalgalanmalarla birlikte sık yaşanan taşınma, kendisini bir anlaşmazlığın içinde bulan bir kişinin bir anda anlaşmazlığa düştüğü kişiden uzaklaşıp bundan sıyrılarak meseleyi çözüme kavuşturabildiğini göstermektedir.

Aslolarak dağılma, avcı-toplayıcı topluluklarda başgösteren sıkıntılarla başetme adına en yaygın olarak aktarılan araçtır. Bir yerde bir kavga çıktığında taraflar kendi yollarını çizmekte, en azından öfkeleri yatışıncaya kadar veya belki de sürekli olarak birbirlerinin görüş alanından çıkmaktadırlar. Bu çözüm, bazı açılardan, insanların bir şekilde sürekli hareket halinde oldukları, çok küçük bir mülkiyetin söz konusu olduğu ve belirli bir coğrafi bölgeyle uzun soluklu bir ilişkinin olmadığı bir grup için geçerli ve kolay bir alternatiftir. Fakat bunun uygulanabilirliği son tahlilde insanların yaşadıkları ve üzerinden geçimlerini sağladıkları çevreye bağlı olacaktır. Eğer yiyecek yetersizliği veya avlanma sistemi, çok sayıda insanın işbirliğini gerektiriyorsa, grubun dağılması veya bireylerin kendilerini geri çekmesi, pratik olmayabilir. Diğer taraftan, yiyecek kaynaklarının bol ve kolay erişilebilir olduğu durumlarda tek başına ayakta kalmak bile bir problem yaratmayabilir.

Woodburn, Hadzalar üzerine yaptığı çalışmalarında, bu insanların yaşadıkları Tanzanya bölgesinde zayıf ve hatta yaşlı insanların bile neredeyse kendi başlarına yaşamlarını sürdürebilecekleri, bunun için yeterli miktarda meyve, sebze ürünleri ve küçük hayvanların mevcut olduğunu belirtir. Hadzalar tipik olarak onbeş kişilik veya o kadarlık gruplar halinde yaşamalarına karşın bir gerginlik oluşması halinde grup içerisinde kalma yönünde güçlü bir baskı yoktur. Alan, bir kişinin kendi başına bile yaşamasına elverir şekilde misafirperver olduğundan bir gru-

97 ibid.

bun dağılması, diğer üyelerin yaşamları üzerinde bir tehdit oluşturmaz ve dağılma, ortaya çıktığında bir anlaşmazlığın çözüme kavuşturulması için bir araç halini alır. Küçük kavgalar veya salt memnuniyetsizlikler bile bütün kampın dağılmasına ve ayrılmasına götürebilmektedir.

Kalahari çölünde yaşayan !Kung Bushmenler hakkında yazan Marshall, bütünüyle farklı bir resim çizer.[98] Orada o, misafirperver olmayan toprakların, bireyleri geri çekilmeye zorlayarak veya bütün bir grubu (en azından !Kunglar'ın kendi kafalarında) dağılma tehditi altına alarak, uçtakileri, hayatını sürdürme ile açlıktan ölmenin dar sınırları arasında bıraktığını belirtir. O !Kung'u, bütün takımın hayatta kalma kabiliyetini bozacak biçimde, yıkıcı bir çatışma çıkmasın diye sürekli bir korku altında yaşayan kimse olarak betimler. Bu şartlar altında dağılma, Hadzalar'da olduğu gibi, çatışmaya karşı başvurulan bir çözümü yansıtmaz, tam tersine, parçalanma korkusu, yıkıcı bir hale gelmeden önce, kavgaların iyi kötü yatıştırılmasına yardımcı olur. Bir tarafta dağılma, problemi çözücüyken diğer tarafta, dağılmadan duyulan korkunun oluşturduğu durum, grubun birarada kalmasını sağlayıcıdır. Bununla birlikte, kısa bir süre sonrasında ilişkili bir başka Bushmen grubunda[99] çalışma yapmış olan Lee, Woodburn tarafından Hadzalar için betimlenene çok daha fazla uyan bir yansıtım ortaya koymaktadır. Belki de bu iki çalışma arasındaki bu uyumsuzluk kısmen antropolojideki yaklaşım değişikliğini göstermektedir. Tartışmasız çok ağır koşullarda yaşamış olan Eskimo topluluklarına dair aktarılan erken dönem raporlardan sonra bütün göçebe avcı-toplayıcıları, tehlikeli bir yaşam mücadelesi içinde görme ve aralarındaki dayanışma ve hayata tutunma işbirliğine vurgu yapma eğilimi oluşmuştur. Bununla birlikte yakınlarda, bazı avcı-toplayıcı toplumlarda, birey üzerinde rahatsız edici bir baskının olmadığı 'ilkel refah' şartlarının görüldüğü ortaya konulmuştur.

Ituri ormanlarındaki Mbutiler örneğinde, tek başına ayakta kalmanın uzun vadede imkânsız olduğu görülmekte ve takım içerisinde yok sayma tehditi, sıkıntı içerisindeki kişiye karşı nihai yaptırımı oluşturmaktadır. Bir takım, üyelerinden birini kovduğunda diğerleri de onun

98 'Sharing, Talking and Giving, relief of Social Tension among the !Kung Bushmen', *Africa*, sayı.31, 231-49.

99 'What Hunters Do for a Living', Lee and Devore (eds.), *Man the Hunter*, ss.30-43.

üyeliğini reddetmekte ve onu ormanda tek başına ölüme terketmektedirler. Fakat, bu sert tedbirin olmadığı durumlarda bir takımdan ötekine taşınma da problemle başetmenin genellikle uygulanan bir çözüm yolunu yansıtmaktadır. Mbuti toplulukları mevsimsel olarak dağılır ve bir biçimde yeniden toplanırlar ve Turnbull, "bunu nasıl yaptıkları hiçbir zaman bir tartışma konusu edilmemişse de değişmez bir şekilde kavgaya tutuşan bireyler bu şekilde kartların yeniden karılması sonucunda girdikleri farklı takımlarda buna son vermiş olmaktadırlar" diye yazar.[100] Ancak buna rağmen yılın diğer zamanlarındaki parçalanma özellikle birbiriyle yakın bir işbirliği içerisinde yaşamını sürdüren tuzaklı-av yapan takımın üyeleri açısından tehlike yaratmaktadır ve bizatihi dağılma tehditi, grubun devamlılığını sürdürme işlevi görmektedir. Holmberg de benzer şekilde, Siriono örneğine dair, bir kişinin sonsuza kadar tek başına ayakta kalması mümkün değilse de sınırlı bir zaman dilimi için geri çekilmenin zaman zaman yaşanan kavgalarla başetme yöntemi sağladığını aktarır. İçki şölenlerinde güreş tutarken haksız bir şekilde ateşin içine yuvarlanarak yanan bir adamın durumunu anlatır. Adamın ertesi sabah yanıklardan duyduğu acı, bir önceki gece güreştiği rakibine olan öfkesini arttırmış ve bu öfkesi yatışıncaya kadar kampı birkaç haftalığına terk etmiştir.

Bu değişkenlikler bize literatürde neredeyse evrensel bir şekilde, varolan dağılmanın göçebe topluluklarda bir tür anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulma aracı olduğu yönündeki görüşün dikkatle ele alınması gerektiğini göstermektedir. Dağılmanın uygulanabilmesi, çevreye ve onun ne şekilde kullanıldığına bağlıdır. Dolayısıyla bu konuda birbiriyle çatışan örneklere rastlanabilir: tek başına yaşamın herhangi bir zorluk doğurmaması dağılmayı, problemler karşısında hazır bir çözüm haline getirirken öte yandan arazinin verimsizliği, yaşanabilecek olası kopmaların tehlike arzetmesinden (veya en azından toplumun üyelerinde bu yönde bir inancın varlığından dolayı) duyulan korkunun çatışmaları bastırıcı bir işlev görmesine neden olmaktadır.

Her ne kadar, dağılmadan duyulan korku kendi başına kavgaları bastırıcı bir işlev görmekteyse de karşılıklı yükümlülükler arasındaki bağlarda varolan dayanışma halini güvence altına almaya yardım eden

100 *Wayward Servants*, ss.100-108.

bir başka mekanizma da yaygın olarak görülmektedir. Neredeyse bütün avcı-toplayıcı toplumların belirli türdeki yiyeceklerin yakalanması ya da toplanmasıyla ilgili ortak bazı yiyecek paylaşma kaidelerine sahip oldukları aktarılmaktadır. Bireyler arasında bu tür bir paylaşma ve işbirliği oluşmuş olan yerlerde, birbirini izleyen yükümlülük bağları ve birbirine dayanma, tarafların karşılıklı kavgalardan kaçınmaları için oldukça güçlü saikler oluşturabilmektedir. Marshall bir !Kung Bushmen takımı üyelerinin, birinin yakaladığı büyük av hayvanını nasıl paylaştıklarını betimlemekte ve tüm bu tekrarlanan paylaşma eylemlerinin karşılıklı yükümlülüğe ve dayanmaya ilişkin güçlü bağlar oluşturduğunu belirtmektedir. Mbuti tuzak avcıları arasında da biraz farklı türde karşılıklı yükümlülükler söz konusudur. Turnbull, her ne kadar bazı Mbuti takımları tek başına mızraklarla avlanan bireylerden oluşmaktayken diğerlerinin, tuzaklar kullanarak birlikte avlanan gruplardan oluşmakta olduğunu kaydeder. Her ne kadar tuzaklı avlanma, çok fazla özelleşmek veya uzmanlık gerektirmiyorsa da tuzağı hep birlikte tutacak asgari bir insan sayısına ihtiyaç vardır ve eğer gerekli sayı sağlanamaz veya orada bulunanlar işbirliğine istek duymazlarsa işlem gerçekleştirilememektedir. Dolayısıyla, tuzaklı-avlanma yapan takımların mensuplarının, başlıca geçim temin etme aracı bu tür avlanmalar oldukça, bireyler bu türden bir avlanmada işbirliğini esirgeme veya yılın tuzaklı avlanmalar yapılan bölümlerinde takımın dışında olma konularında pek bir istek göstermezler. Bununla birlikte, tüm bu karşılıklı yükümlülüklerin yaptırım gücü ve genelliğinin fazla abartılmaması da gerekir. Daha önce de gördüğümüz gibi Hadzalar, grup dayanışmasına çok yüksek bir değer atfetmemelerine karşın Woodburn'ün yazdığı gibi, birinin yakaladığı büyük av hayvanlarını Hadza topluluğunun bütün üyeleri rahatlıkla paylaşabilmektedir. Dahası, burada bazı Hadzalı erkeklerin, yaşamları boyunca tek bir büyük hayvan avlamayı başaramadıkları ancak buna karşın yakalanan avları paylaşma hakkına sahip oldukları düşünüldüğünde, karşılıklı yükümlülüğün çok güçlü bir yaptırımının olduğunu da söylemek zordur.

Taraflardan biri kendisine haksızlık yapıldığını düşündüğünde paylaşma da aynı şekilde bir anlaşmazlık odağı haline gelebilir. Turnbull her ne kadar özellikle tuzaklı av bağlamında Mbutiler arasındaki karşı-

lıklı birbirine dayanma ilişkisinin birleştirici değerini kaydetmekte ise de yanı sıra yakalan bir avın bölüşümünün, şüphelenme ve gerginlik kaynağı da olabildiğini gözlemlemiştir.

Çoğu avcı-toplayıcıların oluşturdukları gruplaşmaların sınırlı büyüklüğü de ayrıca çatışmaların ele alınma ve önlenme biçimleri üzerinde önemli bir etkide bulunabilmektedir. Küçük bir grupta, her üye mutlaka çoğu zaman diğerlerinin neler konuştuklarından (ve kısmen de neler düşündüklerinden) haberdar olmakta ve bu durum yanlış anlamalardan kaynaklanabilecek kavga olasılıklarının az olmasında etkili olmaktadır. Dahası 'sıkıntının', çoğu zaman potansiyel anlaşmazlık taraflarından değilse bile üçüncü taraflardan kaynaklanmakta olduğu düşünülmekte ve bununla başedebilmek için uygun adımlar atılmaktadır. Marshall, !Kung Bushmenler içerisinde, bir takımın üyeleri arasında geniş-çaplı ve serbest-katılımlı tartışmalar gözlemlemiş ve bunun çatışmaları önlemede ve azaltmada çok önemli olduğunu görmüştür. O ayrıca iki birey arasında gerginlik olduğunda, problemi tartışamadıklarını, grubun diğer üyelerinin meseleyi, yıkıcı bir kavgaya dönüşmeden bütünüyle halletmek için bilerek devreye girdiklerini de not eder. Woodburn, daha büyük Hadza gruplarının küçük olanlara kıyasla parçalanmaya daha yatkın olduklarını kaydeder ve bunun bir nedeni olarak, daha büyük gruplardaki yakınlık azlığının, karşılıklı anlayışın da azalmasına ve böylelikle anlaşmazlık olasılığının artması anlamına gelmesini görür. Bütün bu gözlemlere karşın, konuşmanın aksi yönde bir etkisi de olabilmekte ve canlı ve açık bir tartışma, bir sorunun daha da büyümesine yol açabilmektedir. Marshall, diğerleri arasında potansiyel olarak tartışmalara yol açabilecek temaların uzağında, zaman zaman kamp-ateşini canlı tutan sohbetlerin yapılması gerektiğinden bahseder.

Küçük, yüzyüze topluluklarda olması beklenebilecek özellikle önemli bir mekanizma, küçük düşürmedir. Özellikle gündelik yaşamın acımasız doğasına vurgu yapılan göçebe avcı-toplayıcı topluluklara dair pek çok anlatıda, bir çatışmayı idare etme aracı olarak küçük düşürme ve utandırmanın etkili olduğu üzerinde durulması beklenir. Hayatta kalmanın, grup üyeliğiyle gerçekleştiği düşünülen durumlarda, yalnızlık tehditine katlanılamaz ve herhangi bir reddetme veya onanmamadan, derin bir korku duyulur. Daha önce Marshall'ın, !Kung

Bushmenler'de hafif bir onanmamanın bile ne büyük bir rahatsızlık yarattığına ilişkin gözlemlerini kaydetmiştik.[101] Bunlara dayanarak o, kaba ve küçültücü şarkılar söylemenin en baba ve belalı birini bile yola getirmekte etkili olduğunu aktarır.

Mbutiler'de ise küçük düşürme ve utandırma, yüz hareketleriyle yapılmaktadır. Haksızlık yapan birinin davranış biçimi, haksızlık içerisindeki kişiye doğru çevrilerek o topluluktaki herkesin şüphe duymaksızın kimin kastedildiğini anlamasını sağlayacak biçimde, absürt ve abartılı bir şekilde ahalinin önünde mimik hareketleriyle taklit edilmektedir. Mbutiler'deki bu mimikli taklit etme, teşvik edilen az sayıdaki uzmanlaşma alanlarından biridir ve bazı insanlar, davranışlarıyla grubun uyumunu ve güvenliğini tehdit eden kişileri küçük düşürmek ve anlaşmazlığa düşenleri taklit etmek süretiyle, alışkanlık olarak anlaşmazlıkların etkisini azaltan, kabul edilmiş palyaçoluk ve soytarılıkta kendilerini yetiştirirler. Bu 'uyarılar'ın yer aldığı yüz hareketleri nedeniyle (daha beklenmedik ve aleni bir müdahaleyi çekebilecek olan) bir karşılık verme durumundan uzak durulmuş olur. Bu tür bir mekanizmanın avantajı, soytarılık rolündeki kişinin, normalde bir başka yerden gelebilecek bir eleştiriyi tolere edemeyecek hünerli ve güçlü bir avcıya karşı bile mimik hareketlerini kullanarak bunu anlatmasıdır.

Eskimolar'daki *nith*-şarkıları, anlaşmazlık taraflarınca birer silah olarak da kullanıldığı[102] gibi anti-sosyal bir davranışı nedeniyle suçlu ilan edilen bir topluluk üyesini, herkesin önünde küçük düşürmek için de kullanılmaktadır. Rasmussen, Kanaijuaq denilen bir Eskimo'nun karısıyla nasıl bir kavgaya düştüğünü ve sonrasında, onu ve çocuklarını yabanda ölüme terketmeye çalışmasını bununla ilişkilendirir.[103] Bereket versin ki kadın, kendi imkânlarıyla başka insanların yanına sığınabilmiştir ancak Kanaijuaq'ın bir arkadaşı, Utahania, söylediği şu şarkıyla, komşular biraraya toplanmadan önce onu azarlamıştır,

Bir Kadın ve bir erkek hakkında
Birşeyler ortaya atıldığında,
Kim buna hayır diyebilir.

---

101 Bkz. s.40.
102 Bkz. ss.59-60.
103 *Across Arctic America*, ss 95-6.

Ve bütün bunların anlamı nedir?
Haklı bir öfkeyle dolu bir kadın
Ve kocası Tore yalan yanlış dücencelere kapılıp,
Ellerindeki kanolarını alıp
Salıvermiş oğluyla ortalara.
Ey, beni dinleyenler,
Onun hakkında ne düşünüyorsunuz,
Zavallı bir adamın teki olduğunu mu?
İmrenilecek bir tarafı var mı sizce,
Büyük olan tek şey, öfkesi,
Fakat öfkenin gücü sahte,
Çaresizce sızlanır sadece,
Böyle midir terbiye?
Ahmakça gurura kapılan o olmasına rağmen,
Aptalca kelimelerle tutuşan da odur kavgaya yine.

Kanaijuaq, Utahania'nın evdeki haksız tutumuna karşı bir şarkıyla karşılık vermiştir ve ancak bu sayede, mesaj yerine gitmiştir. Tüm bu fırsatlar, uyarıların yerini bulmasına ve varolan kızgınlıkların dağılmasına imkân vererek, problemin daha fazla alevlenmeden yatışmasına yardım edecek koşulları oluşturmaktadır.

Bu tür toplumların pek çoğunu oluşturan küçük, biribirine sıkıca bağlı topluluklarda ortaya çıkan kavgaların, elzem olan temel geçim faaliyetini sekteye uğratmaması için, derhal ve kararlılıkla üstesinden gelinmesi gerekmektedir. İlk bakışta, haksızlık yapan kişiye veya onun akrabalarından birine karşı doğrudan fiziksel bir karşılık verme hızlı ve etkili bir ele alma biçimini yansıtmaktadır ancak, göçebe avcı-toplayıcı toplulukların büyük kısmında bunun uygulanması, en iyi haliyle verilen tepkiyi onaylamadan çok tolere eden ciddi sınırlamalara tabidir. Bu toplumların pek çoğunda, doğrudan müdahalenin varolan anlaşmazlığı daha da körükleyebileceği ve çözümden çok temel etkinliklerin sekteye uğramasına yol açabileceğinin farkında olunduğu gözükmektedir.

Bazı gruplarda, temel yiyecek-toplama işlerini bitirici bir sekteye uğratması kaçınılmaz olarak görülen kişiler-arası şiddetin patlak vermesinden daha büyük korku veren birşey bulunmamaktadır. Topluluk içerisinde şiddetin ortaya çıkmasından ödü kopan !Kunglar'daki durum budur. "Kontrolden çıkan terslikler, korkuyla karışık bir hisle hatırlanmaktadır. Ucuna öldürücü bir zehir takılan oklar [ki !Kunglar bununla avlarını avlarlar] her zaman eldedir. Kavga çıktığında –nadiren olsa bile- erkekler birbirlerini öldürürler ve !Kunglu, bilinçli ve aktif bir korkuyla kavgaya tutuşmaktan korku duyar. Bundan sık sık bahsederler. Herhangi bir bozuşma ifadesi ('kötü sözler') onlara kaygı verir."[104] Onlar için grup içindeki bir kavga, işlerin sekteye uğraması ve grubun bütün mensuplarının açlığa düşmeleri anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda, problemin, şiddet dışındaki araçlarla halledilmesi gerekmektedir. Marshall'a göre, !Kung örneğinde bu büyük ölçüde açıktan çatışmayı baskı altında tutarak sağlanmaktadır.

Eskimolar, küçük topluluklar içerisinde birarada yaşayanlar arasında bile şiddetin hemen hemen hiç bir düzenlemeye sahip olmaksızın uygulandığı az sayıdaki gruplardan birini yansıtır. Onlarda özellikle kadın konusunda çıkan anlaşmazlıklarda sürekli olarak ölümler yaşanır. Rasmussen, ziyaret ettiği onbeş aileden oluşan bir grupta, bir şekilde bu türden ölümlere bulaşmamış tam anlamıyla yetişkin tek bir erkeğe bile rastlamadığını kaydetmiştir.[105] O, şimdi üzerinde duracağımız, yansıtıcı olan örnekte olduğu türden çeşitli örnekleri birbirine bağlamıştır. Bir Padlermiut erkeği, Igjugarjuk, evlenmek istediği kızın ailesi tarafından pek çok kez geri çevrilmiştir. En sonunda, bu ailenin yaşadığı barakanın dışına saklanmış ve dışarı çıktıklarında hepsine ateş açarak öldürmüş, geriye sadece söz konusu kız kalmıştır. Ve sonrasında kız onun karısı olmuştur.

Öldürme ayrıca, eylemleri sürekli olarak toplumun barışını tehlikeye sokan bir sabıkalı ile başetmede toplumsal olarak onaylanan araçlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Freuchen, sayısız kez yalan söylemek de dahil –ki bu Eskimo topluluklarında oldukça ciddi bir haksız-

---

104 'Sharing, Talking and Giving, Relief of Social Tension among the !Kung Bushmen', ss.231-2.

105 *Across Arctic America*, s.250.

lık yapma olarak addedilmektedir-, sabıka dosyası kabarık olan Grönlandlı genç bir ekreğin en sonunda öz annesi tarafından öldürülmesinin hikâyesini anlatır.[106] Haksızlık yapmalar silsilesi, çocuğun, yaşadıkları kıyıya yanaşan yabancı bir geminin gelişini yanlış aktarmasıyla ve sonrasında daha önceden topladığı bozuk yumurtaları, bu olayı görmek için oraya gelenlere atmasıyla başlamıştır. Bunun arkasından, izin almaksızın diğer avcıların eşyalarını almış, onlardan ödünç yiyecek aldığı yiyecekleri koyduğu gizli saklama yerlerini açık bırakmış ve nihayet bir komşusunun karısıyla cinsel ilişkiye girmek için, kocasının buna izin verdiğini söyleyerek onu oyuna getirmiştir. Bütün bunlarla nasıl başa çıkacağını bilmeyen çocuğun annesi bir gece o yatağında uyurken fok-derisinden yapılma bir urganla onu boğmuştur. Freuchen, bu hareketin toplulukta geniş bir kabulle birlikte olumlu karşılandığını aktarır.

Genç Grönlandlı örneğinde de görüldüğü gibi ölen kişinin akrabalarının öç almaya kalkışması pek görülen bir durum değildir ve bu türden doğrudan bir eylemin, bunun meydana geldiği topluluk üzerinde sarsıcı bir etkisi olmamaktadır. Fakat pek çok grupta bu tür eylemler, çözdüğünden daha büyük problemlerin kaynağı olarak görülmekte ve bu nedenle, herhangi bir öç alma türü şiddet eylemleri, ciddi bir sınırlama getirilerek kontrol altına alınmaktadır. Doğrudan bir eylemin tırmandırıcı bir etkide bulunabildiği bazı Aborjin topluluklarında örneğin, uygulanan sınırlı ve kontrollü bir karşılık verme biçimlerinin açıklaması budur. Bu grupların bazılarında, öldüren erkek, ölen kişinin akrabalarınca yakalanmakta ve mızrak atılmaktadır fakat bu öç alma gerçekleştirilirken, hayati organların hasar almamasına ve uygulamanın ölümcül bir darbeye yol açmadan önce bitirilmesine dikkat edilmektedir.[107]

Neredeyse bu toplulukların tamamında, muhtemel bir öç alma eylemi ve onun yol açabileceği hasarın biçimine dair toplumsal olarak kabul gören bir takım kurallar olduğu gözükmektedir. Turnbull, "Mbutiler arasında görülen kendine-yardım etme kuralları oldukça basittir. Bu, birine ağaçtan yapılma birşey ile vurmak için birebirdir ancak birinin kanını akıtmak veya tehlikeli sayılacak şekilde alın kısmına vurmak için hiçbir şekilde uygun olduğu söylenemez. Sık yaşanan, evlilikle ilgi-

106 *Arctic Adventure*, ss.123-4.
107 Bkz.s.57.

li anlaşmazlıklarda karısının başına veya yüzüne vuran bir erkek, yaptığı davranış nedeniyle, birlikte yaşadığı insanlardan görebileceği sempatiyi derhal kaybeder." diye kaydetmektedir.[108] Mbuti örneğinde, *molimo* festivaliyle ilişkili törenler de ayrıca, kontrollü bir öç alma için bir fırsat sağlar. Yakalanan bu tür fırsatlarda topluluktaki genç erkekler, insanların barakalarının üzerini örten otların arasından buldukları malzemelerle sağa sola saldırırlar. Turnbull, her ne kadar bu sökülen malzemelerin bir kısmı sonradan yerine konulsa da pek çok örnekte en büyük zararı, bunların söküldüğü barakaların sahiplerinin gördüğü gözleminde bulunur.[109]

Holmberg'in, Siriono içki festivaliyle ilişkili güreş müsabakalarına dair anlatısı, düzenlenmiş şiddete dair tüm bu örneklerin benzer bir şekilde tansiyonu azaltabildiğini göstermektedir. Bu tür fırsatlarda içki içmenin yanı sıra insanlar, pek çok ayrı yerde güreş tutmakta ve bu durum, varolan husumetlerden ve birikmiş öfkelerden kurtulmak için bir kanal açarak rahatlama sağlamaktadır. Ciddi bir hasar oluşmasını engelleyen bu tür bir toksiklerden arındırıcı ortamın zarar oluşmasını bertaraf edemediği çok nadirdir ve anlaşmazlık tarafları ertesi sabah uyandıklarında herşey unutulmuş gözükmektedir.[110]

Eskimo gruplarına dair, öldürmelerin yanı sıra anlaşmazlıkların çözümünde başvurulan biçimsel ve kontrollü dövüşmeler de aktarılmaktadır. Çoğu anlatıya göre, anlaşmazlık tarafları, herkesin toplandığı bir yerde, dinleyicilerin önünde bir araya gelmekte, birbirlerinin karşısına geçmekte ve içlerinden biri yere düşünceye ya da bırakıncaya kadar birbirilerinin başına yumruk atmaktadırlar. Burada yapılan, ortaçağda bir kadına sahip olmak için düelloya girişen şövalyelerin yaptığı gibi meseleyi sonuca bağlamak için girilen bir yarışmadır. Burada önemli olan bu yarışmanın ya da düellonun sonucunda iki tarafın da ölmesi ya da ağır yaralanmasına sebep olacak bir eylemde bulunulmamasını sağlayan kuralların varlığıdır; o nedenle, şiddetin tırmandığı ya da sürdürüldüğü pek görülmez.

Bu boğuşmalı yarışmaların bir başka özelliği de onlardaki anlaş-

108 *Wayward Servants*, ss.188-9.
109 *Wayward Servants*, s.14.
110 *Nomads of the Longbow*, ss.156-7.

mazlığa düşmüş olan tarafların enerjisini, anlaşmazlık konusunun dışındaki bir alana çekerek boşaltılmasına imkân veren, saptırıcı değeridir. Aynı şey anlaşmazlık taraflarının akrabaları ve yarışmanın diğer gözlemcileri için de geçerlidir. Onların da dikkatleri ve ilgileri asıl anlaşmazlık konusunun dışına çekilmekte ve düzenlenen dövüşmeyle eğlendirici yeni bir gösteri hazırlanarak, yeni bir odaklanma sağlanmış olmaktadır. Bu yarışmalar arasında farklılık gösteren bir örnek, anlaşmazlık taraflarının karşılıklı geçip içlerinden biri yere yığılıncaya kadar birbirlerinin başına yumruk attıkları kafa-kırmaca dövüşleridir. Potansiyel bir yıkıcı şiddetin zararsız olabilecek yönlere çekilerek dağıtılmasını içeren bu saptırıcı unsur, düzenlenmiş pek çok saldırı biçimi içerisinde yer almaktadır. Mbutiler'de örneğin, şiddetin *molimo* festivalinde nasıl ritüele kanalize edildiğini görmüştük. Orada, bu törenlerin saptırıcı değerinin Mbutiler'in kendileri tarafından da farkında olunduğu açıktır. Turnbull'un, *molimo*'nun her mevsim görülebilen ve kavgaların yıkıcı bir hal alacağı tehditiyle karşılaşılır karşılaşmaz alelacele başlatılan bir festival olduğunu kaydettiğine bakılırsa, bu durum grubun faaliyetlerini ve düşüncelerini, yerel kaygı ve öfkelerin unutulmasını sağlayacak göreneklere yönlendirmektedir.[111] Daha önce bahsedilen Eskimo *nith-şarkıları*[112], bir anlaşmazlığın doğurduğu enerjiyi daha zararsız ve eğlendirici bir yere kanalize ederek benzer bir işleve sahiptir. Burada şarkılar üzerinden bir kavga yaşanmakta, öfke ifadeye dökülmekte ve iki anlaşmazlık tarafına da iyi gelen göreli övülmelerle bir sonuca işaret edilmektedir.

Avcı-toplayıcı toplumların büyük ölçüde birbirlerinden ayrıldıkları bir alan, çatışmaların idare edilmesinde ve önlenmesinde önemli görülen doğa üstü güçlerden duyulan korkudur. Siriono gibi örneklerde doğa üstü güçlere olan inancın bu alanda çok küçük bir etkisi vardır.[113] Diğer taraftan Mbutiler'de orman, herşeye rağmen gündelik olaylarla ilgili hoşnutsuzluklarını belirtebilen, ilgi gösterilen ve iyiliksever bir ilahiliğe sahip görülmektedir. 'Şiddetli bir fırtına, yere düşen ağaçlar, kötü avlanma ve hastalanmalar' hep hoşnutsuzluk işareti sayılabilmektedir. Ormanın sevmediği şeyse, kavgaya tutuşmadır, 'gürültü çıkarma'dır; o

111 *Wayward Servants*, s.259-67.
112 Bkz.s.59.
113 Bkz.s.82.

nedenle, bunlardan herhangi birinin gerçekleşmesi, ormanın hoşnutsuzluğunun bir işareti ve varolan bir kavganın hemen sonlandırılması gerektiğinin göstergesi olarak algılanabilir. Fakat Mbuti örneğinde bile, doğa üstü güçlere olan inanç, Eskimolar'daki kadar kontrol açısından merkezi bir öneme sahip değildir. Bu gruplar üzerine basılmış olan neredeyse bütün veriler göstermektedir ki doğa üstü güçlerden korkma, gündelik yaşamda her zaman olmuştur ve bu korku, doğa üstü güçlerin harekete geçmesine neden olmamak veya doğabilecek kötü sonuçları hafifletmek adına atılan adımlar anlamında nasıl davranılması gerektiği üzerinde önemli bir etki yapmıştır. Onlardaki bu inanç sistemi, şu şekilde özetlenebilir: insanlara zarar verme gücüne sahip ruhsal varlıklar bulunmaktadır; insanların bazı eylemleri onları hoşnutsuz etmekte ve bu türden eylemler gerçekleştiğinde ruhsal varlık, dilediği nesneleri almakta veya bunların zarar görmesini sağlamakta, insanlar ve toplum söz konusu olduğunda ise bunu hastalandırarak yapmaktadır. Bir topluluktaki herkes, bazı rahatsızlık verici eylemlerden zarar görebileceği için, bu ruhsal varlıkların tatmin olması ve grubun genel güvenliği açısından herhangi bir tehdit oluşturmamaları, herkesin çıkarına olarak görülmektedir.[114] Bu varlıklar arasında, gündelik yaşam açısından sürekli bir öneme sahip olanlar, yiyecek temini ve diğer amaçlarla öldürülen hayvanların ruhları da vardır. Her bir hayvan türüyle ilgili varolan kurallara uyulmaktadır, ruh, zararsız kalmaktadır fakat bu kurallar görmezden gelindiği takdirde, ruhlar kızgınlaşabilir ve haksızlık yapan kişiye ve topluluğun üyelerine hastalık musallat edebilir. Burada temel bir ilke, ayrı ayrı karadan ve denizden elde edilen ürünlerin birbirine karşı olduğu ve ne pahasına olursa olsun birbirinden ayrı tutulmalarıdır. Dolayısıyla mesela bir karaca ile deniz aygırının farklı zamanlarda yenmesi, ayrı ayrı depolanması ve bunların yakalanması için kullanılan teçhizatın da ayrı yerlerde korunması ve hiç bir zaman birbirlerinin yerine kullanılmaması gerekmektedir. Bu ilkenin yanı sıra, çok sayıda başka bazı düzenlemeler daha vardır. Örneğin, karacalar, özellikle kadınlar tarafından 'kirletilmeye' müsaittir ve bu nedenle, derileri yüzülürken özellikle belirli parçalarına kadınların hiç bir şekilde temas etmemeleri sağlanmalıdır; ve kadın hamilelikte ve regl olma dönemlerin-

114 Bkz. Hoebel, *The Law of primitive Man*, ss.69-70.

de hiç bir şekilde karacanın etinden yememeli ve hatta dokunmamalıdır. Hastalanmanın, bu kurallardan herhangi birinin gözardı edilmesinden kaynaklandığı düşünülmekte ve o nedenle gündelik yaşam içerisindeki en basit prosedürlerin bile düzenlenmesinde sürekli bir dikkat gösterilmektedir. Bu kurallardan biri ihlal edildiği durumlarda, zarardan kaçınmanın yegâne aracı topluluğun diğer üyelerine bu konuda itirafta bulunmaktır. Eskimo topluluklarında bu kuralların ihlalinin zaman zaman affedildiği görülmektedir ancak bunda süreklilik gösterenlerin oradan kovulduğu ve öldürüldüğü aktarılmaktadır.

Tüm bu inançlar bağlamında, Eskimo din adamı, *angakok*, olduğu düşünülen ruhsal varlıklarla irtibat kurma iznini ve anlama yeteneğini kullanarak, varolan bir çatışmanın idaresinde önemli bir rol oynayabilmektedir. Özellikle bir salgın hastalık başgösterdiğinde, buna neden olan kişinin kim olabileceği üzerinden yapılan spekülasyonlara bağlı olarak kavgalar yaşanabilmektedir. Bu şartlar altında *angakok*, bu problemin üstesinden gelmek için gücünü kullanmak suretiyle hastalanmaya neden olan şeyi, ruhsal bir varlığı rahatsız eden bir nedene bağlayarak teyit edebilir ve suçlunun kim olduğunu tespit edebilir. Bunu yaptığında haksızlık yapanı ahalinin önünde itiraf etmesi için ikna eder ve sonrasında bir çare hazırlar. Atfedilen güçlerine dayanarak işi çözmenin keyfini yaşayan başarılı bir *angakok*, toplum içerisinde hatırı sayılır bir seküler güç de uygulayabilir ve topluluk üyelerini, kızgın ruhların öfkelerini yatıştırmak için önerdiği çarelerle etkisi altına alabilir. Vergi toplayan, karı koca arasında boşanmaları düzenleyen ve meydana gelen bir talihsizliğin kaynağı olarak tespit ettiği bazı haksız davranışların kefareti olarak kadınlarla belirlediği bir takım erkekler arasında cinsel bir ilişki yaşanmasını sağlayan bu tür *angakoklar*'a dair aktarılan bilgiler mevcuttur. Bu türden bir toplumda, doğa üstü ve seküler güce erişim arasındaki ilişkinin, birbiriyle yakından ilişkili ve karmaşık olduğu çok açıktır.

Avustralya'lı Aborjin topluluklarında anlaşmazlıkların çözülmesi için büyü kullanımı yaygın olarak aktarılan bir husustur. Gidjingaliler'de örneğin, herkesin düşman üzerinde bir acı verecek, hastalandıracak ve

hatta ölümüne sebep olabilecek bir kabiliyete sahip olduğuna inanılır.[115] Buna bağlı olarak insanlar hastalıklara maruz kaldıklarında hemen dönüp kavga ettikleri kişileri suçlamaktadırlar. Bunun üzerine ya kavgaya son verilmekte ve karşı taraf, hastalığa neden olan, yaptığı büyüyü bozmaya ikna edilmekte veya onlar üzerinde de büyü yoluyla benzer etkilerde bulunmak için karşı-tedbirler alınabilmektedir.

Her ne kadar, bir toplulukta meydana gelen anlaşmazlıklarda, barışsağlayıcılar olarak üçüncü tarafların müdahil olması neredeyse evrensel olarak görülen bir durum ise de söz konusu meselenin ilk etapta bütün olarak grubun güvenliğini tehdit etmediği durumlarda, bu müdahil olmanın türü büyük bir değişkenlik göstermektedir. Pek çok göçebe, avcı-toplayıcı topluluklara dair aktarılanlar, buralarda bu tür bir müdahalenin nadiren bir anlaşmazlık sırasında hakemliğe soyunmak veya ilgili tarafları uzlaştırmak şeklinde olduğunu belirtmektedir. Ondansa bu çabanın daha çok, meselenin sürmesi halinde topluluğun uğrayabileceği zararı soyut kavramlarla göstermek, çeşitli saptırma yolları oluşturmak veya suçlamaları başka yere yönlendirmek gibi çatışmayı yatıştıracak bazı dolaylı araçlara yöneldiği gözükmektedir. Bu tür dolaylı araçların hüküm sürmesinin bir nedeni, pek çok avcı-toplayıcı toplumlarda bireysel otorite kazanmaya dönük her çabaların, güçlü bir karşı koyuşla bertaraf edilmesidir. Bu nedenle hiç kimse, hakemlik yapma ve hatta aktif bir aracı olarak müdahil olabilme otoritesine sahip değildir. Turnbull'un betimlediği Mbuti çözüm süreçleri bu anlamda tipik gözükmektedir. Orada, bireysel otoriteye sahip olunduğunu gösteren herhangi bir girişime hızla, küçük düşürme ve düşmanca tavırlarla karşılık verilmekte ve bunun sonucunda, takım içerisinde hakem konumunda kabul edilebilecek kimse olamamaktadır. Ne de üçüncü taraflar, doğrudan bir arabuluculukla, anlaşmazlık taraflarını biraraya getirebilmektedirler. Onun yerine, müdahil olma tipik olarak anlaşmazlık taraflarını küçük düşürme veya müdahil olan kişinin bizzat kendisini suçlaması gibi saptırıcı etkinlikler biçimini almaktadır. Daha önce üçüncü tarafların av beklentilerini belirtebildiklerini veya gerilimin yükseldiği anlarda *molimo* festivaline başlandığını ilan edebildiklerini kaydetmiştik.

---

115 Hiatt, *Kinship and Conflict: A Study of an Aboriginal Community in Northern Arnhem Land*, s.119.

Turnbull ayrıca, üçüncü tarafların, doğrudan doğruya oluşan meselenin kendisini suçlamaya çalışarak anlaşmazlıkların hararetini yatıştıran, tekrarlanan bazı hadiseleri betimler.

Anlaşmazlıklara doğrudan müdahale edebilme kapasitesine sahip bireylerin ortaya çıkmasına karşı koyan değerler, bütün avcı-toplayıcı toplumlarla mutlaka bulunur diye birşey yoktur ve bunların bazılarında açıkça kabul edilen liderler vardır. Belirli toplumlarda örneğin, düzenli bir şekilde, büyük oranda kendi cesaretlerine dayanan özel becerilere sahip avcılar etrafında oluşan takımlar vardır. Bu tür bir durum olduğunda anlaşmazlığa düşenlerin, liderlerinin görüşlerine dikkat göstermesi ve uygun bir çözüme dönük olarak onun bulduğu alternatiflere yüzünü çevirmesi pek olası değildir.

Avcı bir toplumda arabulucu ve hakem rollerinde hareket eden üçüncü taraflara dair en net betimlemeler Cheyenne Yerlileri'ne ilişkindir. Cheyenne Şefi'nin kabul edilen görevlerinden biri, 'bir barış-tesis edicisi olmasıdır –yani kavgaya tutuşan iki taraf varsa bunların arasını bulacak bir arabulucu olması.'[116] Cezalandırmak da, (ayrıca), öldürme için sürgüne yollamadaki gibi, ciddi haksızlık durumlarında cezai bir yaptırım uygulayan Şefler Meclisi'nin görevidir ve Cheyenne askeri toplumlarının, kendi üyelerinden birilerinin karıştıkları anlaşmazlıklarda kararlar alıp uyguladıkları aktarılmıştır.[117]

Dolayısıyla, bir avcı-toplayıcı toplumdaki kontrol mekanizmalarının görece önemi çevrenin doğasına ve bunu kullanım araçlarına olduğu kadar siyasal örgütlenme biçimine, söz konusu topluluğun değerleri ve inançlarına da bağlıdır. İklimin ve arazinin fazla çetin olduğu yerlerde hayatta kalma ile ölüm arasındaki sınırlar da oldukça dar olmaktadır; veya geçim temin araçlarının yakın işbirliği gerektirdiği durumlarda grubun birlikteliğini güvence altında tutan kontrol mekanizmaları, büyük bir önem kazanmaktadır. Diğer taraftan, geçim temin etmek daha kolay ve mutlaka işbirliğine dayalı bir çaba gerektirmediğinde diğer mekanizmalar –özellikle de saptırıcı olanlar-, o kadar etkili olamamaktadır. Her ne kadar, bir zamanlar evrensel bir kabul gibi dile getirilen bütün avcı-toplayıcıların yaşamlarını sert koşullar altında geçir-

116 Grinnell, *The Cheyenne Indians*, sayı.1, s.336.
117 Llewellyn ve Hoebel, *The Cheyenne Way*.

diklerini söylemek doğru değilse de eski çalışmaların büyük çoğunluğunun, bu toplumlarda, yaşamı sürdürebilmeyle açlıktan ölme arasındaki çizginin çok ince ve herşeyin, grubun işbirliği ve dayanışmasına bağlı olduğu, tehlikelerle dolu bir tasvir yaptığı da bilinen bir gerçektir. Bu tasvirin gerçek resmi yansıttığı yerlerde, karşılıklı dayanışmaya dayalı ilişkinin içerdiği, potansiyel ayrıştırıcı uzun süreli bir kavgadan kaçınmaktaki değeri görmek kolaydır. Bununla birlikte, daha yakın zamanlardaki aktarımların çoğunluğu en azından bazı avcı-toplayıcı toplumlarda, küçük grupların (ve hatta tek başına kişilerin) çok fazla emek harcamaksızın hayatta kalabilmek için yeterli yiyeceği kendi başlarına temin edebildikleri, nispeten kolay ve güvenli bir yaşamı betimleyen, daha farklı bir resim çizmektedir. Bu 'ilkel refah' şartlarında, grup dayanışmasının önemi daha azdır ve gruptan bir kişi öteki üyelerle sorun yaşıyorsa orada bulunmak gibi bir zorunluluk duymayacaktır.

Tıpkı başkalarında olduğu gibi bu toplumlarda da, zaman zaman başgösteren anlaşmazlıklar olmakta ve bu olduğunda, bir şekilde bunun çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Bunun nasıl başarıldığı bir kez daha, önemli ölçüde çevrenin dayattığı sınırlılıklara bağlı olmaktadır. Dolayısıyla, bir gruptan ötekine sık yer değiştirmeler ve grubun büyüklüğünde yaşanan oynamaların her ikisi birden yapısal olarak uygulanabilir ve kabul edilebilir olarak görülmekte, ayrılabilir olma, kavgaya karışan kişilerin kısa sürede birbirinden uzaklaşmaları için bir araç sağlamaktadır. Ne var ki grup dayanışmasının hayatta kalmak için elzem olduğu (veya öyle göründüğü) durumlarda problemle başetmede bu tür bir araca başvurulmayacaktır. Ayrıca belli ölçüde, ortaya çıkan bir anlaşmazlığı ilk etapta engelleyecek şekilde işleyen mekanizmalar da bu tür problemler ortaya çıktığında bununla başetmede bir araç olabilmektedir. O nedenledir ki, her ne kadar büyük değer atfedilen işbirliğinden çekilme korkusu problemin ortaya çıkmasını engellemede hiç bir şekilde engelleyici olamıyorsa da bunun gerçekten olması meselenin bir an önce halledilmesinde işe yarayabilmektedir. Bu nedenle, bir gruptaki tembel ya da problem çıkaran bir üye, daha önceki işbirliğini sonlandırma tehditleri o kadar işe yaramasa da diğer üyelerin desteklerini çekmesi sonucu yola gelmeye zorlanmaktadır. Çatışmayı çözüme kavuşturmak için başvurulan araçlar ne olursa olsun, hayatta kalmanın kar-

şılıklı dayanışmayla yiyecek teminine dayandığı, küçük, yüzyüze toplumlarda açıktan kavgaların uzun süre sürmesine izin verilmemektedir. Bunun olmaması için bir çözüm, !Kung Bushmenlerin yapmaya çalışır göründükleri gibi, kavgaları olabildiğince baskı altında tutmak olabilir. Eğer kavgalar bu şekilde baskı altına alınmazlarsa, bunların geçim teminini aksatacak bir etki yapmadan önce derhal ve kararlı bir şekilde çözüme kavuşturulması gerekmektedir.

6

Yerleşme ve Mülkiyet

Avcı-toplayıcılıktan toprağı işlemeye dayalı bir yaşam biçimine doğru yaşanan değişimin, düzenin ve devamlılığın sürdürülmesi açısından çeşitli etkileri olmuştur. Yiyecek paylaşımı ve cinsel ilişki konularında bazı temel kuralların olması ihtiyacı yerini korumuştur ancak toprağı ekip biçen bu çiftçiler için başkaca kuralların da olması gerekliliği ortaya çıkmıştır ki bu durum beraberinde, farklı türdeki kavgaları ve bu tür kavgalar ortaya çıktığında onlarla başetme araçlarını içeren yeni kontrol mekanizmalarını getirmiştir.

Tarımla uğraşmak, en azından yılın belli bölümlerinde bir süreliğine belirli bir coğrafi alanda kalmayı gerektirir. Bu genellikle, toprağın hazırlanması ve işlenmesi, ürünlerin ekilmesi, bu ürünler yetiştirilirken korunması ve en sonunda da hasat edilmesi gibi işlemlere izin verecek bir döneme karşılık gelir. Dolayısıyla tüm bu faaliyetlerin, az veya çok kalıcılığa ve sürekliliğe sahip, birarada yaşayan insanlardan oluşan bir grup tarafından yürütülmesi gerekmektedir; ki bu durum göçebe grupların yapısındaki ve büyüklüğündeki oynamalarla keskin bir zıtlık teşkil eder. Dahası, yerleşik yaşam, avcı-toplayıcılarda görülenden daha geniş sayıda gruplaşmalar içerebilirken kuru tarım genellikle daha büyük bir nüfus yoğunluğuna imkân tanır.

Aynı zamanda yerleşiklik, avlanma ve toplamada gerekli olandan farklı ve daha incelikli bir işbirliği gerektirebilmektedir. Bütün bunlar, süreklilik gösteren oturmayı ve bizzat çiftçiliğe yoğunlaşmayı getirecektir. Eğer herkesin arazisi kısa bir hasat mevsiminde hazır hale getirilmeli ve ürün alınmalı ise o takdirde, dikkatli bir koordinasyon yapılması gerekebilmektedir. Ayrıca potansiyel bir düşman karşısında

avcı-toplayıcı takımlarda olduğu gibi ağaçlara gizlenmek çok daha zor olduğundan savunma amacıyla da işbirliğine ihtiyaç duyulabilmektedir.

Daha yerleşik yaşamın getirdiği diğer iki gelişme de mal biriktirme ve toprakla daha farklı bir ilişki geliştirme ihtimalinin söz konusu olmasıdır. Malların biriktirilmesi, ekip biçme işleriyle ilgili beklenmedik gelişmeler karşısında kullanılmak üzere tutulan ürün fazlasının yanı sıra daha yerleşik bir yaşam biçimini, çiftçilik uygulamalarını ve hanehalkının kullanacağı eşyalara sahip olmayı doğuracaktır. Mülkiyet ayrıca, ekilebilir, belirli bir toprak parçası üzerinde süreklilik gösteren haklarda da ortaya çıkacaktır. Mevsimsel tarım yapan toplumlarda, her birkaç yılda bir yer değiştirerek yeni toprakları ekilebilir hale getirmek oldukça yorucu olacaktır, insanların belirli bir toprak parçası ile kalıcı bir ilişki kurmaları mümkün olmayacaktır fakat yerleşik tarımın yapıldığı yerlerde bütün bunları ortadan kaldıran, toprak üzerinde kalıcı haklar tanınabilmektedir.

Son olarak, tarım daha fazla boş zaman sağlayabilmektedir. Avcı-toplayıcı takımlarda tipik olarak yaşamı sürdürebilme işi için en azından her günün belli bir kısmını ayırmak gerekirken çiftçiler için bir hasat dönemi ile bir sonraki tohum atma arasındaki süre zarfında çok az bir çabayla, sermayeden yiyerek geçinmek pekâla mümkündür.

Tarımsal faaliyetle birlikte ortaya çıkan tüm bu durumlar, bir toplumda düzenin sürdürülmesi ve anlaşmazlıkların çözülmesi üzerinde önemli sonuçlar doğurmaktadır. Bunlardan ilki, bu çeşitlilik gösteren faaliyetlerin gerektirdiği kuralların sayısındaki artışta yatmaktadır. Daha önce gördüğümüz gibi, avcı-toplayıcı bir toplulukta, çok sınırlı bir normatif kurallar bütünü, toplumsal yaşamın sürmesi için gerekli bir temel sağlayabilmektedir. Hem sınırları belirli bir toprak parçasıyla yakın ve kalıcı bir ilişki oluşturarak ve hem de giderek çoğalacak şekilde diğer mal türlerinin biriktirilebilmesine bağlı olarak çok daha karmaşık bir kural-temelli yapının oluşması kaçınılmaz bir hâl alacaktır. Bu yapının, ev kurmak ve ekip biçmek için toprağa ne şekilde sahip olunacağı konusunu, ürünlerin kontrolü ve tüketimini; ürün fazlasının yönetimi ve işe yarar kılınmasını ve toprak ve diğer taşınırlar üzerindeki hakların bir kuşaktan ötekine devri gibi konuları halletmesi gerekir. Her ne kadar bir kişinin belirli bir toprak parçası üzerindeki av-

lanması, bir başkasının da aynı yerdeki hakları üzerinde ancak asgari düzeyde bir takım sınırlamalar getiriyorsa da başarılı bir tarım faaliyeti en azından yılın bir kısmı için diğer insanları hak sahibinin arazisinden uzak tutmayı gerektirir. Bu tür bir sınırlama, toprağın paylaşımı (belirli bir toprak parçası üzerinde tarım yapma hakkına nasıl sahip olunacağını idare eder tarzda) ve toplumun geri kalan kesiminde başarılı bir ekip biçmeyi mümkün kılacak düzeyde başka amaçlarla kullanımda bulunmaya kısıtlama getirme konusunda da çeşitli kurallar imler. Açıkça görülmektedir ki bu tür kurallar, yerleşik tarımın yapıldığı ve eldeki arazilerin kıt olduğu yerlerde büyük bir öneme sahiptir ancak bu tür kuralların, toprağın işlendiği heryerde bir biçimde bulunması da bir gerekliliktir. Benzer şekilde, avcı-toplayıcı bir toplulukta mülkiyetin devriyle ilgili kurallar -eğer varsa tabi- bir kuşaktan ötekine bırakılan çok az bir mal söz konusu olacağından, çok az sayıda olacaktır ancak yerleşik yaşamın getirdiği hayvanlar, ekip biçme aletleri, hanehalkının ve kalıcı bir ikâmet sahibi insanların kullandıkları araç-gereçler, miras konusunda oldukça net bir takım kuralların varlığını gerektiren hayli değerli mallardır. Ancak mevsimsel tarımın yapılabildiği ve topraklar çok fakir olduğu için tipik olarak ancak bir kez ürün alabilmenin mümkün olduğu yerler hariç olmak üzere, kuru tarım yapılan araziler için de aynı şey söz konusudur.

Bu yeni, daha geniş, kural-temelli yapı bağlamı içerisinde bir dizi yeni, potansiyel anlaşmazlıklar ortaya çıkar. Bunlar arasında, en iyi yerleşim yerlerine sahip ve en değerli ekilebilir araziler üzerinde; başarılı bir tarım faaliyeti sonrasında elde edilen ürün üzerinde; temizleme, sürme ve hasat faaliyetleriyle ilgili hangi akrabaların veya birlikte yaşanan insanların ne tür bir yardımda bulunacakları üzerinde; ve biri öldüğünde arazi üzerinde ona ait hisselerin ve diğer taşınırların devri üzerinde yaşanan kavgalar yer alır. Dolayısıyla, daha önce avcı-toplayıcılar için kaydedilen tüketim maddeleri ve cinsel ilişki konusunda yaşanan anlaşmazlıkları da buna eklediğimizde ortaya, kalıcılığı olan, değerli mülkiyetin yönetimi ve kullanım biçimi üzerinde bir anlaşmazlıklar bütünü çıkmaktadır.

Kavgaların doğası ve görülme sıklığı ayrıca, en azından toplumun bazı üyeleri için başarılı bir tarımsal faaliyetin sağladığı boş zaman ara-

lıklarıyla ilişkili olabilir. Bu tür bir boşluk olduğunda, dedikodu ve kavga için ortam oluşma ihtimali artmakta, dövüş ve karşılıklı birbirinden faydalanmaya çalışmalar çok daha fazla olmaktadır. Bu şartlar altındaki çok çeşitli toplumlarda, kavgalarla, yaralanmalarla ve karşılıklı kötü sözler kullanılarak yapılan münakaşalarla sonlanan kavgaların en çok bu boşluğun en yüksek düzeyde olduğu zaman dilimlerine toplandığına dair aktarılan bilgiler şaşırtıcı olmasa gerektir. Bazı toplumlarda bu türlü anlaşmazlıkların oluşma olasılığı ayrıca, çoğu zaman başarılı bir tarımsal faaliyetten sonra üretilen çeşitli içkilerle yapılan etkinliklerin artışıyla doruğa çıkmaktadır. Avcı-toplayıcı topluluklarda da baldan ve diğer maddelerden alkollü likör hazırlanması var ise de bu tür işlemlerin ölçeği ve yaptığı etki, tahıl ve bitki köklerinin elde edilmesinden sonra çok büyük oranda artmıştır. Bazı toplumlarda, kişilerarası şiddet ve ciddi istismarlar büyük ölçüde bira tüketimiyle ilişkili olmaktadır.

Bir önceki bölümde grubun büyüklüğünün akla getirdiği bazı hususlar üzerinde durulmuştu. Orada da gördüğümüz gibi, anlaşmazlıkların ortaya çıkma olasılığı, bütün üyelerin birbiriyle yakın bir temas içerisinde ve neler düşünüldüğü ve neler konuşulduğunu bilme ortamlarının olduğu küçük bir grupta daha düşüktür. Tarımla uğraşan bir köy gibi, gruplar ve bireylerin birbirleriyle olan temaslarının bu kadar güçlü olmadığı daha büyük gruplarda yanlış anlamalara bağlı olarak yıkıcı anlaşmazlıkların çıkma olasılığı daha yüksektir. Buna karşın daha geniş topluluklar, anlaşmazlığa düşen insanların öfkeleri dininceye veya barış-sağlayıcılar meseleye bir hal çaresi buluncaya kadar birbirlerinden uzaklaşmalarına imkân tanırlar.

Merkezileşmiş bir hükümetin ve doğrudan doğruya kolluk görevine sahip olan kurumların bulunmadığı pek çok tarım toplumunda, daha karmaşık ve daha kuşatıcı etkinliklerle düzenlemeler yapan daha geniş, kural-temelli bir yapıya uyumun sağlanmasının da yine güvence altına alınması gerekmektedir. Bundan dolayı, bir önceki bölümde ele aldığımız mekanizmaların büyük çoğunluğu birincil önemini korumaktadır. Bunlar arasında yer alan, karşılıklı yükümlülüklerle kurulan bağlar, küçük düşürme ve utandırma yollarına başvurma ile doğaüstü mercileri işin içine katma gibi mekanizmalar, tarım faaliyetleri bağlamında yeni bir ağırlık merkezi kazanmaktadırlar.

Toplumun üyelerinin geçimini kuru tarımdan elde ettiği yerlerde, toprağın temizlenmesi, ekilmesi ve hasat edilmesi eğer ki bu işlemler kendi toprağını ekip biçen bir bireye ait hanehalkının kapasitesinin ötesine geçiyor ve dolayısıyla, başka grupların işbirliğini gerektiriyorsa bu durum birincil bir karşılıklı yükümlülük kaynağı oluşturabilmektedir. Toplumun bütün üyelerinin topraklarının, belli bir yoğun mevsimde temizlenip hazır hale getirilmesi gerektiğinde bu işbirliği çoğu zaman sofistike bir planlama gerektirmektedir. Gulliver, bu süreci, 7.Bölüm'de daha ayrıntılı olarak ele alacağımız Güney Tanzanya'daki Ndendeuliler üzerine olan anlatısında canlı bir biçimde betimler.[118] Ndendeuliler, fakir toprakların, her iki veya üç mevsim geçtikten sonra yer değiştirmeyi gerektirdiği ve bu tür yer değiştirmelerin peşinden her bir hanehalkının, yeni alanları temizlemek, sürmek ve ekmek için topluluğun diğer üyelerinin yardımına ihtiyaç duyduğu ormanlık alanlarda yaşarlar. Buna bağlı olarak, her bir hanehalkının reisi, emek yardımı alabilmek için bir temizleme partisi düzenler ve kendisi de daha sonrasında partisine katılanların düzenledikleri partilere katılır. Ndendeuli topluluğunda olduğu gibi ekip-biçme döngüsü içerisindeki belli başlı ve olmazsa olmaz işlerin diğer üyelerin ve hanehalklarının işbirliğini gerektirdiği toplumlarda, insanların, diğer insanların kendisine gerekli olan bu işbirliğinde bulunma konusunda isteksizlik göstermelerine neden olacak davranışlardan uzak durma konusunda dikkatli olmaları gerekir.

Daha önce Malinowski'nin Trobriand Adalıları'na dair sunduğu örneklerde gördüğümüz gibi, bu bağların oluşumu, temel iş olan ürün yetiştirmenin pekâla ötesine geçmektedir. Orada, iç kesimlerdeki bir çiftçi'nin geçimi için temel olan kıyı kesimindekilerin sağladığı balığa karşılık yer elması vermesi arasındaki alışverişle oluşan ilişkiyi görmüştük.[119] Fakat Trobriand örneğinde gerçekte çiftçilerin balıkçılar için sağladıkları yer elmaları kendilerince değil eşlerinin erkek kardeşleri tarafından yetiştirilmekteydi. Daha önce de açıklandığı gibi Trobriandlılar'da erkekler, hanehalklarının geçimi (ve balıkçılarla yaptıkları alışverişlerini sürdürebilmeleri) için gerekli olan yer elmalarını kendileri yetiştirmek yerine bu kişilerin çabaları, kız kardeşlerine ve

118 Bkz.ss.123-8.
119 Bkz.ss.38-9.

onun eşine yönelik olurken, bu anlamdaki kendi ihtiyaçları, kendi kız kardeşlerinin eşlerince karşılanmaktadır. Burada, bir kişinin yer aldığı bu ilişkiler içerisinde yaşanabilecek bir kopmanın, geriye kalanlar açısından nasıl felaketle sonuçlanabilecek bir etkisinin olabileceği kolaylıkla görülmektedir; ve dolayısıyla, bir besin kaynağını tehdit edebilecek herhangi bir onaylanmayan davranış tarzına girilmesini engellemeye dönük güçlü bir yapı olacaktır.

Bu Trobriand örneği, hem *ürün fazlasının* potansiyel kullanımlarına ve hem de çiftçilik faaliyetleri ile evlilik arasında kurulabilen bağlantılara dikkat çekmesi açısıdan daha ileri bir ilgi göstermeyi gerektirmektedir. Uzun zaman dilimlerinde saklanması zor olan kuru tarımla sağlanan ürün fazlası, zaman zaman kârlı bir biçimde toplumsal ilişkilerin güçlendirilmesi için sarfedilebilmektedir. Antropolojik çalışmalar çeşitli defalar, ürün fazlasının mevcut durumda kıt olan alanlar için kullanılmasının kısa vadede nasıl bir borçluluk ilişkisini ve uzun vadede de karşılıklı dayanışmayı arttırarak nasıl, olası bir kavga halinin her iki tarafın da çıkarına hizmet etmez bir hale getirecek bir ilişki yapısının temelini oluşturduğunu göstermiştir. Aynı ilkeler ayrıca büyük sığır sürülerinin bölünerek bu hayvanların daha zor durumdaki akrabalar ve birlikte yaşanan insanlar gözetilerek dağıtılmasında da bu vardır. Bu tür durumları ayrıca evlilikle ilgili farklı toplumlardaki sayısız mal aktarımında da gözlemek mümkündür. Söz konusu bu mallar ister başlıkparası şeklinde değerli ve dayanıklı eşyalardan oluşsun veya isterse de evlilik esnasında iki akraba grubu arasında birçok kez ondan ona geçen tüketim malları şeklinde olsun tüm bu aktarımlar, taraflar arasında yıkıcı bir kavganın gereksiz olarak başgöstermesini daha az olası hale getirerek söz konusu gruplar arasındaki bağları güçlendirecek bir işleve sahip olarak da görülebilir.

5.Bölüm'de, küçük düşürme ve utandırmanın nasıl toplumsal bir baskı oluşmasını sağlayarak haksızlıkta bulunan bir kimsenin yola getirilmesi için kullanıldığını görmüştük.[120] Anti-sosyal bir davranışın bu yolla ortadan kaldırılmasına çalışmak, özellikle baskıya maruz kalan kişinin sürekli olarak toplumun diğer üyeleriyle yüzyüze geldiği yerleşik, küçük topluluklarda çok daha etkili olabilmektedir. Ayrıca Goo-

120 Bkz.ss.88-90.

denough Adası'ndaki Kalauna topluluğu arasında uygulanan kapı-önü diskuru şeklindeki küçük düşürme biçimini görmüştük.[121] Young, gıda maddelerindeki ürün fazlasının rekabet içerisinde alışverişini içeren ve diğer Malenezya topluluklarında da görülen, Goodenough'deki daha ileri bir başka küçük düşürme aracından daha bahseder.[122] Bu prosedüre göre, haksızlığa uğrayan kişi haksızlık yapan kişiye oldukça büyük ve en iyi yer elması mahsulünü veya bazı diğer prestij yiyeceklerini sunarak onun hemen karşılık verip geri ödeme yapabileceğinden çok daha iyi ve büyük bir ürün vermek suretiyle onu küçük düşürmüş olur. Haksızlık yapan kişi buna karşılık vermeye zorlanır, eğer eşdeğer bir miktarla karşılık veremezse hakaretlere maruz kalır fakat eğer ürün sunan kişinin hesaplarının aksine gerilimi tırmandırırsa kendisine verilen hediyeyi avantajına kullanabilmesi de mümkün olabilmektedir. Veren tarafın kaynaklarını ciddi sıkıntıya sokan ve aynı zamanda alanınkine de önemli bir katkı olan, güzel bir hediye almanın küçük düşürücü yanı ilk etapta gözlemcinin konumundan bakınca pek net değildir. Ancak Young'a göre, fanatik derecede istekli ve rekabet içerisindeki bahçeciler olan aktörler açısından bu prosedürün küçük-düşürücü niteliği ve onun bir toplumsal kontrol kurumu olarak yararı tatmin edicidir. Onlar, bu meydan okumaların birinden gelen tehditin, 'iyi, norm-uyumlu davranış doğurduğuna' ve bunun eyleme geçirilmesinin haksızlıkta bulunana ceza olduğuna inanmaktadır.[123]

Young'un Avrupalıların idaresindeki dönemlerde doğrudan kişilerarası şiddete dair baskıyla daha bir önem kazandığını ileri sürdüğü bu 'yiyecekle dövüşme' bireyler arasındaki tek bir mal ile girişilen rekabetçi bir alışverişle sınırlı değildir. En temel biçimiyle, *abutu*'da, haksızlıkta bulunan kişi ve onun yakın dairedeki akrabaları ve arkadaş çevresi bir araya gelmekte ve daha sonradan haksızlık yapan ve akrabalarının karşılık vermeye çalışacakları, büyük miktarlardaki prestijli gıda maddelerini taşıma hazırlığı yapmaktadırlar.Young'ın işaret ettiği gibi bu prosedürün, pekâla haksızlık yapanın alacağı hediyeyle daha rahat edebileceği ve böylelikle kavgayı daha da kötüye götürebilecek olan şüpheli bir kontrol mekanizması olduğu görülmektedir. Bununla birlik-

121 Bkz. s.62.
122 *Fighting with Food*, s.125.
123 ibid.,ss.207-27.

te, *abutu*'ya karşı yapılacak bir meydan okumanın, bunu yapan tarafından dikkatli bir hesaplama olmaksızın mümkün olmadığı görülmektedir. Dahası, üretimin el değiştirme karmaşasında, X, yer elmalarının en iyi olduğunu düşündüğü için ve Y de ortaya koyduğu ürün kategorisinin en yüksek miktara sahip olduğundan kazanmış gibi gözükürler. Bu nedenle en azından Kalauna örneğinde, bu aktarımların nadiren varolan sıkıntıyı tırmandırıcı bir etki yaptığı görülmektedir.

Bir kontrol mekanizması olarak bu rekabetçi değişimlerin önemli bir boyutu, onların saptırıcı değerinde yatmaktadır. Değişimi yapılacak malzemenin toplanması, ölçülmesi, paketlenmesi ve taşınması işi için o kadar çok enerji harcanmaktadır ki bu işler tamamlandığında çok az insan, varolan husumeti başka türlü sürdürmek için istekli olmakta veya bu işe kalkışmaktadır. Malinowski, Trobriand'daki buritila ulo ile yakından ilişkili betimlemesinde bu önemli saptırıcı unsuru sezdirir.[124] Orada o, yer elmalarının toplanması ve kontrol edilmesinde ve taşıma işi için bir taşıyıcı hazırlanması esnasında yer alan oldukça hiddetli faaliyetten bahsetmekte ve karşılıklı alışveriş tamamlandığında her iki tarafın tükendiğini kaydetmektedir.

Böylelikle her ne kadar üretim fazlası malların aktarımı bireyler ve gruplar arasında ilişki oluşturarak ve bunun sürmesini sağlayarak birleştirici bir rol oynamakta ise de Young'ın *abutu* betimlemesinde bu tür aktarımların aynı zamanda yeni kavga nedeni ve güç mücadelesi aracı sağlamak suretiyle bölücü sonuçlar da doğurabileceğinin görülmesi mümkündür. Çok önce Mauss, meşhur eseri *Essai sur le don*'da[125], sebepsiz gibi görünen vermelerin veya malların tahrip edilmesinin siyasal prestij ve üstünlük sağlamakta ve bunun sürüdürülmesinde nasıl bir araç sağladığını ortaya koymuştur. Bu duruma örnek olarak, Kuzey Amerika'da yaşayan Kwakiutl Yerlileri'de görülen, erkeklerin değerli malları gösterişli bir şekilde tahrip ederek siyasal nüfuz kazandıkları ve varolan nüfuzlarını korudukları 'potlaç' verilebilir.[126]

Tanrılardan veya diğer mistik mercilerden duyulan korkunun, toplumsal kabul gören normlara uyumu güvence altına alacak bir işlev gö-

---

124 *Coral Gardens and Their Magic*; bkz ayrıca s.60.

125 İngizlizce baskısı, Cunnison tarafından *The Gift* olarak yayımlanmıştır.

126 Codère, *Fighting with Property*.

rebildiği, sosyal antropoloji literatüründe yaygın olarak görülen bir durumdur. Bu anlamda, pek çok toplumda çoğu talihsizliklerin ya çeşitli türdeki ilahi müdahalelere veya cadılık uygulamalarına ve büyüye maledilmesini anımsamamız da şaşırtıcı olmasa gerektir. Kuşkusuz kuru tarım yapılan pek çok toplumda elde edilen ürün bolluğunun, bazı doğaüstü güçlere bağlı olarak veya büyü sayesinde olduğu düşünülmektedir. Elde edilen hasat başarısında ilk planda ilahi bir varlığın etkisi olduğuna inanıldığı durumlarda, çoğu zaman belli başlı tarımsal işlerden önce ve yapılma esnasında onları memnun etmek için tasarlanan özenli ritüeller gerçekleştirilmekte ve ürünlerin niteliğinin, bu ritüellerin ehil kimselerce doğru şekilde gerçekleştirilmesine bağlı olduğuna inanılmaktadır. Bunun da ötesinde başarı, söz konusu topluluğun tüm üyelerinin, doğaüstü güçleri memnun edecek bir davranış tarzı içinde bulunduklarına dair gözlenebilir görünümlerin varlığına da bağlı olabilmektedir. Dolayısıyla, örneğin çeşitli Afrika toplumlarına dair, eğer toprağın sürülme mevsimi süresince belirli kereste ağaçları kesilirse sonrasında dolu yağacağına ve bütün ekinleri telef edeceğine inanıldığı aktarılmaktadır. Bu türden inanışların olduğu yerlerde, ürünlerin zarar göreceğinden duyulan korku, belli ölçüde onaylanan davranış normlarına uyulmasında etkili olmaktadır.

Büyü korkusu da aynı şekilde işlev görebilir. Örneğin bazı Malenezya toplumlarında, ürünlerin büyü sayesinde tamamen telef edilebildiğine ve bu tür bir zarara yol açabilme gücünün de pek çok yetişkinde bulunduğuna inanılmaktadır.[127] Bu inanışlar, bahçeleri bir takım mistik saldırılardan korumak ve öç almak amacıyla büyüyü tahrik edebilecek eylemlerden kaçınmak için girişimlerde bulunmak şeklinde görülen bir tür bahçe 'doktorluğu' şeklindeki özenli çabalara yol açar. Bahçecilikle uğraşan kişi ayrıca, kendisine karşı kötü niyetli olduğunu düşündüğü bir kimseye karşı dikkatli davranarak, özel bir nezaket gösterir. Eğer elde ettiği ürün çok zayıf kalırsa o takdirde geçmişe doğru olanları aklından geçirerek davranışlarıyla kimi incitip, öfkelendirmiş olabileceğini hatırlamaya çalışacaktır; eğer aklına biri gelirse hemen durumu düzeltmek için birşeyler yapacak veya öç almak için bazı büyüsel çabalara koyulacaktır. Birer kontrol mekanizması olarak büyüye olan inanış-

127 Örn. için bkz, Malinowski, *Coral Gardens and Their Magic*; Young, *Fighting with Food*.

ların önemi, kuşkusuz azımsanmamalıdır; ancak, büyü korkusunun baskısı altında ağır bir sıkıntıyla ve toplumdaki herkese karşı nazik olmaya çalışmanın doğurabileceği muazzam gerginlikle yaşamaya çalışan toplumların durumunda açıkça görüldüğü gibi, bunlar birer sıkıntı kaynağı da olabilmektedir.

Maddi talihsizliklerin yanı sıra hastalık ve ölümün, ızdırap çeken birilerine karşı duyulan kötü niyetli kişilerin yaptıklarına mal edilebilmesi, üyelerinin, kendilerini sürekli yüzyüze temas içerisinde yaşar buldukları yerleşik toplumlardaki kontrol açısından özel bazı problemler doğurabilmektedir. Bu krizlerin kaynağında bazı insani edimlerin olduğunu varsayan bu tür bir inancın kendisi, ortaya çıkan bir hastalık veya ölüm durumunda insanların, etrafında buna neden olan suçlular aramasına neden olmakla, bizatihi, neredeyse başlıbaşına bir çatışma kaynağıdır. Bu tür inanışların olduğu her toplum, şüphelilerle, suçlamalarla ve bunların sonucunda ortaya çıkan kavgalarla ilgili konuları ele alan kendi araçlarına sahiptir; bunlardan incelikli bir tanesini, Bohannan, *Justice and Judgment among the Tiv* adlı kitabında kaydeder.[128] Kuzey Batı Nijerya'da aterkil bir grup olan Tivler, vücutlarında *tsav* olarak bilinen belirli içkin karakteristiklere sahip olan insanların eylemlerinin, hastalık ve ölüme neden olabildiği inancına sahiptirler. Belirli bir ölümden sorumlu tutulan kişinin kimliği, ölenin akrabalarınca gerçekleştirilen, *swem* kırmak olarak adlandırılan bir Tiv ritüeli süreciyle tespit edilmektedir. *Swem* kırıldığında, sorumlu tutulan kişi kendi kendini öldürür ve sonrasındaki otopsiyle, o kişinin iç organlarında bulunan ve daha önceki ölümden sorumlu olduğunu gösteren *tsav* bulunur. Bohannan bütün bunları Geza adı verilen bir Tiv'in ölümüyle, gözler önüne sermektedir. Geza'nın kız kardeşi, açıklanamayan nedenlerle öldüğünde, insanlar buna kimin neden olduğunu merak etmişler ve sülalelerinin diğer üyelerine saldırı olabileceğinden korku duymuşlar ve bu nedenle kız kardeşin cenazesinde *swem* kırmışlardır. Bir süre sonra Geza'nın kendisi de hastalanarak ölmüş ve bunun üzerine kız kardeşinin ölümünden onun sorumlu olabileceği şüphelerini arttırmıştır. O nedenle Geza'nın göğsü açılmış ve kalbinde *tsav* maddesi bulunmuştur. Bu durum bu işi yapanları tatmin etmiş ve kız kardeşinin ölümünden

128 Bkz. ss.196-203.

Geza'nın kendisinin sorumlu olduğu şüphesini doğrulamıştır. Sonrasında diğer kişiler zan altında kalmaktan kurtulmuş ve herkes rahat bir nefes almıştır. Artık Geza'yı kimin öldürdüğünü bilmektedirler; ve bu kişi artık ölüdür, tehlike geçmiştir. Suçlunun hem yaşayanların *dışında* oluşu ve hem de başkaca bir eylemde bulunabilecek durumda olmamasını tespit eden bu tür bir mekanizma, geriye kalanlar arasında barışın tamir edilmesi aracı olarak açık bazı avantajlara sahiptir.

Böylelikle, çözümle birlikte bir önceki bölümde ele aldığımız bazı kontrol mekanizmalarından özellikle işbirliğinin sürekli bir şekilde devamını temin edecek bir işlev gören, kavga esnasında dikkati başka yöne çeken veya öfkeyi başka yere kanalize eden ve suçu dışarıdaki bir takım nesnelere yönlendirerek uzaklaştıranlar önemlerini korumaktadırlar. Aynı zamanda, diğerleri de yeni bir vurgu kazanmakta veya ilk planda çok fazla başvurulmamaya başlamaktadır. Bu bağlamda en önemli olan, kuru tarıma geçişle birlikte hareketliliğin kaybedilerek bir biçimde zaten yollarda olan insanlar açısından bu tür çatışma durumlarında oldukça kolay bir çözüm olan ayrılmayı çok daha zor hale getirmesidir. Ürüne bağlı bir hale gelindiğinden artık salt bir kavganın oluştuduğu tehdit yüzünden oranın terk edilerek manzaranın değiştirilmesi mümkün değildir. Bu durumda ortaya çıkan bir çatışma, hemen grup kompozisyonunda bir değişikliğe gitmeksizin sürekli devam eden yüzyüze ilişkiler bağlamı içerisinde çözüme kavuşturulmak zorundadır. Ve tarımsal üretim döngüsünün çoğu zaman esneklik kaldırmaması nedeniyle olmazsa olmaz işlerin yapılmasının kesintiye uğramaması isteniyorsa ortaya çıkan problem bir an önce ele alınmalıdır. Bu tür şartların olması, çözüme-dönük bir tartışmaya ve yapılan bir haksızlığa karşı kabul gören bir tepkiyi yansıttığında kavgaların düzenlenmesi üzerinde daha ağırlıklı olarak durulmasını gerektirecektir.

Çözüme-dönük konuşma, anlaşmazlık taraflarına şikâyetlerini dillendirme fırsatı sunarak, her iki taraf için kabul edilebilir olan ve aynı zamanda da onlara uyumun ve dayanışmanın değerini hatırlatan bir çözümde anlaşılabilmesi için üçüncü taraflara kılavuzluk etme şansı verir. Neredeyse bütün yerleşik toplumlara dair arabulucu olarak işlev gören eylemlerde bulunarak veya anlaşmazlık taraflarını biraraya getirerek onlara, belki çeşitli telafiler sunmak veya salt gelecekte o durumun

bir daha yaşanmayacağına ikna ederek belirli bir çözüm konusunda kılavuzluk eden üçüncü taraflara ilişkin veriler mevcuttur. 4.Bölüm'de gördüğümüz gibi, çözüme-dönük tartışma, söz konusu toplumun değerlerine ve organizasyon yapısına dayanan pek çok farklı biçimler alabilmektedir; bütün bunlar sonraki bölümlerde daha detaylı olarak irdelenecektir. Burada biz sadece, anlaşmazlıkların, yüzyüze, yerleşik bir topluluk bağlamı içerisinde başarıyla idare edilebilmesi için bu tür bir konuşmanın önemini kaydetmek istiyoruz.

Küçük, yüzyüze bir toplulukta süreklilik gösteren bir dövüşme, hem birlikte yaşananlar ve hem de geçim temininin olmazsa olmaz işleriyle ilgili ilişkiler açısından katlanılmaz bir yıkıcılığa sahiptir. Bundan dolayı, yapılan bir haksızlığa verilen, kabul gören ve tolere edilen tepkinin doğrudan doğruya kişiler-arası şiddet olduğu çoğu yerleşik gruplarda, bu tepkinin uygulanması, ciddi sınırlamalara tabidir. Bu durum, bir kişinin onurunu kurtarmasının, yapılan bir haksızlığa karşı derhal ve güçlü bir cevap vermeyi gerektirdiği toplumlarda bile böyle olduğu gözükmektedir. 7.Bölüm'de, bu sınırlamaların alabileceği biçimleri ele alacağız.

Her ne kadar topluluklar arasındaki husumet doğurucu karşılaşmalar çok yakından düzenlenmeyebilmekteyse de geçim temin işini ciddi sekteye uğratacak durumlardan uzak durmak için etkiye sahip kontroller, yaygın olarak aktarılan bir şeydir. Örneğin, bir dövüş, her iki taraftan bir veya iki kişinin ölümü söz konusu olduğunda hemen son bulabilmektedir; veya dönemsel ateşkes çağrısı yapılabilmektedir.[129] Çoğunlukla bu tür uygulamalar, doğrudan doğruya hasatın getirdiği zaruretlerle ilişkili olmaktadır. Koch, Yeni Gine Platoları'nda yaşayan Jale halkına dair şunları dile getirir:[130]

> Kavga eden bütün tarafların hasatla elde edecekleri yiyeceklere ihtiyaçları olduğundan, çatışma içerisindeki belli başlı taraflar, çoğu zaman bağırış çağırışla dolu bir mücadeleye sahne olan dövüşe, geçici bir son verme konusunda uzlaşırlar.
>
> Çatışmaya verilen birkaç hafta aradan sonra, bahçe işlerinin uzun süre ihmal edilmiş olmasının yol açtığı kıtlıktan duyulan kaygı, açıktan bir mücadeleyi

129 Örn. için bkz, Berndt, *Excess and Restraint; Koch, War and Peace in Jalemo.*
130 *War and Peace in Jalemo*, s.77; bkz ayrıca ss.116-17.

yumuşatıcı bir etki yapar. Sonrasında hasatla ilgili belirsiz bir süreliğine verilen ara bir tür ateşkes oluşturur. Bu ateşkes daha ziyade, riskli bir iştir çünkü, mücadele alanında öcü alınmamış olan ölümden dolayı mağdur olmuş kişilerin bulunduğu evlerdeki erkeklerden oluşan küçük takım şimdi bir düşmanı pusuya düşürmek şansı bulabilme arayışıyla, zaman zaman başgösteren gizli beklentilerle hep tetikte olacaktır. Zaman zaman vuku bulacak bu tür baskınlarda saldıran taraftakiler, eğer ilk etapta bunda herhangi bir risk görmezlerse düşman köyün otlaklarından domuzları gasp ederler. Bu tür bir öç eylemi çoğu zaman açık mücadelenin yeniden başlamasına yol açtığından, ürün alınabilecek yeni bahçeler hazır olduğunda intikam beklentileri, görülme sıklığı ve şiddeti bakımından yükselmektedir.

Varolan mekanizmalar, ortaya çıkan bir anlaşmazlığı çözmede başarısız olduğunda veya en azından kontrol altında tutamadığında da, o topluluğun gündelik yaşamı devam edebilir, anlaşmazlık taraflarının fiziken ayrılmalarıyla sağlanan nihai çözüme bağlı olarak kopmalar yaşanabilir. Daha önce gördüğümüz gibi avcı-toplayıcı gruplarda, bu en son başvurulacak çözüm değildir ve bu çözüm, her iki taraf için de en az maliyetli olan çözümlere bile tercih edilebilen bir önceliğe sahip olabilmektedir. Bununla birlikte, daha yerleşik bağlamdaki anlaşmazlığa düşen kimseler için kopmaların doğuracağı dezavantajlar çok daha büyüktür. Geçim için gerekli olan ürün henüz büyümekte ve hasat aşamasındaysa ilk etapta çekilme, dışarıda tutulan bir seçenek olabilmektedir. Daha uzun dönemde bile, az veya çok daimi sakinler ve yerleşik yaşamla ilişkili olarak sayısız maldan oluşan bir mülkiyetin kazanılmış olması, lojistik açısından ciddi sıkıntılar doğurabilmektedir. İyi ekilebilir arazilerin az olduğu toplumlarda, yeni alanlara sahip olma arayışı da problem doğrucu olabilmektedir; yeni alan yaratan geniş arazilerin de mutlaka çalılıklardan temizlenmesi gerekmektedir. Tüm bu kısıtlılıklara rağmen, geri dönülemez bir şekilde ayrı düşen taraflar arasındaki anlaşmazlıkların nihai çözüm aracı olarak fiziken kopmaların yaşandığı da çoğu topluma dair aktarılan bir husustur.

Kopmalara başvurulup başvurulmayacağı ve bunun alacağı biçimler, belli ölçüde söz konusu toplumun doğasına bağlıdır. Mevsimsel tarım yapılan ve bir yerdeki toprak ürün vermez hale geldiğinde yapılmak zorunda olunan nispeten kısa aralıklarla yer değiştirmelerin görüldüğü toplumlarda, bir hanehalkının bir yerden başka bir yere o yıl mı yoksa

bir sonraki yıl mı taşınacağının nispeten küçük bir önemi vardır. Hayvancılığa bağlı olarak bu tür bir yer değişikliği elzem oluncaya kadar böylesi bir grup birarada kalmış olsa bile bu yer değiştirme fırsatı, topluluk üyelerine, aralarında gerilim olan birlikte-yaşadıkları kimselerden veya akrabalarından uzaklaşma fırsatı verir.

Kuşkusuz, başlıca geçim kaynağı olarak tarımsal üretime dayanan toplumlarda, kopma örnekleri ve devamlılık gösteren yeniden-gruplaşma süreçleri istisnai görülmemelidir. Daha önce gördüğümüz gibi,[131] Turner, ayrılmayı, Ndembu topluluğunun yaşam döngüsünün ayrılmaz bir parçası olarak resmetmişti. Mevsimsel toprak işleyicileri olan bütün bu köylerde, gelecekteki reislik arzusuyla erkekler arasında yaşanan mücadeleler, hayal kırıklığına uğrayan bireylerin başka köylere gitmesi veya mevcut topluluk katmanından ayrılarak yeni bir yerleşim kurması ile sonuçlanan öngörülebilir anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Turner, bu tür bir sıkıntının, topluluğun, bir şekilde yeni toprak arayışıyla bir başka yere taşınması gerektiğinde doruğa ulaştığını ve bu nedenle, bu yer değiştirme durumunun, reislik için bir sonraki mücadele yaşanıncaya dek mevcut topluluğun, daha uyumlu bir şekilde yeniden-gruplaşmasına imkân verdiğini kaydeder. Hiç şüphesiz, mevsimsel tarım yapılan bir toplumda uyumsuzluk halinde yeniden organize olmanın yaratacağı rahatlama en yüksek ise de anlaşmazlıklara bir çözüm olarak kopma onlara özgü değildir. Aynı arazi parçası üzerinde az veya çok sürekli yerleşim kuran toplumlarda, olası bir yer değiştirme çok daha büyük problemlere yol açabilir ancak bu tür toplumlar, çoğunlukla mevsimsel tarımla uğraşan çiftçilerinkine göre hatırı sayılır oranda daha büyük gruplaşmalardan oluşma eğilimi göstermektedir ki bunun sonucunda, birbiriyle iyi geçinemeyen insanlar, birbirlerinden güvenli bir mesafe uzaklaşmakla birlikte aynı toplum içerisinde yaşamlarını sürdürmeye devam edebilmektedirler. Hatta, Afrika'daki bazı büyük, yerleşik şefliklerde, ayrılma, üzüntü duyulan birşey olsa da, toplumu oluşturan gruplaşmaların gelişim göstermesinin bir özelliği olarak kaçınılmaz birşey gibi görülmektedir.

Bu ve bir önceki bölümde odak noktası, avcı/toplayıcı ve tarımla uğraşanlardı; pastoral topluluklar dışarda bırakılmıştı. Sığır çobanlığı

131 s.47.

ile geçim yapılan topluluklardaki kontrol biçimleri pek çok açıdan diğer iki geçim türünün arasında yer almaktadır. İlk bakışta çobancılıkla uğraşanların toplumsal kontrol açısından kuru tarım ile uğraşanlardan çok avcı-toplayıcı topluluklara daha yakın oldukları düşünülebilir. Özellikle, hayvanlarına su ve otlak bulma arayışıyla çoğu zaman hareket halinde olmaları durumu böyle gösterir. Ancak bu tür sığır çobanlığının, çeşitli tarımsal faaliyet biçimleriyle birleşmediği durumlarda bile (ki çoğu zaman birleşir) avcı-toplayıcı topluluklarda büyük oranda görülmeyen ve bahçecilikle uğraşanlara uyan özellikleri vardır. Her ne kadar çobanlık sık sık yer değiştirme gerektirebilirse de buna, çobanların ihtiyaçları zorlar ve illa bazı avcı-toplayıcı topluluklarda oluşan anlaşmazlıklarla başetme adına önemli bir rol oynayan gerilim-düşürücü ayrılmalara izin veren bir nitelik göstermek zorunda değildir. Dahası, çobanlık faaliyetleri, incelikli bir kural-temelli yapıyı sezdirir ve avcı/toplayıcılardakinden çok daha geniş ölçekli anlaşmazlılara sahip olma eğilimi gösterir. Bu bağlamda, her ne kadar otlaklar ve su kaynakları üzerindeki hak sahipliği sıkça belirli bireyler veya gruplar ile ilişkili hale gelirse de, sürülerin varlığının bizatihi, karmaşık bir mal ilişkisi için bir temel oluşturduğunu hatırda tutmamız gerekir.

7

Devletsiz Toplumlar

Bundan önceki iki bölümün ana vurgusu, belirli geçim şekillerinin, düzenin sürdürülmesi ve anlaşmazlıkların ele alınmasına olan etkileri üzerineydi; bir toplumun mensuplarının yiyecek peşinde oradan oraya gezip durması ile bir yere yerleşerek toprağı işlemesi herhangi bir farklılık yaratır mı? Bu soruya cevap aradığımız bağlamda farklı toplumsal ve siyasal organizasyon biçimlerine pek fazla dikkat göstermedik. Farklılaşmamış akrabaların yer aldığı küçük gruplardan oluşan toplumlarda görülen kontrol mekanizmalarının, büyük, merkezileşmiş devletlerdekinden farklılık gösterebileceği yönler üzerinde durmadık örneğin. İşte bu tür sorular, bu ve bir sonraki bölümün ana konusunu oluşturacak. Ele alacağımız toplumlarda görülen organizasyon biçimleri değişkenlik göstermektedir ve sınıflandırma adına ayrıntılı bir girişimde bulunulmamaktadır. Şu an için bir biçimde merkezileşmiş hükümetlerin olduğu organizasyon ile buna sahip olmayanlar arasında yüzeysel ve kabaca bir ayrıma gitmekle yetineceğiz. İlk olarak bu ikincisine, devletsiz toplumlara bakacağız.

Devlet organizasyonunun olmayışının, düzenin sürdürülmesi ve anlaşmazlıkların idare edilmesi üzerindeki olası genel etkilerini ele aldığımızda, her toplumda, hükümet türü bir organizasyonla pek bir ilişkisi olmayan ve etkinliğini hükümet organları marifetiyle yürütülebilen çeşitli türdeki zor kullanma gücünden alan önemli kontrol mekanizmaları olduğunu hatırlamamız zorunludur. Daha önce örneğin, Malinowski'nin Trobriandlar'da, düzenin güvence altına alınmasında karşılıklı yükümlülüklere bağlı ilişkilerin kritik bir rol oynadığını göz-

lemlediğini, kaydetmiştik.[132] Onun orada ortaya çıkardığı ve üzerinde durduğu şey, eksik olmakla birlikte hiç kuşkusuz her toplumda ve belki devlet organizasyonunun olmadığı yerlerde çok daha büyük bir öneme sahip olabilen kontrol mekanizmasına dair önemli bir unsuru oluşturuyor. Benzer şekilde, Colson'un Tonga Platosu örneğinde ortaya çıkardığı türde çoğul ilişkilerin sonucunda sınırları aşan bağlılıkların bulunduğu yerlerde, bu bağlar arasındaki etkileşimin, çatışmanın kontrol edilmesinde önemli etkileri olabilmektedir.[133]

Bu türden ortak karakteristikler olmasına rağmen, desteklenen anlaşmazlık çözüm araçlarının dayatılabildiği ve bu süreçlerin sonuçlarının uygulanabildiği bir merkezileşmiş hükümet yapısı olmaksızın, devletsiz toplumlarda kabul gören anlaşmazlıkla başetme araçları son derece çeşitlilik göstermektedir. Bazı toplumlarda, meydana gelen kavgaların dövüşme, yoksayma veya büyüye başvurma yerine konuşarak çözülmesi *gerektiği* kabul edilmektedir. Diğerlerinde, konuşmayla açıkça ilişkili özel bir değer söz konusu değildir ancak bu, anlaşmazlıkları idare eden diğer yöntemlerin yanı sıra kullanılabilmektedir. Başka yerlerde başkaca değerler egemen olabilmekte-mesela yapılan bir haksızlığa karşı bir onur meselesi olarak doğrudan fiziksel bir tepki gösterme ve barışçıl davranmanın zayıflık göstergeleri olduğu düşünülen yerler olabilmektedir. Bu sonuncu örnekte, misilleme türü şiddet, yapılan bir haksızlığa verilebilecek bir tepkidir ve daha büyük bir zarar verme durumunda bu durum sırasıyla ön safdakilerin akrabaları ve birlikteyaşadıkları arasında süreklilik gösteren bir dövüşmeye götürebilmektedir.

Bu durum, Hollanda ve Avustralya idareleri altında yaşanan 'pasifleşme'den önce Yeni Gine Platoları'nda yaşayan sayısız toplumu açıkça karakterize eden birşeydi. Amerikalı antropolog Kock, *War and Peace in Jalemo*'da bu tür bir grubu betimler. Jale halkı kaynaşık köylerde yaşamakta ve geçimini bahçecilik ve en prestijli mülkiyet biçimi olan domuz yetiştiriciliği ile temin etmektedir. Çoğu köy, 'halk evi' etrafında dağınık haldeki meskenlerden oluşan, iki veya daha küçük yerleşim bölgesini içine almaktadır. Bazen bu birlikte yaşayanların alt-

132 Ss.38-9.
133 Bkz. ss.55-6.

gruplarından biri, tek bir sülalenin üyelerini içermekte fakat daha çok grup içerisinde iki veya daha fazla baba tarafından olan kesimler yaşayabilmekte, her sülalenin erkek üyeleri halk evini ortak kullanmaktadırlar. Her halk evinde genellikle, konumları fiziksel güçlerine, açık sözlülüğüne ve iyi bir domuz sayısı dengesi oluşturmasına ve sürdürmesine bağlı olan, bir veya daha fazla 'büyük abi' bulunmaktadır. Jaleliler, basit bir kavganın kolaylıkla fiziksel bir çatışmayı tutuşturabildiği saldırgan insanlardır ancak 'büyük abi'nin, anlaşmazlıkların çözümünde çok küçük bir rolü olduğu görülmektedir ve yapabileceği etki de içinde yer aldığı halkevindeki grubun gücüyle sınırlıdır. Konuşmak, ne yerleşik ve ne de özellikle kabul gören bir problem çözme aracıdır ve özellikle Jale dili, Kock'un 'bağırma maçı' olarak çevirdiğinin dışında, çözüme-dönük bir kelime barındırmamaktadır. Bir halkevi içerisinde, baba tarafından aynı soydan gelenler ile diğer birlikte-yaşananlar arasındaki anlaşmazlıklar belli ölçüde ortak siyasal ve ekonomik çıkarları korumak için grubun dayanışmasını sürdürmeye duyduğu ihtiyaç ile düzenlenmektedir. Bununla birlikte, farklı gruplardan ve köylerden insanların yer aldığı anlaşmazlıklarda, kişiler arasındaki şiddet kolaylıkla gruplar arasındaki bir mücadeleye dönüşebilir. Bunu izleyen çatışmanın, sadece toprağı sürmeye olan ortak ihtiyaç, daha büyük hasım gruplara karşı periyodik olarak birleşme gerekliliği ve anlaşmazlık içerisinde yer alan önderlerin dövüş sırasında, kendi taraftarlarının zararlarını telafi etmek zorunluluğuyla yapabileceklerinden duyulan korku ile sınırlandırılmaktadır.

Bireyler arasındaki kavgaların gruplar arasındaki bir dövüşmeye yol açabildiği Jale'ye benzer toplumlarda, anlaşmazlıkların, tipik olarak çözülme ve bir tarafın yıkımıyla veya düzenlenmemiş bir mücadele dönemiyle sonuçlandığı varsayılmamalıdır. Tam aksine, anlatıların büyük bölümü, karşılıklı kabul gören gelenekler çerçevesi içerisinde sınırlı karakterde bir dövüşmenin gerçekleştiği, hayli biçimsel karşılaşmalar betimlemektedir. Dövüşlerin etrafını sarabilen sınırlama türleri, Rappaport'un Yeni Gine'deki Maring halkına dair anlatısında gayet iyi verilmektedir.[134] Jaleliler gibi Maringler de her biri, belirli bir top-

134 *Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People.* Buradaki betimlemeler geniş zamanda yazılmıştır her ne kadar Rappaport'un bahsettiği durum, 1950'lerin sonundaki Avustralya idaresiyle yaşanan temaslar sonucu son bulmuş olsa da.

rak parçasını kapatan ve çevre alandaki benzer gruplar ile potansiyel hasmane ilişkilerden memnuniyet duyan sayısız alt-gruba bölünmüştür. Her bir toprak biriminde, tipik olarak çeşitli babasoylu kesimler az veya çok bağımsız ancak dışardakilere karşı savunma amacıyla her an birleşmeye hazır bir şekilde arazi parçalarını işlemektedirler.

Maringler, şiddetle karşılık vermeyi, izni olmaksızın bir kadını alıkoymak, bir başkasının domuzunu öldürmek veya ürünlerini çalmak da dahil olmak üzere oldukça geniş yelpazedeki haksızlıklara karşı uygun bir tepki olarak görmektedirler. Bu tür bir karşılık verme nedeniyle ölümlerin veya ciddi yaralanmaların yaşandığı yerlerde, tarafların bağlı oldukları gruplar arasındaki dövüşün böyle sonuçlanması olasıdır çünkü, mağdurun grubu kendisini, bu işten doğrudan sorumlu olan kişinin topluluğuna karşı bir intikamda bulunarak zarar vermek zorunda hissetmektedir. Bu tür bir öç, ilk etapta bu işin içerisinde yer alanların farklı toprak birimlerine veya aynı toprak üzerindeki farklı katmanlara bağlı olma durumlarına uygun düşmektedir; fakat bu sonuncu durumda, birlikte-yaşanılan kişilerce, taraflara nasihatlerde bulunulup, onların ortak çıkarlarının, hemen kavgaya başvurmanın üzerinde olduğuna ikna edilmek suretiyle, dövüşmeye gerek kalmaksızın bir çözüme varılması muhtemeldir. Dövüşmenin, tek bir toprak üzerindeki iki kesim arasında ortaya çıktığı durumlarda, o bölgedeki diğer kesimler, daha fazla bir zarar oluşmadan önce dövüşe son verirler.

Maringler'deki bu karşılaşmalar, mücadele alanında geçen süslü ritüellerle birlikte hayli biçimselleşmiş, gösteriş-içerikli dövüşlerdir. Grup üyeleri, düşmanı dövüş için hazırlanmaya çağıran bir meydan okuma bağırışlarıyla zarar vermeyi sürdürdüğünde, etkileşim başlar. Sonrasında bir dövüş-alanı seçilir ve bu alanın çalılardan temizlenmesi için partiler düzenlenir ve bu hazırlıklarda taraflar arasında direkt bir temastan uzak durulur. Alan hazır hale geldiğinde, iki ayrı aşama halinde dövüşme gerçekleşir. Birincisi, 'dövüşme olmaksızın', ataların ve diğer doğaüstü mercilerin korunmasını güvence altına almak üzere tasarlanmış ritüel hazırlıklar ile yapılır. Daha sonra iki taraf, büyük kalkanlar arkasındaki ok atma alanı içerisinde birbirinin karşısında sıralanır, karşılıklı ok ve mızraklar atılır. Tüm bu durağan karşılaşmalar çoğunlukla karşılıklı dövüşenlerin geceleri yorgunluktan bitap düşmeleriyle bir-

likte günlerce devam eder. Her iki taraf arasında belirli bir mesafe olduğundan ve hafif silahlar kullanıldığından, bu 'dövüşme olmaksızın' yapılan mücadelede ciddi yaralanmalar veya ölümler nadiren görülür.

Aynı toprak parçasını işgal eden iki kesim arasında gerçekleşen 'dövüşsüz' mücadele yaşandığında, aradaki husumet bütünüyle kaybolabilir. Gösteriş-içerikli etkileşim sırasında kızgınlıklar yatışma imkânı bulur, daha az arzulu ittifaklar, elebaşlarının savaşçı arzularını yatıştırabilir veya onlara haksızlığın hakettiği karşılığı gördüğünü hissettirmeye yetecek bir zararın verildiği hissinin doğmasını sağlayabilir. Bu şartlar altında, mücadeleye tutuşan taraflar arasındaki bağırış-çağırışlı etkileşimler esnasında bir tür uzlaşmaya ulaşılabilir. Alternatif olarak, vazgeçirmek için bağlantısız taraflar mücadele edenler üzerinde etkili olabilirler. Rappaport, bu tarafsızların, mücadele edenleri taşlayarak veya mücadele hatları arasına girip çeşitli yerleri tutarak dövüşü bitirebildikleri durumları betimler.

Eğer 'dövüş olmaksızın' yapılan mücadelelerle düşmanlıklar son bulmuyorsa, bunu, 'gerçek dövüş' izler. Daha ileri kapsamlı ritüel hazırlıklardan sonra, taraflar yeniden mücadele alanında, varolan teçhizatlarına ilave olarak baltalar ve ucu sivri mızraklarla yeniden karşı karşıya gelirler. Bu esnada, her bir tarafın ön sırası kendi kalkanları arkasında dipdibe sıralanır, arka taraftakiler, kendini gösteren düşmanları yere sermeye çalışırlarken bireyler düellolar halinde kavgaya tutuşur. Atılan oklar sonucu genellikle ciddi yaralanmalar yaşanır ancak bu saldıran tarafın yaralananların peşinden koşarak onu baltayla veya mızrakla haklama imkânı verir. Fakat 'gerçek dövüş'te bile, her iki taraf için belirleyici bir avantaj doğmaksızın haftalarca durağan bir mücadeleye devam edildiği olur. Bu zaman diliminde, gerekli bahçecilik işleri veya iklim şartlarında yaşanan olumsuzluklara bağlı olarak karşılıklı uzlaşmayla kesintilere gidilir. Gerekli ritüel prosedürler yerine getirilirken bir kayıp yaşandığında daha uzun bir ara verilir.

Rappaport, bu gösteriş-içerikli mücadelelerin tipik olarak, her iki taraf yeterince ölümler yaşandığını hissedinceye kadar sürdüğünü ve ancak bundan sonra bir ateşkes yapıldığını belirtir. Dövüşün, daha seyrek olarak bozgun ve bir tarafın çekilmesine bağlı olarak son bulduğu olur. Bu genellikle ittifakların son bulduğu, bir tarafın açık bir üs-

tünlüğe sahip hale gelerek düşmana galip geleceğinin belli olduğu ve gösteriş-içerikli bir mücadeleye gerek duymadığı zamanlarda olur.

Ateşkes ilanıyla birlikte, belirli bir süre barış yaşanır, bu süre zarfında uzun bir ritüel döngüsüyle, dövüşme sırasında yardımda bulunduğu düşünülen doğaüstü merciler hoşnut edilmeye çalışılır ve ittifakta bulunanlar verdikleri yardımdan dolayı ödüllendirilir. Bir yıl süren bu festival döngüsünün başarılı bir sonucunda olan *Kaiko*, Rappaport'un gözlemlerine göre, beş yıldan daha az bir zamanda oluşturulması zor olan bir domuz sayısına ulaşılmasını gerektirmektedir. Bütün Maring topluluklarınca tanınan bir kural, bütün grupların bu döngüyü tamamlamaksızın düşmanlıkları yeniden başlatmasını yasaklar.

Maringler'deki tüm bu karşı karşıya gelmelerde baskın olan görüntü, pek çok kurala bağladıkları kontroller ve gündelik yaşamın elzem süreçlerine yaptıkları müdahalenin sınırlı olmasıdır. Dövüşmenin bu sınırlı doğası, Rappaport'un dikkatlice sergilediği, gösteriş içerikli eylemlerde ve dövüşte geçilmesi gereken aşamaları net bir biçimde tanımladığı anlatılarında, açıkça ortaya konulmaktadır. Gerçekten de o 'dövüşe başvurmama' kuralını, 'kayıpları asgariye indirirken öfkeli bir şekilde dövüşmek isteyenler ile barışı devam ettirmeye çalışanlar arasındaki çatışmanın zorunluluklarının yerine getirilmesini sağlayan bir düzende geçen bir tartışma'[135] olarak görmemiz gerektiğini belirtir. Bu etkileşimlerdeki kontrol edilen karakter, dövüşlerin ne ölçüde tarım faaliyetlerine ikincil kılındığından da açıkça görülmektedir. Ritüel prosedürleri yerine getirmek için gerekli olan uzun barış dönemleri ile birlikte bu sınırlamalar, sadece öfkelerin yatışması için yeterli bir zaman sunmakla kalmamakta aynı zamanda bu dövüşmelerin sınırlı ve yıkıcı olmayan doğasının sürdürülmesini de temin etmektedir. Dolayısıyla Maringler'e dair bu örnek, anlaşmazlıkların çözüm aracı olarak dövüşmenin, tıpkı başka toplumlarda çözüme-dönük konuşmalar kadar önemli bir düzenleme olabileceğini ve gruplar arasındaki bir dövüşün, illa bir tarafın ötekine galip geldiği veya yok ettiği yıkıcı bir savaşım şeklinde olması gerekmeyebileceğini göstermektedir.

Karşılık verme biçimi olarak şiddetin kabul gördüğü toplumlar sadece Malenezya'dakilerle sınırlı değildir. Örneğin Evans-Pritchard,Güney

135 İbid.,s.123.

Sudan'daki pastoral Nuerler'e[136] dair yazarken, yüzyüze bir topluluktaki kişiler arası şiddeti kontrol eden yerleşik araçları ve tek tük görülse bile aynı etnik grup içerisindeki komşu topluluklar arasında süreklilik gösteren dövüşmeyi incelikli bir şekilde betimler. Nuerler, oldukça saldırgandırlar ve onlar için kendilerine yapılan pek çok haksızlığa dair uygun gördükleri ilk tepki, misilleme olarak şiddettir. Bundan dolayı, anlaşmazlık tarafları aynı köyde yaşıyor ve aynı sülalenin mensupları olsalar bile bir anlaşmazlık çıktığında yüzyüze bir tartışma yapmaları nadiren mümkün olabilmektedir. Söz konusu bir hadise olup bittiğinde bile anlaşmazlık tarafları ve onların akrabalarının biraraya gelip, mesele hakkında konuşmaları çok az görülen bir durumdur ve bu yüzden ilerleyen zamanlarda yeniden şiddetin ortaya çıkması hâlâ mümkündür. Bununla birlikte, Nuerler, bir telafi olarak birbirlerini mızrakla vurmaları halinde normal yaşamı sürdürmenin imkânsız olduğunun farkındadırlar ve maddi bir tazminat ödenmesinin, öç alma tehdidini ortadan kaldırabileceğini kabul etmektedirler. Fakat bunun, yüzyüze görüşmelerden çok bir uzlaşı unsuru oluşturularak her iki anlaşmazlık tarafı arasında mekik dokuyan arabulucular tarafından düzenlenmesi gerekmektedir. Evans-Pritchard'a göre, bu arabulucuk genellikle 'leoparderili reis' denilen Nuerli bir ritüel uzmanınca gerçekleştirilmektedir. Bir anlaşmazlık, daha ileri boyutta bir şiddete tırmanmadan önce, leoparderili reisin, bir uzlaşma sağlayabilme ihtimali, bir haksızlık yapanın ona sığınma arayışında olabilmesi ve onun meskeninde olduğu müddetçe saldırılara karşı korunaklı olması gerçeğiyle daha da pekişir. Bu süre kazanıldığında leoparderili reis, kendisine haksızlık yapılan kişiye ve onun akrabalarına giderek, haksızlıkta bulunan kimsenin kendi yanından ayrılması halinde aktif bir kavgaya tutuşmaktansa yapılan haksızlık için bir telafi imkânı sunmalarını önerir. Bunun arkasından her iki grup arasında gidip gelerek, mesajları iletir ve üzerinde uzlaşılan bir telafi imkânı yakalanıncaya kadar ikna etmek için gayret gösterir. Yakın akrabaların ve birlikte-yaşayanların dışında, bu tür müzakere edilen bir çözüme ulaşılması oldukça zordur ve öldürme, yaralama veya diğer ciddi haksızlıklar işin içinde yer alan akraba grupları arasında kuşaklar boyu görülebilecek tek tük dövüşmelerin kaynağını oluşturabilmekte-

136 *The Nuer.*

dir. Nuerler için dövüşme ve öldürme, erkek işleridir ve onurun kurtarılması için yapılan haksızlıkların intikamının alınması gerekmektedir.

Nuer örneğinin gösterdiği gibi, merkezi bir siyasal organizasyonun olmayışı illa bir anlaşmazlık çözüm aracı olarak konuşmaya başvurma ihtimalinin ortadan kalkmasını gerektirmez; sonraki bölümlerde bazı başkaca başsız toplumlarda, bunun baskın olan ve kabul gören biçimi yansıttığını göreceğiz. Fakat devlet kurumlarının bulunmamasının, hem çözüme-dönük konuşmanın gerçekleşme *şekli* ve bu süreçlerin sonuçlarının hangi araçlarla güvence altına alınacağı üzerinde bir takım etkileri söz konusudur. Bu bağlamda üçüncü-tarafların müdahalesi açısından yaptığı etki özellikle önemlidir. Nerede olursa olsun, bir anlaşmazlığın çözümü için üçüncü tarafların müdahil oldukları her durumda aynı sorular açığa çıkar: Bu kişiler kimler olacaktır? Müdahaleleri meşruiyetini nereden alacaktır? Onların katılacağı çözüme-dönük süreçler toplumdaki hangi kurumlar etrafında organize edilecektir? Bu sorular, devlet organizasyonuna sahip toplumlarda, en azından bir düzeyde basitçe cevaplandırılmaktadır; çünkü devlet organizasyonu, meydana gelecek anlaşmazlıkları çözme otoritesine sahip görevlilerin olmasını gerektirmektedir. Bununla birlikte, başsız bir toplumda bu cevaplar o kadar kolay değildir ve kısmen kendi içerisindeki özel bir organizasyon biçimine dayanmak zorundadır. Basit bir şekilde farklılaşmamış akraba gruplarından oluşan bir toplulukta, müdahalede bulunmanın temeli, yaş, akrabalık yakınlığı veya bireysel olarak kazanılan bazı niteliklere ('büyük abi' olarak anılmak veya geçmişte anlaşmazlıkların çözümünde başarı göstermiş olmak gibi) bağlı olabilir. Daha karmaşık kurumların olduğu bir başsız toplumda ise, belirli bir anlaşmazlığa müdahale edebilecek kişinin tespiti sülale, yaş-grupları veya kast gibi alt-sistemlerdeki işgal edilen konuma göre olabilmektedir. Dahası, bu tür bir alt-sistem bizatihi, anlaşmazlık çözüm sürecinin gerçekleştiği kurumsal çerçeveyi ve arenayı sağlamaktadır.

Yaş-grupları ve sülaleler gibi alt-sistemlerin olduğu bazı başsız toplumlar, bu tür toplumlarda rastlanan geniş yelpazeli organizasyon biçimlerine dair göstergeler sunabilir ve aynı zamanda da anlaşmazlık-çözüm süreçlerine dair bu tür toplumlardan ayrıksı anahtar bir niteliğe işaret edebilir. Bu tür alt-sistemlerin olduğu, farklılaşmamış akra-

ba gruplarından oluşan bir toplumdaki durumun aksine bunlar, sürece önemli *tercih* unsurları katabilir. Bu tür bir tercih çeşitli yönlere doğru genişleyebilir ve belirli bir anlaşmazlık tarafının başvurabileceği bir destek kaynağı; yine başvurabileceği bir takım değerler ve normlar; ve anlaşmazlığı çözüme götürmeden önceki mercii içerebilir. Bu tercih alanlarının etkileri, anlaşmazlık-çözüm süreçleri daha basit organizasyon biçimlerinin incelendiği bağlamda ele alındığı, bu bölümün ilerleyen kısımlarında yeniden gündeme gelecektir.

Karmaşık kurumsal düzenlemeleri olmayan bir toplumda çözümedönük konuşma süreçleri Gulliver'in Ndendeuler'e dair çalışmasında enfes bir şekilde betimlenmiştir.[137] Daha önce de kaydettiğimiz gibi, bir Ndendeuli topluluğu, farklılaşmamış akrabalardan ve yakınlardan oluşur. Her topluluk içerisinde, bireysel hanehalkı üyeleri, geçim temininde büyük oranda birbirine dayanır. En çok işbirliği yapmaya ihtiyaç duyulan süreçler, arazilerin temizlenmesi ve tohum ekilmesi için hazır hale getirilmesi ve ürünün yetişmesi esnasında ekili alanların hayvanlardan zarar görmemesi için çitlerle çevrilmesi işleriyle ilgilidir. Her ne kadar Ndendeuli toplulukları genellikle belli bir beceriye sahip ve yeni çalılıkları açarak toprak oluşturmaya öncülük edebilen bir erkek tarafından oluşturulmakta ise de herhangi bir merkezi hükümetten yoksundurlar ve yaşamı boyunca bile kurucu hiç bir şekilde bir idareci olmamaktadır.

Bir Ndendeuli topluluğunun iki üyesi arasında ortaya çıkan bir anlaşmazlık durumunda, bununla başetmenin kabul gören yöntemi, anlaşmazlığa düşen tarafların akrabalarıyla birlikte, çözüme-dönük bir tartışma için biraraya gelmeleridir. Bu toplulukların doğası gereği kaçınılmaz olarak akrabalardan veya anlaşmazlık taraflarının yakınlarından olan üçüncü taraflar, teorik olarak bu iki rolden birini oynarlar. Ya destekçi olarak bir anlaşmazlık tarafına katılır (Gulliver, bu tür insanları bir anlaşmazlık tarafının 'eylem-arkadaşları'nın bir parçası olarak betimler) veya bunu yapmaz ve az çok tarafsız olmaya çalışarak iki taraf arasında bir arabuluculuk işlevine soyunurlar. Gulliver, bu eylem arkadaşlarının anlaşmazlık taraflarının en yakın maddi işbirliği bağları olan (örn. eğer A B'ye birkaç kez temizleme ve çapa işlerinde yardımda bu-

137 *Neighbours and Networks.*

lunmuşsa ve o da buna karşılık A'ya aynı şeyi yapmışsa, her iki taraf da bir anlaşmazlık halinde birbirlerinin desteklerini beklemektedirler) anlaşmazlık tarafları olduğunu ortaya koymuştur. Her bir anlaşmazlık tarafı, topluluk içerisinde etkin konumda olan ve toplantılarda saygıyla dinlenen eylem-arkadaşlarının arasına girerek kendini güvence altına almaya çalışacaktır: her ne kadar bu kişilerin sayısı önemli olsa da burada esas olan bunların nitelikleridir. Diğer taraftan arabulucular, her iki tarafın da yakın işbirliği bağları bulunmayan ve akrabalık anlamında eşit mesafedeki kişilerden de olabilmektedir. Bir anlaşmazlık durumunda verilen açık destek, destek veren ile anlaşmazlık tarafı arasındaki bağları güçlendirir ve mutlaka diğer tarafla olan ilişkilerin yatışmasına götürür. Benzer şekilde, her ne kadar başarılı bir arabuluculuk topluluk içerisindeki prestiji artırabilmekteyse de, bir çözüme ulaşmada gösterilen başarısızlık veya bir taraf lehine yanlı davranmak bu anlamda zarar verici olacaktır. Bundan dolayı, küçük bir toplulukta, üçüncü tarafların alacakları belirli bir pozisyonun veya verecekleri desteğin ne ölçüde olacağına ilişkin değerlendirme ve izleyecekleri çizginin sonuçlarını çok dikkatli bir şekilde hesap etmeleri gerekmektedir. Her anlaşmazlık, yeni bağlılıkların oluşması ve eskilerin ortadan kalkması anlamında topluluk üzerinde yeni izler bırakır. Aynı şekilde, varolan düşmanlıkların da yeniden gözden geçirilmesi gerekecektir.

Bir toplantı düzenlendiğinde, her iki taraf anlaşmazlıkla ilgili kendi düşüncelerini belirtir ve her iki tarafın eylem arkadaşlarınca karşılıklı iddialar ve taleplerden bazıları desteklenir. Bütün resmin net olarak ortaya çıkmasıyla o ana kadar yansız bir tavır takınanlar olası çözüm yolları önerebilirler ki bu durum her iki tarafı o yönde hareket ederek belirli bir çözüm üzerinde uzlaşmaya zorlayıcı olabilmektedir. Bunu yaparken olaylara dair mutlaka belirli inşalarda bulunurlar ve zımnen anlaşmazlığın sürmesinin sorumluluğunu yüklerler. Bu noktada her iki anlaşmazlık tarafının destekçileri bizatihi belirli bir uzlaşmaya zorlayabilir ve bir arabulucunun önerdiği bir hareket tarzının artılarını eksilerini ortaya koyabilir. Bu şekilde hızlıca bir çözüme varılır ve toplantı başarıyla tamamlanmış olur. Fakat toplantının aynı derecede, karşıt tarafların bir açmaza sürüklenerek çözümsüzlükle sonuçlandığı da olur. Böyle olduğu durumlarda, yeniden bir toplantı düzenlenerek konu bir kez daha

ele alınır. Her ne kadar her anlaşmazlık tarafı, belirli bir bağımsızlığa sahipse de, bir kere toplantı başladığında ve kendi eylem-arkadaşları toplandığında belli ölçüde kendisini, oraya toplananların ifade ettikleri görüşlerle ve destek verdikleri hareket tarzıyla sınırlar. Eğer bu arkadaşlarından etkili olanlar çözüm için belirli bir görüşü destekliyorlar ve bunu güçlü bir biçimde savunuyorlarsa, anlaşmazlık tarafının bunu kabul etmekten başka yapabileceği çok fazla birşey yoktur çünkü diğer türlü eğer toplantı bir sonuca ulaşmadan biterse bu kişiler bir daha biraraya gelmeyeceklerdir. Kuşkusuz karşılıklı eylem-arkadaşlıklarının çözüm sürecine dahil oldukları durumlarda elebaşlarının, önerilen çözümlere uymaktan başka yapabilecekleri pek bir seçenek kalmamaktadır.

Bir çözüm aranırken, toplumsal olarak kabul gören kurallara, belirli sosyal bağları sürdürmenin önemine ve bir bütün olarak topluluğun uyumuna göndermeler yapılabilir. Her ne kadar, belirli Ndendeuli normlarına başvurma, tarafların birbirlerine karşı getirecekleri iddiaların temelini oluşturmakta ve çözümün bulunacağı kriterleri oluşturabilmekteyse de bu tür normlar, ayrıntılı ve kolay-ulaşılır olmaktan çok genel ve yetersiz-tanımlanmıştırlar. Bu netliğin olmayışı, başlık ve damadın davranışıyla ilgili normlarda kendini gösterir. Her ne kadar Ndendeuler, evlilik sırasında başlık verilmesi ve iyi bir damadın kayınpederine maddi yardımda bulunmak gibi bir görevinin olduğu konularında net iseler de yeterli bir başlığın miktarını ve damadın yapacağı yardımın ne kadar olması gerektiği konularını belirleyen kurallar veya bu farklı sorumlukların nerede başlayıp nerede bittiği o kadar net değildir. Dolayısıyla Ndendeuli normlarındaki bu belirsizliğe bağlı olarak kayınpeder ile damadı arasında bir anlaşmazlık doğduğunda farklı savların ileri sürülmesi söz konusu olabilmektedir.

Özellikle belirli bir anlaşmazlıkla ilişkili olabilecek toplumsal kabul gören normların dışında, daha üst düzeyde taraflardan mevcut anlaşmazlığı grubun uyumu çıkarları doğrultusunda yoluna sokmak da istenebilir. Bu tür bir talep şöyle olur: 'Hepimiz akrabayız; bu kavganın sürmesine ve yaşamlarımızı yoketmesine izin veremeyiz.' Eğer kavga sürdürülürse veya onun soruşturulması esnasında hayati önemdeki tarımsal faaliyetleri geciktirecek bir zamana denk gelirse, yapılacak olan bu tür bir çağrının belirli bir zorlayıcılığı olacaktır.

Normlara ve temel değerlere dair yapılacak olan bu tür bir çağrının ötesinde, ayrıca siyasal kesintiler de olacaktır. Topluluk içerisinde etkili erkeklerden oluşan büyük eylem-arkadaşlığı oluşturabilen 'büyük-abi', daha istenir bir çözüme ulaşmak için uygun bir konumdadır.

Ndendeuler'in anlaşmazlık-çözüm süreçlerinin tüm bu özellikleri, bir adamla damadı arasında yaşanan bir anlaşmazlığı hikâye eden Gulliver tarafından canlı bir biçimde ortaya konulmuştur.[138] Bir süre göçmen olarak bir başka yerde çalıştıktan sonra eve dönen Rajabu, kayınpederi Sedi'ye hediye olarak bir battaniye ve çeşitli kıyafetler vermiştir. Sedi ilk başta bu hediyelerden memnundur ancak daha sonra, Rajabu'dan başlık olarak ilave ödemelerde bulunmasını ister ancak o bunu reddeder. Bu anlaşmazlık sırasında Rajabu'nun beraberinde getirdiği paranın büyük bir kısmını, daha önceki başlık ödemelerinde kendisine yardımda bulunmuş olan, akrabalarından Musa'ya verdiği ortaya çıkar. Musa da kendi kayınpederi Yasini'nin başlık parası ödemeleriyle ilgili baskısı altındadır. Öyle gözükmektedir ki Sedi, Rajabu'nun Musa'ya verdiklerini duyduktan sonra buna başkaca iddialar eklemiştir. Rajabu, Sedi'nin bu iddialarını reddettiğinde, Sedi, meseleyi ele almak üzere bir toplantı yapılması çağrısında bulunur. Bunu yaparken toplulukta, kendisiyle ve Rajabu'nun babasıyla eşit derecede yakınlığı bulunan, etkili bir adam olan Konga'dan da (Konga, Sedi'nin halası Zadiki'nin de amcasının oğludur) bu konuyu halletmesini istemiştir. Konga, kendi evinde bir toplantı olacağını belirtmiş ve her iki taraf kendi destek gruplarını oluşturmaya koyulmuşlardır.

Toplantıda Sedi, ne kadar olduğunu ayrıntılı olarak belirtmeksizin daha fazla başlık istediğini dile getirir. Zadiki ise Rajabu'nun yeterince ödeme yaptığını söyler ve sonrasında neler verdiğini ortaya koyar ve böylelikle bunun kabul edilebilir bir miktar olduğunu imler. Bunun yanı sıra Sedi'nin istediği şeyin daha fazla başlık değil Rajabu'nun çalışmalarından elde ettiği birikimlerinin büyük kısmına sahip olmak olduğunu da dile getirir. O ise bunu Rajabu'nun geçmişte kendisine karşı çeşitli vesilelerle sergilediği cömertliğini göstererek cevap vermiştir. Hiçbiri açıkça kurallardan söz açmamışlardır ancak kendilerini eldeki gerçek ifadelerle sınırlamışlardır. Bunun arkasından her iki destek grubundan insanlar konuşmuşlardır.

---

138 *Neighbours and Networks*, ss.145-51.

Her iki taraftan insanlar konuştuktan sonra toplantıyı düzenleyen, 'büyük abi' Konga, belki Rajabu'nun çalışmadan döndükten sonra Sedi'ye biraz daha fazla birşeyler vermesi gerektiğini söyler. Daha sonra Yasini'ye dönerek Musa'dan aldığı başlığı biraz daha düşük tutmaya hazır olup olmadığını sorar. Yasini buna tamam der ve bunun üzerine Sedi'nin daha fazla bir ödemede bulunamayacağı konusunda ısrar etmesi oldukça zorlaşır. Bunun peşinden konuşmalar sürer ve en sonunda Rajabu, Sedi'ye 25s.'lik bir tutarda ilave ödemede bulunacağına söz verir. Bu para ödenir, Sedi, Rajabu'ya karşı başkaca bir başlık ödenmesi talebinde bulunmayacağına söz verir ve mesele, hepbirlikte bira içilerek tatlıya bağlanmış olur.

Bu tür bir organizasyon biçiminin, Ndendeuler'deki anlaşmazlık çözüm süreçleri açısından taşıdığı sonuçlar bu anlatıda ve bu vakanın geçmişine bakıldığında açıkça gözükmektedir. Birincisi, anlaşmazlık taraflarına bir kararı kabul ettirecek otoriteye sahip olmadıkları halde üçüncü taraflar üzerine getirilen sınırlamalardır. Bu otorite eksikliği, Gulliver'in atıfta bulunduğu, herhangi bir sonuca varılmaksızın sık sık kopmaların yaşandığı toplantı örneklerinde ortaya konulmuştur. Bu tür bir sonuca ancak, her ne kadar isteksizce olsa da bizatihi anlaşmazlık taraflarının istemesi halinde ulaşılabilmektedir. Bu nedenle burada üçüncü tarafların rolü, bu uzlaşmayı sağlamanın ötesine geçememektedir. İlk önce, tartışmanın yapılacağı forumu oluşturarak bunu yapmaktadırlar; ikinci olarak, karşılıklı eylem-arkadaşlığı grubu üyeleri olarak her iki tarafın bulundukları pozisyonları ortaya koymakta; ve üçüncü olarak da Konga'nın bu örnekte yaptığı gibi, gelişmekte olan pozisyonlardan uzlaşı unsurları bulup çıkarmaktadırlar. Analitik olarak, bir eylem-arkadaşlığı üyesinin ve arabulucunun rolü, bu süreçte birbirinden ayrıdır; ve roller, doğası itibariyle de farklı insanlar tarafından farklı şekillerde yerine getirilirler. Fakat Rajabu'nun durumunda Konga'nın davranışının gösterdiği gibi arabulucular mutlaka önyargısız olurlar diye birşey yoktur. Dahası, her arabulucu gibi her iki eylem-arkadaşlığı üyeleri de karşılıklı pozisyonları birbirine yaklaştırmada ve sonunda da bu pozisyonlarda örtük olarak varolan çözümlere varma konusunda önemli bir rol oynayabilmektedirler. Bununla birlikte, bir çözüme ulaşmada üçüncü tarafların etkisi de küçümsenmemelidir çünkü

her ne kadar herhangi bir karar-alma gücüne sahip değillerse de bunların uygun bir çözümün nasıl olabileceği konusundaki değerlendirmelerine karşı çıkmak taraflar açısından, özellikle eğer iki grup arasında bir uzlaşı gelişmekteyse veya taraflardan birinde siyasal güç oluşmuş ise oldukça zor olacaktır. Hiçbir anlaşmazlık tarafı, destekçilerinin arkasında olmadıkları bir çözüme kalkışamaz çünkü bunu yaptığı takdirde, daha sonraki zamanlarda kendisi için değerli olacak bir işbirliği ihtimalinden mahrum kalmış olur.

Rajabu'nun durumunda açıkça ortaya çıkan bir başka genel nokta, bu çözüm sürecinde yer alan pazarlık ve uzlaşma içeriğidir. Ortaya çıkacak sonuç, karşılıklı hemfikir olmayı gerektirdiği sürece, her iki tarafın kabule hazır olduğu ile bunun için çok az istek duydukları sınır arasında bir formül bulunmak durumundadır. Bu şartlar altında, normların, ortaya çıkacak sonuç ve farklı tarafların ekonomik gücü ile siyasal etkililiğinin önemli hale geldiği değerlendirmeler üzerinde kuşatıcı bir belirleyiciliği söz konusu değildir. Ancak Gulliver, şu ana kadar Ndendeuli normlarının söz konusu bu süreçte oynadığı role dayanarak bunların net olmayışının, hayati bir öneme sahip olduğunu ileri sürer. Bu karakteristik özellik, başarılı bir müzakere için gerekli olan serbest hareket etmeyi getiren esnekliği sağlayıcıdır. Bu kurallar, açık seçik olduğunda uzlaşma için bir aralık kalmamış olur.

Yaş temelinde herhangi keskin bir bölünmeye sahip olmayan, farklılaşmamış, küçük, bağımsız akraba gruplarından oluşan bu Ndendeuli toplulukları nispeten basit bir organizasyon biçimi sergiler. Bazı başka başsız toplumlarda çok daha karmaşık düzenlemelere rastlamak mümkündür. Bu karmaşıklıkların alabileceği biçimler ve bunların çözümedönük konuşma üzerine olan etkileri Gulliver'in derinlemesine betimlediği bir başka Doğu Afrika toplumu olan Arushalar üzerinde gayet iyi verilmiştir.[139] Arushalar, Kuzey Tanzanya'daki Meru dağı yamaçlarında tarım yaparak geçinen yerleşik çiftçilerdir. Tıpkı Ndendeuler gibi herhangi bir merkezi hükümete sahip değillerdir ancak toplum, bir Ndendeuli topluluğunu karakterize eden basit, farklılaşmamış akraba gruplarına kıyasla ciddi derecede daha karmaşık bileşenlerden oluşmaktadır.

Bütün Arushalar, her biri kendi mevcut toprağında önde gelen er-

139 *Social Control in an African Society.*

kek yerleşimciler tarafından (yaklaşık 1830'larda gelen ilkler) kurulan bir dizi ataerkil soy grubundan birine mensup olduklarını beyan ederler. Fakat güçlü sülale organizasyonlarına sahip pek çok toplumdaki durumun aksine, sülale mensubiyeti ve yerleşim grubu her zaman birbirini karşılamamaktadır. Onun yerine, herhangi bir sülalenin mensuplarının meskenleri, ayrı bir grup olarak bir yerde toplanmaktansa bütün Arasha bölgesine dağılmıştır. Ataerkil bir üyelik beyanının yanı sıra her Arasha erkeği ayrıca dahil olmayla birlikte kendi kuşağından diğerlerince de kabul edildiği bir yaş-grubuna bağlıdır. Herhangi bir grubun üyeleri yaşlandıkça, her biri belirli iş türleri ve toplumdaki sorumlulukla ilişkili olan dört ayrı aşamadan geçerler.

Arushalar, tam anlamıyla köy denemeyecek, işledikleri tarım yapılan alanların kenarlarına dağılmış meskenler halinde yaşamaktadırlar. Bu alanlar ayrıca Gulliver'in 'mahalleler' olarak betimlediği bir dizi coğrafi birime bölünmüştür. Böylelikle, belirli bir sülaleye mensup olan bir Arusha erkeği aynı zamanda bir yaş-grubunun da üyesidir ve toprakların bölündüğü mahallelerden birinde yaşamaktadır. Güçlü bağlılıklar ve karşılıklı sorumluluk, bir erkeği mensubu olduğu sülalenin diğer üyelerine ve yaşdaşlarına bağlar ve her ne kadar herhangi bir mahallede birlikte yaşayanlar arasındaki bağlar daha az yakın gözükse de bu tür sakinler kendilerini, mahalle içerisinde ortaya çıkan ortak çıkar meselelerini tartışmak için biraraya gelme derecesinde ortak bir grup olarak görmektedirler.

Arusha toplumunda bu üç ayrı alt-gruplaşmanın olmasının, bir anlaşmazlık halinde kavgaya karışanlara destek verilmesini gerektiren ve anlaşmazlık ele alınmadan önce bir forum tercihi sunan önemli sonuçları olmaktadır. Buraya kadar bir desteğe başvurmak gerektiğinde, Arushalı anlaşmazlık tarafı, kendi sülalesinden olanlara ve yaşdaşlarına gidebilmektedir çünkü bunlar *basitçe* kendi sülalesinden ve yaş-grubundandır. Bu gruplaşmalardaki eş-üyelikler, bu yükümlülükleri doğurmaktadır. Bu bağlamda, ancak karşılıklı yükümlülük bağları oluşturarak kurduğu işbirliğiyle yerine geçtiği topluluk üyelerine başvurabilen ve böylelikle bir erkeğin becerilerini, enerjisini ve topluluk içerisindeki etkisini dayanabileceği desteğin ana belirleyicileri haline getiren Ndendeuli bir anlaşmazlık tarafının durumu ile keskin bir zıtlık oluştu-

rur. Her ne kadar bu etkenler, Arusha bağlamında da önemli ise de bütün bunlar, toplumun yapısında saklı diğer destek kaynakları ile yanyana bulunmaktadır. Çoğul bir destek kaynağının olması Arushalı bir anlaşmazlık tarafına Ndendeuli'deki karşılığından çok daha geniş bir stratejik özgürlük vermektedir.

Arusha toplum organizasyonu da benzer şekilde, anlaşmazlık halinde kullanılabilecek bir dizi farklı kurumu devreye sokmaktadır. Ndendeuler'de topluluk üyeleri için anlaşmazlık durumlarında çözüm için başvurulabilecek sadece bir forum sunulabilmekte iken Arushalı bir anlaşmazlık tarafı, öfkesini öncelikle kendi mahallelisi, sülalesi veya yaş-gruplarından çıkarabilmektedir. Bu tercih olasılığı, en güçlü desteği alabileceğini düşündüğü forumda problemin hallolmasına imkân tanıması bakımından büyük bir öneme sahiptir; fakat Arusha değerleri, hangi forum seçilebileceği konusunda bazı sınırlamalar getirebilmektedir. Bu değerlere göre, bir sülale üyeleri arasında başgösteren bir sıkıntı sülale *içerisinde* tutulmalı ve yaşdaşlar söz konusu oldukça benzer duygular ifade edilmelidir. Bu 'özel alan' anlayışıyla birlikte, aynı sülalenin üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için diğer iki alternatiften çok o sülalenin kendi içinde toplantı yapılması yoluna gidilir ve yaşdaşlar arasında meydana gelen kavgalar da benzer biçimde onların ait oldukları gruplar içerisinde çözülmelidir. Sadece, ne yaşdaş ne de aynı sülaleden olan iki mahalleli arasında bir anlaşmazlık meydana geldiğinde, mahalleliler arasında yapılacak toplantı için kabul gören uygun bir yer bulunması gerekir. Gulliver'in ortaya koyduğu malzemede görüldüğü üzere, bu özel alan anlayışının grup üzerinde getirdiği bu rehberliklerin değişmez bir şekilde izlendiğini söylemek zordur; fakat bu prensip, bir forumun seçilmesinde önemli bir değerlendirme kriteri oluşturmaktadır.

Bizim kendi toplumumuzda bile yasal süreçlerin kendi değişmez kurallarına göre, kaçınılmaz olarak belirlenmiş bir sonuca dönük olarak işlemesi fikri, anlaşmazlık üzerindeki örtü kalktıkça davacı ve davalıların kritik tercihlerde bulunmalarını sağlayan prosedürlere dair tahrif edici bir görüş sunar. Arusha örneğinde, paralel mercilerin olması tarafların kullandıkları tercihlerle elde ettikleri sonuca çok daha kritik bir önem atfetmektedir. Belirli bir dereceye kadar anlaşmazlık tara-

fının doğası ve konumu, onun ideal olarak anlaşmazlığın ele alınmasını isteyeceği forumu yönetecektir. Eğer bu kişi, kendi sülalesinden etkili üyelerin desteğini alabilirse o takdirde sülale en iyi forum olacaktır; eğer onun mahallesinde kendi sülalesinden ve yaş-grubundan olanlar etkili ise o takdirde mahalle toplantısı işine gelecektir ve bu böyle sürüp gitmektedir. Fakat ayrıca anlaşmazlığın doğası da önemlidir. Arusha toplumundaki bu temel alt-grupların her birinin toplumsal kabul gören kendi kuralları vardır ve tüm bu gruplar içerisinde bir bütün olarak toplum içinde ortak bir kabule sahip kurallara ayrı bir vurgu yapılmaktadır. Buna uygun olarak, ileri sürdüğü savında sülale dayanışmasıyla ilişkili kurallara vurgu yapmak isteyen bir anlaşmazlık tarafı, sülale içerisinde duyulan meselenin arayışında olabilmektedir. Buna bağlı olarak, bir Arusha anlaşmazlığının duyulmasından önceki forumun doğası, her zaman için anlaşmazlığa düşen kişinin başvurması açısından önemli bir kriter olacaktır.

Arusha toplumunda toplumsal kabul gören normlar, bir anlaşmazlık anında Arushalılarca özgür bir şekilde açımlanmaktadır. Pek çok alanda oldukça net ve ayrıntılı olan tüm bu normlar, tipik olarak dava konusu olan tartışmanın zeminini oluşturmakta ve belirleyici olmasa bile ortaya çıkacak sonuçlar üzerinde ciddi bir etkide bulunmaktadır. Dahası, geniş soyut ilkelerden ayrıntılı somut kurallara kadar oldukça farklı özgüllük düzeylerinde varolabilmektedir. Bu normlara bir anlaşmazlık doğması durumlarında başvurulabilirken işin büyük kısmı söz konusu anlaşmazlığın görüleceği forumlara bağlı olabilmektedir. Gulliver, Kadume örneğinde bir durumdan bahseder.[140] Kadume'nin babası o daha çocukken ölür ve babasının arazilerinden biri, amcası Soine'nin kontrolüne geçer. Kadume yetişkin bir erkek olduğunda bu araziyi amcasından geri almayı telep eder. Arusha normlarına göre, bu makul bir taleptir zira babasının arazileri tercihen uzak babasoylu akrabalardan önce öz çocukların hakkıdır. Ancak Soine, Kadume'nin kendine yetecek kadar toprağa sahip olduğunu gerekçe göstererek bu talebi reddeder. Kadume ve amcası aynı sülaleden oldukları için, bu anlaşmazlığın ele alınacağı forum, sülalenin kendi içerisinde oluşturulur. Kadume ve onu destekleyenler, ölen kişinin oğlu olarak Kadume'nin söz konusu

140 *Social Control in an african Society*, s.255.

araziye sahip olması gerektiğini ileri sürerler. Buna karşı çıkanlar ise, Kadume'nin yeterince toprağa sahip olduğu ve aynı sülalenin üyeleri arasında buna benzer kavgaların pek rastlanan birşey olmadığı üzerinde dururlar. En sonunda arazinin yarısının Kadume'ye ve diğer yarısının da amcasına verilmesi şeklinde bir uzlaşmaya doğru gelinir. Bu uzlaşma sağlanmadan önce, her iki taraftaki adamlar, sülalenin uyumunun bozulmaması için barışçıl bir çözüm bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir ve Gulliver, ortaya çıkan uzlaşma seçeneğinin her iki tarafça kabul edilmesinde bunun güçlü bir etkisinin olduğunu belirtir. Dolayısıyla bu örnekte, sülale içerisindeki mülkiyet devriyle ilişkili spesifik bir kural yerini grubun birliğiyle ilgili daha genel bir ilkeye bırakmıştır. Bu bağlamda, anlaşmazlık üzerinde her iki tarafın görüşlerini ileri sürdüğü forum, kritik önemdedir zira sülale mensubu olmayanların sülalenin birliği ve uyumu konusunda ileri sürebilecekleri görüşler bu kadar zorlayıcı olmayacaktı.

Daha önce üzerinde durduğumuz Ndendeuli süreçlerinde olduğu gibi bu anlaşmazlık da herhangi bir kararı dikte edecek ve uygulatacak bir pozisyona bağlı bir otorite olmaksızın uzlaşmayla çözüme kavuşturulmuştur. Fakat buradaki çözüm süreci iki temel açıdan ötekinden farklıdır. Birincisi, müzakere için gerekli olan serbestiyet, farklı araçlarla sağlanmaktadır. Ndendeuli örneğinde, normların muğlaklığı ihtiyaç duyulan esnekliği sağlamaktaydı. Burada ise böylesi bir muğlaklık veya net olmama söz konusu değildir: bir kimsenin babası öldükten sonra onun arazilerinin varisi olacağı kesin ve muğlaklıktan uzaktır. Ancak normların müzakere edilebilir ve bir sonuca ulaşma sürecinde pazarlık konusu yapılabilir olması gerçeği, bir çözüm bulmada gerekli olan esnekliği sağlamaktadır. İkinci olarak, buradaki çözüm biçimi farklıdır. Ndendeuli örneğinde, yansız hareket eden bir arabulucu, karşılıklı destekleyici gruplar arasında durmakta ve onlara müzakere yoluyla bir çözüme varmada önderlik etmektedir; burada ise uzlaşmaya dönük inisiyatif birbirlerine karşıt olan grupların bizatihi kendilerinden gelmektedir. Bu özellik de yine Arusha sülale organizasyonuyla ilgili birşeydir. Arusha sülaleleri, iki ayrı kol halinde yapılanmıştır ki buna bağlı olarak sülale içerisinde başgösteren bir çatışma durumunda

herkes hangi tarafa destek verdiklerini bilmektedir.[141] Elbette bunu güçlü bir destek olarak mı yoksa arka planda kalarak mı yapacakları bu kişilere bağlıdır; fakat bir çatışma esnasında hangi tarafta bulunacakları sülale organizasyonunun kendi ilkeleriyle belirlenmektedir. Böylelikle, sülale içerisinde aracı bir pozisyonda bulunabilen ve bir tür yansız arabuluculuk yapabilen kimse olamamaktadır. Dahası, daha önce kaydettiğimiz gibi, sülaleyle ilgili işlerde güçlü bir belirleyiciliği olan grubun özel alanı ilkesi söz konusudur. O nedenle ancak son seçenek olarak sülale *dışından* birisi aracı olmak için işe dahil edilebilmektedir.

Biri basit ve diğeri de daha karmaşık bir organizasyon biçimini yansıtan bu iki başsız toplumda uygulanan anlaşmazlık-çözüm prosedürleri, benzer özelliklere sahiptir. Her iki örnekte de, yüzyüze, çözümedönük konuşma, onaylanan çözüm biçimini oluştururken kendi-başına hareket etmeye güçlü bir şekilde karşı çıkılmaktadır. Her iki süreçte ayrıca açıkça görülen siyasal bir yan bulunmaktadır. Varolan bir anlaşmazlığı, vereceği bir kararla çözebilecek bir otoriteye sahip olan üçüncü taraflar olmadığı için çözümün müzakere yoluyla ulaşılan bir uzlaşma ile sağlanması gerekmektedir. Fakat bu benzerliklere karşın önemli farklılıklar da vardır. Birincisi, Arushalar'ın sosyal organizasyon yapısı ve grup içerisindeki özel alana atfettikleri değer nedeniyle, hatırı sayılır bir sayıdaki anlaşmazlıklarda köprü rolü üstlenebilecek ve iki anlaşmazlık tarafı arasında aracılık edebilecek bir üçüncü taraf olamamaktadır. Ancak Gulliver'in verilerine göre aracılık rolü üstlenebilen üçüncü tarafların olmayışı çözüme ciddi bir engel teşkil etmemektedir. Onun yerine uzlaşmacı bir çözüme ulaşma inisiyatifi her iki grubun destekçileri *içerisinden* gelmektedir. Bir başka farklılık da Ndendeuler'dekiyle kıyaslandığında Arushalar'ın normlarının çok daha açık olmasında yatmaktadır. İlk bakışta bunun Ndendeuli örneğinde olduğu şekliyle normlarda belirsizliğe sahip olmadığı için gerekli serbestiyeti sağlayamayarak bunun müzakere süreçlerinde bir engel oluşturması beklenebilir. Ancak buradaki ihtiyaç duyulan esneklik, Arushalılar'ın, varılacak sonucun belirleyicisinden çok, pazarlık konusu şeklindeki kendi normlarını görüş biçimlerinde yatmaktadır. Bir başka önemli farklılık da daha karmaşık olan Arusha organizasyonunda varolan tercihte bulunma un-

141 İbid.,ss.134-40.

surudur. Bazı sınırlamalara rağmen Arushalı bir anlaşmazlık tarafı çoğu zaman üç farklı destek kaynağı –sülale, yaş grubu ve mahalle- arasında seçim yapabilmekte, bu üç farklı alt-sisteminin kurallarını güdümleyebilmekte ve üç paralel merciye taşınmadan önce anlaşmazlığı tırmandırarak içindekileri ortaya dökmenin rahatlığını yaşamaktadır.

Bu bölümde ele aldığımız örnekler açıkça göstermektedir ki merkezi bir hükümetin bulunmadığı toplumlarda da çatışmaları idare eden oldukça-yerleşik araçlar olabilmektedir. Bu nokta, Maringler'in resmi mücadelelerinde olduğu gibi Arushalar'ın çözüme-dönük konuşmalarında da net olarak görülmektedir. Buna karşın, bir karar alma ve onu uygulama gücüne sahip bir otoritenin bulunmadığı durumlarda siyasal, askeri ve ekonomik güç unsurları anlaşmazlık çözümünde önemli etkenler olarak gözükmektedir. Bir mücadele alanında olduğu gibi çözüme-dönük konuşma süreçlerinde de bir topluluk içerisinde en güçlü ve en geniş destek grubuna hükmedebilen taraf avantajlı konumdadır.

Buraya kadar incelediğimiz, devlet organizasyonunun olmadığı bütün toplumlarda görülen en belirgin çözüm usulleri, bir başkasının içinde yer aldığı bir kavgaya üçüncü tarafların müdahil olması şekliyle ilgili olmaktadır. Her ne kadar bu çözüm süreçlerinin –ister dövüşerek ister konuşarak olsun- karşılıklı etkileşimlerle sınırlı olduğu anlamına gelmiyorsa da müdahale biçimi sınırlandırılmıştır. Bu süreçlerde üçüncü taraflar, ya anlaşmazlık taraflarından birine destek verir, dövüşme ya da konuşma sırasında onun tarafı tutar; veya yansız bir konum benimseyerek mücadele eden taraflara aracılık etmekte ya da fiziksel olarak sınırlandırıcı olmaktadırlar. Neredeyse her düzenleyici organizasyon söz konusu olduğunda bu seçeneklerden biri benimsenmektedir; ancak, daha önce de bu bölümde gördüğümüz gibi, bu sonuncusu belirli şartlar altında problemli olabilir.[142] Her ikisinin görülebildiği yerlerde bile, küçük-ölçekli toplumlarda üçüncü tarafların, ya yansız duruşlarının inandırıcılığını kaybetmesine neden olan akrabalık veya işbirliği bağlarıyla anlaşmazlık tarafıyla yakın ilişki içerisinde olmasıyla veya değerli görülen ilişkileri bozmaksızın her iki tarafa mesafeli davranamayarak tehlikeli olabilmektedir. Bu sonuncu şartlar altında ortaya çı-

142 Bkz. s.113.

kabilen bölünmüş bağlılıklar daha önce de kaydettiğimiz gibi, bizatihi kavga düzeyini düşürücüdür.[143]

Her ne kadar bu toplumlarda anlaşmazlıkları çözüme kavuşturacak bağımsız otorite mercileri bulunmuyor ise de bu illa karar-verici konumundaki bir üçüncü taraf olması olasılığını ortadan kaldırmaz; ancak burada güç hâlâ, karar vermesi için bir üçüncü taraf üzerinde uzlaşan tarafların kendisinde bulunmaktadır. Bazı aracılık edilen süreçlerin aksine, bu tür bir prosedürün izlendiği devletsiz topluma ilişkin örnekler, antropoloji literatüründe seyrek görülen şeylerdir; ancak yine de görülmektedir. Lewis'e göre örneğin, hayvancılıkla geçinen göçebe Somalililer'de anlaşmazlıkları çözen kararı veren kişi, her iki anlaşmazlık tarafının, bilgisi ve yansızlığı nedeniyle üzerinde uzlaştığı kişiler arasından seçilmektedir.[144] Bu kişiler, her iki tarafı ve onların gösterdiği tanıkları dinlemekte ve sonrasında her iki tarafın yumuşakbaşlılıkla kabul etmeye zorlandıkları kararlarını ilan etmektedirler. Bu karara gösterilen 'bağlılık', her iki tarafın verilen kararın adil olup olmadığına dair ortaya koyduğu değerlendirmesine, meselenin çözümünü gerçekten isteyip istememelerine ve akrabaları ile diğer yakınlarının bu konuda kendilerine yaptıkları baskılara bağlı olmaktadır. Bu verilen karar kabul edilmese bile bunun ortaya koyduğu sonuç, sonraki müzakere süreçlerinde önemli bir pazarlık malzemesi teşkil edecektir.

Devlet organizasyonu bulunmayışının, bir anlaşmazlığa üçüncü tarafların müdahale etme tarzı üzerinde getirdiği sınırlılıkların ayrıca kuralların oynayacağı rol üzerinde de bir takım etkileri söz konusudur. Hiç kimsenin bir karar alma ve bunu uygulatma gücüne sahip olmadığı yerlerde, söz konusu grupta toplumsal kabul gören kurallar varolan bir anlaşmazlığı, yargıçların ve kolluk birimlerinin olduğu yerlerde teorik olarak mümkün olduğu şekliyle kolay bir kesinlikle sonuca bağlayamamaktadır. Çözüm, karşılıklı veya aracıların olduğu süreçlerle ortaya çıktığı sürece, kuralların uygulanmasında bir esneklik bulunacaktır aksi takdirde, tarafların biraraya gelmesi için gerekli olan serbestlik olmayacaktır. Kendi adli sistemlerimizde de gördüğümüz gibi kuralların katı bir biçimde uygulanması tipik olarak, günün sonunda bir tara-

143 Bkz. ss.55-6.
144 *A Pastoral Democracy*, ss.229-34.

fın kazandığı ve öteki tarafın kaybettiği bir duruma götürecektir. Başsız toplumlardaki kuralların daha ziyade üçüncü tarafların müzakerelerin şekillenmesinde başvurabildikleri kılavuzlar ve anlaşmazlık taraflarının ellerindeki pazarlık malzemeleri olarak görülmesi gereklidir. Bu şartlar altında kuralların belirleyici olması son bulacağından diğer kriterlerin tutacağı merkezi önem artacaktır.

Bir anlaşmazlıkla ilgili olarak varılacak bir çözümü doğrudan doğruya uygulama kabiliyetine sahip resmi birimlerin olmayışı, bütün devletsiz toplumların ortak bir özelliğidir. Bu eksiklik, her iki taraf için veya hiç değilse topluluktaki pek çok diğer üye açısından uygulamada sıkıntı doğurmayacak, kabul edilebilir bir çözüme ulaşmaya verilen öneme ağırlık verilmesine neden olur. Maring örneğinde gördüğümüz gibi, bazı devlet organizasyon yapılarına sahip toplumlarda görülen kolluk birimlerinin eksikliği de ayrıca varılan bir uzlaşmanın güvenceye bağlanmasının getireceği yükün ritüel alanda yürütülmesi gerekliliği anlamına gelmektedir. Diğer pek çok devletsiz toplumlarda, bir anlaşmazlıkla ilgili varılan sonuç, özenli şölenler, tanıklar olarak atalara toplu halde edilen dualar veya bazı başkaca törensel prosedürlerle işleme sokulmuş olmaktadır.

8

Devlet

Yedinci bölümde ele alınan toplum türleri, en azından bir idarecinin bulunmaması, onun adına alınan kararların bütün toplumu etkileyen kamusal konularda işletildiği ve toplumun bütün üyelerinden bu kurallara uyulmasının istendiği bir üst otoritenin olmaması anlamında ortak bir karakteristiğe sahiptirler. Bu toplumlar, mutlaka lidersiz olacak diye birşey yoktur. Örneğin özel bir beceriye sahip olan, etkili bireyler etrafında geçici gruplaşmalar oluşabilir ve belirli türdeki akrabalık grupları içerisinde soya bağlı olarak daha saygıdeğer bir konumda olanların bir bütün olarak grubu ilgilendiren konularda söyledikleri daha önemli olabilir; fakat toplumsal kabul görmüş bir takım kurallara göre, bir kişiden ötekine geçen makamları işgal eden, grubun genel düzenlemelerine ilişkin kararlar alma otoritesine sahip, tanınan bir kimsenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu tür bir organizasyon biçiminin söz konusu bir toplumda düzenin sürdürülmesi açısından önemli etkileri vardır ve bütün bunlar bu bölümde ele alınacaktır.

İlk bakışta göze çarpan bir devlet organizasyonu olan toplumlar, hem yönetimsel düzenlemelerinin ayrıntılarında ve hem de nüfus büyüklüğü açısından büyük bir değişkenlik göstermektedirler (on dokuzuncu yüzyılın başlarında Afrika'da belki bir milyonu aşan ve yanı sıra sadece birkaç bin kişiden oluşan devletler vardı) ancak hepsi de belirli karakteristikleri paylaşmaktadırlar. Bunlardan biri, sınırları belli bir toprak parçası üzerinde egemen olan, yönetimle ilgili konularda (en azından savunma ve kamu hizmetleriyle ilgili) kararlar alma gücüne sahip, bu kararları uygulama kabiliyeti olan ve genellikle devlet alanı içerisinde düzeni sürdüren bir üst otoritenin varlığıdır. Dolayısıyla zor

kullanma otoritesini uygulama kapasitesi, kritik bir unsuru oluşturmaktadır: 'bir idarecinin otoritesinin nihai testi...kendisine tabi olanların yaşamı ve ölümü üzerinde karar verme gücüne sahip olmasıyla ölçülür.'[145]

Böyle bir otoritenin varlığı, daha ileri olarak makamın sürekliliği ve idarecinin makamının bir kişiden ötekine nasıl devrolacağını belirleyen ilkelerin varlığı ile ilişkilidir. Bu makam, babadan oğula geçen, bir tür ilahi görev veya seçime bağlı olabilir; buradaki husus, idarecinin zamanı geldiğinde makamını kime ve hangi becerilere sahip kişilere devredeceği belli olmaksızın salt, topluluk içerisindeki önemli pozisyonlara geçici bir süreyle, zenginliğe veya belirli bir becerisine bağlı olarak çıkan 'büyük abiler'den biri olmadığıdır.

Bütün devletlerin bir başka karakteristiği, nispeten büyük nüfus sayısına bağlı olarak idarecinin kendisine tabi olanlar üzerinde direkt bir otorite uygulamasının pek mümkün olmamasıdır; güçler, idareci ile birey olarak üye arasında duran aracılara aktarılmıştır. Pek çok örnekte bu aracıların, çakışmalara ve aradaki ayrımın ya çok keskin veya muğlak olmasına rağmen kabaca iki kategoriye ayrıldıklarını görürüz. İlk olarak, idarecinin bazı karar-alma yetkilerini devrettiği, doğrudan doğruya onun etrafında yer alan ve gerektiğinde kendisine tavsiyelerde bulunan veya kendisiyle her an görüşebilenler vardır. İkinci olarak, kararları yerel düzeyde idareci adına aktaran ve eyleme sokan ve bunun yanı sıra belki zaman zaman yerel konularla ilgili kendi adına kararlar alanlar vardır. Tüm bu işlevler, en azından dış düşmanlara karşı organize bir savunmayı, kamu hizmetlerinin yerine getirilmesini, vergi toplanmasını ve bütün bu işlerin yapılması ve düzenin, idarecinin onayladığı kurallara göre güvence altına alınması için işgücünün organize edilmesini içerir. Devletin büyüklüğüne ve organizasyonuna bağlı olarak, idareci ile birey olarak üye arasındaki aracılar zincirinin halkaları daha az veya çok daha fazla olabilir. Genel olarak, 'devlet, daha büyük, daha heterojen ve daha karmaşık oldukça hükümete yardımcı olan mekanizmalar da daha incelikli olmaktadır'.[146]

Devletlerin büyük çoğunluğu, her ne kadar evrensel gibi görünmüyorsa da iki karakteristiğe daha sahiptir. Bunlardan biri, statü ve zen-

145 Lewis, *Social Anthropology in Perspective*, s.315.
146 İbid.,s.313.

ginlik anlamında oldukça keskin bölünmelerin olma ihtimali; yönetici sınıf ile sıradan halk ve sıradan halk ile daha alt kesimdekiler arasında bir bölünme söz konusudur. Bu bölünmelerin ve çoğu zaman bununla bağlantılı ayrımların yanı sıra aynı devlet içerisinde farklı etnik gruplaşmalar görülebilmektedir. Hepsi değilse bile çoğu devlet, birden fazla etnik gruba dair unsurlar barındırmaktadır. Tipik olarak, diğerlerinin kendini korumak için ilişkide olduğu veya işgal yoluyla dahil edildikleri tek bir baskın grup vardır. Bu tür bir kaide, o kadar yaygın bir şekilde gözlemlenmektedir ki zaman zaman devlet organizasyonunun, değişmez bir şekilde işgal süreçleriyle gelişim gösterdikleri ileri sürülmüştür; ancak tek bir gruptan oluşan çeşitli devlet örnekleri, bu teorinin yerini sarsmıştır.

Bu organizasyon biçimi, düzenin sürdürülmesi ve anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması üzerinde mutlaka önemli bir etkide bulunmaktadır. İdarecinin otoritesinin uzandığı yere bağlı olarak idarecinin sahip olduğu değerler kaçınılmaz bir şekilde daha az veya daha çok olmak üzere devlet içerisindeki gündelik yaşamın işleyişine göre oluşan, onaylanan davranış tarzının temelini oluşturmakta ve burada varlık kazanmaktadır. İdareci eğer isterse, tüm bu kuralları hem kendisinden önce varolan anlaşmazlıklar bağlamında ve hem de daha genel bildiriler biçiminde, doğrudan doğruya formüle etme konumundadır. Bir idareci, her ne kadar hakkında anlatılar yer alan devlet örneklerinde yasama eylemleri daha ziyade seyrek görünse de teoride, belirli bir yönetim şeklini onaylama veya değiştirme anlamında 'yasama' pozisyonundadır.[147] İdarecilerin yasama eyleminde bulunduklarının aktarıldığı bir örnek hakkında bu bölümün ilerleyen kısımlarında daha fazla durulacaktır.

Bizim yasama olarak bildiğimiz faaliyet çok fazla görülmese de, devlet organizasyonuna sahip toplumlarda toplumsal kabul gören kurallar hayli ayrıntılı olarak ifade edilme ve açımlanma eğilimi gösterir. Bunun böyle olmasına duyulan ihtiyaç, devlet içerisindeki gruplaşmaların işgal süreciyle dahil edildiği durumlara bakıldığında anlaşılabilir. Değerleri, işgal sırasında baskın olan grubunkinden ciddi derece-

147 Bu konuda istisna teşkil eden bir anlatı Schapera, *Tribal Legislation among the Tswana of the Bechuanaland Protectorate*.

de farklılık gösterebilen bu tür gruplara, bir parçası haline gelecekleri toplumun değerlerini yansıtan normlara dair açık formülasyonlar ile yapılan içine alma süreçleriyle yardımda bulunulabilmektedir. Bu gruplara ilişkin olarak, normların net olması uygulama açısından da önem taşımaktadır.

Bunun da ötesinde, idareci, doğrudan veya aracılar vasıtasıyla dolaylı olarak, buraya kadar ele aldığımız toplumlarda kesinlikle görülemeyecek bir biçimde anlaşmazlıklara müdahale edecek bir konumda bulunmaktadır. Orada üçüncü tarafların genel olarak sadece bir aracılık etme pozisyonunda olabildiklerini ve anlaşmazlık taraflarına bir uzlaşmaya varmaları için rehberlik etmeyi umduklarını görmüştük. Sadece istisnai olarak, eğer anlaşmazlık taraflarınca çağrı yapılırsa söz konusu mesele hakkında karar veren bir yargılayıcı rolü üstlenebilmekteydiler; ancak üçüncü taraf bakış açısından anlaşmazlık tarafları üzerinde bir *karar dikte etme* konusunda hiç bir zaman hiç kimse bu makamın otoritesine müdahale etme konumunda bulunmamaktaydı. Oysa idareci, bunu yapabilecek bir konumda bulunmaktadır. Hükümet düzenlemelerini karakterize eden güçler ayrılığı ilkesine dair herhangi bir ihtiyaç olduğu göndermesinde bulunmaksızın, bizim adli sistemimizdeki yargıça oldukça benzer bir şekilde hareket edebilmektedir. Bu karar-verme gücüyle bağlantılı ve gerekli olarak, aldığı herhangi bir kararı elindeki askeri/polis organizasyonuyla fiziksel bir kuvvet kullanarak uygulatma gücüne sahiptir. Bir anlaşmazlık halinde kullanabileceği bu tür bir yargılama kapasitesine sahip oluşu idarecinin illa bunu kullanacağı anlamına gelmez. Daha sonra göreceğimiz gibi, pratikte anlaşmazlıkları daha önce ele aldığımız türde arabulucu prosedürlerle çözüme kavuşturabilir. Bununla birlikte, devlet organizasyonun gelişimiyle birlikte üçüncü-taraf bakış açısından uygulatılabilir kararlar alma *potansiyeli* ortaya çıkmıştır.

Karar alma gücüne sahip bir idarecinin bulunması, bir anlaşmazlığın çözümünde başvurulabilen bir dizi kriter üzerindeki bazı sınırlamaları kaldırır. Bir yargılayıcının olmadığı durumlarda, çözüme, mecburi seçenek olarak başvurulan müzakere prosedürleriyle ulaşılır ki bu varılan çözüm, prosedürlere bağlı kalındığı takdirde her iki taraf için de büyük ölçüde kabul edilebilirdir. Şayet yapılacak müzakere için gerek-

li olan özerklik sağlanacaksa, bunun kuralların uygulanmasına dönük olarak esnek bir yaklaşım olması gerekir. En azından teorik olarak yargılayıcının bu tür sınırlamalardan vareste olduğu ve uygun olduğunu düşündüğü bir temelde alacağı kararı dikte edebilme gücüne sahip olduğu kabul edilir. Büyük ölçüde örf adet hukukunun ideal olarak olması gerektiğinin düşünüldüğü gibi kuralları katı bir şekilde işleterek de bir karara varabilir veya toplumsal olarak kabul gören normların özüne bağlı kalmaksızın baktığı davadaki bireysel koşullara bakarak kendi adalet anlayışına göre bir karar oluşturabilir; veya bütünüyle bir anlık dygularına göre keyfi bir *geçici* (ad hoc) kararı hükme bağlayabilir. Açıkça görülmektedir ki taraflarca adil bulunmayan bir karara varmak yargılayıcı açısından çeşitli zorluklar taşımaktadır; bunu uygulatmak için bir hayli uğraşması gerekecektir; söz konusu bireyler ve gruplar arasında sürekli düşmanlıklar olabilecektir; ve (bunu sık yapması halinde) meşruluğu zamanla zedelenecektir. Fakat kısa vadede, yargılayıcı, alacağı kararı uygulatacak güçlerin desteğinde bir anlaşmazlığı istediği gibi karara bağlayabilir. Gulliver, genel olarak sürecin müzakereye dayalı olmayıp keyfi olduğu yerlerde bir anlaşmazlığı karara bağlamakta kuralların belirleyiciliğinin çok daha belirgin olduğu hipotezini ileri sürmektedir.[148] Eldeki, daha çok kısıtlı malzeme onun bunda haklı olduğunu destekleyebilmektedir ancak yargılayıcının anlaşmazlığı neden kurallara göre çözeceğine dair gerekli bir neden söz konusu değildir. Burada yargılayıcı bazı açılardan, karar alma otoritesi olmaksızın her iki tarafça kabul edilebilir bir sonuca ulaşmada toplumsal kabul gören kurallarca desteklenmeye çok daha fazla ihtiyaç duyabilecek olan bir aracıdan daha fazla bir özgürlüğe sahip olabilmektedir.

Diğer bir açıdan ise yargılayıcı, bir karar alırken aracıya kıyasla çok daha fazla kısıtlayıcı bir baskı altındadır. Pek çok örnekte aracı, her iki anlaşmazlık tarafının bağlı olduğu küçük, yüzyüze topluluğun bir üyesi durumundadır. Bu haliyle, muhtemelen anlaşmazlığın temelinde yatan sebepler, anlaşmazlık tarafları ve topluluğun diğer üyeleri arasındaki ilişkiler ve belirli bir sonucun doğurabileceği uzun-vadeli etkiler hakkında epeyce birşeyler biliyor olacaktır. Diğer taraftan, bir

148 'Case studies of Law in Non-Western Societies', Nader (ed.), *Law in Culture and Society*, s.18.

yargılayıcı olarak hareket eden bir idareci, anlaşmazlığa düşen bireyler hakkında hiçbirşey bilmeyebilir ve onların içinde yaşadıkları topluluğa dair de çok az şey biliyor olabilir. Bu nedenle onun anlaşmazlıkla ilgili kavradığı 'kısım', daha yakın bir görüşle hareket eden yerel bir barış-yapıcısınınkinden çok daha küçük olacaktır. Bu tür bir sınırlı görüşün etkilerinden biri, kurala-dayalı kararın her zaman için daha kolay olacağı türü bir görüşe kapılmak olabilmektedir.

İdareci ve birey arasındaki aracılarla birlikte devlet organizasyonunun bir başka etkisi anlaşmazlık çözüm mercilerinin hiyerarşik bir şekilde düzenlenmeleridir. En tepede idarecinin kendisi veya anlaşmazlıklarla ilgili konulara bakması için kendisinin atayacağı temsilciler bulunmaktadır; fakat eğer çoğu zaman olduğu gibi, idarecinin yerel yetkililerinin anlaşmazlıkları ele alma konusunda yetkilendirildikleri durumlarda, bir anlaşmazlık tarafının bu merciye ulaşmasının yolu çeşitli zincirin çeşitli halkalarından geçebilmektedir. Bu tür bir düzenleme pekala farklı hiyerarşi düzeylerinde, farklı çözüm biçimlerinin uygulanabilir olduğu anlamına gelebilmektedir. İdareci, anlaşmazlıkları bertaraf etmeleri için kararlar almak ve aldıkları bu kararları uygulamak için yerel temsilcilerini yetkilendirebilir; ancak bir anlaşmazlık bu tür bir temsilcinin önüne gelmeden önce buna dahil olanların akrabalarınca çözüme dönük çaba gösterilmesi bir zorunluluk olabilir. Bu düzeydeki izlenecek prosedür ancak aracılık şeklindedir. Bu tür bir duruma dair bu bölümün ilerleyen kısımlarında bir örnek üzerinde duracağız. Daha önce kaydettiğimiz gibi devletsiz toplumlarda, bir anlaşmazlık tarafının, öfkesiyle başbaşa kalmadan önce *seçebileceği* farklı merciler olabilmektedir ancak bunlardan hiçbirinde, bizim mahkeme sistemindeki gibi bir 'temyiz' yapısı söz konusu değildir. Farklı çözüm biçimlerinin, hiyerarşinin farklı düzeylerinde uygulanabilir olmasında varolan ilave karmaşıklıkta olduğu gibi bunun olabilmesi için birimler arasında bir hiyerarşinin olması gerekir.

Devlet sisteminde, idarecinin elinin altında askeri ve polis kuvvetlerinin bulunmasıyla ilişkili olarak, düzenin sürdürülmesiyle ilgili bir başka karakteristik, belirli davranış tiplerinin, 'kamusal' bir boyuta sahip olmasıdır. Tipik olarak devletsiz toplumlarda, bir haksızlık eğer bundan dolayı birileri hazımsızlık duyar ve toplumsal kabul gören yol-

larla karşılık vermek isterse ele alınır. Buna karşın, bir devlet sisteminde, toplumun üyesi bir bireyin haksızlık yapıp yapmadığıyla ilgilenmeye hazır olarak güçlü bir biçimde onaylamadığı bazı davranış biçimleri olabilir. Bizim kendi toplumumuzda, bu kamusal boyut, 'medeni' ve 'ceza' yasası arasındaki ayrımda ve buna karşılık gelecek şekilde telafi ve cezalar arasındaki farkta kendini gösterir. Her ne kadar muhtemelen bütün devletler için böylesi bir kamusal boyut söz konusu ise de bizdeki bu sivil ve cezai meselelere dair yaptığımız ayrımın başka toplumlarda da motomot bu şekilde olacağını varsaymamalıyız.

Ayrıca bizdeki devlet organizasyonunu, net bir şekilde varolan bir 'güçler ayrılığı' –yasama, yürütme ve yargı arasında- ile ilişkilendirme eğilimi gösteririz. Her ne kadar ele aldığımız devletlerde kimi güçler ayrılığı ilkeleri bulunabilmekte ise de bu nadiren birebir bizdeki sistemi karşılamaktadır ve çoğu zaman da hiçbir şekilde böylesi bir düşünce yer almamaktadır. Bazen idarecinin emirlerini yerine getiren, yönetimle ilgili konularda onun aldığı kararlara katılan ve onun adına anlaşmazlıkları çözüme bağlayanlar aynı kişiler olabilmektedirler. Ayrıca bütün bunları aynı mekanda, aynı tür uygulamalarla yapabilmekte ve bu farklı işlevlerle ilgili yapılan toplantılar arasında net bir ayrıma gidilmeyebilmektedir.

Devlet türü bir organizasyona dair tüm bu özellikler, örnekleri ele aldıkça daha da netleşecektir. Burada ele alacağımız örnek, bugünkü Botswana içerisinde karşılaşılabilen Tswana şefliklerine dair bir grup olan Kgatlalar[149] olacaktır. Bu toplumu örnek olarak seçmemin nedeni ilk etapta onlara dair bilgi sahibi olmam ve kısmen de iki ayrı nedenden dolayı. Bunlardan birincisi, Kgatla devlet organizasyonunun, doğrudan doğruya babadan oğula geçen ve yaşa-bağlı bir organizasyon (önceki bölümlerden aşina olduğumuz iki gruplaşma biçimi) ile işletilen, ender görülen bir basitlikte oluşudur. Devlet, idarecinin o an için ideal olarak en kıdemli grubun soy olarak en kıdemli üyesinden seçildiği ataerkil bir devden çok az farklı birşey olarak görülebilmektedir; ve temel yönetim kanallarından biri, erkek tarafından geçen sistemin her düzeyinde yaşlı erkeklerce sağlanmaktadır. Kgatla'ya bakmamın öteki nedeni diğer

149 Genel olarak bkz., Schapera, *A Handbook of Tswana Law and Custom; Married Life in an African Tribe.*

Tswana toplumlarıyla ortak bir şekilde, yasama yoluyla kural koymanın oldukça yerleşik oluşudur.[150]

Kgatlalar, bugün Güney Doğu Botswana'da, 2,800 kilometrekarelik topraklar üzerinde yaşamaktadırlar. Bugün muhtemelen 35,000 kişi kadar kalmışlardır ve bunlardan 20,000'i hükümet reisinin başkenti Mochudi'de yerleşik meskenlere sahiptirler; geriye kalanlarsa dışardaki alanlarda küçük köyler veya izole mezralar halinde hayatlarını sürdürmektedirler. Ülkenin büyük bölümünün Kalahari Çölü'yle kaplı olduğu düşünüldüğünde Kgatlalar, Botswana'nın nispeten iyi sulanan bölümlerinde yaşasalar da pek çok standart açısından bu bölgenin de kuru olduğunu söylememiz gerekir. Fakat yılın büyük bölümünde, iyi otlaklar vardır ve doğru zamanda yeterli yağış düşerse iyi mısır mahsülü ve darı yetişebilmektedir. Kgatlalar kuşkusuz kendilerini ilk olarak sığır-yetiştiricisi ve ikinci olarak da kuru tarım çiftçisi olarak görmektedirler.

Kgatla devleti, karar-verme sürecinde tavsiye ve yardımda bulunan üç farklı gruplaşmaya danışabilen soya dayalı bir idareci (*kgosi*)[151] ile yönetilmektedir. Onun etrafında ilk olarak, özel bir etki ve güven telkin eden konumda bulunan diğer erkeklerle birlikte en yakınları arasından (babası, genç kardeşleri, erkek kuzenleri, dayılarından) oluşan küçük bir gayri-resmi meclis bulunmaktadır. İkinci olarak, bölge (geleneksel olarak toplumu oluşturan temel idari bölümler) reislerini toplayabilir. Son olarak da toplumun bütün yetişkin erkeklerinin biraraya geldiği bir toplantı yapılabilir. Gündelik kararların büyük çoğunluğu bu gruplaşmalardan ilkinde alınmaktadır ve sonrasında idari hiyerarşiden geçerek ulaşılan kararlar, bölge reislerine aktarılmaktadır. Eğer daha ciddi meseleler ele alınacaksa bütün bu reisler toplanmaktadır; ve bu meseleler içerisindeki en önemli konu gündeme alındığında toplumdaki bütün yetişkin erkekler bir araya toplanabilmektedir.

Bu düzeylerde yapılan toplantı prosedürleri oldukça esnektir ve otoritenin kaynağının tam olarak nerede olduğunu ortaya koymak kolay değildir. Tipik olarak şef, birşeyler yapılmasını istediği bir mese-

---

150 Bkz. Schapera, *Tribal Legislation among the Tswana of the Bechuanaland Protectorate.*

151 Burada betimlenen özellikler on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, Kgatla devleti, Bechuanaland Protectorate'e dahil olmadan önceye aittir. Bir Setswana terimi olan *kgosi*, burada da aynı şekilde kullanılacak olan 'şef' olarak tercüme edilegelmiştir.

leyi gündeme getirir ve bir süre o konu üzerinde konuşur. Daha sonra oradaki diğer insanlar, kendi görüşlerini dile getirirler. Çoğunlukla, kısa sürede net bir görüş ortaya çıktığında şef bunu özetler ve bu doğrultuda adım atılmasını önerir; ortak bir rıza oluşur ve mesele halledilmiş olur. Gerçi Kgatlalar, yapılan toplantının düzeyi ne olursa olsun bu kararı, şefin kararı olarak görürler. Bu bir anlamda doğru olabilir ancak genel bir kabule sahip olmadan hiçbir şef, iktidarda uzun süre kalamamaktadır ve sürekli olarak destek görmediği bir takım tedbirleri dayatmaya kalkarsa hızla gücünü kaybedecektir.

Bu meclislerde alınan önemli kararların pek çoğunun hayata geçirilebilmesi için geniş kitlelerce eyleme sokulması gerekmektedir: geçmişte, savaşa girilecekse veya savunma amaçlı olarak devlet organize edilecekse böyle olması gerekirdi; bugünse, sığırların toplanması veya ana su kanallarının açılması için de durum böyledir. Bu tür birşeyin yapılması gerektiğinde, yaş-gruplarından bunu yapmaları istenir. Her beş yılda bir genç-çocuklar fiziksel olarak erkeklik özellikleri kazandıkça bir araya toplanıp (sünnet de dahil olmak üzere) kabul prosedürlerinden geçtikten sonra yeni yaş-grupları oluşturulur. Aynı anda kabul aşamasından geçenler aynı yaş-grubunu oluştururlar; ve yıllar içerisinde yeni gruplar oluşturuldukça ilk oluşmuş olanlar kıdem kazanır. Temel yapı projeleri ve savaşa girmek gibi fiziksel olarak en ağır olan işler, daha genç olan gruplara verilir.

Şeflik makamının babadan en büyük oğula devredilmesi gerekirken daha küçük erkek kardeşler ayrılarak kendi bölgelerini oluşturdukları bu yeni alt-bölümlerin kontrolünü ele aldıklarından her bölgedeki şef ile kıdemli erkek arasındaki bağlantı, ideal olarak soya dayalıdır. Kgatlalar, toplumlarının, on yedinci yüzyılın sonlarında veya on sekizinci yüzyılda Kgafela tarafından kurulduğuna ve bugün Mochudi'nin merkez köyündeki kırk-sekiz bölgenin Kgafela'nın soyundan gelen şeflerin küçük erkek kardeşlerince idare edilmiş olduğuna inanmaktadırlar. Üyeleri daha önceki şeflerin küçük erkek kardeşlerinin soyundan olmadığını ileri süren bir kaç bölge, evvelce Kgatlalarca işgal edilmişler veya ortak düşmana karşı kendi istekleriyle katılmak istemişlerdir. Fakat bu istisnalar hariç tutulursa, bölge reisleri, şefin hanedanlığının küçük şubelerinin kıdemli üyeleridir.

İdari sistem alt düzeyde, ana köyün yerleşim düzenlemesi düzeyinde kendini gösterir. Merkezde, şefin ilk etapdaki hanedanlık mensuplarından erkeklerce tutulan yerleşimler vardır ve onların etrafında diğer kırk yedi gruba ait her biri bir bölge reisi tarafından idare edilen yerleşimler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu anlamda bölge, coğrafi bir alanı ifade etmiş olmaktadır; ve her bir reis ideal olarak idari anlamda kendi kontrolünde ve sorumluluğunda bulunanlarla birlikte yaşamaktadır.

Her bir bölgede 200 ilâ 600 arasında değişen bir sayı mevcuttur ve bu üyelerin büyük çoğunluğu, bir kez daha reisin erkek tarafından soyundan gelmekte olduğunu ileri sürmektedir. Bir bölge içerisinde ayrıca genel olarak iki ayrı altbölüm daha bulunmaktadır. Birincisi, ortak bir büyükbaba soyundan geldiğini ileri süren bütün erkekler birarada gruplaşma eğilimindedir ve böylesi bir alt-grup içerisindeki asgari birim, eşi (veya eşleri) ve çocuklarıyla birlikte bir meskende bulunan evli ve yetişkin bir erkekten oluşmaktadır. Pek çok bölgede ayrıca, zamanla ana kesimin üyesi olan bir reisin idari kontrolü altındaki kendi soyundan gruplar oluşturmuş olan diğer kabilelerden bireyler dahil olmuşlardır.

Böylelikle, gruba aşağıdan yukarıya bakıldığında ilk olarak kendi hanehalkının reisi evli erkek ve sonrasında onun soyca en yakın olduğu erkeklerin oluşturduğu gruplar, daha sonra bu tür grupların oluşturduğu bölge ve son olarak da bu bölgelerin birleşerek bütün toplumu oluşturduğu görülür. Dolayısıyla Kgatla toplumu, sürekli büyümekte ve derinleşmekte olan bir piramit gibi görülebilir ve daha fazla erkek doğdukça ve bu erkekler kendi ailelerini oluşturdukça toplumun temeli de genişlemekteyken en basit siyasal ve idari organizasyon katkat perde şeklindeki hanedanlık sistemi üzerine kuruludur.

Kgatlalar, gündelik yaşamlarındaki düzenlemelerin, genellikle 'Kgatla yasası ve örfü' olarak çevrilen bir ifade olan *mekgwa le mealo ya Sekgatla* ile betimledikleri kurallar bütünü ile yönetildiklerini düşünmektedirler. Bununla birlikte, bu şekildeki bir çeviri iki açıdan yanlış yönlendiricidir. Birincisi, *melao* ve *mekgwa* terimleri, bu tür bir çeviriyle keskin bir şekilde birbirinden ayrılmaktadır. İkinci olarak ise, 'Kgatla yasası ve örfü' doğrudan doğruya bizim yasa kurallarımızı karşılar nitelikte bir kurallar bütünü olarak görülemez çünkü bu kavram,

nazik davranıştan ahlaki zorunluluklara ve anlaşmazlık halinde oldukça ciddi bir şekilde ele alınan kurallara kadar uzanan, bütün bir farklı türdeki kurallar bütününe kucak açmakta ve hatta bizim yasama olarak adlandırdığımız sürece dair unsurlar içermektedir. Şef de dahil olmak üzere herkesin gündelik işlerde bu kurallara uyması beklenmektedir ve '*Molao sefofu, obile otle oje mong waone*'- 'Yasa kördür, kendi sahibinin bile başınır yer'- şeklinde bir Tswana deyişi vardır. Fakat bizim sistemimizi bu kadar net bir şekilde karakterize eden ayırdedici bir 'yasal' kurallar kategorisi söz konusu değildir. Bir başkasının evini ziyaret ederken ki sosyal davranış biçimini idare eden normlar, tıpkı bir kimsenin sığırları bir başkasının mısır tarlasını tahrip ettiğinde ne yapılması gerektiğini ortaya koyan genel sınıflandırma içerisindeki gibi net bir şekilde bilinmektedir.

Bu kuralların bazılarının kökeninin, Kgatlalarca, uzun bir yerleşikliğe sahip ve bağlılık gösterilen, kabul gören davranış kalıplarında yattığı düşünülmektedir, diğer bir kısmı, bir anlaşmazlığı ele alırken şef tarafından verilen kararlardan gelmekte ve hâlâ bir kısmı da yasal uygulama olarak görebileceğimiz direkt ilan etmelerle yapılmaktadır. Kgatlalar, evvelce 'Kgatla yasası ve örfü'nün bir parçasını oluşturan birşeye vurgu yapan ve basit şekilde yeniden ifade eden ancak belki unutulacak veya dikkatsizce gözlemlenecek olan ilan etmeler arasında bir ayrıma gidecektir. Şefin *kgotla*'sındaki toplantılar, bu tür bir hatırlama için fırsat sunabilmektedir. Diğer taraftan, ya varolan bir kuralı değiştiren veya beklenmeyen yeni bir durumla başetmek için yeni bir düzenleme getiren bir ilan etmenin daha dikkatli bir hazırlıktan sonra gündeme getirilmesi gerekmektedir. Kgatlalar, şef bu tür bir değişiklik yapmak istediğinde bu meselenin tartışılabilmesi için kabile erkeklerini toplaması gerektiğini söylerler. Şefin, ancak bunu yaptığında ve *kgotla*'da bunu izleyen tartışma sonucunda yeni bir kural ilan edildiğinde, bu tür bir kural, 'Kgatla yasası ve örfü'nün bir parçası haline gelmektedir.

Her ne kadar Kgatlalar, yeni bir yasa ilanında bulunmanın idarecinin görevi olduğunu söyleseler de çoğu onun bunu *kgotla* toplantısında gündeme getirdiği önerisi onay görmedikçe *yapmaması gerektiği* konusunda hemfikir olacaktır. Bu tür bir önerinin destek görmediği durumlarda, 'Şefin sözü, yasadır' ('*lentswe lakgosi kemolao*') deyişinden ha-

reketle çok az kişi bunun idareciyi, yapmak istediğini ilan etmeden alıkoyacağını söyleyecektir ancak genellikle ihlal edilmeyen bu tür kurallara olan uyum düzeyi büyük oranda düşecektir.

Kgatla ve diğer Tswana şeflerinin bu şekilde ilan ettikleri kurallar, aile yaşamı (örn. bir erkeğin kaç kadınla evlenebileceği; başlık olarak ne vermesi gerektiği; evleneceği kadının yaşının ne olacağı; bir erkek bir başkasının kız kardeşini hamile bıraktığında telafi olarak ne kadar sığır ödemesi gerektiği gibi); toprak imtiyazı (toprakların çitle çevrilmesi ve temiz olmayan alanlara yapılacak yerleşimle ilgili düzenlemeler); genel temizlik; ve trafik düzenlemeleri (örn. aşağı doğru inen vagonların uygun firenlere sahip olup olmadıkları) da dahil geniş bir yelpazeye uzanabilmektedir.[152]

Bu yasama ilanlarına uyulma derecesi, elde edeceği sosyal kabul oranına ve bunu uygulatacak şefin kapasitesine bağlıdır. Bazı şefler, yaygın bir kabul gördüğünü hissetmedikçe herhangi bir tedbire başvurmamaktadır ve bu tür bir durumda uygulama çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bir kural toplumsal kabul görmediği veya uyulması külfetli olduğunda işin büyük kısmı, şefin enerjisine kalmaktadır. Eğer bunun içerisinde arazilerin çitle çevrilmesi veya stokların brandayla örtülmesi gibi işler varsa o takdirde konu, sıkı tetkiklerle ele alınabilmekte ve uymakta başarısızlık gösterenlerin cezalandırılması yoluna gidilebilmektedir. Diğer taraftan, aile yaşamını düzenlemeye çalışan şefler, bunu yapabilmenin çok daha zor olduğunu görmüşlerdir.

Mekgwa le melao ya Sekgatla, uygun sosyal davranışla ilgili yönlendirici işaretler sağlamanın yanı sıra, ortaya çıktıklarında anlaşmazlıkların çözüme bağlandığı kriterin karşılanması olarak da görülmektedir. Bütün Kgatlalar, tüm bu kurallar hakkında serbestçe konuşabilmekte ve bunları bildiklerini düşünmektedirler; toplumdaki bazı alt-grupların özel bir koruyuculuğa sahip oldukları anlamlı değildir. Bir anlaşmazlık bağlamında bu kurallara açıkça başvurulabilmekte veya belirli bir iddianın yansıtıldığı ayrıntıların çağrışımlarına gönderme yapılabilmektedir. İnsanların kuralları bilmeleri sağlanır ve salt 'Molefe'nin oğlu, kız kardeşimi hamile bıraktı' veya 'Lesoka'nın sığırları benim mısırlarımı telef etti' gibi bir iddia, evli olmayan bir kadının hamile bırakılma-

152 Bkz. Schapera, *Tribal Legislation among the Tswana of the Bechuanaland Protectorate*.

sı veya sığırların ürünlere zarar vermesiyle ilişkili herkesçe bilinen kurallar bütününe başvurmak için yeterlidir. Çoğu toplumda *mekgwa le melao*'nun genelleme derecesi ciddi biçimde değişebildiği gibi, çatışma halinde bir anlaşmazlık bağlamında gündeme getirilmesi de mümkün olabilmektedir. Örneğin iki erkek kardeş, annelerinden kalan evin varisinin kim olacağı konusunda anlaşmazlığa düştüklerinde içlerinden biri, baba tarafından yakın akrabaların barış içerisinde birarada yaşamaları yönündeki genel kuralı devreye sokabilirken, öteki, meskenin en küçük erkek kardeşe kalması yönündeki çok daha ayrıntılı düstura dayanabilmektedir. Bunda olduğu gibi birbiriyle uyuşmaz kuralların aynı anda devreye sokulması halinde kurallar üzerinde açıkça konuşulur. Her iki anlaşmazlık tarafının bu kurallarla uzlaştıkları ancak üzerinde uzlaşılan bir kuralla ilişkili olarak eldeki verilerin yorumlanması hakkında savlar ileri sürdüklerinde açıktan bir atıf, gereksizdir.[153]

Çözüme-dönük tartışmanın, bir anlaşmazlığın ele alınmasında en uygun yol olduğu görülmektedir. Her ne kadar öç almak için başvurulan şiddet ve zorla bir malın geri alınması dar sınırlar içerisinde hoş karşılanabiliyorsa da bütün bunlara hiçbir zaman toplumsal bir onay verme söz konusu değildir. Benzer şekilde, acı duyulan bir talihsizlik veya zararın sorumluluğunu yüklemek için bir takım doğaüstü mercilere başvurulabilmekte ise de bu sorumlu bir insan olduğunda bu mercilere daha fazla başvurulması güçlü bir şekilde caydırılmaktadır. Bu tür yöntemler, öteki tarafça keşfedilmesi halinde anlaşmazlığı abartıcı bir etki yapabilmektedir.

Bir anlaşmazlığı ele alan merciler, daha önce üzerinde durduğumuz kurumsal hiyerarşi içerisinde yer edinirler. Kgatlalar, iki insan arasında bir kavga patlak verdiğinde, bunu kendi aralarında yapacakları karşılıklı tartışmalarla yatıştırmaya ve çözmeye çalışmanın kendi sorumlulukları olduğunu düşünmektedirler; ancak, bu tür görüşmelerin başarısız olabileceğini ve üçüncü tarafın yardımının gerekebileceğini bildiklerinden her iki taraf da ilk aşamadan itibaren akil akrabalarının olan bitenle irtibatını kesmemesini sağlayacaktır. Sığırların ürünleri tahrip etmesi gibi, nisbeten daha basit ve ara ara tekrarlanan problemler, tipik olarak

153 Bkz.Comaroff ve Roberts, 'The Invocation of Norms in Dispute Settlement: The Tswana Case', Hamnett (ed.), *Social Anthropology and Law*.

bu düzeyde çözülür; fakat meselenin daha ciddi veya taraflar arasında kötü bir ilişki geçmişinin olduğu durumlarda, mesele doğrudan doğruya akil akrabaların önüne getirilebilmektedir.

Çözüme dönük karşılıklı girişimlerin işe yaramadığı veya sıkıntının tırmanacağı ya da şiddete neden olacağı gibi bir korku taşınmadığı durumlarda, anlaşmazlık tarafları, meseleyi çözüme kavuşturması için en yakınındaki akrabalarını işe dahil ederler. Her ne kadar Kgatlalar, anlaşmazlık durumlarında büyük ölçüde baba tarafından akrabalarına dayansalar da meselenin burada ele alınması Arushalar örneğinde gördüğümüze kıyasla daha seyrek görülen bir durumdur ve anne tarafından akrabalar da ilk andan itibaren işin içerisine dahil olma eğilimindedir. Tüm bu yaklaşımlar, özel görüşmelerde veya her iki anlaşmazlık tarafının da ait olduğu bir yerleşim yerinin akil üyelerinden oluşan bir grubun düzenleyeceği resmi toplantıda karara bağlanabilir. Bu düzeyde ulaşılmaya çalışılan çözüm biçimi, taraflar arasındaki ilişkiye bağlıdır. İki tarafın yakın akraba olmadığı durumlarda, karşılıklı anlaşmazlık tarafları tipik olarak destek için akrabalarıyla biraraya gelirler ve sonrasında her iki taraf bir köprü konumundan aracılık etme arayışında olan kimse bulunmaksızın görüşmeyle çözüme dönük bir yol bulmaya çalışırlar. Akraba olduklarında ise, her iki tarafla da eşit yakınlıkta ilişkisi olan akrabadan bir akil kişi, yansız bir duruşla aracılık etme işine soyunabilir. Bu düzeyde, hiç kimse bir kararı dikte etme konumunda değildir ve eğer yapılan görüşmeyle bir uzlaşmaya varılamazsa meseleye daha önceki toplantıların gerçekleştiği bölgenin reisi tarafından el atılır.

Reisin önünde anlaşmazlığı ele alırken bir dizi seçenek mevcuttur. Ya doğrudan doğruya her iki tarafın kabullenebileceği çözümler önererek doğrudan doğruya aracılık edebilir; veya henüz o yolun yeterince tüketilmediğini düşünürse, tarafları, yakın akrabalarıyla tartışmaya devam etmek için yollayabilir. Bununla birlikte, her ne kadar reis dilerse bir aracı olarak hareket edebilse de buna başvurmaksızın bir karar alarak meselenin çözümü yoluna da gidebilir. Böyle yaptığında taraflar ya bu kararı kabul edip gereğini yerine getirir veya anlaşmazlığı şefin önüne taşırlar. Mesele şefin önüne getirildiğinde, şef, daha önce anlaşmazlığa bakmış olan reisin raporundan, tarafların ve akil akrabalarının anlattıklarından haberdar olur. Veya varılan bir karar varsa şef ister-

se bu kararı uygulatma kapasitesine sahiptir. İtaatsizlik halinde, fiziki cezalandırma, stokların müsaderesi veya verilen toprakların geri alınması yollarına gidilir. Yaş-grubu organizasyonu, uygulatma için gerekli olan mekanizmayı sağlar: en genç yaş-grubu üyeleri, itaatsizlikte direten kişiyi şefin önüne çıkmadan önce getirmek veya müsadere öncesinde stoklarını toplamak üzere gönderilebilir.

Dolayısıyla Kgatla örneğinde, çözüme-dönük konuşma, bir anlaşmazlıkları ele alma biçimi olarak ayrı bir öneme sahipken şiddete dayalı bireysel tepkilere ve büyüye güçlü bir şekilde karşı çıkılmaktadır. Gündelik yaşamın düzenlenmesinde olduğu gibi anlaşmazlıkların çözümünde de insanlardan *mekgwa le melao*'yu izlemeleri beklenmektedir; fakat genelden özele uzanan bu normlar öbeği, Kgatlalar'a yaşamlarını sürdürme ve anlaşmazlıklarla başetmede epey bir esneklik sağlamaktadır. Aynı şekilde, nazik davranış normlarından zorunlu yasal yaptırımlara uzanan, yeterince kendi başına bir yasal kurallar bütünü olarak görülmemektedir. Dahası, hem farklı coğrafi alanlarda ve hem de devlet organizasyonunun farklı düzeylerinde görülebilen yorum ve içerikteki değişkenlikler olarak monolitik bir sistem oluşturmaktadır.

Kgatla devlet organizasyonu da ayrıca, çözüme ulaşma girişimlerinin anlaşmazlık taraflarının kendisinden başlayarak, soy gruplarına, bölgelere ve son olarak da şefe doğru bir silsile içerisinde ilerleyen anlaşmazlık çözüm mercilerinin organizasyonuna uygun olarak yapılanmıştır. Dahası, her ne kadar her düzeyde görüşmeye ve aracıya dayalı çözüm araçlarına başvurulabilmekte ve reis veya şefin önüne gelmeden önce bir yargı süreci son seçenek olmaktayken, ihtiyaç olduğu ortaya çıktığında bu ikincisinin elinin altında, alınan kararlara uyulmasını sağlayan organize bir kuvvet bulunmaktadır.

Kgatla devleti, merkezi siyasal organizasyonun bütün kritik özelliklerini açıkça kendisinde barındıran ve bu düzenlemelere bağlı olarak olması beklenebilecek çeşitli kontrol kurumları sergileyen tekil bir örnektir. Ayrıntılarda Kgatla örneğinden ayrılan başka örnekler de verilebilir. Özelde, devletin üzerine bina edildiği ve bu sayede idarecinin iktidarını kullandığı ince organizasyon özellikleri ciddi bir değişkenlik gösterebilmektedir; hanedanlık sistemini oldukça iyi karşılayan bir devletle birlikte Kgatla örneğindeki bu yalınlık bile ender görülen bir

durum olabilmektedir. Benzer şekilde, idareci bile çoğu zaman doğaüstü ile Kgatla şefininkinden daha yakın bir ilişki ileri sürebilmektedir. Her ne kadar o kendi insanları ile doğaüstü merciler arasında bir aracı olarak görülmekte ve bu haliyle düşen yağış miktarı üzerinde önemli bir role sahip olduğu düşünülmekte ise de (bazı Afrika krallıklarında olduğunun aksine) herhangi bir ilahi atadan geldiğini ileri sürmemektedir. Ancak yine de bu örnek, eğer 'nihai otoriteyi elinde bulunduran idarecinin, alacağı kararların ve yapacağı düzenlemelerin yönetimi altındaki toprakların tamamında uygulamalarını bekleyebileceği şekilde, kimi yetkilerini tayin ettiği kişilere devretmesi' olarak alırsak, devlet sisteminin özünü barındırmaktadır. [154]

154 Mair, *Primitive Government*, s.138.

9

Dövüşme ve Konuşma

Bohannan, ortaya çıkan sıkıntılı durumların ele alınmasında başvurulan farklı yollar üzerine kafa yorarken, "temelde iki tür çatışma çözümü vardır: idare edilen kurallara göre ve dövüşerek. Hukukla ve savaşarak." der.[155] Bu çıplak gözlem hiç kuşkusuz düşünceyi kışkırtıcıdır ancak 5.ve 8. Bölümler'de incelediğimiz etnografik örnekler, Bohannan'ın bu formülasyonunun fazla indirgeyici olduğunu göstermektedir. Birincisi, anlaşmazlıkların belirli şartlar altında dövüşmeksizin, karşılıklı tartışmayla veya kuralların net olmadığı ve işin içindekilerce büyük bir önemde görülmediği durumlarda bile aracılık prosedürleriyle çözümlenebilme ihtimalinin olduğu açıktır. İkinci olarak, Maring örneğinin oldukça çarpıcı bir biçimde sergilediği gibi, dövüşmenin yaşandığı yerlerde bunun alacağı biçim, toplumsal kabul gören kurallarla yakından ilişkili bir şekilde düzenlenmektedir. Buna karşın Bohannan bizi, bazı toplumlarda ötekilerine kıyasla daha fazla bir dövüşmenin yaşandığını ve toplumların, kurallara verilen önem bakımından değişkenlik gösterdiğini düşünmeye zorlamaktadır. Bu ve bir sonraki bölümde, ne tür şartlar altında farklı anlaşmazlık çözüm araçları olabileceği hakkında bir sonuca varabilmek için tüm bu problemleri biraz daha irdeleyeceğiz.

Elimizdeki örneklere baktığımızda iki ayrı kutupla karşı karşıya olduğumuz görülmekte. Birincisi dövüşme ve konuşma arasındaki karşıtlık: bazı toplumlarda bir anlaşmazlık çözüm aracı olarak kişiler-arası şiddet daha barizken bazı başkalarında konuşmak böyledir. İkinci olarak, kurallar ve güç arasında bir ilişki vardır: bazı çözüm süreçlerinde

155 The Introduction to *Law and Warfare*, s.xiii.

kuralların merkezi bir yeri olduğu görülürken diğerlerinde pragmatik değerlendirmeler ve güç uygulama daha önemlidir. Bohannan'ın formülasyonu, bu iki kutbu bir arada ele alarak, dövüşme ve konuşmaya ve anlaşmazlıkları kuralların uygulanmasından çok güç dengesine göre çözüme kavuşturmaya getirilecek alternatifin madalyonun öteki yüzünden başka birşey olmadığını sezdirmektedir. Kuşkusuz bu ikisi arasında yakın bir ilişki vardır ancak şu anki amacımız açısından, bu süreçleri (kurallar ve güç) idare eden sorulara dair analitik açıdan ayırdedici sorudan hareketle anlaşmazlıkların çözüme kavuşmasını sağlayan prosedürleri (dövüşme ve konuşma) ayrı ayrı değerlendirmek en iyi yol gibi gözükmektedir. Bazı çakışmalar olması kaçınılmazdır ancak bu bölümde ana olarak 'dövüşme/konuşma' çatallaşmasını ele alacağız ve kurallar ile güç ilişkisine 10.Bölümde yeniden döneceğiz.

Toplumları, meydana gelen kavgaların dövüşerek çözüldüğü ile konuşarak halledilmeye çalışıldığı şeklinde ikiye ayırmaya kalkışan bir sınıflandırma fazla ham olacaktır. Daha önce *her* toplumda bir dizi kontrol mekanizmasının yanyana bulunabileceğini ve hepsi birlikte, anlaşmazlıkların engellenmesi ve idare edilmesine katkıda bulunduğunu belirtmiştik. Nuer örneği ayrıca, görece önemi toplumdan topluma değişmekle birlikte dövüşme ve konuşmanın yanyana bulunabileceğini göstermektedir. Dahası, bir kavganın arkasından yaşanan kişilerarası şiddetin ölçeği, sınırsız bir değişkenlik göstermektedir. Mağdurun kendisine haksızlık yapana karşı, öç niteliğinde şiddet türü özel eylemlerle sınırlanabileceği gibi aynı etnik grubun iki kesimi arasındaki uzun süren dövüşmeleri de içerebilir veya farklı etnik ilişkilerin olduğu gruplar arasındaki bir savaşımı barındırabilir. Benzer şekilde, karşılaşma biçimi sınırlı ve hayli biçimsel karşılıklı hamlelerden kontrolsüz dövüşmelere uzanan bir yelpazede olabilir. Çözüme-dönük konuşmaya dair sayısız farklı tür söz konusu olabilir.

Bu aşamada ortaya koyduğumuz sorunun doğasına ilişkin olarak net olmamız da önem arzetmektedir. Burada insan toplumlarında neden kavgalar yaşandığı veya farklı gruplardaki insanların görünürde ne üzerine kavga ettikleri değil ortaya çıkan bu kavgaların neden bir yerde başka öbür yerde daha başka baskın şekillerde idare edildiğidir. Kuşkusuz belirli bir anlaşmazlık ile onun idare ediliş şeklinin doğası ve kay-

nağı arasında bir ilişki olabilir ancak bizim temel kaygımız bir toplumdan ötekine değişkenlik gösteren gözlemlenebilir farklı problemle başetme yaklaşımlarıdır.

Bu soruyu sorarken karşı karşıya olduğumuz zorluk da ayrıca bu noktada akılda tutulmalıdır. Tarihsel olarak sömürgeci yayılmanın gelişimi ve bir disiplin olarak sosyal antropolojinin büyümesiyle küçük-ölçekli toplumların, özellikle batı olmak üzere çok farklı dış 'temas'ların etkilerine bağlı olarak farklı aşamaları çalışma konusu yapılmıştır. Bunlardan bazıları antropologlar tarafından ciddi bir çalışma konusu yapılmadan önce kuşaklarca sömürge idarelerinde kalmışlarken diğer bazılarında antropologlar tacir ya da idareci gibi görevlerle aşağı yukarı eşzamanlı olarak sürece dahil olmuşlardır. Her ne kadar bu farklılıklar bizim ilgilendiğimiz farklılıkları açıklamıyorsa da değerlendirme yaparken onları da göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

Bu çekinceyi bir tarafa bırakırsak, neden bazı toplumlarda diğerlerine kıyasla daha fazla dövüşmeye başvurulduğuna dair çok az kolay anlaşılır veya bütünüyle tatminkâr açıklamalar getirilmiştir. Fakat burada yer alan konuları netleştirebilir ve cevaplar için yapılacak bir araştırmanın tutabileceği doğrultular belirtebiliriz. Dövüşmeye dair farklı yer verişleri açıklamaya çalışırken problemi, illa birbiriyle tutarsız olması gerekmeksizin, konuya farklı hareket noktalarından yaklaşan iki şekilde ifadelendirmek mümkündür. Yaklaşımlardan biri, konuşma meselesini bir tarafa bırakarak dövüşmeye neden olabilen şartları ayırmaktır. Diğer yaklaşım ise, dövüşmenin, şartların konuşma için elverişli olmadığı durumlarda ortaya çıktığı varsayımına dayanır ve dolayısıyla bu şartları oluşturmaya çalışmayla işe başlar. Bu soruşturmanın nihai sonucu çoğunlukla benzerdir fakat tutulan yollar, aydınlatıcıdır ve burada her birini ayrı ayrı izlemeye değer.

A. DÖVÜŞME

Neden bazı toplumlarda ötekilerine kıyasla daha fazla dövüşmelerin yaşandığına bakarken iki geçici genelleme ileri sürülebilir. Birincisi, belki bir öngörü olarak, kabul gören değerler ile kişilerarası şiddet hadisesinin aslı arasında yakın bir ilişki olduğu gözükmektedir. Tipik olarak bağımsız, saldırganca bir kendine güven tavrının özendirildiği top-

lumlarda anlaşmazlıklar büyük çoğunlukla, şiddet içerikli bir karşılaşmayla son bulmaktadır. İkinci olarak, her ne kadar bu bağlantının doğası net değilse de öç almak için kişisel şiddete başvurmanın yaygın olduğu toplumlarda, gruplar-arası dövüşme de ayrıca sıklıkla gözlenen bir durumdur. Bu tür toplumlarda görülen tipik bir sendrom, asıl anlaşmazlık taraflarının ait oldukları gruplar arasındaki haksızlığa karşı şiddet içerikli karşılık vermenin dövüşmeye dönüşerek tırmanmasıdır. Bu durum özellikle, grup içerisinde yüksek düzeydeki kişilerarası şiddet ile birlikte aynı etnik grupta yanyana yaşayan topluluklar arasında tek tük dövüşmelerin yaşandığı Yeni Gine toplumlarında görülür.

Dövüşmeye başvurma konusunda bu tür farklılaşan görünümlere dair yaygın kabul gören bazı önemli açıklamalar, şiddetin hüküm sürmesini belirli sosyal ve siyasal organizasyon biçimleriyle ilişkiiendirmektedir. Bu teoriler, hem tespit edilen yapısal özellikler ve hem de ileri sürülen açıklamaların doğası anlamında ciddi bir değişkenlik göstermektedir. Bunun altında büyük ölçüde şu varsayım yatmaktadır: Açıklanması gereken şey dövüşme mi yoksa onun yaşanmıyor olması mıdır? Baktığımız şey, kavgaların kontrol edilmesine mi yoksa onların daha da alevlenmesine katkıda bulunabilen yapısal özellikler midir?

Meşhur bir teoriye göre, üçüncü tarafların müdahalede bulunmalarına götüren şey, anlaşmazlıkların dövüşmeye dönüşmesi değildir. Bu tür müdahalelerin gerçekleşmesinin en net koşulları, idarecinin elinde polis veya askeri birimlerin bulunduğu bir tür devlet organizasyonunun olduğu yerlerde görülebilmektedir. Bu tür toplumların dışında, zor kullanarak dövüşmeyi engellemek için müdahalede bulunma kabiliyetine sahip (veya bunu yapmaya istekli olan) üçüncü taraflar her zaman bulunacak diye birşey yoktur. Bu görüşe bir destek olarak hiç kuşkusuz çoğu idarecinin, kendi idaresi altındakiler arasında süren bir kavgaya güçlü bir biçimde karşı çıkacağını, onları, şiddete başvurmaksızın anlaşmazlık-çözüm prosedürlerini kullanmaya teşvik edeceğini ve yaşanabilecek kavgaları sonlandırmak için (gerektiğinde kuvvet de kullanarak) elinden geleni yapacağını kaydedebiliriz.

Yerleşik devletlerde bu tür kapsamlı dövüşler, nadiren tolere edilebilen şeylerdir ve bu yüzden biz büyük ölçüde başsız bir toplum ile bir başkası arasındaki farklılıklar üzerinde duracağız. Bu toplumlardan ba-

zılarında, bireysel nüfuzu olan geçici liderler etrafında yapılanma eğilimi gösteren takipçiler kendi aralarında dövüşen taraftarlar arasında zor kullanabilmektedirler; ancak bu tür bir eylem biçimi, ara ara görülebilmekte ve tutarlı bir kontrol mekanizması sergilememektedir. Dahası, 'büyük abi', anlaşmazlıkların kontrolü için taraflar arasına girmeye ilgi göstermeyebilir veya bunu yaparak prestij kazanabilir. Yapıp ettikleri bir bütün olarak grubun güvenliğini tehdit eden haksızlık yapanları dışarı kovmak veya öldürmek için biraraya gelen küçük, yüzyüze topluluklu üyelerine dair aktarılan raporlar vardır;[156] ancak bu tür anlatılar nispeten seyrektir. Öyle görünüyor ki haksızlık yapan kişi, genel olarak ancak devlet organizasyonunun gelişimiyle, ilk etapta zor kullanıcı bir müdahalede bulunmakla yükümlü olmayanları da ilgilendiren 'kamusal' bir boyut kazanmaktadır.

Dövüşleri, herhangi bir zor kullanıcı eylemde bulunabilme kabiliyetine sahip üçüncü tarafların olmamasıyla ilişkilendiren teorilerin zayıf noktası, bu türden üçüncü tarafların yer almadığı nispeten barış içerisinde yaşamını sürdüren pek çok toplumun varlığını açıklayamamasıdır. Ndendeuler, bu anlamda aşina olduğumuz bir örnek sunar. Anlaşmazlıkların barış içerisinde çözüme kavuşturulabilmesi için, zor kullanıcı bir müdahil olma olmaksızın, bir şekilde üçüncü-tarafların müdahalesine ihtiyaç olduğunu ileri süren daha ikna edici savlar da söz konusudur. Kock, Jale toplumundaki kişilerarası şiddetin yüksek düzeyini açıklamaya kalkışırken bu tür bir teori ileri sürer. Ona göre, orada dövüşmelerin hüküm sürmesi, 'çözümü, üçüncü bir tarafın müdahalesiyle güvence altına alabilen ikili ilişkiyi üçlü bir ilişkiye dönüştürebilmek için varolan yöntemlerin oldukça etkisiz olması'[157] gerçeğine bağlıdır. Aracı olarak üçüncü tarafların müdahalesinin gerçekleştiği şartların bu bölümün ilerleyen kısımlarında ele almanın daha uygulanabilir olduğu ve şu aşamada bazı şartların bu tür bir müdahale için uygun olmadığına işaret etmekle yetineceğiz. Örnek olarak bu durum, kavgaya tutuşan erkeklerin iki farklı sülaleden olduğu baba tarafından gruplaşmalardan oluşan bir toplumda böyle olabilmektedir. Her iki tarafa destek gelebilmektedir ancak toplumda aracılık etme kabiliyetine sahip

156 Örnek olarak *kingolle* olarak bilinen Kamba kurumu: bkz. Middleton, *The Kikuyu and Kamba of Kenya*.

157 *War and Peace in Jalemo*, s.159.

daha geniş bir grupdan kimse bulunmayabilmektedir. Bu durumda, anlaşmazlık pekala söz konusu iki grup arasındaki bir dövüşmeye tırmanabilmektedir.

Burada bazı kuramcılar, daha da ileri giderek yerele dayalı babasoylu kesimlerden oluşan toplumlarda dövüşlerin meydana gelebileceğini çünkü, müdahil olabilme kabiliyetine sahip üçüncü tarafların bulunmadığını belirtmektedirler. Bunlar, özellikle bir ataerkil akrabalık temeline dayalı olan belirli tipteki yerleşim gruplarında, gerektiğinde ortak çıkarları doğrultusunda hareket etmeye hazır üyelerden oluşan güç gruplarının gelişim gösterebileceğini ileri sürerler. Bu tür münferit güç gruplarının oluştuğu yerlerde, bir kişiye yapılan bir haksızlık, bütün gruba yapılmış gibi görülür ve bunun sonucunda bütün bir topluluk birbiriyle bir çatışma içine sürüklenir: 'güç gruplarının olduğu toplumlarda, her şiddet eylemi, zincirleme bir reaksiyon doğurucudur ve her bireysel saldırganlık tohumunun grup çatışmasına dönüşme tehlikesi vardır'.[158] Ataerkil yerleşimle aynı kökenden gelen kesimler arasında bir bağıntı olduğunu ortaya koyan kültürlerarası tarama çalışmaları, bu teoriye belirli bir destek oluşturmaktadır.[159] Bu teori hiç kuşkusuz, Jale ve Maring gibi toplumlarda karşılaşılan ataerkil akraba gruplarından oluşan gruplaşmalardaki ilişkileri karakterize eden dövüşmeyle ilk bakışta bir tutarlılık gösterir. Fakat, bu tür, ortak çıkarların ve ortak düşmanların iç sıkıntılara dair barışçıl bir çözümü teşvik etmiş olması beklenebilecek toplulukların bazılarında da açıkça görülebilen hayli yüksek şiddet düzeyini açıklamamaktadır.

Topluluklar arasındaki dövüşmeleri *caydırıcı* olabilecek yapısal özellikler bulma arayışındaki kuramcılar Colson'un Tonga Platosu örneğindeki çatışmayı kontrol etmede merkezi bir önemi olduğunu tespit ettiği türdeki sınırları-aşan birlikteliklere odaklanmışlardır.[160] Daha önce gördüğümüz gibi, bu tür birbiriyle çatışan bağların yükseltebildiği

---

158 Van Velzen ve van Watering, 'Residence, Power Groups and Intra-Societal Aggression: An Enquiry into the Conditions Leading to Peaceful in Non-Stratified Societies', *Int.Arch. Ethnog.*,No.49, 169-200.

159 Örn.için bkz., Otterbein, 'Internal War: A Cross-cultural Study', *American Anthropologist*, sayı.70, 227-89; Divale, Chamberis, Gangloff, 'War, Peace and Marital Residence in Pre-Industrial Societies', *Journal of Conflict Resolution*, sayı.20,57-78.

160 Bkz.4.bölüm, s.56.

bağlılıkların ayrışmasının zaman içerisinde devam eden anlaşmazlıkları yatıştırabildiği ve bunların ölçeğinin toplum içerisindeki karşıt grupların sürekli olarak savaşım halinde oldukları bir biçimde genişlemesini engellediği ileri sürülmektedir. Bu bağların olmayışına dayanılarak bazı Yeni Gine topluluklarındaki ilişkileri karakterize eden, süreklilik gösteren şiddetin açıklanmasına çalışılmıştır[161], ancak burada bir kez daha komşu gruplar arasında bu bağların bulunmaması onlar *arasındaki* şiddet içerikli kavga hadiselerini açıklamaya yardım etmemektedir.

Ortak etnik bağlılıkları olan gruplar arasında dövüşmelerin belirli bir siyasal ve sosyal organizasyonla bağlantılı olabileceği şeklindeki teoriler bağlamında, gruplar arasındaki çatışmanın, aralarındaki bağlılığı arttırıcı olabildiği yönündeki yaygın görüş üzerinde de ayrıca durmamız gerekir. Bu teori, en azından Sumner ve Simmel'e kadar geri götürülebilir. Sumner, bunu şöyle ifade etmiştir: "kendi grubumuz içerisindeki dostluk ve barış ile diğer gruba dönük düşmanlık ve savaş ilişkisi, birbiriyle bağıntılıdır. Dışardakilerle olan sıkıntılı durumlar, içerde barışı sağlayan şeydir."[162] Çeşitli modern antropologlar, bu düşünceye destek veren örnekler ortaya koymuşlardır ve bazıları daha ileri giderek diğer gruplarla dövüşmeye neden olan şeyin içerdeki dayanışmayı sürdürme ihtiyacı olduğunu ileri sürmüşlerdir.[163] Bu teori kendine özgü belirli şartlar içerisinde geçerli olabilse de Jale de dahil olmak üzere bir dizi toplum örneğinden hareketle bakıldığında, gruplar arasında yaşanan dövüşmeler, aynı anda grupların kendi içinde yaşanan ciddi bir şiddet ile yanyana ilerlemektedir.

Dövüşmeye, farklılaşan başvurmalara dair yaygın olan bazı diğer ileri açıklamalar belirli ekolojik şartların oluşması merkezinde toplanmaktadır. Bu tür teorilerden biri, gruplar arasındaki dövüşmenin, toprakların kıtlaşmasına götüren nüfusun artmasıyla açıklanabileceğini ileri sürmektedir. Bu bağlantıyla ilgili olarak oldukça çok sayıda çalışma, toprak anlaşmazlıklarının sık yaşandığı yerlerde, bu anlaşmazlıkların dövüşmeyle sonuçlandığını ve kazanan tarafın sıklıkla diğer tarafın topraklarını ve bahçelerini ele geçirdiğini göstermektedir. Bu getirilen

161 Örn. Kock, *War and Peace in Jalemo*, ss.166.vd.

162 *Folkways*, s.12.

163 Örn. Murphy, 'Intergroup Hostility and Social Cohesion', *American Anthropologist*, sayı.59, 1018-35, s.1032.

açıklama belirli bir noktaya kadar ikna edicidir ancak yeniden Maring örneğine dönüp düşündüğümüz takdirde bazı çekincelerin de kaydedilmesi gerekir. Orada Rappaport, başlangıç olarak, yaşanan mücadelelerin büyük bir çoğunluğu en azından ilk etapta, diğer anlaşmazlık türlerine maledilebilir görünse de gruplararası dövüşmenin, toprak kıtlığıyla başlayabildiği görüşünü ortaya koyar. Elindeki verilerden hareketle daha ileri olarak sadece belirli sayıdaki kavgaların bir tarafın ötekini bozguna uğratmasıyla sonuçlandığını ve hatta bir tarafın ötekini ekim yapılan topraklardan uzağa gönderdiğinin bile seyrek yaşandığını göstermektedir. Bu açıklamalar şu hayati soruyu akla getirmekte: bu kavgalar neden bir *dövüşe* yol açmaktadır? Bu toplumlarda toprak üzerine pek çok kavganın yaşandığını kabul etsek bile ve bunlar, kıt oluşa bağlı olmuş olsa bile, bu tek başına yaşanan dövüşmeleri açıklamaya yetmez. Toprakların kıt ve bu konuda sürekli kavgaların yaşandığı başka başsız toplumlar da vardır fakat buralarda yaşanan kavgalar başka araçlarla çözüme kavuşturulmaktadır. Rappaport'un teorisinin bu açıdan bir itiraza oldukça açık olduğu görülmektedir. O, spesifik olarak dövüşmeye bir gerginlik yüklemektedir ve eğer bir toplumdaki 'rahatsızlık kaynaklarını' bulursanız dövüşlerin nedenlerini de bulmuş olacağınızı belirtmektedir.[164] Eğer sadece neden belirli toplumlarda sürekli olarak belli türdeki dövüşmelerin yaşandığı üzerinde durursak onun açıklaması tatmin edicidir ancak neden belirli türdeki anlaşmazlıkların dövüşmeye dönüştüğüne dair daha ileri bir soru sorduğumuzda bu konu üzerinde biraz daha durmamız gerekmektedir. Bu problemin, salt sürekli olarak kavgalar yaşanmasına yol açan önemli gerginlik kaynaklarının tespit edilerek ele alınması mümkün değildir. Her grupta tekerrür eden sıkıntı kaynakları olabilir; buradaki zorluk, bunların neden diğerlerinde değil de bazılarında dövüşerek idare edildiğindedir.

B. KONUŞMA

Bir mesele çözme aracı olarak farklılaşan düzeylerde dövüşe başvurmayı açıklamanın alternatif bir yolu, çözüme-dönük konuşmayı destekleyici şartların incelenmesinde yatmaktadır. Bunu söyledikten sonra şöyle bir sav ileri sürebiliriz: 'Çözüme-dönük konuşma ile anlaşmaz-

164 *Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People*, s.116.

lık çözüm prosedürlerinin iyi oluşturulduğu yerlerde, dövüşmeye başvurulan bir yol olmuyor. Bu nedenle, eğer çeşitli türdeki çözüme dönük konuşmaları destekleyen ve desteklemeyen şartları ortaya çıkartabilirsek dövüşmelerin yaşanmasına neden olan ortamı da daha iyi anlayabilecek bir noktaya gelmiş oluruz.' Dövüşmenin ve konuşmanın gerçek alternatifler olduğu yönündeki belirsiz bir varsayıma dayandığından bu yaklaşım ilk bakışta, özellikle çarpıcı değildir ve insanlar imkân bulabildiklerinde konuşmayı dövüşmeye tercih edeceklerdir. Fakat, bunun belirli bir yardımının olacağını da kabul etmek gerekir çünkü, eldeki deliller, anlaşmazlıklarla başetme aracı olarak konuşmanın en az yerleşikliğe sahip olunan yerlerde en yaygın olan yolun, dövüşmek olduğunu göstermektedir.

Literatürün büyük bir kısmında kavgaların konuşarak barışçıl bir çözüme kavuşturulmasının üçüncü tarafların varlığına bağlı olduğu ve bu tür çözüm girişimlerinin üçüncü tarafların müdahalesi için etkili düzenlemelerin olmadığı durumlarda mutlaka başarısızlıkla sonuçlanacağı görüşü hakimdir. Daha önce Kock'un nasıl Jale toplumunda dövüşmenin yaygın oluşunu, maalesef üçüncü tarafın müdahalesi için etkili prosedürlerin bulunmayışına bağladığını görmüştük.[165] Bana göre bu görüş, yanlış yönlendiricidir ve belirli koşullar altında ikili süreçler mükemmelen uygulanabilir fakat, pek çok çözüm süreçlerinde etkili bir üçüncü taraf müdahalesi, oldukça önemli bir unsurdur. Bu nedenle, ikili prosedürlere geçmeden önce bunun mümkün olabileceği koşulları ele almamız gerekmektedir.

Dördüncü bölümde, üçüncü bir tarafın müdahil olmasıyla başlatılan çözüme-dönük konuşmanın iki temel biçimini ayrı tutmuştuk: bunlar aracılık süreçleri ve üçüncü tarafı katan kararlardı. Bu ikinci türdeki çözüm biçimi, ancak bazı yargılama pozisyonunda olanların aldıkları kararları taraflar üzerinde uygulatma gücüne sahip oldukları veya tarafların ona gelmeden önce anlaşmazlığın çözülmesine gönüllü oldukları durumlarda gerçekleşebilmektedir. İlk cümlecikte yer alan koşullar, daha çok idarecinin hüküm veren konumunda olduğu veya bunu kendi adına yapmaları için icracılarına yetki verdiği merkezileşmiş devletlerde bulunabilmektedir. Her iki durumda da doğrudan müdahale veya alı-

165 Bkz.s.158.

nacak kararlar bir takım devlet birimleri aracılığıyla uygulatılabilmektedir. Bu tür bir toplumun dışında, liderler bazen kendi kararlarını takipçilerine uygulatabilmekte ancak bunu nadiren büyük bir tutarlılıkla ve düzenlilikle yapabilmektedirler. Üçüncü tarafın anlaşmazlıklarda kendi varlığını dayattığı bir konumda olduğu bu örnekler hariç tutulursa bir yargılayıcının olması çok daha büyük sıkıntılar doğurucudur. Üçüncü-tarafın kararı yalnızca kabul gören bir çözüm biçimi olmakla kalmaz aynı zamanda, bunun ötesinde bu rolü oynaması için kuşku uyandırmayan, yansız bir kişinin de olması gerekir. Bu yansızlık gerekliliği, birincisinde, ortaya çıkacak sonuç üzerindeki nihai kontrolü taraflar kendi ellerinde bulunduracaklarından, aracı süreçlerden çok hakemlik süreçlerine çok daha büyük bir önem yükler.

Pek çok başsız toplumda, karara bağlanması için anlaşmazlığı üçüncü bir tarafın önüne sunma ihtimali akla getirilebilir bir şeçenek değildir. Nuerli bir erkek için örneğin, bu tür bir öne sürme, erkekliğin reddedilişine denk gelecek bir zayıflık anlamı taşıyabilmektedir. Arusha örneğinde gördüğümüz gibi diğer örneklerde, grup *içerisindeki* organizasyon biçimleri yansızlığa karşı ağır basabilirken dışardaki çatışmalara özel nosyonlarla bakılabilir. Dahası, bir başkasının anlaşmazlığına ciddi bir şekilde eğilecek birinin ikna edilebileceği düşüncesi, Arusha örneğinde açıkça komik kaçmaktadır.

Başsız toplumlara dair aktarılan üçüncü-tarafa ait az sayıdaki karar örneklerinde, yargılayıcının, değişmez olarak, bir dereceye kadar sistemin 'dışında' kalan bir sima olduğu görülmektedir. Bu, hiç kuşkusuz, Swat Pathanları arasındaki anlaşmazlıklarda hakemliğine başvurulan dini simaların durumunda da böyledir.[166] Benzer bir rol de, Berber[167] ve Somali[168] topluluklarındaki dini uzmanlarca yerine getirilmektedir. Bu üç örnek, başsız bir grupta bir kişinin başarılı bir hakem rolü üstlenmesinden önce devlet yetkisi veya doğaüstü mercilere erişme meziyeti gibi bir takım marjinal unsurları da tamamlaması gerektiğini belirtmektedir.

Sadece uygun özelliklere sahip üçüncü tarafların müdahaleye hazır olmalarını değil aynı zamanda anlaşmazlık taraflarının da çözüme açık olmalarını gerektiren, aracılık edilen bir çözüme ulaşmayı mümkün kı-

166 Barth, *Political Leadership among the Swat Pathans.*
167 Gellner, *Saints of the Atlas.*
168 Lewis, *A Pastoral Democracy.*

lacak şartları oluşturmak her toplumda zordur. 4.Bölüm'de kaydettiğimiz gibi, bir aracının tarafsız bir görüntüde olması ve bu nedenle taraflardan herhangi biriyle akrabalık ya da ekonomik işbirliği anlamında yakın bir ilişki içerisinde olmaması gerekir. Ayrıca birey olarak herkesçe kabul edilebilmesini sağlayacak başkaca özelliklere de sahip olmalıdır. Bunun toplumdan topluma değiştiği gözükmektedir ancak hepsinde de kanıtlanmış bir beceri, ilerlemiş yaş, soy ağacındaki kıdemlilik veya özel bir dindarlık gibi nitelikler olabilmektedir. Bazı yazarlar, aracıların başarılı olabilmek için mutlaka 'sistemin dışında' olmaları gerektiğinde ısrar ederler. Bunlardan biri, "sosyologlarca aracıların kimliğine ve niteliklerine o kadar fazla dikkat gösterildi ki şu anda aracıların, uygarlık ya da teknoloji düzeyi ne olursa olsun her zaman için profesyonel, siyasal, akrabalık veya ideolojik statü olarak belli ölçüde sistemin dışında yer alan bireyler arasından seçilmesi genel kabul gören birşey haline geldi.' demiştir.[169] Her ne kadar bazı toplumlarda aracı olma işlevi marjinal konumdakilerce yürütülüyorsa da bu karakteristik hiçbir şekilde evrensellik taşımamaktadır. Ndendeuli örneğinde, her ne kadar başarılı bir arabulucuk, kuşkusuz bir prestij kaynağı ve idealist erkekler de bu nedenle bu rolü üstlenmekte istekli iseler de işin merkezindeki niteliğin, akrabalık ve işbirliği anlamında anlaşmazlık taraflarına eşit mesafede olmakta olduğu görülmektedir.[170] Kgatla'daki düşük düzeylerde geçen anlaşmazlık-çözüm süreçlerinde arabuluculuk edeceklerde de benzer özellikler aranmakta ve benim bu tür prosedürlere dair kendi tecrübelerimden gördüğüm, bu işe istekli siyasetçiler veya dini-tıbbi uzmanlar güvenilir arabulucular olarak görülmektedirler. Arabulucuların, her iki tarafa eşit mesafede olmanın ötesindeki diğer anlamlarda mutlaka 'marjinal' olmaları *gerektiğini* söylemek kuşkusuz bir hata olacaktır. Başarılı müdahillerin 'marjinal' karakterine vurgu yapan pek çok çalışmada arabulucular ile yargılayıcılar arasında açık bir ayrım yoktur.[171] Eldeki etnografik anlatılar, bu özelliğe arabuluculardan çok yargılayıcıların sahip olması gerektiğini göstermektedir.[172]

Her ne kadar devletsiz toplumlardaki anlaşmazlık çözümüne dair

169 Black-Michaud, *Cohesive Force: Feud in the Mediterranean and the Middle East*, s.93.

170 'Dispute Settlement without Courts: The Ndendeuli of Southern Tanzania', Nader (ed.), *Law in Culture and Society*, ss.32-3.

171 Örn. için bkz., Black-Michaud, op.cit.,s.11, not 2.

172 Bkz.s.163.

arabuluculuk süreçleri yaygın olarak aktarılmaktaysa da yansızlık ihtiyacı, bu toplumların bazılarının aldığı organizasyon biçimleriyle tatmin olmayı güçleştirmektedir. Örneğin, komşu toplulukların yer aldığı bir anlaşmazlıkta başarılı bir arabulucunun her iki grubun da dışından olması gerekmekte ve bu nedenle de bulunması zor olabilmektedir; bu kişiyi ortaya çıkarabilecek daha üst düzey bir gruplaşma da söz konusu olmayabilmektedir. Rappaport'un betimlediği Maring toplulukları tam da buna uygun örnekler sunarlar.[173] Taraflardan biriyle yakınlığı olmayan (akrabalık ve ekonomik işbirliği anlamında) üçüncü taraflar bulmanın imkânsız derecesinde zor olabildiği, küçük, katmanlaşmamış topluluklarda tarafsız olma ihtiyacı da benzer bir zorluk doğurabilmektedir. Bazı örneklerde, toplum içerisindeki gruplaşma organizasyonu, her iki taraf açısından grup içerisindeki hiç kimsenin yansız bir konuma sahip olarak görülmemesine neden olduğunu; ve dolayısıyla Arusha örneğinde, sülalelerin nasıl, üyelerin bir sıkıntı halinde yardım alabilecekleri kişileri tam olarak bilmelerini sağlayacak bir şekilde alt-bölümlere ayrıldığını, kimseye arabulucuk için bir alan bırakmadığını gördük. Onun da ötesinde, arabulucunun ancak grubun dışından bulunabildiği yerlerde bu tür dışardan bir kişinin neden kabul edilemez olduğuna dair başkaca nedenler de olabilmektedir. Arusha örneğinde, sülale meselelerinin grubun özeli olarak görülmesi, diğer kesimlerden yansız arabulucular seçmeyi engellemektedir.

Anlaşmazlık çözüm süreçlerinde üçüncü taraf müdahalesine atfedilen yaygın öneme karşın, ikili görüşmelere götüren şartlar, ilk bakışta, ulaşılması en kolay olan şey gibidir. Tek lazım olan bizatihi tarafların ve onların arkalarından sıralanan destekçilerin bu yolla bir çözüme ulaşmaya açık olmalarıdır. Dahası, Arusha örneğinde gördüğümüz gibi, anlaşmazlıkları bu şekilde ele alma biçimi, uygulamada konuşma ve uzlaşmaya dönük olmanın söz konusu toplumda kabul gören tepkileri oluşturduğu yerlerde mükemmel bir geçerliliğe sahiptir. Bu yöntem ayrıca, üçüncü tarafların yansız kalmalarını güvence altına almaya dönük –belli şartlarda problemli olduğu kuşku götürmez olan bir yardım biçimi olarak- ihtiyaca gerek bırakmaz. Bu gibi avantajlarına rağmen, ikili görüşme için gerekli şartları diğer yollarla oluşturma zordur. Özel-

173 Bkz. ss.117-20.

likle kavgaların, öldürme veya hayli değerli bir mülkün ele geçirilmesi gibi ciddi bazı yanlışlıklardan doğduğu durumlarda, şiddeti tırmandırma riski olmadan ilk teması sağlama ve aynı şekilde devamında gelen diyaloğu sürdürmek de zor olabilir. Bütün bunlar başarılı bir şekilde gerçekleştirilse ve kabul edilebilir bir uzlaşmaya varılsa bile, taraflar üçüncü bir tarafın yardımı olmaksızın verdikleri sözleri tutmayı oldukça zor bulabilirler.

Bu sonuncu zorluklar, bu çözüm yöntemini kullanmanın sınırlılıklarının söz konusu edilen toplumdaki belirli toplumsal organizasyon özellikleriyle ilişkili olduğunu ortaya koyar. İkili görüşmenin başarılı olabilmesi için bir anlaşmazlığı çözmenin 'doğru' yolu olarak görülmesi gereklidir: konuşmaya açık olma ve barıştırıcı hareketler, kabul gören tepkilere uygun olmalıdır. Onurun, yapılan bir haksızlık karşısında öç almayı gerektirdiği ve barışmacı yaklaşımların zayıflık işaretleri olarak algılanabildiği durumlarda, ikili görüşmenin çok küçük bir başarı şansı vardır ve eğer, konuşma gerçekleşecekse (sadece arabulucuk olarak olsa bile) köprü vazifesi görecek bir üçüncü tarafın varlığı akut hale gelecektir. Bu çözüm yönteminin başarısının, söz konusu edilen bir grubun yapılanışına ne kadar yakından bağlı olduğunu görmek için sadece Nuer ve Arusha gibi farklı toplumlar arasında bir karşılaştırmaya gitmek yeterlidir.

Bu bölümde ortaya atılan bu tür sorulara cevaplar ararken, ileri sürdüğümüz savların kendi değerlerimiz ve önkabullerimizle kirlenmesine izin vermeme konusunda özellikle dikkatli olmamız gerekir. Toplumumuzdaki çoğu insan, muhtemelen anlaşmazlıklara karşı getirilen barışçıl çözümlerin 'doğru' olacağını ve son tahlilde bunun neredeyse herkesin arayışında olduğu şey olduğu, buna ulaşılamadığı takdirde bu mekanizmada birşeylerin yanlış gittiği varsayımına bağlıdır. Bu şartlar altında, ilk bakışta, yargılayıcı birinin müdahil olması gibi belirli çözüm biçimleri geliştirmek için, çatışmaları, 'başarısızlık' olarak gören hipotezlerin yüklü doğasını farketmek zordur. Ancak yine de bazı insanlar için dövüşmenin bir kavgayla başetmede uygun bir aracı yansıttığını kabul etmemiz gerekir; bunlar için, oturup konuşmak, bir çözüme ulaşmada doğru yolu ve hatta bir yol olarak düşünülen bir seçeneği yansıtmamaktadır. Bunun neden böyle olduğu, belirli ekolojik şartlara veya

sosyo-politik yapılanmalara bakarak tam olarak açıklanabilecek birşey değildir. Bu tür bir açıklamanın sınırlı ölçeği, ele aldığımız örneklerde açıkça görülmektedir. Öyle olmadığını kabul etsek bile, Jale örneğini ele aldığımızda siyasal şartların, üçüncü taraf müdahalesini desteklemediği karşılıklı konuşma şeklindeki ikili görüşmelerin onaylanan çözüm biçimi olduğu görülecektir. Benzer şekilde, Jale toplumunun edinmiş olduğu, çatışmadan kaçınma için önemli olabilecek özellikleri vardır: 'büyük abiler' istedikleri takdirde anlaşmazlık çözümüne daha fazla ilgi gösterebilmektedirler; erkeklerin ev gruplarının üyeleri arasındaki bağlantılar, gruplararası şiddetten kaçınma işlevi görebilmektedir; yakınlıklarla ilişkili karşılıklı etkileşimler, gruplararası dövüşmeyi engelleyebilmektedir; ve 'diğer bölgeler'den gelebilecek saldırı tehditleri de ayrıca, komşu toplulukları biraraya getirebilmektedir. Fakat bu kanalların yansıttığı ihtimaller bütünüyle tüketilmemektedir; Jale değerlerine göre bunu yapmak uygun düşmemektedir.

10

Kurallar ve Güç

Bohannan'ın 'kurallarla idare etme' ve 'dövüşme' arasında ileri sürdüğü zıtlık ayrıca kurallara itaat ile güç uygulamanın da alternatif birer, düzeni güvence altına alma ve anlaşmazlıkları çözüme kavuşturma araçlarını yansıttığını imler –ki bu, bizi yeniden sosyoloji kuramcılarının derinden bölündüğü düzenin temelini neyin oluşturduğuna dair temel sorulara götürür. Bazıları her toplum düzeninin kökeni olarak karşılıklı kabul edilen kuralları görürken diğer bazıları, toplumu bir arada tutan araç olarak güç uygulanmasına çok daha büyük bir vurgu yaparlar. Bununla birlikte, üzerine düşünegeldiğimiz örnekler, toplumsal düzen konusunda birbiriyle rekabet halinde iki farklı açıklamayı ortaya çıkaran şeyin, aslında her toplumda bulunan farklı fakat birbirlerini tamamlayıcı bir takım özelliklere dayandığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, kurallar ne kadar önemli hale gelirlerse gelsinler, çatışma kuramcılarınca vurgulanan çıkar çatışmaları da ayrıca toplumsal yaşamın olmazsa olmazları olarak belirirler; ve baskıcı olmakla birlikte güç uygulanması veya çıkar peşinden gidilmesi bazı normatif çerçeve bağlamı içerisinde her toplumda görülmek durumunda olan şeylerdir. Buna bağlı olarak, kuralların işleyişi ve güç uygulanmasını, her toplumsal yaşamda, birbiriyle yakından bağlantılı, aynı anda yer alan özellikler olarak görerek işe başlamak sanırım yapılacak en iyi şey ve bu ikisi arasındaki ilişkinin tam olarak nasıl olduğu ve denge halini daha ileri bir soruşturmaya tabi tutmak yerinde olacaktır.

Kuşkusuz, kuralların daha baskın olduğu ve ya da tam tersine farklılıkların güç bölüşümüyle çözüme bağlandığı farklı hipotetik durumlar kurmak mümkündür. Bir tarafta, kuralların açık ve net, olabildiğin-

ce kuşatıcı ve uygun davranış tarzlarının neler olduğuna dair yaygın bir kabul gören işaret levhaları bulunan bir toplum hayal edebiliriz. Dahası, bu tür bir toplumda ortaya çıkan kavgaların da kurallara göre çözümlendiğini düşünebiliriz. Son seçenek olarak, iki anlaşmazlık tarafı arasında yargılayıcılık edebilecek ve kural-temelli bir kararı uygulatabilecek merciler mevcut olabilir. Bu tür bir toplum, açık ve net hiçbir kuralın olmadığı, herkesin kendi çıkarlarını en iyi şekilde korumaya çalıştığı ve başarının da bu çıkarların peşinden başarıyla gidilip gidilmediğiyle ölçüldüğü şartlar ile karşılaştırılabilir. Fiziksel kuvvet kullanarak çözülemeyen anlaşmazlıklar ortaya çıktığında bunlar, karşılıklı tarafların görece güçlülüklerine bağlı olarak yapılan pazarlıkla idare edilir. Her iki tarafın gücünü uygulaması üzerindeki tek kısıtlama, pragmatik bir karaktere sahiptir. Bununla birlikte, bu tür örnekler, pratikte kesinlikle tam olarak tekrarlanamayacak olan modelleri yansıtırlar. Bu modellerin realiteden ne kadar uzak olduklarını görmek için ele aldığımız bazı örnekler üzerinde daha derinden düşünmemiz yeterli olacaktır. Örneğin, küçük, akraba-temelli gruplardan oluşan katmanlaşmamış uzlaşma unsurlarının ilk etapta herşeyden daha önemli olduğu- toplumlarda yaşam çoğu zaman bütünüyle çıkarların peşinden koşma meselesi olarak görülür. Benzer şekilde, zaman zaman daha büyük, merkezi hükümetlere sahip, hiyerarşik olarak organize olmuş -uygulanan gücün dışardakilere daha rahatsız edici göründüğü- toplumlarda kurallara itaat, en açık ve kesin biçimiyle ideoloji içerisinde vurgulanmaktadır.

Bu bölümde, kurallar ile güç arasındaki ilişkinin toplumdan topluma ne ölçüde değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaya çalışacak ve bu ilişkideki değişkenliklerin ne dereceye kadar toplumsal biçim ve çözüm sürecindeki farklılıklarla bağlantılı olabileceği üzerinde duracağım. Bunu yaparken, ilk önce kuralların algılandığı ve açımlandığı netlik alanındaki bazı büyük değişkenliklerin, işlerlik gösterdikleri ve norm-uyumlu davranışlarla ilişkilendirilen yolu kaydetmek gerekmektedir.

Daha önce, her topluluğun gündelik yaşamının temelinde, aşina olunan durumlarda nasıl davranacaklarına dair bir toplumun üyeleri arasında paylaşılan bazı varsayımların bulunmasının gerekliliğini ileri

sürmüştüm.[174] Bu, çok küçük veya birbirine çok sıkı bağlı olmayan toplumlarda bile böyledir. En basit toplumlarda bu varsayımların, sadece yiyecek paylaşımı ve cinsel ilişki kurmayla ilişkili olmasına gerek vardır; fakat, pek çok başkasında, toprağın ve sığırların yönetimi ve diğer kıt ve değerli kaynakların kontrolü gibi meseleleri içine alan çok daha geniş bir yelpazenin de işe dahil edilmesi gereklidir. Her toplumun temel organizasyon özelliklerinde saklı ve gündelik yaşamın tekrarlanan kaidelerini izleyen dışardan bir gözlemciye görünebilir olan bazı normatif temel unsurlar olması gerekir. Bazı ilişki türleri ve davranış biçimleri tekrar be tekrar yinelenirken bazı başkalarından genel olarak uzak durulur. Ancak yine de bu tür gözlemlenen düzenliliklerin ne ölçüde açıklık kazandırılmış olan kurallarla karşılandığı ve grup üyelerince bu kurallara atfedilen görece önemin değişken bir şekilde ele alınması gerekmektedir.

Her ne kadar biz, normatif konular hakkında serbestçe konuşma ve düşünme eğiliminde olsak da bu her yerde böyle değildir. Erken dönem araştırmacıları şaşırtan bir biçimde bazı insanlar, kendi 'yasa ve örfleri'nin keşfedilerek bir dökümünün çıkartılması konusunda veya gerçekten de kendileri hakkında normatif terimlerle konuşulması ve düşünülmesinden büyük bir rahatsızlık duymuşlardır. Hoebel örneğin, Comanche Yerliler'iyle yaptığı çalışmasında bunun böyle olduğunu görmüştür.[175] Sadece kendi toplumsal yaşamlarında uygulanabilir olan normların alıntılanması ve soyutlanmasına izin veriyormuş gibi görünmemekle kalmamış aynı zamanda, belirli hipotetik durumlarda doğru davranış biçiminin ne olduğu sorulduğunda da akılları karışmış bir görüntü çizmişlerdir. Diğer taraftan bir başka yerde insanlar normatif terimlerden akıcı bir şekilde konuşmakta ve hemen kabul gören kurallara dair bir katalog ortaya koymaktadırlar. Bu gibi farklılıkların, gündelik yaşamın işleyişi ve anlaşmazlıkların çözümü üzerinde derinden etkileri vardır.

Aynı zamanda kuralların kuşatıcılığı ve onlara atfedilen önemin de mutlaka onların tartışılmalarındaki açıklık derecesiyle ilişkili olma-

---

174 Bkz.s.31.

175 *The Political Organisation and Law-Ways of the Comanche Indians*, American Anthropological Association, Memoir 54.

dığını da akılda tutmamız gerekir. Bazı toplumlarda kuralların karar-vericilikte kritik bir önemi varken az sayıda bazı başkalarında hiç bir şekilde bir gönderme yapılmayabilmektedir. Antropolog Fallers'in ortaya koyduğu gibi, bazı insanlar "meydana gelen olayların hukuki önemini açımlamaksızın yasa –haksızlık kavramı hakkında. Onun yerine olan bitendeki 'gerçeklikler'den bahsederler- hakkında çok nadiren konuşurlar."[176] Bunun böyle olduğu durumlarda, altında yatan normatif konumlanışın örtük olarak yer alacağı biçimde bir iddia ileri sürülebilmektedir. Örneğin, Tswanalar'da sığırların birinin ürünlerine zarar vermesine karşılık bir tazminat talebiyle bağlantılı olarak sıkça insanlardan zararın nasıl olduğu ve ne derece etkilediğine dair ayrıntılı bilgiler anlatıldığını ve telafi olarak da çuvallarla mısır verilmesini talep ettikleri sonucuna vardıklarını duymuşumdur. Suçlanan kişi buna karşılık, sığırlarının öteki araziye girdiğini reddederek veya ortaya çıkan zararın bütün bir mısır mahsülünü vermesini gerektirmeyecek kadar küçük olduğunu ileri sürerek cevap vermektedir. En sonunda, reis basitçe şöyle diyebilmektedir: "X, senin sığırların Y'nin mısırlarını ezdi, buna karşılık Y'nin istediği mısırları ona geri ödemelisin." Anlaşmazlığın hiçbir aşamasında hiçbir kural bu kadar açık bir şekilde gündeme gelmemekte, oradaki herkes için ortak bir şekilde çobanların sığırlarını ürünlerden uzak tutmaları ve bunu ihlal ederek verdikleri zararı tazmin etmeleri gerektiği yönünde kurallar bulunmaktadır.

Bizim kendi toplumumuzda alışık olduğumuz birşey de, farklı türdeki kuralların kolaylıkla ayırdedilebilmesidir. Nasıl davranılması ve iyi özelliklere dair kurallar, idealize edilen ahlak kuralları ve yasa kuralları, her ne kadar zaman zaman çakışsalar da genel olarak ayrı kompartmanlarda yer alır şekilde kabul edilmektedir. Bu tür bir farklılaşma, küçük-ölçekli toplumlarda nadiren görülmekte ve yerli bir takım ayırdetmeler yapıldığında kendi sistemimizin sınıflandırmasını dayatmadan önce bunların anlamlarının çok dikkatli bir şekilde çalışılması gerekmektedir. Normatif reçetelere dair ayrıntılı dökümlerin olduğu yerlerde bizim kendi kategorilerimize göre nadiren bir sınıflandırmaya gidildiği görülür. Bu durumun, bizim 'yasa' dediğimiz şeye karşılık olarak gündelik kelimelerin kullanıldığı Tswana gibi toplumlarda bile böy-

176 *Law without Predecent*, s.320.

le olduğu gözükmektedir.[177] Yasal kurallara dair ayrı bir kategorinin olmayışı, bütün kuralların eşit bir değer ve öneme sahip olduğunu ima etmez. Pek çok toplumda, anlaşmazlık halinde kimi kuralların ötekilerinden daha büyük bir ağırlık taşıdığı düşünülebilir; fakat bunlarda bile, en önemli kurallar, bizim yasal kurallarımızda olduğu gibi 'özellikle adli bir takım amaçlar için düzenlenmiş' değillerdir.[178] Ayrıca, 'yasal' ve 'siyasal' arasındaki ayrımın da karşılıklı işleyiş alanlarının en azından yüzeysel düzeyde kesin olarak ayrıldığı kendi yaşayışımızın bir kısmını oluşturduğunu da hatırlamalıyız.

İnsanların normatif kavramlara dair rahatça düşünüp konuşabildikleri yerlerde, netlik ve ayrıntı düzeyi büyük bir değişkenlik göstermektedir. Bazı toplumlarda normlar, muğlak ve genel olma eğilimi gösterirken diğer bazılarında kesin bir şekilde formüle edilmekte ve epey bir ayrıntıyı kapsayacak şekilde genişletilmiş haldedir. Bu noktaya açıklık kazandıracak özlü kıyaslamalar bulmak zordur ancak daha önce ele aldığımız Ndendeuler, Arusha ve Kgatlalar, kullanışlı bir takım örnekler sunmaktadır. Ndendeuli normları, Rajabu ile Sedi arasında başlık ve damadın görevleri konusunda yaşanan anlaşmazlıkta gördüğümüz gibi, daha genel ve kesinlikten uzaktır.[179] Her ne kadar, evlenmek isteyen bir Ndendeuli erkeğinin kayınpederi olacak kişiye başlık ödemesi yerleşik bir kural ise de verilecek miktar ve ne vereceği belirsizliğini korumaktadır. Yıllara yayılmış şekilde taksitler halinde parayla veya kıyafet yığınıyla bunu yapabilir fakat, bütün bunlar aynı zamanda evlendikten sonra da iyi bir damadın kayınpederi için yapması gereken şeylerdir, o nedenle damada yüklenen başlık ödemesi ile görevi birbirinden ayıran çizgi, evlendikten sonra da belirsizliğini sürdürmektedir. Diğer taraftan, Arushalar'ın başlığı, ideal olarak her biri kendine ait isimlerle adlandırılan (örn. *wakiteng* –öküz-; *sotwa* -dişi dana- gibi) belirlenmiş sayıda sığır ve daha küçük hayvandan oluşur ve bütün bunların, görüldüğü gibi dikkatli bir şekilde 'çetelesi tutulur'.[180] İlk bakışta, bu mesele özelinde netlik konusundaki farklılık, bu başlık ödemesinin iki toplumdaki görece önemiyle ilişkilidir. (Kuşkusuz Arushalar'da başlığa daha

177 Bkz.s.147.
178 Bohannan, *Justice and Judgment among the Tiv;* s.58.
179 Bkz.s.126.
180 Gulliver, *Social Control in an African Society,* s.242.

büyük bir önem atfedilmektedir.) Bununla birlikte, bu netlik konusu Arushalar'da da böyleyken Ndendeuler'de buna karşılık gelen aynı derecede bir net olmama hali karakteristiktir. Kadume meselesinde gördüğümüz gibi, Arusha normları net olduğu kadar ayrıntı derinliği açısından da değişkendir: baba tarafından akrabalar arasında uyumu şart koşanlar gibi toprakların babadan oğula geçişiyle ilgili de genel kurallar vardır. Kgatlalar'ın normatif repertuarı, Arushalar'ınkinden bile daha kapsayıcı ve hemen kendini gösterir şekildedir. Onlar, kabul edilen davranış biçimleri, *mekgwa le melao ya Sekgatla*'dan rahatça bahsedebilmekte ve karşılaştıkları gerçek durumlara karşı anında uygun bir kural bulup getirebilmektedirler. Onlar için bu repertuvar gündelik yaşamlarının idare edicisi ve anlaşmazlık durumlarındaki rehberleridir. Kgatla toplumunun dayandığı geniş, soyut ilkeleri somutlaştıran en büyük genellemelerden oluşan bu yelpaze, bir bireyin kendisine karşı bir haksızlık yapıldığında bunu düzeltmek için ince detaylarda yapabileceklerini barındırır. Bu durumu açıklığa kavuşturmak için, mülkiyetin devriyle ilgili kurallar ele alınabilir.[181] Burada somut, öz kurallar, sırasıyla genel bir soyut türdeki hükümlere yol veren daha genel bir karaktere bürünür. Bu düzeylerin ilkinde, en genç oğulun annesinin meskenini devralacağını şart koşan türde kurallar vardır; ara düzeyde, bir kimse öldükten sonra sahip olduklarının kime nasıl intikal edeceğine dair bilgileri içerenler (bu ilke, tam olarak 'ölü bir adamın sözüne karşı gelinmez' demek olan *lentswe la moswi ga le tlolwe*'de ifadesini bulur); en geniş genelleme düzeyinde ise, babasoy akrabaların barış içinde birarada yaşamaları için gerekli olan kurallar vardır. Bu şartlar altında, aralarında yaşanabilecek çatışma durumlarında farklı özgüllükteki kurallara başvurabilmektedirler. Örneğin, yerleşim konusundaki bir anlaşmazlıkta ilk olarak en genç oğulun durumuna bakılırken bu durumun uzun vadede meşrulaştırılması için onun amcasının çocuğuna da üçüncü bir kişi olarak işaret edilebilmektedir. Neredeyse bu tür repertuarların hepsinde, çatışmacı kurallara rastlamak mümkündür: anlaşmazlık halinde kuralların nasıl işlediğini anlamak bakımından bu gerçeğin büyük bir önemi vardır.

181 Schapera, *A Handbook of Tswana Law and Custom*, ss.230-38; Roberts and Comaroff, 'Chiefly Decision and the devolution of Property in a Tswana Chiefdom', Cohen and Shack (eds.), *Politics in Leadership*.

Son olarak, netlik ve ayrıntılardaki derinliğin dışında bu bağlamda dikkate almamız gerekir ki kurallar, toplumdan topluma farklı şekillerde bir işlerlik gösterir *gözükebilir*ler. Kgatlalar'da örneğin, *mekgwa le melao ya Sekgatla*'nın gündelik yaşamda izlenmesi ve bir anlaşmazlık çıktığında, konuyu çözüme kavuşturması beklenen bu kurallar, gerekli kriterleri sağlamaktadır; 147.sayfada alıntılanan atasözünün gösterdiği gibi şef de bu kurallara tabidir. Bu nedenle ideal olarak bir anlaşmazlığın sonucu karara bağlanırken siyasal nüfuz gibi kriterler dışarda bırakılmaktadır. Diğer taraftan Arushalar'ın, kendi normlarına gösterdikleri saygı anlamında Kgatlalar'dan kalır yanları yoktur. Gulliver'in işaret ettiği gibi, onlara kimliklerini veren ve onları temas kurdukları insanlardan farklı kılan bütün bu normlardır.[182] Ancak buna karşın, yaşamın motomot bu kurallara göre işlemediğinin ve gündelik işlerin düzenlenmesinde ve anlaşmazlıkların sonucunu belirlemede başka kriterlerin de önem arzettiğinin rahatlıkla farkındadırlar. Dahası, bireysel çıkarların arayışıyla kuralları ihlal etmeye dönük tutumların da ayrıca değişebildiği görülmektedir. Hem Arusha ve hem de Kgatla toplumlarında, norm-uyumlu davranış her zaman için 'iyi' davranıştır. Fakat bu bağlantı evrensel değildir ve bazı yazarlar, yaşama karşı 'norm-uyumlu' ve 'transaksiyonel' yaklaşımlar arasında bir karşılaştırma yaparak daha öteye geçmişlerdir. Dolayısıyla bir toplulukta bir davranış, kurallara uygunluğa göre değerlendirilebilir ve test edilebilirken başkalarında bu, çıkarları güvence altına almadaki yararlılığına göre olabilmektedir. Önceki bölümlerden birinde gördüğümüz gibi, 'büyük abilerce' kuralların ihlal edilmesi onaylanabilir; ve hatta bir erkeği 'büyük' yapan bizatihi bu kuralların ihlal edilmesi bile olabilmektedir.

Normatif kuralların algılanması ve kullanımındaki bu farklılıklar bizatihi, kurallar ve güç arasındaki değişken ilişkiyi ortaya koymaktadır ancak bu ilişkinin ne ölçüde bağlantılı olduğu ve söz konusu bir toplumda bulunan yönetim organizasyon biçimi ve anlaşmazlıkların çözüm şekillerine dayandığını ayrıca ele almak gerekmektedir. Burada çeşitli yazarların ortaya koydukları şu şekilde özetlenebilecek nispeten basit bazı ilkeleri ele alacağız. Merkezi hükümetlerin ve anlaşmazlıkları karara bağlayacak yargılama süreçlerinin olduğu yerlerde, kural-

182 *Social Control in an African Society*, s.241.

lar açık ve anlaşılırdır, karar-almada kritik bir yere sahip olma eğilimindedir, normatif-dışı kriterlerin işlemesi için çok küçük bir alan bırakılmaktadır. Diğer taraftan, görüşmeye dayalı çözüme-dönük konuşmaların gerçekleştiği devletsiz toplumlarda kurallar daha muğlaktır ve ortaya çıkan sonuç üzerinde o kadar büyük bir belirleyiciliği yoktur, anlaşmazlık taraflarının fiziksel, siyasal ve ekonomik güçleri gibi bir takım pragmatik unsurların büyük bir rol oynayabilecekleri bir alan bırakılmaktadır.

Dokuzuncu bölümde gördüğümüz gibi, çözüme dair yargılama süreçlerinin büyük ölçüde, bir biçimde merkezi bir hükümetin bulunduğu toplumlarla sınırlı olduğu açıkça gözükmektedir. Fakat geriye kalan kurallar ne ölçüde geçerliliğe sahiptir? Bohannan, devletsiz toplumlarda normların iyi-tanımlanmamış olma eğilimi gösterdiklerini çünkü buralarda anlaşmazlıkların, merkezi sistemlerle ilişkili 'karar-temelli tek-merkezli bir çözümden çok, hukuk olarak daha az kesinliğe sahip norm şeklindeki ifadelere götüren' bir uzlaşmayla çözüme kavuşturulmaya yatkın olduğu görüşündedir.[183] Çoğu merkezi devlette kurallar açık ve ayrıntılı olduğundan bu sav ilk bakışta ikna edici görünmektedir. Bunun böyle olmasına olan ihtiyaç, özellikle devletin bir dizi farklı etnik gruba kucak açtığı durumlarda açıkça ortadadır. Ne var ki buradaki bir zorluk, kuralların tıpkı merkezi devletlerde olduğu gibi bir kesinlikle formüle edildiği başsız toplumların da söz konusu olmasıdır. Daha önce ele aldığımız Arushalar'ın başlık hakkındaki neredeyse yorucu bir biçimdeki ayrıntılı kuralları, buna bir örnek teşkil eder. Dahası, başsız toplumlarda her türden anlaşmazlığın değişmez bir biçimde uzlaşmayla, merkezi devletlerde ise kararla çözüldüğü yönündeki her varsayım, aşırı-basitleştirici olacaktır. Daha önce de gördüğümüz gibi, devletsiz toplumlarda zaman zaman adli süreçler ve merkezi devletlerde de, bazı düzeylerde, görüşme süreçleri yaygın olarak görülebilmektedir.

Gulliver de büyük oranda bu savı ilerletmekte fakat "yargılama süreçlerindense görüşme prosedürlerine başvurulan alanlarda standartların daha esnek ve daha muğlak bir şekilde tanımlanmış olduğunu"[184]

183 'The Differing Realms of Law', *American Anthropologist*, Special Supplement, sayı.67, 33-42, s.39.

184 'Case studies of Law in Non-Western Societies', Nader (ed.), *Law in Culture and Society*, ss.18-19.

belirtirken bunu biraz daha farklı bir şekilde formüle etmektedir. Burada bir kez daha bu sav, eldeki bazı verileri özellikle de Gulliver'in temel olarak kullandığı kendi Ndendeuler'e ait materyalleri karşılamaktadır. Ayrıca benim Bohannan'ın açıklamasına getirdiğim ikinci itirazdan kaçınmaktadır. Ancak, tıpkı Bohannan'ınki gibi bu da Gulliver'in Arushalar'ın anlazmazlık-çözüm süreçlerine dair daha önceki betimlemesiyle bağdaştırılamaz. Tüm bu bulguların, Ndendeuler gibi nispeten basit bir organizasyona sahip başsız toplumlarda muğlak olduğu ileri sürülen normlara göre bu hipotezin gözden geçirilmiş biçimiyle, Arushalar'daki gibi karmaşık bir organizasyonla birlikte daha açık ve anlaşılır olan yerlerle tutarlı olabilir ve merkezi devletle de çok daha kesin bir uyum gösterebilir. Buna karşın, Eskimo topluluklarındaki normatif kuralların detayı ve kesinliği hatırlandığında bu hatlar üzerinde ilerleyen bir formülasyonun bile bazı zorluklar yaşayacağı açıktır. Bu noktayı bir tarafa bırakırsak bu tür bir açıklamanın temelinde yatan problemin, görüşme süreçlerinin işlerliğe sahip olabilmesi için bu süreçlerin *mutlaka* muğlak olması gerektiği varsayımı olduğunu ileri sürmek istiyorum. 7.Bölüm'de betimlenen Arushalar'la ilgili materyallerle bağlantılı olarak gördüğümüz gibi[185] esneklik, normların muğlaklığının dışındaki araçlarla da kazanılabilir. Arushalar örneğinde olduğu gibi en kesin şekilde formüle edilen bir kural, görüşme süreçlerinde kısmi bir rol oynayabilir, kurallar, ortaya çıkacak sonucun tek belirleyicisi değildir ve çözüm sürecinde başka kriterler de devreye girebilmektedir.

Bu tür bir sav karşısında vardığımız sonuç ne olursa olsun her zaman buradaki amaçlarımız açısından daha önemli olan, üçüncütarafların yer aldığı süreçlerde kurallar üstün bir konuma sahipken, görüşme süreçlerinde anlaşmazlıkların, iki anlaşmazlık tarafı arasında gücün yerine göre çözümlendiğini ileri süren ikinci bir uzantısı hep kalacaktır. Bu savı bir kez daha en keskin şekliyle ileri taşıyan kişi, anlaşmazlıkları çözerken 'adli' ve 'siyasî' araçlar arasında ayrıma giden –kural mücadelesi ve güç mücadelesi-[186] Gulliver olmuştur. Eckhoff da bu kadar dosdoğru kavramlarla olmasa da adli faaliyetlerin kurallarla ve arabulucuk etkinliklerinin de çıkarlarla ilgili olduğunu karakterize et-

185 Bkz.ss.128-34.

186 *Social Control in an African Society*, s.297.

miştir: "*Yargıç*, yaptığı işin çıkar düzeylerinden çok norm düzeyleriyle ilişkili olması bakımından bir arabulucudan ayrılır."[187]

Tüm bu savlar, yargılama süreçleriyle ilgili olarak, görüşme yoluyla varılan bir çözüme dair betimlemelerdense kuralların oynadığı role daha büyük bir rol atfetmesi ölçüsünde sınırlı bir destek görebilmektedir; ancak, kural ve güç veya kural ve çıkar arasında kestirme bir karşıtlık kurmak yanlış yönlendirici olacaktır. Gulliver de daha önce önerdiği 'adli/siyasal' dikotomisini daha sonra reddetmiştir: "bu, eksik olmasının yanında fazla basitleştiricidir. Karşıt birer kutup olarak salt adli veya salt siyasalın birarada ilerlediği fikri dahi buna yardım etmez. Bu tür bir algılama için siyasal unsur fazla yaygındır."[188] Aynı zamanda, Eckhoff'un formülasyonunda normatif unsurlar nadiren bütünüyle görüşme süreçlerinin dışında bırakılmaktadır.

Eğer ilk olarak adli bir modele yakın bir uygulamanın olabildiği ve toplumun üyelerinde, ortaya çıkan anlaşmazlıkların uygun şekilde normlara bağlı kalınarak çözüldüğüne dair bir algı olduğu bu tür toplumlardan yola çıkarsak siyasal unsurların işin içerisine bir şekilde dahil olduğu çok önemli kanalların olduğunu görürüz. Birincisi, pek çok merkezi devlette iktidar, doğrudan doğruya kurallar koyar ve gerektiğinde onları değiştirir. 'Kurallar' iktidarda olanlarca belirlenmiyorsa bile gücü elinde bulunduranlar, kuralların formülasyonu ve yeniden ifadelendirilmesinde önemli bir söz sahibidirler. İkinci olarak, diğer yerlerde olduğu gibi Kgatla örneğinde, toplumun farklı düzeylerinde adli işlevleri yerine getirenler bunu idarecinin temsilcisi sıfatıyla yapmaktadırlar. Her ne kadar bu özellik sık sık bir ideolojinin içerisine gizlenmekte ya da farklı bir şekilde gösterilmekte ise de Bohannan mahkemeyi, 'siyasal iktidarın temsilcisi birkaç kişiden oluşan bir yapı' olarak tanımlamakta haklıdır.[189] Bu nedenle, bireysel anlaşmazlıkların gayet net bir şekilde normlara göre çözüme kavuşturulduğunu düşünsek bile siyasal unsuru göz ardı edemez sadece bir başka düzeye taşımış oluruz.

Bununla birlikte, pratikte siyasal unsurlar ayrıca bireysel anlaşmaz-

187 Eckhoff, 'The mediator, the judge and the administrator in conflict-resolution', Auberts (ed.), *Sociology of Law*, s.175.

188 'Negotiations as a mode of dispute settlement: towards a general model', *Law and Society Review*, sayı.7, 667,682.

189 'The Differing Realms of Law', *Law and Warfare*, s.53.

lıkların çözümünde az veya çok değişen ölçülerde işe dahil olmaktadır. Bunun bir nedeni, herhangi bir toplumda varolan kurallar bütününün hiçbir zaman bütünüyle tutarlı bir dizgeye sahip olmayışıdır. Bireysel çatışma durumlarında başvurulan kurallar ile farklı genelleme düzeylerindeki kurallar birbirleriyle çelişik bir görüntüyle yanyana bulunabilirler. Bu durumu, bizimki gibi 'hukuk kuralları'nın ayrı bir alt-sistem oluşturduğu toplumlarda bile görmek mümkündür. 'Hukuk kuralları'nın diğer normatif düzenlemelerden kesin bir biçimde ayrılmadığı yerlerde tutarsız ve muğlak unsurlarda artış görülür. Dahası, kurallar ne kadar ayrıntılı formüle edilirse edilsin hepsi de 'genel' bir karakteri muhafaza eder ve gerçek insan davranışlarıyla ilgili sayısız duruma uygulanması gerekir. Bazen 'uygunluk' diğerlerinden daha iyidir ancak pek çok durumda, her sistemde, bir kuralın o konudaki bütün gerçek durumları karşılayıp karşılamadığıyla ilgili hep bir kuşku vardır. Kural-temelli olmanın bu karakteristikleri, anlaşmazlık taraflarının sahip oldukları eşitsizliklerin ortaya çıkacak sonucu belirlemesi için kurallarla 'kavga' etmesine imkân tanır. Etkili ve konuşkan kimseler, ilgili kurallarla ilgili tercih ve formülasyonlarını etkisiz ve konuşkan olmayanlara göre daha iyi yansıtırlar. Anlaşmazlıkların yargılayıcının önüne sunulmasının, uzmanlara verilen bir iş olduğu yerlerde, karşılıklı tarafların ekonomik güçleri, ortaya çıkacak sonuç üzerine etki edecektir. Bu tür eşitsizlikler, özellikle hakemin, uyması gereken kuralın ne olduğuna karar verirken kurallar sisteminin dışındaki bir kritere dönmesi gerektiği hatırlandığında ciddi bir öneme sahip olur.

Adli kurumlara sahip olan bir toplumda bile, siyasetin çözüm sürecine dahil olması için bir başka fırsat, hiçbir zaman kural-temelli bir yargılama ile otomatik bir çözümün olmayışından doğar. Bir mesele karşısında getirilecek cevaplar yelpazesi geniştir: bazen yapılan bir haksızlık herhangi bir engelle karşılaşmayabilir veya katılanların zamanı ve maddi kaynağının sarfolduğu halk tarafından adli-dışı bir çözüm bulunabilir veya güçlü bir karşıt korkuyla bastırılarak uzaklaştırılabilir. Tüm bu olasılıklar, tüm aktörlerin istismarına açıktır ve bunun sonucunda, çözüm sürecine normatif kriterler-dışı müdahaleler söz konusu olmaktadır. Örneğin, zengin bir komşusunun haksızlığına uğrayan fakir bir kimse, sadece bu durumdan hemen kurtulmak ve ihti-

yaç içerisinde olduğundan anlaşmazlığı uzun süre sürdüremeyebilmekte ve hemen gayriresmi bir çözüme gidebilmektedir. Bu şartlar altında, işi sürdürüp bekleyebilse bir kaç inek elde edebilecekken zengin kişinin önerdiği bir kaç koyunu kabul edebilmektedir. Burada bir kez daha, kural-temelli her karar verme sisteminde, daha güçlü tarafın işine yarayabilen bir 'belirsizlik' durumu karşımıza çıkmaktadır.

Kabul gören kurallar ile gözlemlenebilir insani davranışlar arasında görülebilen eşitsizliklerin nedeni olarak sayısız başkaca etkenler de bulunabilir. Bu 'açıklığın' altında yatan ne olursa olsun, bunun varlığı çıkarların sistem dışı kriterlere göre korunmaya çalışıldığı normatif sistemle bitişik bir manevra alanının olduğunu göstermektedir. Bireyler kaçınılmaz olarak yetenekleri, enerjileri ve varolan boşlukları istismar etmeye yarayacak kaynaklar itibariyle büyük bir değişkenlik gösterirler.

Yorumcuların, merkezi hükümet organizasyonu ile kuralların otoriter bir şekilde işletilmesi arasında bir bağlantı olduğunu belirtme eğilimi göstermelerine karşın, idareci ve onun yargılayıcılarının aldıkları kararları uygulatma gücüne sahip oldukları sistemlerde kural-temelli bir karar verme sürecinin arkasında zorlayıcı bir neden bulunmamaktadır. Bunun aksine olarak, bu şartlar altında yargılama konumunda bulunan kişi, keyfi ve *ad hoc* (geçici) bir temelde kararlar verme açısından özgün bir şekilde konumlanmıştır. Açıkça görülmektedir ki zamanla, bu tür bir uygulamanın yargılayıcının meşruiyeti ve konumunu sürdürmesi üzerinde etkileri olabilecektir; ancak, üçüncü-tarafın karar vermesi ve kurallar arasında gerekli olan, Gulliver ve Eckhoff'un varsayar gözüktükleri bağlantı kurulmuş değildir.

Dolayısıyla görünen o ki 'adli' karar verme süreçlerinin işlediği sistemlerde güç sahiplerinin müdahalede bulunabilecekleri epey bir fırsat alanı söz konusudur. Ancak yine de, bu fırsatlar, görüşmeyle çözüme varılmaya çalışılan yerlerde kuşkusuz artacaktır. 7.Bölüm'de kaydettiğimiz gibi, burada kurallar, teoride olduğu gibi sonuçları *belirleyici* olamamakta; böyle olduğu zaman, varılan bir uzlaşının güvence altına alınması için elzem olan hareket alanı ortadan kalkmaktadır.

Daha önce, görüşme süreçlerinin bu siyasal doğasının üçüncü tarafların müdahil olmasıyla daha belirgin bir hal aldığı üzerinde dur-

muştuk. Üçüncü tarafların kendilerini, karşılıklı anlaşmazlık taraflarının arkasında destek grubu olarak sıralanan Arushalar'ın durumunda bunun bir örneğini görmüştük. Bu tür partizanca bir tarafgirlik ancak normatif-olmayan kriterlerin uygulanması mümkün olduğunda söz konusudur. Bu destek gruplarının işleyiş tarzı daha önce üzerinde durduğumuz, hem Ndendeuler ve hem de Arushalar örneklerinde açıkça görülebilmektedir. Bir anlaşmazlık tarafının tutuğu pozisyonun 'gücü', kısmen toplayabildiği destek grubunun büyüklüğü ve niteliğiyle belirlenmektedir. Prestijli, sesi çok çıkan ve konuşkan kimselerden oluşan geniş destek gruplarına sahip bir kimse kuşkusuz pazarlık sürecine oldukça avantajlı bir şekilde başlamaktadır. Birincisi, bu kişiler anlaşmazlık tarafının görüşlerini yaymakta ve güçlü noktalarını hep bir ağızdan öne çıkarmaktadırlar; sonrasında, verdikleri destekle o kişinin destek bulabilecek bir çözüm doğrultusunda kesin bir tavır almasına imkân vermektedirler. Destek grubunun rolünü, kabul gören kurallar doğrultusunda bir çözüm bulunmasını sağlayan yansız bir gözlemcininki gibi görmek mümkün değildir. Gulliver'in Arushalarla ilgili kaydettiği gibi, bu kişiler,

> Verilen desteğin, gerektiğinde, aksi halde onaylanmayan, etik dışı görülebilecek şekillerde hareket ederek verilmesi gerektiğini kabul konusunda oldukça açıktırlar. İnsanlar, vicdanlarına göre, yanlış deliller sunabilmekte veya ilgili ama zarar verebilecek delilleri hasır altı edebilmektedirler. Karşı anlaşmazlık tarafınca, yalnızca aldatıcı bir savı veya yanlış bir delili meydana çıkarmak değil aynı zamanda müdahalede bulunarak, çapraz-sorgulama yaparak, ileri sürülen savı çürüterek, ortaya alakasız konular atarak veya ilgisiz bir duygusal alana, önceliğe göre veya değerlendirmeye taşımak suretiyle kasıtlı olarak karşı tarafın ve destekçilerini rahatsız etmekte veya kafalarını karıştırmaktadır.[190]

Arushalar'da izlenen bu süreçler, hem kişinin taraftarlarının çözüm türü üzerinde kritik bir etkilerinin olması ve hem de bu taraftarların destekleri olmadan anlaşmazlık tarafı bir kimsenin istediği sonuca ulaşamaması anlamında açık bir siyasal karakter taşımaktadır. Gulliver'in betimlemelerinde ayrıca karşılıklı anlaşmazlık taraflarından çok, bu grupların nihai olarak ulaşılan sonuç üzerinde bütün kontrole sahip oldukları açıkça görülmektedir. Eğer belirli bir çözüm lehine tüm taraflar

190 *Social Control in an African Society*, s.123.

arasında genel bir uzlaşı varsa, anlaşmazlık taraflarının bunun alayehine hareket etme ihtimali oldukça düşüktür. Bu şekilde hareket etmeye kalkıştıklarında taraftarlarını kaybetme riskini almaları gerekir.

Gulliver'in anlatısı ayrıca, bu süreçlerin asıl yapısı içerisinde, tarafların görece pazarlık güçlerinin ortaya çıkacak sonucun önemli bir belirleyicisi haline gelirken Arushalar'ın bizatihi bir çözüm elde etmeyle ilgili olarak kabul gören normların dışında kriterler kabul etmelerini ve pragmatik savlarına açıkça başvurulabileceğini göstermektedir.[191] Gündelik yaşamın gerekli işlerinin sürmesine dönük olarak barış ve sükun ihtiyacının farkında olmaları, çok farklı bir çözüme ulaşılmasına işaret edebilmektedir. Gelecekteki çıkarları tehlikeye sokabilecek bir husumetin süreklilik göstermesi, gelecekteki işbirliğinin devam ettirilmesine dönük olarak varolan bakışı gözden geçirmeyi gerektirebilir; ve muhalif kalan kişinin bizatihi kendisi, bu tür bir durumdan elde ettiği taktik avantajlara bütünüyle sahip çıkacak ve ortaya çıkacak sonucu kendi lehine çevirmek için üst gücünü kullanacaktır.

Tüm bu değerlendirmelere rağmen, arabuluculuk veya görüşme süreçlerinin karakterinde kuralların oynadığı rolü hafife almamalıyız ve Eckhoff'un adli-dışı süreçlerin 'çıkar düzeyleri'yle ilişkili olduğu iddiasındaki nitelik olmaksızın bunu kabul etmek kuşkusuz mümkün değildir. İkili görüşmeler ve arabuluculuk sürecinde kurallara başvurulabilir ve bu kurallar, ortaya çıkacak sonucun şekillenmesinde önemli bir kısmı teşkil edebilir. Yedinci bölümde betimlenen her iki anlaşmazlıkta (Rajabu ve Sedi ile Kadume ve Soine arasındakiler), her bir taraf kendi savlarını desteklemek için çok çeşitli normlara dayanmış ve açıktan başvurmuşlar ve tümüyle belirleyici olmaksızın tüm bu normlar, ortaya çıkan sonuca etki etmiştir. Bu tür süreçlerde, kurallar, pragmatik unsurların yanı sıra pazarlık sürecindeki kozlar olarak görülmeli ve her bir tarafın görece 'normatif gücün', sonuç üzerinde kritik etkiye sahip olabildiği de bilinmelidir. Hem görüşme ve hem de yargılama süreçlerinin her ikisinde de anlaşmazlık tarafları, çatışma esnasında çıkarlarını koruyabilmeyi teminen kurallara bağlılık gösterebilmektedirler. Dolayısıyla asıl mesele belirli bir süreç türü içerisinde kuralların varlığı ya da yokluğu değil bu kuralların ne şekilde *kullanıldığı*dır. Yargılama süreç-

191 İbid.,ss.241-2.

leri (kuralların belirleyici olduğu) ile görüşme süreçleri (kuralların belirleyici olmadığı) arasındaki nihai fark bir anlaşmazlık halinde bu tür bir silahtan hangisine ağırlık verildiğinde yatmaktadır.

Son olarak, bazı çözüme-dönük konuşma biçiminden çok, dövüşmenin baskın anlaşmazlık çözüm biçimini oluşturduğu devletsiz toplumlarda bile, her bir anlaşmazlık tarafının toplayabildiği taraftarların sayısı ve niteliğinin sonucun tek belirleyicisi olmadığını hatırlamamız gerekir. Daha önce atıf yaptığım Maring ve MinjWahgi örneklerinde gördüğümüz gibi, dövüşme hayli biçimsel ve yakın bir normatif düzenlemeye konu olabilir.[192]

Bu nedenledir ki, 'hukuk' ve 'siyaset' ile kurallar ve güç arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda, işe bütün anlaşmazlıkların, anlaşmazlık taraflarının kendi karşılıklı çıkarlarını birbiriyle çatışan ve uyuşmayan iddialar ışığında korumaya çalışmaları anlamında siyasal oldukları gibi bir konumdan başlamamız gerektiğini unutmamalıyız. Onun da ötesinde, her ne kadar her toplumda belirli bir normatif temel olması gerekiyorsa da bu normların ne ölçüde ayrıntılı bir şekilde ifade edildiği ve itaat edilmeye verilen önem, değer sistemlerine göre büyük bir değişkenlik göstermektedir. Ancak düzenin, kuralların katı bir şekilde uygulanmasına göre sürdürüldüğü ile toplumun üyelerinin kendi işlerini başından sonuna pragmatik bir temelde yürüttükleri toplumlar olduğundan hareketle kurulan basit bir kural/güç dikotomisi bir karikatürden öteye geçmeyecektir. Dahası, her ne kadar farklı anlaşmazlık çözüm biçimlerinin kritik karakteristiklerini tespit etmek için bu tür kutuplaştırmalara yaygın olarak başvuruluyorsa da bunların anlaşılmasının yolu, bu unsurlardan birinin varlığı veya yokluğuna göre bir karakterlendirmeye gitmekten çok belirli bir süreç içerisindeki kurallar/güç ilişkisinin nasıl olduğunu iyi kavramaktan geçmektedir.

192 Bkz.ss.58 ve 117-120.

11

Literatürdeki Başlıca Temalar ve İlgi Alanları

En azından on dokuzuncu yüzyılın ortalarında, Maine'nin meşhur çalışması *Ancient Law*'ın yayımından itibaren, ölçek itibariyle küçük ve bizimkilere kıyasla basit yönetimsel kurumlara ve teknolojilere sahip toplumlardaki 'yasalar' üzerine geniş bir ilgi olagelmiştir. Buna karşın, her ne kadar bu alanda geniş ve bilimsel bir literatür oluşmuş ise de konuya yeni başlayan bir okur için bunun, konu başlığının kapsadığı alanın çeşitliliğini kaydetmekten öteye fazlaca bir yardımı olmayacaktır: yüzeysel bir inceleme, asıl çalışılması gerekenin ne olduğu, nasıl bir yöntemin izlenmesi gerektiği ve elde edilen bulguların yansıtılma biçimleri hakkında temel görüş ayrılıkları olduğunu gösterecektir. Bu çeşitlilik şaşırtıcı değildir ancak yeni başlayan bir kişi için bireysel çalışmaların anlaşılmasını mümkün kılacak genel resmin elde edilmesi oldukça zordur (siyaset ve din alanlarıyla ilgili de büyük ölçüde aynı durum söz konusudur). Bu bölüm, kendi araştırma yönteminin gelişim seyrini göstererek ve bazı ana teorik kaygıları genel hatlarıyla ortaya koyarak farklı çalışma türlerinin gerçekleştirildiği şartları açıklamak suretiyle genel bir bakış kazandırmak için oluşturuldu. Bunun yanı sıra, buraya kadar izlediğimiz ilgi alanlarını biraraya getirme ve bir bağlama oturtma için de fırsat sunmaktadır.

İkinci bölümde gördüğümüz gibi, bu konu başlığına dair iki görüş söz konusudur: birincisi 'yasa'yla; ikincisi de daha geniş bir şekilde

toplumun düzeniyle ilgili konuları kapsar. Bu perspektifler, literatürde iki ayrı hattı oluşturan gelenekler olarak açıkça görülmektedir; bir çalışma alanı teorik temellerini, batı hukuk geleneği içerisinde bulmakta ve öteki ise bu kaynağı o kadar önemsememekte ve hatta açıkça reddetmektedir. Ancak, hem soruşturma alanının kapsamı ve hem de verilerin ele alınış şekilleriyle ilgili etkileri olmuş olan bu temel ayrımın ötesinde araştırmanın genel amaçları büyük bir değişkenlik göstermektedir. Muhtemelen bu alandaki bilimsel literatüre katkı yaptığı düşünülen ve bu amaçla yürütülen çalışmaların büyük çoğunluğu, belirli bir toplumda devamlılığın nasıl sürdürüldüğünü ortaya koymak ve anlaşmazlıkların nasıl çözüldüğüne göre hazırlanarak buradan elde edilen verileri başka toplumlara dair aktarılanlarla ilişkilendirmek ve belki bu sayede teoriye bir katkı yapmak üzere tasarlanmış şeylerdir. Diğer taraftan, hem antropologlar ve hem de hukukçular tarafından yapılan bazı çalışmalar, belirli bir kabilenin 'geleneksel yasa'sını ortaya koymak üzere çok daha pratik amaçlarla, bir takım idarecilerin kullanımı için hazırlanmış şeylerdir.

Farklı çalışmaların odaklandıkları malzemelerde de benzer bir değişkenliği farketmek mümkündür. Burada farklı bilimcilerce, yapılacak soruşturmaların uygun konu başlığı olarak üç ayırdedici veri düzenlemesi ele alınmıştır: gündelik insan davranışlarındaki gözlemlenebilir düzenlilikler; ve anlaşmazlık örnekleri. Sınırlı sayıdaki çalışmalar, eğer geniş kapsamlı doğru bir inceleme yapılacaksa bu alanların her birinin eşzamanlı olarak soruşturulmasının önemli olduğu sonucuna varmış ancak çok daha sık bir şekilde tek bir boyuta vurgu yapılmış ve bazı durumlarda da bu, özü itibariyle farklı kaynaklardan elde edilen veriler arasında yetersiz bir ayrıma gidilmiştir. Bu tür odak farklılıklarıyla tutarlı olarak araştırma stratejisinde de çeşitli değişkenlikler olagelmiştir. Burada veri toplama biçimi, ikincil kaynaklara (misyonerlerin, kaşiflerin ve idarecilerin yazdıkları) danışmadan tutun da soruşturulan bilgi kaynaklarıyla görüşmek için alana kısa süreli ziyaretler yapmadan, uzun-süreli katılımcı-gözleme kadar çeşitlilik gösterir. Tüm bu değişkenlerin, araştırmanın sonucunda ortaya çıkacak nihai ürüne ne ölçüde etki edebileceğinin, teorik perspektiflere ve araştırmanın gerçekleştirilme amacına bağlı kalmadan vurgulanması oldukça zordur.

Her ne kadar bir toplumdaki düzene ilişkin problemler, bilimciler açısından sürekli bir ilgiye sahipse de küçük-ölçekli toplumlar bağlamında doğrudan doğruya bu konunun çalışılması ancak on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. Bu, evrimci teoriyi, biyolojinin dışındaki alanlara uygulayacak şekilde genişletme çabalarının yapıldığı bir döneme denk gelir ve bu çabaların doğal bir yönelimi, o dönemdeki temel bir kaygısı, çağdaş Batı Avrupa toplumlarının geçmiş olduğu evrim basamaklarını ortaya koymak olan sosyal bilimlerde yatmaktadır. Çok uzun bir süre önce müzakereye konu edildiği varsayılan tüm bu erken dönemin izlerini ortaya çıkarmanın açık zorluğu nedeniyle bilimciler, bu erken dönem aşamalarına dair malzeme edinmek için, gelişim içerisinde yansıtır görünen çağdaş toplumlara yöneldiler. Bu tür malzemelerin de yardımıyla, bütün toplumların geçeceği, en 'ilkel'den, en 'ileri'ye uzanan tek bir evrimci ölçek öne sürdüler. Yasaların ve hukuk sistemlerinin gelişimi bu tür şemaların çok önemli bir kısmını oluşturdu. Bu süreçte, bu tür bir teorik perspektifin izlenmesi şu tür sorular açığa çıkardı: 'Yasalar, hangi şartlar altında ve evrim ölçeğinin hangi aşamasında ortaya çıkmaktadır?' 'Belirli hukuk sistemleri insani gelişimin hangi aşamalarıyla ilişkilidir?' Bu sorulara, böylesine uzak bir mesafeden, çeşitli devrimci şemalar içerisinde zımnen verilen cevaplar yanlış ve hatta absürt gözükebilmekte; ancak bunlar, talihsiz bir şekilde formüle edilmiş olsalar ve hemen bir takım evrimci fikirlerle bağlantıya geçme eğilimi gösterseler bile ilginç sorulardır. Bu soruları, o dönemde cevaplandırmanın da ayrıca ciddi zor tarafları olmuştur. Birincisi, bunlar çok geniş kapsamlı sorulardır ve dünyanın başka yerlerindeki toplumlara dair eldeki bilgiler benzer cevaplar vermek için oldukça zayıftır. İkinci olarak, o dönemde geliştirilen araştırma stratejileri, bu tür bir bilginin edinilmesi için herhangi bir araç sunmamaktadır. Dahası, tüm bu sorular, batının hukuk kategorilerinin, öteki halkların kavramlarını ve kurumlarını anlamak ve düzenlemek için yeterli bir analitik çerçeve sunduğu varsayımına dayalı neredeyse bütünüyle kültür-merkezli bir şekilde formüle edilmişlerdir. Tek bir örnek vermek gerekirse, bizim kullandığımız 'medeni' ve 'ceza' hukuku ayrımının kültürlerarası kıyaslamalar için yeterli olduğu genel bir kabul görmüştür.

'Yasa'nın hangi şartlar altında ortaya çıktığıyla ilişkili soruların başlangıçta temelini oluşturan sosyal evrime dair varsayımlar ve çeşitli

sosyal koşullar altında vücut bulan farklı yasa biçimleri, İngiliz bir avukat olan Sir Henry Maine'nin çalışmasında gayet açık olarak verilmiştir. Maine'nin kitabı, *Ancient Law*, 1861'de gün yüzüne çıkmıştır ve o, genellikle bu eserinden sonra hukuk antropolojisi diye bilenecek olan çalışma alanının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Bu aşamaların ilkinde, en geniş gruplaşma, baba tarafından yaşlı bir erkeğin başkanlık ettiği birkaç akrabadan oluşmaktadır. Bu kişi, ortaya çıkan anlaşmazlıkları çözmekte ve grup içerisinde cezaları dağıtmaktadır ancak bunu *geçici* (ad hoc) bir temelde yapmaktadır; bunu destekleyen veya alman çeşitli kararlarla bağlantılı kesin kurallar söz konusu değildir. Bu aşamada henüz yasalar ortaya çıkmamıştır. Bunun peşinden oluşan toplum biçiminde, bir dizi babasoylu bu tür küçük gruplar, şefler altında toplanmıştır ancak temel organizasyon ilkesinin ortak akrabalığa dayanması bir varsayım (bazen kurgusal olmakla birlikte) olarak yerini korumuştur. Arkasından belirli bir toprak parçasıyla özdeş olarak kendini gösteren toprağa dayalı toplum ortaya çıkmıştır. Bu ikinci aşamanın son kısmında ve üçüncü aşamanın da ilk kısmında, idareciler aynı durumlar için aynı yargılama usullerini dillendirdikleri esnada 'yasa' fikri de gelişim göstermeye başlamış ve böylelikle, alınan kararlarda temel alınan kurallar oluşmuştur.

Normatif temelli karar alma süreci Maine açısından yasanın anahtar bir özelliğini oluşturur. Daha sonra toprağa dayalı toplumların gelişmesiyle, anlaşmazlıkları ele alma, çözüm esnasında izlenecek olan ilkeleri kullanma ayrıcalığına sahip uzmanlaşmış elitlerin eline bırakılmıştır. Maine'nin yazdığı gibi: "yargı oligarşisinin günümüzdeki iddiası, yasaların *bilgisi*ne sahip olma tekelini elinde bulundurması, yaşanan kavgaların karara bağlanmasında izlenecek ilkelere sahip olma ayrıcalığıdır."[193] Ve bunun arkasından kurallara dair eksiksiz bilginin sağlanmasını temin etmek ve bu bilginin salt hukuk uzmanlarına münhasır bir bilgi olmasından kaynaklı güvensizlikten kaçınmak için kodlar halinde yazılı hale getirilirler. Bu 'kodlama dönemi' boyunca, son bir gelişme daha yaşanır. Toplumlar değiştikçe, yasaların da o yönde değişmesi gerekliliği doğar. Bazı toplumlar bu gereklilik doğduğunda söz konusu katı kodların değiştirilebilmesini mümkün kılan bir takım

193 *Ancient Law*. Alıntı Everyman'in Kütüphane baskısından (1917), s.7.

cihazlar geliştirmişlerdir; bazılarıysa bundan yoksun kalmışlardır. Dolayısıyla, toprağa dayalı toplum, 'durağan' ve 'ilerlemeci' gibi alternatif biçimler alabilmiştir. Maine, bu genel anlamda evrimci hukuk sistemi çerçevesi içerisinde ve onun yanı sıra, medeni ve ceza yasaları gibi farklı alanlardaki temel yasaların gelişme göstereceği evrim çizgisi de öne sürmüştür.

Her ne kadar sonradan Maine hiçbir zaman için, her toplumun geçmesi gereken birbirini izleyen aşamalar aracılığıyla tek bir gelişim çizgisi tasarlamadığını söylese de *Ancient Law*, tekdoğrusal (unilineal) bir gelişim seyrine dayalı bir varsayım üzerinde (en azından ilerlemeci ve durağan toplumları birbirinden ayıran kısımlara kadarki bölümlerde) kaleme alındığına dair güçlü bir izlenim vermektedir. Fakat bu evrimci eğilim onun 'yasa'nın ve sosyal organizasyonun kökenlerine ilişkin sormuş olduğu soruların önemini kaybettirmemektedir. Dahası, onun elindeki verilerin eski Yunan, Roma ve bir de bazı Hint uygarlıklarına dair olanlar hariç tutulursa oldukça az olduğu düşünüldüğünde verdiği cevapların hayli çarpıcı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Maine, yasaların ve hukuk sistemlerinin evrimci bir bağlam içerisinde gelişimine dair bu tür büyük soruların peşinden gitme konusunda yalnız değildir. Amerika'da Morgan, aşağı yukarı aynı zamanlarda[194] ve Alman hukuk etnologlarınca gerçekleştirilen benzer bir çalışmaya dayanarak oldukça ayrıntılı bir şema oluşturmuştur. İngiltere'de Maine'yi, hukukun gelişimine dair oluşturulan çerçevelerin yolunu açacak olan çok daha ayrıntılı ve karmaşık evrimci şemalar hazırlayan başkaları izlemiştir.[195] Emile Durkheim ayrıca, farklı türde hukuk sistemlerine sahip, ardıl sosyal organizasyonlar arasında bir ilişki kurmuştur. Gerçekten de, onun 'mekanik' ve 'organik' dayanışma ilişkisiyle ilgili meşhur hipotezini teste tabii tutması, ortaya koyduğu hukuk türleri ile mümkün olmuştur. Mekanik dayanışmanın yaygın olduğu toplumlar temelde 'baskıcı' yaptırımlar sergilerken organik dayanışmanın gelişmiş olduğu toplumlar, 'telafici' yaptırımlarla karakterize edilmişlerdir. Durkheim, bir toplumda baskın olan hukuk tipine bakılarak o toplumun temel doğasının çıkartılabileceğini ileri sürmüştür.[196]

---

194 *Ancient Society.*
195 Örneğin Hobhouse, *Morals in Evolution.*
196 *The Division of Labour in Society.*

Erken dönemde yapılan bu spekülasyonların çoğu Afrika, Asya ve Pasifik'teki daha basit yapılı toplumların gerçek organizasyonlarından neredeyse büsbütün habersiz bir şekilde gerçekleştirildi; bu toplumlara dair bilgiler yok denecek kadar azdı. On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, artan misyonerlik faaliyetleri ve sömürgeci yayılma süreciyle birlikte daha fazla şey bilinir oldu. Fakat araştırma yöntemleri hâlâ oldukça sınırlayıcı bir nitelikteydi. Çoğunluk bilimciler, 'ilkel yasa' hakkında elde ettikleri malzemeler, yaptıkları çalışmalar nadiren doğrudan doğruya bilimcilerin arayışında oldukları sorulara cevaplar verecek şekilde kaleme alınmış olan, gezginlerin, misyonerlerin ve sömürge idarecilerinin anlatılarına dayanıyordu. Kendi başlarına alana gitmek etnograflar için hâlâ seyrek görülen bir durumdu. Bu konuyla ilgili olarak kendisine, haklarında yazılar yazdığı insanlarla hiç tanışıp tanışmadığı sorulan James Frazer'in 'Allah korusun!' diye cevap verdiği sıkça anlatılan bir hikâyedir. Ancak buna karşın on dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde bilimciler açısından bizatihi alana gitmenin ve bilgileri doğrudan doğruya kendi başlarına toplamanın dışında tatmin edici bir başka alternatifin bulunmadığı anlaşılır hale gelmişti. Fakat bu da henüz gündelik yaşama dair süreklilik arzeden bir gözlem sürecini şart koşmuyordu; ondansa muhtemelen bir kabileye dair güvenilir bilgiler verdiği düşünülen birilerinin anlattıkları temel alınıyor ve sonra bu bilgiler, söz konusu edilen kabilenin diğer üyelerinin yapıp ettikleri ve inançlarına göre bir sınamaya tabi tutuluyordu. Dr. Carl Gustave Jung'un hasır şapkasıyla, bir masanın etrafına toplanmış, piknik yaparken bilgi kaynaklarını sınamasına (ve ödeme yapmasına) dair resimler, bu tür yaşananların özünü yansıtıcı niteliktedir. Burada tipik olarak bir çevirmen vardır ve bilimcinin önyargıları ve arzuları, korkuları ve bilgi kaynağını memnun etme istekleriyle birleşince bu yolla toplanmış olan bilgilerin güvenilirliğini oldukça şüpheli kılmıştır.

Araştırma yöntemindeki sınırlılıkların yanı sıra, bu yüzyılın başında bu tür toplumların iki önemli özelliği daha ortaya çıkmıştı. Birincisi, keşfedilen en basit yapılı gruplarda bile insanların genel olarak gündelik yaşamlarında takip ettikleri toplumsal kabul gören kurallar vardı. Yoksa zaman zaman varsayıldığı gibi 'herkesin herkese karşı olduğu' öldürücü bir anarşik durum söz konusu değildi. Diğer bir özellik,

bu toplumların çoğunda kuralların uygulatılması konumunda olan kimsenin olmamamsıydı; çoğu zaman herhangi bir şef bile söz konusu değildi ki nerede kaldı mahkemeler, polis kurumu vs. olsun. Yasaları uygulayacak kurumların bulunmayışına karşın belirli bir düzenin olması insanları şu tür sorular sormaya götürdü: 'Bu tür toplumlarda düzen nasıl sağlanmaktadır?' 'Eğer herhangi bir uygulatıcı birim yoksa kurallara neden uyulmaktadır?' Bu sorulara başlangıçta verilen cevaplar, bir alışkanlık meselesi olarak kuralların 'otomatik' bir şekilde takip edildiği şeklindeydi; 'yabanıllar...hiç kaybolmayan gelenek zincirleriyle bağlanmışlardı'.[197] Rivers, *Social Organisation* adlı kitabında şunu ileri sürdü: "Malenezyalılar gibi gruplarda, otoritenin uygulanması için herhangi ayrı bir mekanizmayı gereksiz kılan bir grup bilinci vardır...".[198] En ufak dürtülerinin bile peşinden serbestçe gidebilen bu ilkel anarşistler olarak bu tür toplumların üyeleri, otomatlar diye görülmeye başlandı.

Malinowski'nin, Trobriand adalarında yaptığı yoğun alan çalışmasının arkasından basılan çalışmasını, o dönem için 'ilkel yasa' üzerine yapılan çalışmalar açısından bir kırılma noktası olarak görmek mümkündür. O da Rivers ve Hartland'la aynı soruları sorarak işe başlamış, bu kapsamda başsız toplumların birarada kalmayı –onun deyimiyle, 'mahkemeler ve mahkûm edenler olmaksızın'- nasıl sağlayabildikleri ile ilgilenmiştir. Fakat hem bu konulara cevaplar bulmaya çalışırken ve hem de ulaştığı sonuçlar itibariyle onun yaklaşımı şaşırtıcı bir biçimde farklı olmuştur.

Araştırmasını gerçekleştirebilmek için çadırını balıkçı Trobriandlılar'ın köyünün tam ortasına kurmuş ve olan biten herşeyi gözlemlemeye koyulmuştur. Her ne kadar bu prosedür bize şu anda dikkatlice seçilmiş bir kaç bilgi kaynağını mesafeli bir konumdan çapraz-incelemeye tabi tutmaya tercih edilmeli gözükse de o dönem için bu devrim niteliğinde bir stratejiydi. Aynı zamanda elde edilen sonuçları itibariyle de yeni fırsatların önünü açmıştı. Araştırmacı burada, idealize edilmiş bir takım kurallara dair ifadelerle ve insanların ne yapıp ne söylediklerine dair ikinci-el aktarımlarla sınırlı olmak yeri-

197 Hartland, *Primitive Law*, s.138.
198 S.169.

ne gündelik davranışlardaki düzenlilikler ve bir kavga patlak verdiğinde gerçek anlamda neler olup bittiğine ilişkin doğrudan bir görüş elde edebilmektedir.

Malinowski, Trobriandlar'da yaptığı araştırmasından hareketle, bu tür toplumların nasıl birarada durduklarına dair Rivers gibi bilimcilerin sunduğundan çok farklı bir açıklama getirir. Gözlemlerine dayanarak, bu toplumlarda düzenin otomatik olarak varolan birşey olmayıp insan davranışları üzerinde sürekli varolan bir takım kontrollerle güvenceye bağlandığını ileri sürer. Daha önce Trobriand örneğinde bunu sağlayan ne gibi mekanizmalar olduğu konusunu ele almıştık. Burada kaydedilmesi önem arzeden husus onun, bu tür toplumlarda düzenin nasıl sağlandığına dair popüler olanlar dışında farklı bir yoruma gidilebilmesi için herşeyden önce batılı kurumsal yapılarla ilgili varolan önyargılardan uzaklaşmak gerektiği konusunda ısrarla durduğudur. Daha evvel ondan şu alıntıyı yapmıştık: "bir yasa, biçimine değil işlevine göre tanımlanmalıdır, yani, yasaların uygulatılmasını sağlayan düzenlemeleri, sosyolojik realiteleri ve kültürel mekanizmaları anlamamız gerekir". (bkz. s.23.) Bu çok yalın fakat büyük önem taşıyan bir mesajdır: bakmamız gereken şey, düzen ve devamlılığın sürmesini sağlayan araçlardır ve bunu yaparken bütün bunları mutlaka alışık olduğumuz kurumsal yapılar bağlamı içerisinde bulacağımız gibi bir düşünce olmamalıdır.

Hem Malinowski'nin araştırma stratejisi ve hem de onun savunuculuğunu yaptığı düzen konusundaki yeni bakış açısı, diğer bilimciler üzerinde çok yoğun bir etkiye sahip olmuştur. Onun çalışmasının küçük-ölçekli toplumlardaki sosyal kontrol üzerine yapılan çalışmalar içerisinde bir kırılma noktası olduğunu söylemek abartı olmaz. Onun çalışmasından sonra, düzen ve çatışma problemlerini batılı adli mekanizmaları daraltarak aramaktan kaçınan, bütünüyle yeni bir araştırma çizgisi gelişme göstermiştir. Daha önceki yasa-merkezli çalışmalar da kesilmemiş, aslına bakılırsa aşağıda ele alacağımız nedenlerle daha bir artış göstermiştir; fakat Malinowski'den sonra bu çalışmaların itici gücü, çok küçük bir kısmını hukuk teorisinden alan paralel bir canlı akış kazanmıştır. Bu karşılıklı geleneklerin paralel büyümeleri üzerinde burada ayrı ayrı durulacaktır.

YASA-MERKEZLİ ÇALIŞMALAR

Yabanıl Toplumda Suç ve Gelenek'in doğurduğu geniş ilgiye karşın, hukuk teorisi, küçük-ölçekli toplumlarda gerçekleştirilen bazı düzen ve anlaşmazlık çalışmaları için bir çerçeve oluşturmayı sürdürdü. Bu hukuksal etki hâlâ kendi sistemimize dair aşina olduğumuz ayırdedici unsurlara –kurallar, mahkemeler ve organize bir güç- vurgu yapan kültürlerarası amaçlarla formüle edilen yasa tanımlamaları olarak görülebilir. Örneğin Radcliffe-Brown, artık klasikleşmiş olan 'ilkel yasa' hakkındaki tartışmasında açıkça avukat Roscoe Pound'un yasayı, "siyasal olarak organize olmuş bir toplumun gücünün sistematik uygulanışı ile sağlanan sosyal kontrol"[199] olarak resmeden formülayonunu açıkça benimsemiştir. Benzer şekilde, Evans-Pritchard, yasanın, 'yargılama ve verilen bir hükmü uygulatma gücüne sahip bir tür otorite'nin olduğu durumlarda varolduğunu tespit eder[200].

Tüm bu formülasyonlar, 1930'lar ve 40'lar boyunca, küçük-ölçekli toplumların yasalarını kurallar, mahkemeler ve kolluk kurumları meselesi olarak, bütünüyle bizdeki hukuk sistemi tarzında işleyen bir şey olarak gösteren sayısız alan çalışmasında gösterilmiştir. Bu tür çalışmalar neredeyse değişmez bir biçimde, kamu hukuku ve medeni hukuk sistemlerine karşılık gelecek kategoriler içerisinde organize edilen ve sunulan kayıtlı kurallar dökümünden oluşmuştur. Yapılan varsayımların çoğu, bu normatif materyalin hukuk kuralları karakteristiklerini taşıdığı ve bireysel normların, başvurulduğunda anlaşmazlıkları sonuca bağlamada etkili olduğu temeline dayandığı görülmektedir.

Bu tür çalışmaların sürmesini sağlayan başlıca saik sömürgeci bir imparatorluğun idaresi işinde görülebilir. Her ne kadar 1930'ların başında İngilizlerin egemenliği altındaki Afrika topraklarında büyük ölçüde sömürge altındaki bir bölgedeki yerli nüfusun 'yerli' ara yöneticilerce yönetildiği Dolaylı İdare söz konu ise de bu ara yöneticilerin faaliyetleri, sürekli olarak ana merkezden gönderilen idare memurlarıyla gözetilmiştir. Gözetimle ilgili olarak hükümetin kolluk birimleri bağlamında yer alan görevliler hem 'yerli mahkemeler'in kararlarını dikkate

199 'Primitive Law', *Encyclopaedia of the Social Sciences*, sayı.9, 202-6, s.202.
200 *The Nuer*, s.162.

almışlar ve hem de tüm bu anlaşmazlık-çözüm kurumlarının uğraştıkları işe dair periyodik incelemeler yapmışlardır. Bu işlevlerin yerine getirilmesi, ilgili 'yerli yasaları ve gelenekler'e dair belirli bir bilgiye sahip olmayı gerektirmiştir. Pek çok durumda bu tecrübeyle edinilmek durumunda kalınmıştır fakat bir dizi yerde, ya belirli bir anlatım veya kural açıklamalar biçiminde söz konusu 'yasalar ve gelenekler'e dair anlatılar içeren elkitapları basılmıştır. Bunlar içerisinde en iyisi artık bir klasik olmuş, Schapera'nın, *A Handbook of Tswana Law and Custom*'ıdır; fakat bütün halinde değişken bir niteliğe sahiptirler ve bunlardan pek çoğu profesyonel antropologlarca hazırlanmamıştır.

Bu tür çalışmaların mutlaka bir bilimcinin gözlemlediği topluma dair kavramları, kurumları ve süreçleri kendi bakış açısından görmesine imkân veren etnosantrik bir yasa tanımı formüle etmesi gerekmez. Bu nokta Evans-Pritchard'ın, daha önce üzerinde durduğumuz Nuerler arasında yaptığı çalışmasında[201] gayet ince bir şekilde gösterilmiştir. Evans-Pritchard, bu tanımı formüle etmesi üzerine bir keresinde, 'katı biçimiyle Nuerler'de yasa yoktur'[202] sonucuna vararak bu konuda kafa yormayı bırakmış ve bu insanların buna rağmen nasıl olup da nispeten düzenli bir toplumsal yaşam sürdüklerini ve başgösterdiğinde çatışmalarla nasıl başettiklerini oldukça başarılı bir şekilde betimlemeye devam etmiştir. Bununla birlikte tüm bu çalışmalarda sık sık batılı hukuk teorisine ait bazı olumsuz etkileri deneyimsel (empirical) çalışmalarda kendisini göstermiştir. İşin içine dahil olan adli etkilerin kesin biçimi değişkenlik göstermekle birlikte iki açık tuzaktan söz edilebilir.

Bunlardan ilki, yasa-merkezli çalışmaların bir karaktersitiği olan ayrı bir inceleme için 'hukuk' verilerini izole etme çabalarında kendini gösterir. Küçük-ölçekli toplumlardaki sosyal kontrol kurumlarının doğası düşünüldüğünde, bu tür çalışmaların mutlaka söz konusu toplumda bulunan farklılaşmamış veri yığınından farklılaşmış olanı ayırması için, son tahlilde yetersiz kalan çabaları barındırması gerekir. Bu ayırdetme için seçilen malzemelerin haricindeki gerçeklikler, farklılaşmış bir biçimde kaybolma sürecinin acısını duymaktadır, çalışmanın genel

201 Bkz.ss.120-21.
202 *The Nuer*, s.162.

anlamda değeri, neredeyse kaçınılmaz olarak potansiyel olarak eşit derecede öneme sahip, çalışma biçimi yakından ilişkili başkalarından izole edilerek soruşturulan bir kontrol kurumu tipiyle azaltılmaktadır. Burada kullanılan yöntem, mutlaka söz konusu edilen toplumda anlamlı olması gerekmeyen bir temeldeki içine almaları ve dışarda bırakmaları barındırır. Buna bağlı olarak çoğu zaman dışarıda bırakılan malzemeyi 'hukuk-öncesi', bu sayede 'yasa'ya ilişkin bazı kanıtlanmamış evrimci bir süreci imleyen bir damgalama eğilimi oluşur.

İkinci zorluk, sergilemek için seçilen malzeme 'yasal' bir modele zorlanınca ortaya çıkan bozulmayla ilişkilidir. Burada bozulma riski, farklılaşmamış normatif verilerin hukuk kurallarının özellikleriyle sarmalandığı ve her türden üçüncü-taraf müdahalesinden katı bir yargısal karakterin doğduğu durumlarda ortaya çıkar. Bütün kurallar, hukuk kuralları olarak alınır ve bütün barış-sağlayıcılar 'yargıçlar' olarak ifade edilir.

Afrika'da İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen, bağımsızlık-öncesi dönemde bu tür çalışmalar yeni bir itici güç kazandı. Bu dönemde, varolan İngiliz-Afrika toprakları boyunca (Dolaylı İdare döneminde de varlığını sürdürmeye devam etmiş olan) geleneksel 'mahkemeler'i ulusal hukuk sistemiyle daha yakından 'entegre etme'ye dönük bir hareket vardı.[203] Bu hareketin açıklığa kavuşturulması ve bazılarının gözünde anlaşmazlık-çözüm süreçlerinde bu kurumlarca uygulanan kurallar sistemlerinin birleştirilmesi ihtiyacı görülmüştür. Bu talebe bir yanıt olarak kurulan bir program, University of London, *School of Oriental and African Studies*'in *Afrika Yasalarını Yeniden İfadelendirme* Projesidir. 1959'da başlanan ve ilk kez olarak önemli sayıda avukatı bu alanda çalışmaya dahil eden bu projeyle, geleneksel Afrika toplumlarının, modern ulusal sınırlar içerisinde varlığını sürdürebilmiş 'geleneksel yasaların kayıt altına alınması ve yeni entegre edilmiş olan mahkemelerde kullanılması için kullanışlı 'yeniden-ifadelendirilmiş' malzemeler oluşturulması amaçlanmıştı.[204] Proje kapsamında hazırlanan raporlar, büyük oranda soruşturma konusu yapılan her bir topluma dair 'gelenek-

203 Bu gelişmeyle ilgili iki genel kullanışlı kaynak: Allott (ed.), *The Future of Law in Africa* ve *The Place of Customary Law in the National Legal Systems of East Africa.*

204 Allott, Cotran'a giriş, *Kenya I: The Law of Marriage and Divorce*, sayı.1 içinde, Restatement of African Law Series.

sel yasa'yı oluşturan kurallara ilişkin dökümlerden oluşuyordu. Fakat bütün bu kuralların farklılaşmamış normatif verilerden ayrıldığı süreç açıkça belirtilmiyordu. Ne de bunların gerçekte söz konusu edilen toplumda nasıl işlediğine dair bir açıklama öneriliyordu. Okurda, muhtemelen yeniden ifadelendirmeleri hazırlayanların ortak bir şekilde paylaştıkları, kuralların, anlaşmazlıklar ortaya çıktığında sonucun belirleyicisi olarak uygulanmak suretiyle, geleneksel İngiliz yasalarınınkine benzer şekilde işlediği gibi bir izlenim uyandırılıyordu. Dahası, bütün bu kuralların düzenlendiği kategoriler İngiliz yasalarından alınmaydı. Proje'yi kaleme alanlar, 'kullanışlı analiz ve betimleme kategorileri' geliştirilmesi ihtiyacını kaydetseler de basılı raporlarda bu hayati adımın atıldığına dair bir emare yoktu.

Yeniden İfadelendirme Proje çalışması, normatif malzemeleri kural kural biçiminde organize etmek için çaba gerektirmesi anlamında uç bir örnek olabilir. Fakat, hukukçular için bütün bir bilimsel geleneğin temelini açıkça sergilemesi bakımından yansıtıcıdır: bütün bu toplumlardan elde edilen malzemeler, hukukçuların kendi sistemleri içerisindeki analiz biçimlerine yatkınlık taşımaktadır. Geçtiğimiz yirmi yılda, özellikle Afrika'da 'geleneksel yasalar'ın bu yolla ortaya çıkarılabileceğini varsayan pek çok çalışma günyüzüne çıkmıştır. Bu tür çalışmalar basılmaya devam etmektetir ve hukuk bilimi açısından bazıları oldukça yüksek bir kaliteye sahiptir ancak hepsi de ele aldıkları malzemelerin, hukukçuların İngiliz yasalarına dayanarak kurdukları analiz biçimlerine bağlı kalınarak rahatlıkla analiz edileceği gibi bir varsayımdan hareket etmeleri bakımından kusurludurlar. Bu tür bir varsayıma, 2.Bölüm'de gördüğümüz gibi nadiren başvurulabilir.

Bazı antropologlar ayrıca savaş-sonrası dönemde batılı yargıdan güçlü biçimde etkilenmeye devam etmişlerdir. Bu etki, hem onların kültürlerarası amaçlarla 'yasa'yı tanımlamaktaki devam eden belirleyiciliklerinde ve hem de en sonunda vardıkları tanımlamanın özünde bulunabilir. Hoebel örneğin, 'üzerinde çalışmak için yasayı şöyle tanımlayabiliriz: *toplumsal bir norm, eğer düzenli olarak ihlâl ediliyor veya hiçe sayılıyorsa, bunu yapmak için sosyal olarak kabul gören bir ayrıcalığa sahip bir birey ya da grup tarafından fiziksel bir güç uygulanma-*

sıyla hep bir tehdit içinde oluyorsa meşrudur.'[205] gibi bir görüşe bağlanabilmiştir. Pozitivist türdeki batılı hukuk teorisine daha yakından gösterilen bir bağlılık durumunda olan Pospisil, yasayı, 'meşru kararlardan çıkarılan ilkeler' olarak görmekte ve bir kararın meşru olarak görülebilmesi için şu dört 'özelliğe' sahip olması gerektiğinde ısrar etmektedir: otorite, herkese uygulanma niyeti, *obligatio* ve yaptırım.[206] Bohannan tarafından yakınlarda yapılan bir tanımlama yasayı, sosyal yapıların içerisinde kurumsallaşmış bir halde bulunan ve sonrasında yasal kurumlar eliyle uygulanarak 'yeniden-kurumsallaşan' kurallardan oluşan birşey olarak resmeder. Buradaki 'yasal kurumlar', anlaşmazlıkları çözen ve ciddi-kural ihlâlleriyle uğraşan birimlerdir.[207] Böylelikle toplumumuzda varolan bir tür özel alt-sistemi sezdirir. Bu formülasyonda o daha önce ele aldığımız Hart'a oldukça yaklaşmış gözükmektedir;[208] bizim burada ilgilendiğimiz pek çok toplumda bunun uygulanması, benzer şekilde ciddi zorluklar barındırmaktadır.

Tüm bu teorik bakış açıları, kaçınılmaz olarak 1950'ler ve 60'larda ortaya çıkan bazı deneyimsel çalışmalarda ele alınmıştır. Buna iyi bir örnek, Pospisil'in kendi alan çalışmasına dayanan, buraya kadar bahsettiğimiz teorilerin bir hülasası olan, *Kapauku Papuans and Their Law* çalışmasıdır. Her ne kadar Pospisil, 'Kapauku yasa'sının işlerlik gösterdiği toplumsal bağlamı ortaya koymada dikkatli ise de bunu yine de güçlü bir 'hukuksal' karakter taşıyan kurallar kataloğu şeklinde yapmaktadır. Bu, yasayı, 'meşru kurallardan çıkarılan ilkeler' olarak tanımlarken ve bu kuralların İngiliz yargı sistemine dair daha biçimsel anlatılarda ele alınan şekle yakın bir tarzda işlerlik gösterdiğinde ısrar ederken kaçınılmaz olarak böyledir. O bu savını sürdürebilmek amacıyla Kapauku 'büyük adamını' katı bir yargılayıcı modele dönüşmeye zorlamaktadır. Bununla birlikte, Pospisil'in kendi durumundan verilerin değerlendirilmesi ve benzer Paua topluluklarına dair anlatılardan 'büyük adam'ı yargılayıcı bir rolde yansıtması, Kapaukular'daki anlaşmazlık-çözüm süreçlerindeki realitelerden daha çok Pospisil'in yasanın doğasına ilişkin sahip olduğu önyargılardan kaynaklanmakta-

205 *The Law of Primitive Man*, s.28
206 *Anthropology of Law*, ss.39-96.
207 'The Differing Realms of Law', *American Anthropologist*, Özel Ek, sayı.67, 33-42.
208 Bkz.s.24.

dır. Bu gelenekten gelen antropologlarca yapılan çalışmaların giderek seyrekleştiğini fakat bir biçimde görünmeye de devam ettiğini söylemek yanlış olmaz.

Her ne kadar, gördüğümüz gibi, bu toplumlarda 'yasa'yı kurallar ve mahkemeler meselesi olarak yansıtmak oldukça zor ise de, hukuk geleneğine bağlılık gösteren çalışmaları da bir çırpıda silmek büyük bir yanlış olacaktır. Yasa-merkezli bir çizgide olsalar da özellikle iki çalışma, sosyal kontrol üzerine daha geniş çalışmalar yapılması konusunda yoğun bir etkiye sahip olmuştur. Bunlar, Llewellyn ve Hoebel tarafından gerçekleştirilen, *The Cheyenne Way* ve Gluckman tarafından yapılan *The Judicial Process among the Barotse of Northern Rhodesia*'dır. Her ikisi de hukuk kurallarının nasıl formüle edildiği, değiştiği ve anlaşmazlıkların nasıl 'yargılandığı' ile ilgilenmesi bakımından 'hukuki' bir çeşni taşırlar; ancak her ikisi de bunu kendi açılarından çalışma konularını önemli doğrultularda ilerleterek yapar. *The Cheyenne Way,* Llewellyn ve Hoebel'in, dikkatlerini yoğun bir şekilde anlaşmazlıkların çalışılmasına çevirdikleri tam bir kırılmadır. Her ne kadar Malinowski, kavgalarla ve bunların nasıl çözüme kavuşturulduklarıyla ilgilenmiş ise de, onun malzemelerinin çoğu gündelik yaşamda gözlenebilen düzenliliklerle ve bu düzenliliğin yansıttığı düzeni güvence altına alma mekanizmalarıyla ilişkilidir. Llewellyn ve Hoebel bu boşluğu, anlaşmazlık durumlarının incelenmesinin öneminde ısrarcı olarak ve becerikli bir analizle bunlar üzerinden nelere ulaşılabileceğini göstererek doldurmuşlardır. Gluckman da ayrıca anlaşmazlıklarla ilgilenmiştir, onun çalışmasının önemi, kuralların karakterini ve bunların karar-alma mekanizması içerisinde nasıl kullanılabildiklerini ortaya çıkarmasında yatmaktadır.

DÜZEN VE ANLAŞMAZLIK ÇALIŞMALARI

Malinowski'nin ardından konunun 'hukuki' boyutundan ziyade (burada önemli bir nokta bu çalışmalarda 'yasa' kelimesine seyrek olarak yer verilmiştir) düzen ve çatışmaya dair problemleri ele alan bir dizi başka çalışma daha ortaya çıktı. Bu çalışmaların somut kapsamı ve odağı hukuk disiplininin sınırlarının ötesine geçen bir biçimde son derece çeşitlilik göstermiştir. Bu tür bir erken dönem çalışması, merkezindeki

meselesi cadılık ve büyü uygulamalarının sosyal kontrol açısından etkileri olan, Evans-Pritchard'ın, *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* eseridir. Diğerleri şu tür çeşitlilik gösteren konu başlıklarına yönelmişlerdir: sosyalleşme süreçleri;[209] silahlı mücadele yoluyla anlaşmazlıklarla başetme;[210] yiyecek alışveriş yarışması da dahil olmak üzere çeşitli ritüel prosedürlerinin sosyal kontrol etkileri;[211] ve siyasal liderlik için yapılan mücadeleler esnasında ortaya çıkan kavgaların yönetimi.[212] Bunların yanı sıra bazıları nispeten 'mahkemevari' bir yapıya sahip olan çözüme-dönük tartışma süreçlerine yoğunlaşmış çalışmalar da söz konusudur.[213]

Tüm bu farklılıklara rağmen şimdi ele alacağımız çalışmalar ortak bir dizi ayırdedici özelliği barındırmaktadır. Birinci ve kaçınılmaz olarak hukuki bakışı reddeden, sosyal kontrole dair yabancı kurumları ortaya çıkarmak ve betimlemek için kullanışlı bir çerçeve bulma konusundaki ortak kaygı. Malinowski, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde gözlem altındaki toplumun özelliklerini gözlemcinin ait olduğu toplumdan getirdiği bir takım kavramsal ve kurumsal çerçevelerle doldurmasında saklı teklikelerin açıkça farkında olduğu belli olmakla birlikte, bundan açıkça bahsetmemektedir. Bu problemleri, sosyal kontrol bağlamındaki çalışması olan *Justice and Judgment among the Tiv* adlı kitabında ele almak Bohannan'a kalmıştır. Orada Bohannan, antropologları, soruşturdukları toplumlarda gördüklerini anlatırken yaptıkları betimlemelere yasalarla ilgili kendi toplumlarından getirdikleri önyargıları katmamaları konusunda uyarmış ve ayrıca, bu betimlemelerde çalışma konusu toplumun üyelerinin yapıp ettikleriyle ilgili neler söylediklerinin ve ne tür açıklamalar getirdiklerinin ('folk sistem') de yer almasının gerekliliği üzerinde durmuştur. Sonrasında oluşturulacak olan analitik çerçeve ('analitik sistem'), herhangi bir toplumdan hareketle oluşturulmayarak olabildiğince yansız-yüksüz bir model olmalıdır. Bu sekilde antropolog, 'kendi toplumundaki folk sistemlerden birini de-

209 Berndt, *Excess and Restraint.*

210 Koch, *War and Peace in Jalemo.*

211 Young, *Fighting with Food.*

212 Turner, *Schism and Continuity in an African Society.*

213 Örn.için bkz. Gulliver'in çalışmaları: *Social Control in an African Society; Neighbours and Networks.*

ğiştirerek analitik sistem içerisine dahil etmesi ve ona sahip olduğu yeterlilik ve kullanışlılığın ötesinde bir uygulama alanı açması' tehlikesine karşı kendisini korumuş olur.[214] Her ne kadar böyle bakıldığında Bohannan'ın dile getirdiği hususlar yalın ve tartışmasız gibi görünebilse de bunların peşinden konuyu açımlamak için kuşatıcı bir takım savlar gelmiştir.[215] Gerçekten de, 1960'lar boyunca bu çalışma alanında yürütülen en sert tartışmalar, etnosantrik önyargılardan ne ölçüde ve ne şekilde kaçınılabileceği ve 'yerli' kavram ve kategorilerin en iyi nasıl kullanılabileceğiyle ilgiliydi.

Bu çalışmaların bir başka ayırdedici karakteristiği, başlıca kaygılarının, kurumların analizi veya kuralların formülasyonundan çok *süreçlerle* ilgili olmasıdır. Bu bakış açısı değişikliği kısmen, başlıca araştırma yöntemi olarak katılımcı-gözlemin benimsenmesinin doğal bir uzantısıdır. Fakat bunun aynı zamanda sosyal bilimler içerisinde oyun teorisi ve transaksiyonel analiz (Bizatihi Malinowski'nin Trobriandlılar'ın karşılıklı yükümlülükleriyle ilgili önkabullerini bertaraf etmek için gerekli gördüğü gelişme) gibi etiketlerle ilişkili daha geniş bir hareket bağlamı içerisinde görülmesi gerekir. Bu kayma kendisini, bireylerin neler yaptıkları ve aktörlerin kendi yapıp ettiklerini nasıl anlayıp açıkladıkları konusundaki artan bir ilgiyle göstermiştir. Kurallar ve kurumsal yapılar da ilgi çekmeyi sürdürmüştür ancak bu, bütün bunlar gözlenen bir takım düzenlilikleri veya anlaşmazlık örneklerini ele verdiği sürece böyle olmuştur.

Bu çalışmaların çoğunluğu ayrıca yasa-merkezli çalışmalarda karakterize edilenden bütünüyle farklı bir çatışma görüşü ortaya koymuşlardır. Bunlarda anlaşmazlıklar, sosyal yaşamın normal ve kaçınılmaz parçaları –varolan sosyal yapıların kendisini yeniden üretebildiği ve değişimin görüşülebildiği kanallar olarak görülmüştü. Çünkü anlaşmazlıklar daha fazla patalojik birer hadise olarak görülmüyordu, daha fazla yaşamın geri kalanında bireysel uğraştan çıkarıp atılması gerekli olan bir şey olarak görülemezdi ve içinde gerçekleştiği toplumun sosyal yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak ele alınmalıydı. Bu tür bir bakışın devamı olarak bir anlaşmazlığın soruşturulduğu bir yerde, yapılan so-

214 S.5.

215 Bkz.s.17 ve aynı sayfanın altındaki dipnot kısmı.

ruşturmanın mahkemevari kurumlardan önce gerçekleştirilenlerde kendini gösteren dar 'dilimler'le sınırlandırılmaması fakat kargaşanın doğuşu, peşinden bunu çözmek için yapılan girişimler (ne tür bir yapıya sahip olurlarsa olsunlar) ve yer alan taraflar arasında daha sonrasında oluşacak olan ilişkilerin tarihçesi de dahil olmak üzere bütün bir çatışma alanına kucak açacak şekilde genişletilmeliydi. Buna bağlı olarak soruşturmanın temel birimi olarak tek bir anlaşmazlığı ele almadan uzaklaşan bir hareket doğdu. Turner ve Gulliver gibi bilimciler, resmin içinde yer alan bireysel unsurların doğru şekilde anlaşılabilmesi için, belirli bir toplumda zaman içerisinde meydana gelen kavgaları bütün bir ardıllık içerisinde ele almaya olan ihtiyaca vurgu yapmışlardır. Onlar küçük, yüzyüze toplumlarda yaşanan bir anlaşmazlığın, daha önce meydana gelen başka anlaşmazlıklarla yakın bir ilişki içinde olduğunu ve daha sonra ortaya çıkacak olanlar üzerinde de önemli bir belirleyiciliğe sahip olduğunu göstermişlerdir. Peşpeşe yaşanan çatışma durumlarında, stratejilerle ve ortaya çıkan sonuçlarda kalıpların değişiklik göstermesi ancak daha önce olanlara bakılarak anlamlı kılınabilir.

Doğrultuda yaşanan tüm bu önemli değişiklikler, yasa-merkezli çalışmalarda benimsenenden çok farklı bir kurallar ve anlaşmazlık çözüm bakışı getirmiştir. Kurallar daha fazla sonuçlar üzerindeki kesin belirleyici olarak görülmemekte ve o güne kadar önemli görülmeleri de aslında bir kavganın içerisinde yer alan anlaşmazlık tarafları ve üçüncü tarafların başvurabildikleri bir kaynak olarak ele alınmalarındandı. Aynı zamanda, üçüncü tarafın katı bir yargılayıcı şeklindeki müdahil oluşuna olan bakış da terkedilmiş ve bu gibi simaların çözüm sürecinde arabulucu ve aracı olarak yer almaları değerlendirilmeye başlanmıştı. Nispeten daha mahkemevari çözüm süreçleri sergileyen toplumlarda bile yeni yapılan çalışmalar, çözüm içerisinde üçüncü taraf müdahalesinin *gerçek anlamda ne gibi bir rol oynadığının*, partizanca mı, aracı mı, hakem mi veya başka bir şey mi olduğunun ortaya çıkarılmasına yoğunlaştı. Yapılan bu tür çalışmalar, farklı müdahil olma biçimlerine dair tipolojiler geliştirmenin ve bu tür farklı biçimlerle karşılaşılabilecek koşullara ilişkin hipotezler öne sürülmesinin önünü açtı.

O ana kadar anlaşmazlık tarafının kendisine dikkat gösterilmişti, o andan itibaren ise onun bir kavga esnasındaki davranış şekline gösteril-

di: bunu yapmakla amaçladığı şey neydi; destek almak için ne gibi yollara başvuruyordu; anlaşmazlığın çözüme kavuşturulması için ne gibi bir aracı seçiminde bulunuyordu; ve iş bu aracıya gelmeden önce, ne gibi taktikler uyguluyordu. Burada tekrar be tekrar vurgulan bir özellik, ortaya çıkacak sonuç ne olursa olsun bir uzlaşı eğilimini doğuran ve anlaşmazlık-çözüm sürecine, bizdeki kamu hukukunda olduğu gibi kazanan ve kaybedenin olduğundan farklı olarak 'kaybedenin olmadığı' bir 'pazarlık' çeşnisi getiren güçlü bir unsurun oluşuydu. Hepsi birlikte pazarlık üzerine yapılan bu yeni vurguyla, yaşamın transaksiyonel tarafı, düzeni, kuralların uygulanması ve onlara itaat edilmesi olarak gören görüşe çok değerli bir tamamlayıcılık sağladı.

Önem açısından bundan kalır yanı olmayan bir başka gelişme büyük oranda Malenezya toplumlarını ele alan, bütünüyle çözüme-dönük konuşmalardan uzaklaşarak yönünü başkaca çatışma çözüm biçimlerine, özellikle de dövüşme ve büyü yapmaya çeviren çağdaş çalışmaların ortaya çıkması oldu.[216] Bu çalışmalardan, ortaya çıkan bir sıkıntılı durumun kişi-kaynaklı bir şiddete dönüşmesinin, bazı başsız toplumlarda ötekilerine kıyasla çok daha kolay olabildiği ortaya çıktı. Bu bulgu, bazı toplumlarda neden bazı çözüm biçimlerinin baskın olup da ötekilerinde bu baskınlığa sahip olmadığına dair; veya daha ağdalı söylersek, bazı çözüm şekilleri üzerinde konuşmanın neden bazı toplumlarda, ötekilerine nazaran 'daha bir yerleşik' olduğu hakkında bir dizi spekülasyon doğmasına neden oldu.

Konuşmadan çok dövüşme üzerinde duran bu çalışmalarla, bir toplumun iç düzenlemesi ile dış ilişkilerini idare etme arasındaki meselelere dair uzun süredir varolan bir hukuki ayrım, ortadan kalkmış oldu. Tekrar etmek gerekirse özellikle Malenezya toplumları üzerinde yapılan araştırmalar, homojen etnik gruplar içerisinde bile birbirine iki ayrı ulus devlet gibi davranan, birbirinin arkasından gelen savaş ve barış dönemlerinin gereğini yapan, başına buyruk topluluklar olduğunu göstermiştir. O nedenledir ki, evvelce birbirini dışlayan çıkar alanları olarak temayüz etmiş olan 'hukuk/savaş' dikotomisi kuşkulu bir hal almış oldu.

---

216 Örn. için bkz., Kock, *War and Peace in Jalemo; Young, Fighting with Food; Rappaport, Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People.*

Bu bölümün başında atıfta bulunulan on dokuzuncu yüzyıl bilimcilerine oldukça yaklaşan günümüz çalışmalarında peşinden gidilen tüm bu teorik kaygılar da ayrıca ilginçtir. Daha kapsamlı ve daha eksiksiz verilerle yüklenmiş olan antropologlar şimdi yönlerini bir kez daha bir zamanlar yüksek sesle sorulmuş ancak bütünüyle tatmin edici cevaplar alınmaksızın bir köşede bırakılmış olan büyük ve önemli sorulara çeviriyorlardı. Şimdi artık 'Devletsiz toplumlarda düzenin sürmesini sağlayan şey nedir?' 'Farklı sosyal organizasyon biçimleriyle ilişkili olarak ne tür kontrol mekanizmaları olmasını bekleyebiliriz?' 'Bir toplumda zaman içerisinde değişen kontrol mekanizmalarının temelinde gözlemlenebilir kaideler var mıdır?' gibi genel soruları yeniden düşünme zamanı gelmişti. Dolayısıyla bu sorularla bazı eski problemler daha kapsamlı verilerle ve herhangi bir katı evrimci çerçevenin dayattığı sınırlamalardan kurtulmuş olarak yeniden masaya yatırılmaya başlandı.

Bu noktada, literatürdeki apaçık ayrı oldukları görünen gelenekler arasındaki bölünmenin ne kadar keskin olduğunu ve gelecekte, ikisi arasında herhangi bir ortak nokta olup olamayacağını düşünmek gerekmektedir. Bu konuda varolan tecrübeler, bu sınırların ötesine geçmiş daha önceki tartışmaların disiplin içerisindeki en gereksiz ve zayıflatıcı kavgaların bazılarını ortaya çıkarmış olmasında olduğu gibi fazla iyimser olmak için bir temel sağlamamaktadır.

Bazı düzeylerde sapmanın daha az olması mümkün değildir. Yasamerkezli çalışma taraftarları, dikkatlerini, ufak tefek değişkenlikleri olmakla birlikte, bir dizi toplum boyunca farkedilebilir biçimlerde kendini gösteren belirli bir sosyal eylemle kısıtladılar. Bunu yaparken, soruşturma alanını, özel bir kategorideki kurallar ve karar-alma süreçlerinin doğası ve işleyişiyle sınırladılar. Daha önce gördüğümüz gibi, birbirine rakip olan bu geleneklerin çıkarları, düzen ve anlaşmazlık konusundaki ortak sorulara ilişkin kaygıların epey ötesine geçen bir değişkenlik göstermekteydi; ancak, her ikisi de 'hukuk'un, kendine ait bir çalışma alanı olarak izole edilmesinin uygulanabilir olmayacağı ve istenmemesi gerektiği görüşünde birleşiyorlardı.

Ne yazık ki her iki çizgideki tartışmaların çoğu, ortak bir zemin aramaktan ziyade karşılıklı çalışma geleneklerinin meşruluğunu ve değerini sorgulamayı içermiştir. Yasa-merkezli çalışmaları destekleyen-

lerin gündeme getirdikleri temel bir eleştiri, ötekilerin çalışma alanlarını, bu alanın etkisinin kaybolmasına neden olabilecek bir genişlikte tutmalarıdır.[217] Yakın zamanlarda biri, bu alanın çorak olduğu gibi kolayca kaybolmaya da müsait olduğunu ima eden, 'sosyal kontrol çölü' başlıklı bir yazı yazmıştır.[218] Bir başka, çok daha spesifik bir eleştiri, özellikle insanların 'çıkarları'nın peşinden giderken sergiledikleri davranışların, kontrol mekanizmalarının olmazsa olmaz normatif karakterinin gözden kaçırılmasına götürdüğüyle ilgilidir.[219] Karşı tarafta yükselen itirazların büyük kısmı, yasa-merkezli çalışmaların kabul ettiği gibi, özelleşmiş olmakla birlikte kontrol mekanizmalarının bir yalıtılmışlık içerisinde işlemediğini ve çalışmanın amacı doğrultusunda yapılan yalıtmaların da sakatlayıcı olduğuyla ilgili olmuştur. İkinci bölümde gördüğümüz gibi, bazı kimseler de ayrıca 'hukuk'un kolaylıkla yerli verileri yabancı kategorilere uydurmaya götürme riski taşıdığı konusunda kaygı taşımışlardır.

Bu savlardan birinin daha ağır basması, tam olarak bunun yapıldığı bağlama ve onun yöneltildiği özel çalışmaya dayanmalıdır. Ancak yine de, yasa-merkezli çalışmalarla ilgili olarak genel anlamda iki noktayı ortaya koymak mümkün olabilir. Birincisi, yasayı 'belirli bir sosyal eylem biçimi' olarak gören bütün bilimciler, 'hukuk'un doğası hakkında, kökenleri folk kategorilerde yatan varsayımlarda bulunmaktadırlar. İkinci olarak, onların hiçbirinin çalışmalarında şu temel soru cevaplandırılmamaktadır: hepsi için söz konusu olmazken belirli düzenlemelerin 'hukuki' olarak karakterize edilmesinde ısrar etmekten dolayı elimize geçen nedir? Bu sınıflandırmanın, mutlaka yapılması gerekli olan kurumların nasıl göründükleri, belirli süreçlerin nasıl işlediği ve bütün bunların analitik olarak başka bağlamlardakinden ayırdedilme yollarını anlamaya dair elzem olan işte ne gibi bir yardımda bulunduğu netlikten uzaktır.

Bu anlaşmazlık içerisinde hangi tarafta yer alırsak alalım, oldukça çarpıcı bir gerçekten bahsetmemiz gerekir. Bu, her iki tarafın başını çekenlerce çalışılan toplumların ne tür toplumlar olduğuyla ilgilidir.

---

217 Örn. için bkz. Redfield, 'Primitive Law', Bohannan (ed.), *Law and Warfare*.
218 Hammett, *Chieftainship and Legitimacy*, s.103.
219 ibid.

Pospisil'inkinin dışında literatüre dair yapılacak nedensel bir incelemede, yasa-merkezli yaklaşımı savunan yazarların, araştırmalarını belirli bir biçimde merkezi siyasal organizasyona ve gözlemlenebilir açık yargısal süreçleri olan anlaşmazlık-çözüm kurumlarına sahip toplumlarda yaptıkları görülmektedir: bu noktada Gluckman ve Fallers gibi bilimcilerin çalışmaları açık örnekler sunmaktadırlar. Her ne kadar bunun karşı tarafında yer alanların hepsi de başsız toplumlarda çalışmışsalar, bunlar içerisinde, grup içerisinde hemen hemen hiç kimsenin bir anlaşmazlık çözüm aracı olarak konuşmaya başvurmadığı ve yargılama prosedürlerinin olmadığı topluluklar da yer almıştır. Bu noktada, Berndt, Bohannan, Gulliver, Koch, Turner ve Young gibi bilimciler akla gelmektedir. Gerçek şu ki, belirli bir yazarın üzerinde çalışması gereken malzemenin türü yapılan tartışmalar üzerinde oldukça kuşatıcı bir etkiye sahip olmakta ve ileri sürülen savın büyük kısmına hiçbir zaman gerçekten katılınmadığını ortaya koymaktadır.

Eğer ortak bir zemin arayışında isek bunun, yasa-merkezli çalışmalarda kurallara ve kurumlara gösterilen ilginin, daha geniş kapsamlı düzen çalışmalarında bireylerin gerçekte ne yaptıklarıyla ilgili süreçleri tamamlayabileceği noktalarda aranması gerekir. Daha önceki bölümlerde açıkça ortaya çıktığı gibi, çözüm prosedürlerine dair yapılacak daha ileri bir çalışmada bu tür bir nokta bulunabilir. Çözüme-dönük konuşmanın alabileceği biçimler ve bu biçimlerle hangi koşullar altında karşılaşılabileceği hakkında hâlâ çok az şey biliyoruz. Burada bir ilerleme ancak aynı anda hem sürece ve hem de kurumsal yapıya gösterilecek bir ilgiyle mümkün olabilir.

Her iki yaklaşımın değerli bir birliktelik kurabileceği bir başka alan, kuralların nasıl işlediği ve çıkarların peşinde ve güç uygularken bunlar arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiğiyle ilgilidir. Buraya kadar kurallar ve güç çoğu zaman birbirinden ayrı tutuldu. Yasa-merkezli çalışmalar, kuralların, kurumların şeklinin sınırlarını çizme, davranış şekillerini salık verme ve sonuçları belirleme veya Durkheim'i izlersek, belirli sosyal yapıları yansıtma yollarına odaklandı. Diğer taraftan, başkaca çalışmalar, insanların kendi işlerini düzenlemelerinde ve çıkarlarını güvence altına almalarını ele alırken, kuralları görmezden gelme eğilimi gösterdi. Eğer dikkatimizi aktörlerin kuralları nasıl gördükleri ve

bunları kendi çıkarlarını korumak ve anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak için nasıl kullandıklarına yoğunlaştırırsak, kuralların nasıl işlediği ve gücün nasıl kullanıldığı hakkında pek çok şey öğrenebiliriz. Bu bağlamda, insanların anlaşmazlık durumlarında neler söyledikleri ve bunu nasıl söylediklerine daha yakından bakmada güçlü bir sav yatmaktadır. Bloch'un yakın zamanlarda hatırlattığı gibi[220] konuşmak, insanların birbirleri üzerinde kontrol sağlamaya çalışırken başvurdukları en önemli araçlardan biridir. Bunun yanı sıra anlaşmazlık durumlarında önemli kuralların açımlanması ve yeniden-formüle edilmesi büyük ölçüde mümkün olmaktadır.

Eğer ki kurallarla insan davranışları arasındaki ilişkiye temas eden, 'İnsanlar neden kurallara uyarlar?', 'Kurallar, hangi koşullar altında toplumsal kabul kazanır, bunu devam ettirir ve kaybederler?' gibi kritik soruları masaya yatıracaksak kuralların algılanma ve maniple edilme biçimleri de gerekli bir soruşturma alanı olacaktır. Bu sorular, ister başsız bir toplumdaki kontrol kurumları veya isterse de farklılaşmış bir hukuk sistemi olan merkezi bir devlet üzerine çalışan antropologlar açısından teorik bir öneme sahiptir. Bunlar ayrıca hem gelişmekte olan ve hem de sanayileşmiş ülkelerde çalışan hukukçuları da ilgilendiren şeylerdir. Her toplumda, yasal yenilik ve yaratıcı bir yargısal faaliyet bu soruların cevaplarını daha iyi bilir bir noktaya gelinceye kadar belirsizlikler taşıyacaktır. Ulusal hukuk sisteminin, çeşitli etnik grupların normatif sistemleri üzerinde geçerliliğe sahip oldukları çoğul toplumlarda bu sıkıntılar özellikle akut bir hal almaktadır. Ve bu noktada, kitapta ele aldığımız toplumların –kendine ait özellikleriyle hayatta kalabilmiş olanların- şu anda bazı daha-geniş ulus devletler çatısı altında bulunduklarını ve onların hukuk sistemlerine tabi olduklarını hatırlayarak meseleyi sonlandırabiliriz.

---

220 *Political Language and Oratory in Traditional Society.*

Kaynakça

ABEL, R. L. 'The Comparative Study of Dispute Institutions in Society', *Law and Society Review*, vol. 8 (1973), 217–347.

ALLOTT, A. N. (ed.) *The Future of Law in Africa* (London, 1959).

AUBERT, V. (ed.) *Sociology of Law* (London, 1969).

AUSTIN, J. *The Province of Jurisprudence Determined* (London, 1832).

BARTH, F. *Political Leadership among the Swat Pathans* (London, 1959).

BERNDT, R. M. *Excess and Restraint* (Chicago, 1962).

BLACK-MICHAUD, J. *Cohesive Force: Feud in the Mediterranean and the Middle East* (London, 1975).

BLOCH, M. (ed.) *Political Language and Oratory in Traditional Society* (London, 1975).

BOHANNAN, P. J. *Justice and Judgment among the Tiv* (London, 1957).

BOHANNAN, P. J. (ed.) *Law and Warfare* (New York, 1967).

BOHANNAN, P. J. 'The Differing Realms of Law', *American Anthropologist*, Special Supplement, vol. 67 (1965), 33–42; also in *Law and Warfare*.

BURRIDGE, K. 'Disputing in Tangu', *American Anthropologist*, vol. 59, no. 5 (1957), 763–80.

CODÈRE, H. *Fighting with Property* (New York, 1950).

COLSON, E. 'Social Control and Vengeance in Plateau Tonga Society', *Africa*, vol. 23 (1953), 199–212.

COLSON, E. *The Plateau Tonga of Northern Rhodesia: Social and Religious Studies* (Manchester, 1962).

COMAROFF, J. L. 'Rules and Rulers: Political Processes in a Tswana Chiefdom', *Man* (N.S.), vol. 13 (1978), pp. 1–20.

COMAROFF, J. L. with ROBERTS, S. 'The Invocation of Norms in Dispute Settlement: The Tswana Case', HAMNETT (ed.), *Social Anthropology and Law*, London, 1977).

CORY, H. *Sukuma Law and Custom* (London, 1953).

COTRAN, E. *Kenya I: The Law of Marriage and Divorce*, vol. 1 in the Restatement of African Law Series (London, 1968).

DEMERATH, N. J. (ed.) with PETERSON, R. A. *System, Change and Conflict: A Reader in Sociological Theory and the Debate about Functionalism* (Glencoe, 1968).

DIVALE, W. T. with CHAMBERIS, F. and GANGLOFF, D. 'War, Peace, and Marital Residence in Pre-Industrial Societies', *Journal of Conflict Resolution*, vol. 20 (1976), 57–78.

DURKHEIM, É. *The Division of Labour in Society* (New York, 1947); published in French 1893.

ECKHOFF, T. 'The mediator, the judge and the administrator in conflict-resolution', *Acta Sociologica*, vol. 10 (1966), 148–72.

EPSTEIN, A. L. (ed.) *Contention and Dispute* (Canberra, 1974).

EVANS-PRITCHARD, E. *The Nuer* (Oxford, 1940).

EVANS-PRITCHARD, E. *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande.* (Oxford, 1937).

FALLERS, L. Law without Precedent (Chicago, 1969).

FRANK, J. *Law and the Modern Mind* (New York, 1930).

FREUCHEN, P. *Arctic Adventure* (New York, 1935).

GELLNER, E. *Saints of the Atlas* (London, 1969).

GIBBS, J. L. 'The Kpelle Moot: A Therapeutic Model for the Informal Settlement of Disputes', *Africa*, vol. 33 (1963), 1–11.

GLUCKMAN, M. 'Gossip and Scandal', *Current Anthropology*, vol. 4 (1963), 307–16.

GLUCKMAN, M. *Politics, Law and Ritual in Tribal Society* (London, 1965).

GLUCKMAN, M. *The Judicial Process among the Barotse of Northern Rhodesia* (Manchester, 1955).

GRINNELL, G. B. *The Cheyenne Indians* (New Haven, 1923).

GULLIVER, P. H. 'Case Studies of Law in Non-Western Societies', NADER (ed.), *Law in Culture and Society.*

GULLIVER, P. H. 'Negotiations as a mode of dispute settlement: towards a general model', *Law and Society Review*, vol. 7 (1973), 682.

GULLIVER, P. H. *Neighbours and Networks* (Berkeley, 1971).

GULLIVER, P. H. *Social Control in an African Society* (London, 1963).

HAMNETT, I. *Chieftainship and Legitimacy* (London, 1975).

HART, H. L. A. *The Concept of Law* (Oxford, 1961).

HARTLAND, S. *Primitive Law* (London, 1924)

HIATT, L. R. *Kinship and Conflict: A Study of an Aboriginal Com-*

munity in Northern Arnhem Land (Canberra, 1965).
HOBBES, T. *Leviathan* (London, 1651).
HOBHOUSE, L. T. *Morals in Evolution* (London, 1906).
HOEBEL, E. A. *The Law of Primitive Man* (Cambridge, Massachusetts, 1954).
HOEBEL, E. A. *The Political Organisation and Law-Ways of the Comanche Indians*, American Anthropological Association, Memoir 54 (Menasha, Wisconsin, 1940).
HOGBIN, H. *Law and Order in Polynesia* (London, 1934).
HOGBIN, H. 'Shame: Social Conformity in a New Guinea Village', *Oceania*, vol. 17 (1947), 4.
HOLMBERG, A. R. *Nomads of the Longbow* (New York, 1969).
KOCH, K. F. *War and Peace in Jalemo* (New Haven, 1974).
KROEBER, A. L. *Zuni Kin and Clan* (New York, 1917).
LEE, R. 'What Hunters Do for a Living', LEE and DEVORE (eds), *Man the Hunter*.
LEE, R. and DEVORE, I. (eds), *Man the Hunter* (Chicago, 1968).
LEWIS, I. *A Pastoral Democracy* (London, 1961).
LEWIS, I. *Social Anthropology in Perspective* (Harmondsworth, 1976).
LLEWELLYN, K. N. and HOEBEL, E. A. *The Cheyenne Way* (Norman, 1941).
MCINTYRE, A. 'Is understanding religion compatible with believing it?', HICK (ed.) *Faith and the Philosophers* (London, 1964).
MAINE, H. *Ancient Law* (London, 1861).
MAIR, L. P. *Primitive Government* (Harmondsworth, 1962).
MALINOWSKI, B. *Coral Gardens and Their Magic* (London, 1935).
MALINOWSKI, B. *Crime and Custom in Savage Society* (London, 1926).
MALINOWSKI, B. Introduction to HOGBIN, *Law and Order in Polynesia*.
MARSHALL, L. 'Sharing, Talking and Giving: Relief of Social Tension among !Kung Bushmen', *Africa*, vol. 31 (1961), 231–49.
MAUSS, M. *Essai sur le don* (Paris, (1925); English trans. by CUNNISON, I. *The Gift* (London, 1954).
MIDDLETON, J. *The Kikuyu and Kamba of Kenya* (London, 1953).
MORGAN, L. H. *Ancient Society* (New York, 1877).
MURPHY, R. F. 'Intergroup Hostility and Social Cohesion', *American Anthropologist*, vol. 59 (1957), 1018–35.
NADEL, S. F. 'Social Control and Self-Regulation', *Social Forces*, (1953), 265.

NADER, L. (ed.) *Law in Culture and Society* (Chicago, 1969).
OTTERBEIN, K. 'Internal War: A Cross-cultural Study', *American Anthropologist*, vol. 70 (1968), 277–89.
POSPISIL, L. *Anthropology of Law* (New York, 1971).
POSPISIL, L. *Kapauku Papuans and Their Law* (New Haven, 1958).
RADCLIFFE-BROWN, A. R. 'Primitive Law', *Encyclopaedia of the Social Sciences*, vol. 9 (New York, 1933), 202–6.
RADCLIFFE-BROWN, A. R. 'Social Sanctions', *Encyclopaedia of the Social Sciences*, vol. 13 (New York, 1933), 531–4.
RAPPAPORT, R. *Pigs for the Ancestors: Ritual in the Ecology of a New Guinea People* (New Haven, 1967).
RASMUSSEN, K. *Across Arctic America* (New York, 1927).
REAY, M. 'Changing Conventions of Dispute Settlement in the Minj Area', EPSTEIN (ed.), *Contention and Dispute*.
REDFIELD, R. 'Primitive Law', BOHANNAN (ed.), *Law and Warfare*.
RIVERS, W. H. R. *Social Organisation* (London, 1924).
ROBERTS, S. with COMAROFF, J. L. 'Chiefly Decision and the Devolution of Property in a Tswana Chiefdom', COHEN and SHACK (eds), *Politics in Leadership* (Oxford, 1978).
ROSCOE, J. 'Notes on the Bageshu' *Journal of the Royal Anthropological Institute*, vol. 39 (1909), 181–95.
SALMOND, J. *Jurisprudence* (London, 1902).
SCHAPERA, I. *A Handbook of Tswana Law and Custom* (London, 1938).
SCHAPERA, I. *Married Life in an African Tribe* (London, 1940).
SCHAPERA, I. *Tribal Legislation among the Tswana of the Bechuanaland Protectorate* (London, 1943).
SIMMEL, G. *Conflict*, trans. WOLFF (Illinois, 1955).
STANNER, W. 'Continuity and Schism in an African Tribe – A Review', *Oceania*, vol. 29 (1959), 208–17.
SUMNER, W. G. *Folkways* (Boston, Massachusetts, 1906).
Sunday Times, The. *The Thalidomide Children and the Law: A Report* (London, 1973).
TURNBULL, C. *Wayward Servants* (London, 1966).
TURNER, V, *Schism and Continuity in an African Society* (Manchester, 1957).
TWINING, W. L. *The Place of Customary Law in the National Legal Systems of East Africa* (Chicago, 1964).
VAN VELZEN, T. with VAN WETERING, W. 'Residence, Power Groups and Intra-Societal Aggression: An Enquiry into the

Conditions Leading to Peacefulness in Non-Stratified Societies', *Int. Arch. Ethnog.*, vol. 49 (1960), 169–200.

WARNER, E. *Trial by Sasswood* (London, 1955).

WEBER, M. *The Methodology of the Social Sciences*, trans. SHILS and FINCH (New York, 1949).

WEYER, E. M. *The Eskimos* (New Haven, 1932).

WILLIAMS, F. E. *Orokaiva Society* (London, 1930).

WINCH, P. 'Understanding a Primitive Society', *American Philosophical Quarterly*, vol. 1 (1964), pp. 307–24.

WOODBURN, J. C. 'Ecology, nomadic movement and the composition of the local group among hunters and gatherers: an East African example and its implications', UCKO, TRINGHAM and DIMBLEBY (eds), *Man, Settlement and Urbanism* (London, 1972), pp. 193–206.

YOUNG, M. *Fighting with Food* (Cambridge, 1971).

Dizin

A
Avustralya Aborjinleri 55, 89, 93
Adli sistem 135, 140
Akrabalık 48,
Angakok 93
Anlaşma 18, 68
Anlaşmazlık-çözümü 10-13, 17-18, 20, 24, 49, 51, 59, 67, 77, 82, 90, 100, 112, 116, 120, 122, 126, 130, 133, 135, 142, 148, 151, 153, 156, 163, 167, 173, 181, 191, 193, 195, 199, 203
Arabulucu 71, 75,
Aracılar 68, 157
Arushalar 48, 73, 129, 130, 131, 132, 133, 162, 164, 165, 171, 172, 173
Austin 21
B
Babasoylu gruplar 118, 131, 158, 186
Başlık 37, 104, 125, 148, 171, 174
Başsız toplumlar 25, 54, 122, 128, 133, 136, 160, 162, 174, 189, 200, 203
Berberler 162
Berndt, R. 31, 110, 197, 203,
Bloch, M. 35, 41, 60, 204,
Bohannan, P.J. 7, 13, 16, 58, 108, 153, 154, 167, 171, 174, 175, 176, 195, 197, 198, 202, 203,
Burridge, K. 52
Bushmenler 38, 82, 84, 88
Büyü 107,
C
Cheyenne Yerlileri 78, 95, 196
Colson, E. 54, 116, 158,
Comanche Yerlileri 169,
Comaroff, J.L. 8, 50, 149, 172,
Çatışma 43,
Çıkarlar, kurallar 29, 50, 71, 73, 117, 125, 158, 168, 173, 175, 178, 180, 201
D
Destek grupları 48, 69, 126, 179
Devlet 5, 115, 135, 137, 142, 143,
Devletsiz toplumlar 10, 24, 115, 136, 142, 163, 174, 181, 201
Doğaüstü merciler 76, 102, 118, 149, 152, 162
Dolaylı İdare 191, 193,
Dövüşme 5, 153,
Durkheim, E. 187, 203
E
Eckhoff, T. 67, 71, 72, 175, 176, 178, 180,
Ekilebilir arazi 46, 51, 64, 77, 101, 111
Eskimolar 57, 80, 86, 88, 92,
Etnosantrik önyargılar 92, 198
Evans-pritchard, E.E. 38, 47, 71, 74, 120, 121, 191, 192, 196,
F
Fallers, L.A. 170, 203
Frazer, Sir James, 188
Freuchen, P. 88, 89
G
Geleneksel yasa 184, 193,
Gidjingali 93
Gisular 55,
Goodenough Adalıları 59, 60, 104, 105,
Gulliver, P.H. 7, 48, 67, 73, 103, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 141, 171, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 197, 199, 203,
Güç 167
Güç grupları 158
Güçler ayrılığı 20, 140, 143
H
Hadzalar 80, 81, 82, 84,
Hakemler 75,
Hart, H.L. 16, 21, 22, 23, 195,
Hartland, S. 189,
Hobbes, T. 21,
Hoebel, E.A. 26, 78, 92, 95, 169, 194, 196,
Hogbin, H.I. 7, 26, 34, 37,

Holmberg, A.R. 79, 83, 90
Hukuk antropolojisi 8, 10, 14, 186
Hukuk teorisi 190, 194
I
İdareci 139, 142
ilkel yasa 10, 11, 188, 189, 191,
J
Jaleler 56,
Jung 188,
K
Kaiko 120,
Kapauku 195,
Karşılıklı yükümlülükler 37, 48, 64, 83, 102, 115, 198
Kavga 88, 110,
Kgatlalar 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 171, 172, 173,
Koch, K.F. 56, 67, 110, 197, 203,
Kolluk birimleri 11, 23, 135, 191
Kontrol mekanizmaları 11, 13, 23, 25, 33, 40, 77, 95, 99, 109, 115, 201
Konuşma 5, 40, 153,
Kroeber, A.L. 53,
!Kunglar 82, 88,
Kuvvet 25, 140, 151, 156, 168
Küçük düşürme 23, 54, 60, 85, 94, 102, 105
Kwakiutl Yerlileri 106,
L
Lee, R.B. 82,
Lewis, I. 135, 138, 162,
Llewellyn, K.N. 78, 95, 196,
Lomalar 63,
M
Mahkemeler 16, 19, 21, 34, 142, 176, 189, 191, 193, 196
Maine, Sir H.S. 14, 183, 186, 187,
Malenezyalılar 35, 38, 61, 105, 107, 120, 200
Malinowski, B. 26, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 58, 59, 64, 65, 66, 103, 106, 107, 115, 189, 190, 196, 197, 198,
Maringler 117, 118, 120, 134,
Marshall, L. 38, 82, 84, 85, 88,
Mauss, M. 106,
Mbutiler 30, 39, 61, 82, 84, 86, 89, 91,
Merinalar 60,
Minj-Wahgi 56, 57,
Morgan, L.H., 187
Mülkiyet 5, 99, 100,
N
Ndembular 44, 45, 46, 50, 74, 112
Ndendeuler 48, 73, 103, 123, 132, 157, 163, 171, 175, 179
Normlar 29, 32, 36, 40, 46, 50, 58, 75, 79, 86,123, 125, 131, 140, 147, 151, 169, 171, 174, 180, 191
Nuerler 38, 47, 71, 73, 121, 122, 154, 165, 191, 192
O
Orokaivalar 60
Oyun teorisi 198
Öç alma 47, 52, 55, 61, 89, 107, 121, 149, 156, 165
Önderler 117
P
Pospisil, L. 195, 202,
Potlaç 106
Pound, R. 191
R
Radcliffe-Brown, A.R. 33, 55, 191,
Rappaport, R. 117, 119, 120, 160, 164, 200,
Rasmussen, K. 59, 86, 88,
Reay, M. 56, 57,
Rekabet 31, 45, 50, 59, 105, 167
Ritüel 120,
Rivers, W.H.R. 189, 190,
S
Salmond, Sir J., 21,
Schapera, I. 7, 8, 139, 143, 144, 148, 172, 192,
Simmel, G. 43, 45, 50, 159,
Sirionolar 79, 83, 90, 91
Somaliler 162
Sosyalleşme süreçleri 32, 33,
Soy 13, 28, 31, 44, 47, 129, 143, 146, 151
Soya dayalı gruplar 73, 144
Sumner, W.G. 159,
Swat Pathanları 162,
Şefler 95,
T
Tangu 52,
Tivler 16, 58, 108, 171, 197
Tonga Platosu 54, 116, 158,
Transaksiyonel analiz

173, 198, 200
Trobriand adalılar 34, 35, 36, 37, 58, 64, 66, 103, 104, 106, 189, 190,
Tswanalar 50, 52, 139, 143, 144, 147, 148, 149, 170, 172, 192
Turnbull,C. 61, 83, 84, 89, 90, 91, 94, 95,
Turner,V.W. 7, 12, 31, 45, 74, 112, 197, 199, 203,
U
Utandırma 24, 53, 85, 86, 102, 104
Uzlaşı 9, 121, 127, 128, 180, 200
Üçüncü taraf 53,
W
Warner,E. 63,
Woodburn,J. 80, 81, 82, 84, 85,
Y
yaptırımlar 21, 22, 26, 33, 34, 187,
Yargıçlar 76, 176
Yargılayıcılar 9, 140, 142, 162, 168, 178
Yasa 13, 15, 21, 147, 185, 196, 201, 203,
Yasama 16, 22, 139, 143, 148
Yaş-grupları 122,
Yiyecek alışverişi 59
Yiyecek paylaşımı 99,

Simon Roberts | Hukuk Antropolojisine Giriş

Etnografik birikim, modern devlet kurumlarına sahip olmayan toplumların sanıldığı gibi bir anarşi içerisinde olmadıklarını ve incelikle örülmüş bir düzenlilik halini kendine özgü yol ve yöntemlerle sürdürdüklerini ortaya koymuştur. Polislerin, yargıçların ve gardiyanların olmadığı bir yerde düzenin ve barışın nasıl olup da sağlanabildiği, insanların neden 'birbirlerini yemedikleri' antropologların baştan beri üzerinde bir hayli kafa yordukları bir konu olmuş ve toplumsal düzen ile yasa ilişkisini, ortaya çıkan anlaşmazlıkların nasıl çözüme kavuşturulduğuna bakarak anlamaya çalışmışlardır. O halde bu düzeni sağlayan şey nedir? Birarada yaşayan insanların önceden bildikleri ve bir şekilde kendiliğinden uymak zorunda olduklarını hissettikleri, karşılıklı kabul olunmuş bir takım kuralların varlığı mı yoksa herkesin yoldan çıkmasını engelleyen bir 'güç' uygulanması ve iktidarın egemenliği mi? İçinde yaşadığımız türden toplumlarda zannettiğimiz gibi 'hukuk', toplumlardan bağımsız bir evrensellik ve soyutlukta mıdır yoksa güçle ve siyasal karar alma süreçleriyle ayrılmaz bir ilişkisellikle ancak kültürel işleyiş içerisinde varolabilen canlı bir düzenlemeler bütünü mü? Neden kimi toplumlarda insanlar kurallara uymayı bir erdem addederken kimilerinde kuralları çiğnemek ve işleri kavgayla halletmek bir 'erkeklik ve güç' göstergesidir? Neden bir toplumda suç olan bir eylem bir başkasında cesaret örneğidir? 'Hukukçular' neden bu kadar 'hukuk'u siyasetten ayırmayı ve kendilerine 'girilmesi yasalarla koruma altına alınmış' bir alan yaratmayı istemektedirler? Şayet kolluk güçleri yoksa işlenen bir suçun faili nasıl ortaya çıkarılabilmektedir? Suçu ispatlanıncaya kadar herkes masum mudur gerçekten? Hukuk herşeyi çözer mi ya da her derde deva, herşeye kadir midir? Değilse, kadir olan kim ya da nedir?

BİRLEŞİK Genel Dağıtım
Birleşik Dağıtım Kitabevi
Bayındır Sokak 6/33 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 431 89 60 Faks: (312) 432 19 65

